

วารสาร

นวังคสัตตฤศาสน์

ปริทรรศน์

Journal Navangasatthusasana Review

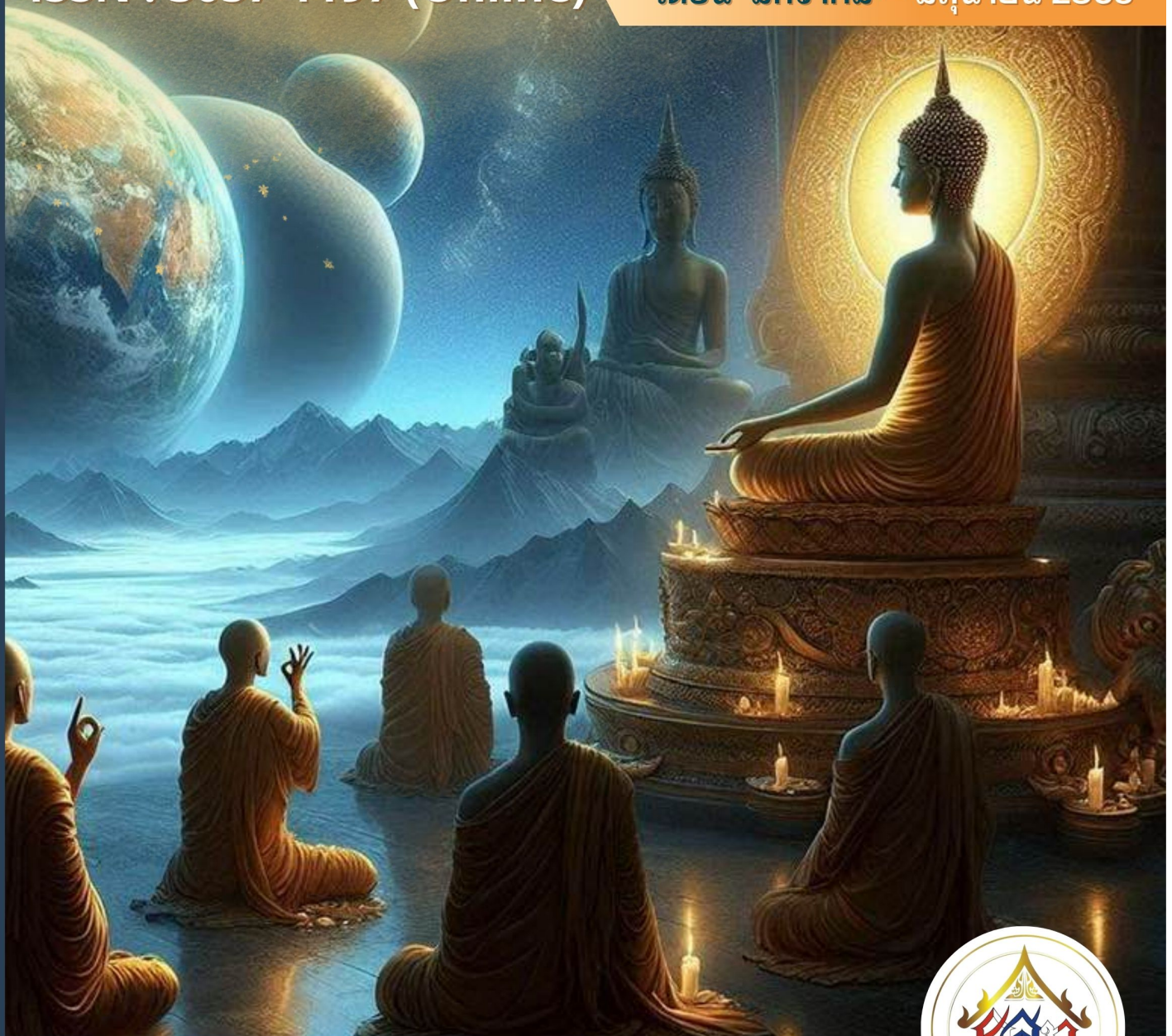
ISSN : 3057-0522 (Print)

ISSN : 3057-1197 (Online)

ปีที่ 3 ฉบับที่ 1

เดือน มกราคม – มิถุนายน 2568

วารสาร นวังคสัตตฤศาสน์ปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 3 มกราคม – มิถุนายน 2568

มูลนิธิพระศรีสุทธีวาท (ขวัณ ถิรมโน)

เลขที่ ๑๕๘ วัดอรุณราชวราราม ราชวรมหาวิหาร แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร

ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2568

Vol. 3 No. 1 January - June 2025

1. เพื่อส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าเผยแพร่บทความทางวิชาการและบทความวิจัยในสาขาที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนการศึกษา เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา มนุษยวิทยา ศาสนาศึกษา และพุทธศาสนาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง
2. เพื่อเป็นแหล่งเผยแพร่บทความทางวิชาการและบทความวิจัยและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างนักวิชาการ นักวิจัย จากสถาบันอุดมศึกษา องค์กรต่าง ๆ รวมทั้งนักวิชาการอิสระทั้งภาครัฐและเอกชน
3. เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการผลิตผลงานทางวิชาการและงานวิจัยที่จะก่อให้เกิดความก้าวหน้าทางวิชาการและเกิดประโยชน์ต่อประเทศชาติโดยส่วนรวม

วารสาร นวังคส์ตฤสาสน์ปริทรรศน์ กำหนดเวลาการออกวารสาร ปีละ 2 ฉบับ คือ

ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน เผยแพร่ 31 มิถุนายน

ปิดรับบทความ 31 พฤษภาคม

ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม เผยแพร่ 31 ธันวาคม

ปิดรับบทความ 30 พฤศจิกายน

หากส่งภายหลังกำหนดจะได้รับการพิจารณาให้ตีพิมพ์ในฉบับถัดไป

บทความทั้งหมดที่ตีพิมพ์ ได้ผ่านการพิจารณาเห็นชอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Reviewed) ในสาขาวิชานั้น ๆ ไม่น้อยกว่า 3 ท่านต่อ 1 บทความ โดยเป็นการประเมินแบบ Double-Blinded Review

1. บทความที่ส่งมาขอรับการตีพิมพ์ในวารสาร นวักส์ตฤสาสน์ปริทรรศน์ จะต้องไม่เคยตีพิมพ์หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาเพื่อตีพิมพ์ในวารสารอื่น

เลขที่ ๑๕๘ วัดอรุณราชวราราม ราชวรมหาวิหาร แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร

2. ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการหรือบทความวิจัยเพื่อตีพิมพ์ในวารสาร นวาศาสตร์ปริทัศน์ อย่างเคร่งครัด รวมทั้งระบบการอ้างอิงต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ของวารสาร

3. บทความที่ได้รับการเผยแพร่ จะได้พิจารณาการส่งผู้ทรงคุณวุฒิน้อย 3 ท่าน ต่อบทความในลักษณะปกปิดรายชื่อ (Double blinded)

❖ เจ้าของ

มูลนิธิพระศรีสุทิวา (ขวัญ ภิรมย์) เลขที่ ๑๕๘ วัดอรุณราชวราราม ราชวรมหาวิหาร แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร 10600
โทรศัพท์ : 08-0371-4149

“ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้เขียนบทความ ถือเป็นการรับผิดชอบ
ของผู้เขียนบทความนั้น และไม่ถือทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ของ
กองบรรณาธิการวารสาร นวาศาสตร์ปริทัศน์”

❖ พิมพ์ที่

ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์ 44/132 หมู่ที่ 6 ซอยกำนันแมน 36 ถนนกำนันแมน แขวงบางขุนเทียน เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร 10150
โทรศัพท์ 0-2812-2119, 08-1566-2540 <http://www.prayoosanthai.co.th/>

❖ บรรณาธิการ

พระศรีสุทธีเวที, ผศ.ดร.

ประธานมูลนิธิพระศรีสุทธีเวที (ขวัญ ถิรมโน)

❖ ผู้ช่วยบรรณาธิการ

ว่าที่ ร้อยเอก ดร. ธีรวัช ภูมิประมาณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

❖ กองบรรณาธิการ

พระมหาบุญรุ่ง สิริโชติ

กรรมการมูลนิธิพระศรีสุทธีเวที (ขวัญ ถิรมโน)

นายศิริเวช รัตนเทพสถิต

รองประธานมูลนิธิพระศรีสุทธีเวที (ขวัญ ถิรมโน)

นายกฤตพล ศรีเคนขันธุ์

กรรมการและเหรัญญิกมูลนิธิพระศรีสุทธีเวที

รศ.ดร.ประเวศ อินทองปาน

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

รศ.ดร.สุวิญ รักษิตย์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

รศ.ดร.อำพล บุตดาสาร

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

รศ.ดร.ศุภกาญจน์ ชยาพัฒน์

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

ดร.ชัยชาญ ศรีหามู

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

รศ.ดร.ธานี สุวรรณประทีป

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

❖ ผู้ช่วยบรรณาธิการฝ่ายผลิต

นายณัฐภัทร ภูตาโดน

บรรณธิการแถลง

วารสาร นวังคส์ตฤสาสน์ปริทรรศน์เป็นวารสารในกลุ่มมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ดำเนินการเพื่อส่งเสริมเผยแพร่ และเป็นสื่อกลางการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ทางวิชาการด้านศิลปศาสตร์มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ของคณาจารย์ นักวิชาการ นักวิจัยนิสิต นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป ปีละ 2 ฉบับ คือ ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน เผยแพร่ 31 มิถุนายน ปีถัดบทความ 31 พฤษภาคม ฉบับที่ 2 กรกฎาคม – ธันวาคม เผยแพร่ 31 ธันวาคม ปีถัดบทความ 30 พฤศจิกายนของทุกปี

กองบรรณาธิการหวังเป็นอย่างยิ่งว่า เนื้อหาและสาระของบทความทั้งหมดในฉบับนี้จะให้ประโยชน์แก่ผู้อ่านทั้งในด้านองค์ความรู้และโลกทัศน์ที่มีต่อเรื่องต่าง ๆ ตามที่ผู้เขียนแต่ละท่านได้ศึกษาค้นพบไม่มากนักน้อย และหากท่านประสงค์จะสมัครสมาชิกหรือเขียนบทความส่งมาเพื่อตีพิมพ์ในวารสาร นวังคส์ตฤสาสน์ปริทรรศน์สามารถติดต่อได้ตามรายละเอียดที่อยู่ท้ายเล่มของวารสาร ท้ายที่สุดนี้ กองบรรณาธิการต้องขอขอบคุณสมาชิกวารสารทุกท่านที่ให้การสนับสนุนเป็นอย่างดีเสมอมาไว้เป็นอย่างสูง ณ โอกาสนี้ด้วย

พระศรีสุทธิเวที, ผศ.ดร.

บรรณาธิการบริหาร

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
กองบรรณาธิการ	III
บรรณาธิการแถลง	IV
บทความวิจัยและบทความวิชาการ	
❖ การพัฒนาวิธีปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในสังคมไทยเพื่อนำสู่ผลสัมฤทธิ์แบบซอฟพาวเวอร์ Development of Practices of Vipassana Meditation in Thai Society towards Soft-Powered Effectiveness พระครูปลัดสัมพิพัฒน์ธรรมจารย์, พระภาวนาพิศาลเมธี, พระครูพิบูลกิจจารักษ์ พระครูวินัยธร ชัยวัตร อาภาธโร, ศรีนรินทร์ ชิตะธรรมสิทธิ	1
❖ วิเคราะห์คัมภีร์กัจจายนะ Analysis Kaccayana วิโรจน์ คุ่มครอง, อีร์วัช ภูมิประมาณ	15
❖ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ชาตกมาลากับชาตกในพระบาลี และอรรถกถา: กรณีศึกษาอุกมชาตก An Analysis of Relationship of Jātakamālā and Jātaka Appearing in Pāli and commentary: A Case Study of the Kumbha Jātaka พระมหาโกมล กมโล	30
❖ การพัฒนาจิตในโลกยุคคว่ำตามหลักพระไตรลักษณ์ Mental Development in the VUCA World According to the Principles of Three Characteristics พระชยพล ชยพล (ไชยถาวร)	43
❖ พัฒนาการนำปานะจากสมัยพุทธกาลถึงยุคปัจจุบัน The Development of Pāna from the Buddhist Era to the Present Day สมบุญ จารุณะ	57
❖ บูรณาการหลักธรรมในการทำงานของบุคลากรตามหลักราชวสดีธรรม An Integration of Buddhist Teachings for Effective Working of Personel Based on Rajavasatidhamma ชลิตา ประจำถิ่น, พระมหาโกมล กมโล	72

- ❖ ศีลธรรมบนเส้นทางสองแพร่ง : กรณีการท้องก่อนวัยสมควรและ
ปัญหาการทำแท้งในทัศนะของพระพุทธศาสนา 90
Morality on Two Crossroad: A Case of Premature Pregnancy and
Abortion in Buddhist View
ภานุมาตร์ เนโส, ธาณี สุวรรณประทีป, ธีรวัช ภูมิประมาณ
- ❖ มีศีลธรรมไม่ใช่คนโง่: กรณีศึกษาหิริโอตตปปะกับบทบาทของปัญญาชน 107
ในสังคมเสื่อมศีลธรรมในแง่ของพุทธจริยศาสตร์
The Virtuous Are Not Fools: A Case Study of Hiri-Ottappa and the Role
of Intellectuals in a Morally Decadent Society from the Perspective of
Buddhist Ethics
พระมหาโกมล กมลโล , สมบูรณ์ จารุณะ , ชลิตา ประจำถิ่น

บทวิจารณ์หนังสือ

- ❖ สัมมาสติในพุทธธรรม 124
พระมหาสมชาย จันทสาโร (ทุ่งมล)
- ❖ คำแนะนำสำหรับผู้เขียน 137

การพัฒนาวิธีปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในสังคมไทย

เพื่อนำสู่ผลสัมฤทธิ์แบบซอพพาเวอร์

Development of Practices of Vipassana Meditation

in Thai Society towards Soft-Powered Effectiveness

พระครูปลัดสัณพทพัฒนธรรมาจารย์ (นรรนัร อภิปุณโณ), ดร.¹

พระภาวนาพิศาลเมธี (ประเสริฐ มนตเสวี)², พระครูพิบูลกิจจาร์กะ (ทองมาก) ดร.³

พระครูวินัยธร ชัยวัตร อาภาธโร⁴, ดร. สรรนรัถนั ชิตะธรรมสัทธ⁵

PhraKhrupalatdsamphiphatthanadhammachan, Dr.,

PhraBhawanaphisanmethi, Phrakrupiboonkitjarak. (Thongmak) Dr.

Phrakruvinaitchonchaiwat Aphataro (Phunglamjeark), Dr.Sarinrat Chitatammasit

Email: ¹nnirun98@gmail.com, ² Pali.2015kamaro@gmail.com,

Received: April 24, 2025 Revised: May 31, 2025 Accepted: May 31, 2025

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาเชิงวิเคราะห์วิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในสังคมไทย เพื่อเปรียบเทียบวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในสังคมไทย และเพื่อพัฒนาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในสังคมไทย การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาวเคราะห์ข้อมูลด้วยเอกสารด้วยเทคนิค 6'Cs และวิจัยภาคสนาม ด้วยการลงพื้นที่สัมภาษณ์เชิงลึก กับพระวิปัสสนาจารย์ และนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา จำนวน 8 รูป/ท่าน แล้ววิเคราะห์ข้อมูลแบบสามเส้า

ผลการวิจัยพบว่า 1) วิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในสังคมไทย มี 5 สาย คือ 1. สายพุทโธ ใช้คำบริกรรมพุทโธ ควบคู่ไปลมหายใจ 2. สายพองยุบ ใช้สัทธิระลึกรู้ที่อาการเคลื่อนไหวของท้อง 3. สายรูปนามใช้สัทธิตามระลึกรู้ลักษณะอาการต่างๆ 4. สายสัณมาอะระหังใช้การเพ่งแสงสว่างและภาพนิมิต และ 5. สายอานาปานสัทธิใช้การเจริญสัทธิระลึกรู้ที่ลมหายใจเข้าออก 2) สายพุทโธ และสายสัณมาอะระหัง เป็นวิธีการปฏิบัติแบบสมถภาวนา ส่วนสายอานาปานสัทธิ และสายพองยุบ เบื้องต้นเป็นวิธีการปฏิบัติสมถภาวนาและเบื่องปลายเป็นวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ส่วนสายรูปนาม เป็นวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ทุกสายเป็นสัทธิฐาน และได้บรรลุผลสัมฤทธิ์ตามลำดับ 3) การพัฒนาวิธีปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาของสำนักปฏิบัติธรรมในสังคมไทย โดยใช้หลักการของการมีสัทธิระลึกรู้ใน

^{1,2,3,4,5} อาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม/

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Palisuksabuddhakosa campus, Thailand.

ทุกๆ อิริยาบถ และ เป็นผู้เจริญสติอย่างต่อเนื่องจนเกิดวิปัสสนาปัญญาจนถึงขั้นบรรลุมรรค ผล นิพพาน

คำสำคัญ : การศึกษาวิเคราะห์, การเปรียบเทียบ, การพัฒนา, วิธีปฏิบัติ, วิปัสสนาภาวนา

Abstract

This research aims to analytically study the practice of Vipassana meditation in Thai society, to compare various methods of Vipassana meditation practice in Thai society, and to develop approaches for the improvement of Vipassana meditation practice in Thai society. This is a qualitative research study, conducted through document analysis using the 6 Cs technique, and field research involving in-depth interviews with eight Vipassana meditation masters and scholars in Buddhism. The data were then analyzed using triangulation methods.

The research findings revealed that: 1) Methods of Vipassanā meditation practiced in Thai society include: 1. The “Buddho” repetition of the word “Buddho” in conjunction with breathing, 2. The Pong-yup use mindfulness of abdominal movements, 3. The Nama-Rupa use mindful observation of bodily and mental phenomena, 4. The Samma-Arahant use visualization and focus on light or mental images (nimitta), 5. The Anapanasati use mindfulness of inhalation and exhalation. 2) The “Buddho” and Samma-Arahant methods are categorized as Samatha (concentration) meditation. The Anapanasati (mindfulness of breathing) and Rising-Falling abdominal movement methods begin as Samatha and evolve into Vipassanā (insight) meditation. The Nama-Rupa (mind-body analysis) method is considered Vipassanā from the beginning. All methods are based on the Four Foundations of Mindfulness (Satipatthāna) and can lead to progressive stages of realization. 3) The development of Vipassanā meditation practices in Thai meditation centers emphasizes the principle of maintaining continuous mindfulness in all postures and cultivating uninterrupted awareness until insight (Vipassanā paññā) arises, ultimately leading to the realization of the Path, Fruition, and Nibbāna.

Keywords: Study and Analysis, Compare, Development, Practice, Vipassana Meditation

บทนำ

การเจริญวิปัสสนา หมายถึง การเจริญปัญญาจนเห็นขั้น 5 (รูปกับนาม) ไม่เพียง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้บรรลุธรรม ผล นิพพาน อันเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา โดยมีพุทธดำรัสรับรองว่า “ภิกษุใดต้องบรรลุอรหัตผล พึงทำศีลให้บริบูรณ์ หมั่นประกอบธรรมเครื่องสงบใจภายในตน ไม่เห็นห่างจากฌาน ประกอบด้วยวิปัสสนาเถิด”² ซึ่งคำว่า “วิปัสสนา” เป็นชื่อของปัญญา มีความหมายตามศัพท์ดังนี้ “วิ” แปลว่า โดยประการต่างๆ “ปัสสนา” แปลว่า หยั่งรู้ หยั่งเห็น เห็นแจ้ง “วิปัสสนา” จึงหมายความว่า ปัญญาหยั่งรู้ หยั่งเห็น เห็นแจ้งโดยประการต่างๆ ในสภาวะลักษณะของสภาวะธรรมรูป สภาวะธรรมนาม ตามความเป็นจริงว่า สภาวะธรรมทั้งหลายไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคลตัวตนเราเขา ดังนั้นวิปัสสนาภาวนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาคือการเริ่มตั้งความสิ้นไปและความเสื่อมไปในอรรถภาพ เจริญวิปัสสนาด้วยอำนาจการทำต่อเนื่องกันแล้ว ถือเอาอรหัตผลของภิกษุผู้มีความประพฤติเบา ยินดีในเสนาสนะอันสงัดชื่อว่า วิปัสสนาธรรม³

ในสังคมไทยปัจจุบัน มีวิธีการปฏิบัติวิปัสสนามากมาย และมีวิธีการสอนที่แตกต่างกัน ทำให้เกิดความสับสนถึงกระบวนการวิธีการปฏิบัติ เพราะทุกสำนักล้วนแต่กล่าวว่าเป็นวิธีการสอนตามหลักคัมภีร์พระพุทธศาสนา และวิธีการตามคัมภีร์พระไตรปิฎกก็สามารถปฏิบัติได้ผลสัมฤทธิ์ในระยะเวลาอันรวดเร็ว ดังปรากฏหลักฐานเป็นพุทธพจน์ว่า “ผู้ใดผู้หนึ่งพึงเจริญสติปัฏฐาน 4 อย่างนี้ตลอด 7 วัน เขาพึงหวังผล 2 ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ พระอรหัตผลในปัจจุบัน 1 เมื่อยังมีอุปาทิเหลืออยู่ เป็นพระอนาคามี” คณะผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตว่าวิธีการสอนวิปัสสนาภาวนาในสังคมไทยปัจจุบันมีวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาแตกต่างกันเนื่องจากครูบาอาจารย์หรือผู้สอนในสำนักนั้นๆ เป็นผู้คิดค้นเทคนิควิธีการขึ้นมา ซึ่งคณะผู้วิจัยมีความเห็นว่า หากวิธีปฏิบัติดังกล่าวได้รับการพัฒนาอย่างถูกต้องตามหลักคัมภีร์พระพุทธศาสนา ก็จะทำให้ประโยชน์อันสูงสุดสำหรับผู้ปฏิบัติส่วนใหญ่ที่จะสามารถใช้วิธีการปฏิบัติในแต่ละสำนักมาปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ และสามารถเข้าถึงหลักธรรมได้แท้จริง โดยเน้นการให้หลักธรรมเข้าถึงคนในชุมชนให้ได้ หาวิธีการให้ได้เรียนรู้ได้ศึกษาและเข้าใจหลักธรรมคำสอน ที่สามารถปฏิบัติได้ทุกโอกาส ทุกเวลา และทุกสถานที่ อันจะก่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์การปฏิบัติวิปัสสนาได้ในระยะเวลาอันสั้น เพื่อโน้มน้าวใจ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านความคิดหรือพฤติกรรมความชอบให้หันมาสนใจการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนากันมากขึ้นต่อไป

² ตูรายละเอียดยใน ม.ม. (ไทย) 12/69/61-62.

³ พ.ธ.อ. (ไทย) 1/8.

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาเชิงวิเคราะห์วิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในสังคมไทย
2. เพื่อเปรียบเทียบวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในสังคมไทย
3. เพื่อพัฒนาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในสังคมไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นรูปแบบการศึกษาและพัฒนา มีรายละเอียดการดำเนินการจำแนกตามรายละเอียด ดังต่อไปนี้

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยกำหนดขอบเขตผู้ให้ข้อมูลสำคัญเรื่องการพัฒนาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในสังคมไทยเพื่อนำสู่ผลสัมฤทธิ์แบบซอฟต์แวร์ ซึ่งยินดีเข้าร่วมการให้สัมภาษณ์เชิงลึก ได้แก่ พระวิปัสสนาจารย์ผู้เชี่ยวชาญทั้งภาคปริยัติและภาคปฏิบัติที่เป็นอาจารย์สอนรายวิชากรรมฐานของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และนักวิชาการศาสนา โดยผู้วิจัยคัดเลือกแบบเจาะจง จำนวน 9 รูปหรือคน ขึ้นไปจนกว่าข้อมูลจะอิ่มตัว

เครื่องมือในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาจากองค์ประกอบที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในสังคมไทยเพื่อนำสู่ผลสัมฤทธิ์แบบซอฟต์แวร์ คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกรายบุคคล ที่คณะผู้วิจัยสร้างขึ้นตามจุดประสงค์ของการวิจัยและจากการศึกษาหลักการและกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ ภายใต้คำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ และผ่านการพิจารณาตรวจสอบความสมบูรณ์ของเครื่องมือจากผู้เชี่ยวชาญ การกำหนดเครื่องมือสำหรับการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ประกอบด้วย

1. ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ

คณะผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาวิเคราะห์จากเอกสาร ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

1.1 ข้อมูลแบบปฐมภูมิ โดยการรวบรวมจากหนังสืออ้างอิงทางพระพุทธศาสนา จากพระไตรปิฎก (ภาษาบาลี) ฉบับสยามรัฐ พระไตรปิฎก (ภาษาไทย) ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช 2539 และพระคัมภีร์อรรถกถา

1.2 ข้อมูลทุติยภูมิ โดยการรวบรวมหลักธรรมที่อธิบายโดยพระมหาเถระ พระเถระ และผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนา ในหนังสือ เอกสาร ตำราวิชาการ วิทยานิพนธ์ วารสาร และเอกสารอื่นๆ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการพัฒนาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในสังคมไทยเพื่อนำสู่ผลสัมฤทธิ์แบบซอฟต์แวร์

หลังจากที่คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการสืบค้นหาการพัฒนาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในสังคมไทยเพื่อนำสู่ผลสัมฤทธิ์แบบซอฟต์แวร์ เพื่อกำหนดองค์ประกอบและปัจจัยที่สำคัญต่อการระบอบการตามกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือวิจัยดังกล่าวแล้ว ผู้วิจัยได้ดำเนินการกำหนดขั้นตอนการสร้างเครื่องมือในการศึกษาวิจัยดังนี้

1) แบบสัมภาษณ์

- (1) ศึกษาความรู้พื้นฐานทั่วไป เอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในสังคมไทยเพื่อนำสู่ผลสัมฤทธิ์แบบซอฟต์แวร์
- (2) กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือ
- (3) ประมวลผลข้อมูลที่ได้จากการศึกษา กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัย โดยขอคำปรึกษาจากผู้ทรงคุณวุฒิ
- (4) สร้างเครื่องมือตามระเบียบวิธีให้มีเนื้อหาสาระครอบคลุมการพัฒนาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในสังคมไทยเพื่อนำสู่ผลสัมฤทธิ์แบบซอฟต์แวร์
- (5) เมื่อคณะผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือเสร็จแล้ว ได้นำเครื่องมือคือแบบสัมภาษณ์ไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน เพื่อตรวจสอบความเหมาะสมของแบบสัมภาษณ์ โดยการดำเนินงานตรวจสอบความตรงตามเนื้อหา และความตรงตามโครงสร้าง ของแบบสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้ข้อเสนอแนะหรือข้อคิดเห็นเพิ่มเติม
- (6) ปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ
- (7) จัดพิมพ์เครื่องมือให้เป็นฉบับที่สมบูรณ์ สำหรับนำไปใช้จริงเพื่อเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

2. ลักษณะของเครื่องมือ

แบบสัมภาษณ์ มีลักษณะแบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในสังคมไทยเพื่อนำสู่ผลสัมฤทธิ์แบบซอฟต์แวร์ ซึ่งคณะผู้วิจัยได้แบ่งแบบสัมภาษณ์นี้ออกเป็น 5 ข้อ ได้แก่

- ข้อที่ 1 ประเด็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลส่วนตัว
- ข้อที่ 2 ประเด็นคำถามเกี่ยวกับการปฏิบัติวิปัสสนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
- ข้อที่ 3 ประเด็นคำถามเกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา
- ข้อที่ 4 ประเด็นคำถามเกี่ยวกับการพัฒนาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา
- ข้อที่ 5 ประเด็นคำถามเกี่ยวกับข้อเสนอแนะหรือข้อคิดเห็นเพิ่มเติม

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

คณะผู้วิจัยได้กำหนดรูปแบบหรือวิธีการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร และลงพื้นที่วิจัย ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งมีแนวทางการศึกษาในการจัดเก็บข้อมูลมาเป็นองค์ความรู้เพื่อให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาหลักวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และคัมภีร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 2 วิเคราะห์วิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาจากสำนักปฏิบัติธรรมในสังคมไทย 5 สำนัก

ขั้นตอนที่ 3 สังเคราะห์การพัฒนาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อนำสู่ผลสัมฤทธิ์แบบซอฟต์แวร์

ขั้นตอนที่ 4 สรุปผลการวิจัย พร้อมทั้งเสนอแนะประเด็นเพิ่มเติมเพื่อความสมบูรณ์ทางวิชาการต่อไป

ขั้นตอนที่ 5 เรียบเรียงเนื้อหาเสนอเป็นรูปเล่ม

การเก็บรวบรวมข้อมูล

คณะผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการนำมาวิเคราะห์ ดังนี้

การเก็บรวบรวมข้อมูลสำคัญจากการสัมภาษณ์ ได้แก่การสัมภาษณ์พระวิปัสสนาจารย์ตามสำนักปฏิบัติธรรม 5 สาย จำนวน 5 รูป และ นักวิชาการศาสนา จำนวน 3 ท่าน ซึ่งคณะผู้วิจัยจะใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง โดยจะส่งหนังสืออย่างเป็นทางการ เพื่อขอสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้วยตนเอง พร้อมกับส่งบริบทเนื้อหาต่างๆ ที่ใช้ในการสัมภาษณ์ล่วงหน้าและจะกำหนดวันเวลา และสถานที่ สำหรับในขณะสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยจะขออนุญาตจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ขอใช้เครื่องบันทึกเสียง และกล้องบันทึกภาพนิ่ง ผู้วิจัยจะรวบรวมข้อมูลและทำการวิเคราะห์เนื้อหา เพื่อให้ได้สาระสำคัญที่นำไปสู่การส่งเสริมความสำเร็จในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน จากนั้น จัดทำข้อมูลดิบที่ได้จากการสัมภาษณ์จากทุกรูป/ท่าน โดยการถอดเทปสัมภาษณ์และวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาวิจัยการพัฒนาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในสังคมไทยเพื่อนำสู่ผลสัมฤทธิ์แบบซอฟต์แวร์ คณะผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลตามเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ดังนี้

1. การวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร

คณะผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสังเคราะห์เนื้อหา ทั้งหมด เพื่อนำมาจัดหมวดหมู่ในแต่ละตัวแปรประกอบด้วยองค์ประกอบของปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จ 3 ด้าน คือ ด้านการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ด้านวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาที่ปรากฏในสังคมไทย และด้านการพัฒนาวิธีการปฏิบัติที่สามารถประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งคณะผู้วิจัยจะใช้กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลโดยเชิงพรรณนา โดยมีขั้นตอนการวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

1.1) คณะผู้วิจัยจะตีความหมายในรูปของมโนทัศน์การวิเคราะห์ ซึ่งได้กำหนดประเด็นการวิเคราะห์ไว้ 4 ประเด็น คือ

1. ประเด็นเกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
2. ประเด็นเกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา 5 สาย

3. ประเด็นเกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์ในวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา
4. ประเด็นเกี่ยวกับการพัฒนาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

1.2) นำข้อมูลมาวิเคราะห์จำแนกเนื้อหา โดยนำข้อมูลที่มีความหมายเหมือนกันเข้าด้วยกัน ยึดหลักในเรื่องเดียวกัน ผลที่ได้เป็นการจำแนกข้อมูลออกเป็นกลุ่มๆ

1.3) สรุปสาระสำคัญในแต่ละประเด็น เมื่อผู้วิจัยได้ข้อมูลอันแล้ว ผู้วิจัยจะทำการตัดทอน คุณลักษณะของข้อมูลที่เปรียบเทียบกันเหลือแต่คุณลักษณะร่วมที่มีความหมาย และมีความสัมพันธ์กัน แล้วสร้างข้อสรุปจากข้อมูลนั้น ๆ

1.4) นำข้อมูลไปจัดหมวดหมู่ ผู้วิจัยจะนำผลที่ได้มาจัดกลุ่ม จัดประเภท จัดข้อมูลใหม่ เพื่อหาความสัมพันธ์กันของข้อมูลในแต่ละประเด็น

1.5) การจัดระบบความคิด ผู้วิจัยจะกำหนดกรอบประเด็นสำคัญในการวิเคราะห์ข้อมูลเนื้อหาที่เกี่ยวกับการส่งเสริมความสำเร็จในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาด้วยสัปปายะวิธี โดยนำเสนอออกมาในรูปขององค์ความรู้ใหม่

1.6) การสื่อความหมาย ผู้วิจัยจะอธิบายขยายความในองค์ความรู้ใหม่ที่สร้างขึ้นและนำเสนอให้เกิดความเข้าใจได้ง่าย อธิบายความสัมพันธ์ของแต่ละประเด็นในหัวข้อวิจัย เพื่อสรุปเป็นองค์ความรู้ใหม่ รวมทั้งอธิบายถึงองค์ประกอบและคุณค่าขององค์ความรู้ที่ได้ พร้อมทั้งการนำไปประยุกต์ใช้ในโอกาสต่อไป

2. การวิเคราะห์ข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึก

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะรวบรวมคำสัมภาษณ์จากทุกคนของข้อคำถามทุกข้อมาถอดความ เพื่อนำมาวิเคราะห์ข้อมูลตามหลักการยืนยัน 3 เสา วิเคราะห์ความสัมพันธ์ ความสอดคล้องของข้อมูลทั้ง 3 มิติ ซึ่งเป็นการนำข้อมูลที่ได้จากบทสัมภาษณ์เชิงลึกพระวิปัสสนาจารย์ ผู้เชี่ยวชาญ และนักวิชาการศาสนา มาหาความสอดคล้องตามแนวคิดทฤษฎีที่ได้มาจากการวิเคราะห์สังเคราะห์จากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในสังคมไทยเพื่อนำสู่ผลสัมฤทธิ์โดยการจำแนกข้อมูล แล้วนำผลที่ได้มาจัดกลุ่ม จัดประเภท นำข้อมูลที่มีความหมายเหมือนกันเข้าด้วยกัน โดยยึดหลักในเรื่องเดียวกัน ผลที่ได้เป็นการจำแนกข้อมูลออกเป็นกลุ่มๆ หรือเป็นหัวข้อย่อย แล้วนำข้อมูลในเรื่องเดียวกันมาหาความสอดคล้องของข้อมูลใน 3 มิติ คือ หลักคัมภีร์พระพุทธศาสนา พระวิปัสสนาจารย์ผู้เชี่ยวชาญ และนักวิชาการศาสนา เพื่อทราบความคิดเห็น แนวคิด ข้อเสนอแนะที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องต่อการพัฒนาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในสังคมไทยเพื่อนำสู่ผลสัมฤทธิ์แบบซอฟทาวเวอร์ ซึ่งจะกระทำไปพร้อมๆ กันตลอดระยะเวลาที่ดำเนินการวิจัย โดยผู้วิจัยจะนำข้อมูลทั้งที่ได้จากการบันทึกข้อมูล การถอดเทปสัมภาษณ์ รวมไปถึงภาพถ่ายในแต่ละครั้ง จัดหมวดหมู่ตามแต่ละตัวแปรว่าครบถ้วนเพียงพอและเหมาะสมแก่การนำไปวิเคราะห์สรุปผลว่าสมบูรณ์หรือไม่

ผลการศึกษาวิจัย

1. วิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้แก่การเจริญสติ ระลึกถึงสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง จนสามารถหยั่งเห็นความเกิดขึ้น และเสื่อมไป ทั้งภายใน ภายนอกของสภาวะธรรมทั้งหลาย สติตั้งมั่นอยู่ว่า ธรรมมีอยู่ ก็เพียงสักว่าความรู้ เพียงสักว่าอาศัย ระลึกเท่านั้น เธอเป็นผู้อันตณหาและทิจิไม่อาศัยอยู่แล้ว และ ไม่ถือนั่นอะไรๆ ในโลก ดังนั้น วิธีการ ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คือ มหาสติปัฏฐานสูตร หมายถึง การเจริญ สติในฐานทั้ง 4 ได้แก่ (1) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ อานาปานสติ คือการกำหนดรู้ชัดลมหายใจ อิริยาบถคือการกำหนดรู้ทันอิริยาบถ สัมปชัญญะคือการสร้างความรู้สึกรู้ตัวอยู่เสมอในการกระทำ ความ เคลื่อนไหว ปฏิกุณณสิการคือการพิจารณาส่วนประกอบอันไม่สะอาดที่ประชุมเป็นร่างกาย ธาตุ มนสิการคือการพิจารณาร่างกายของตนโดยเพียงธาตุแต่ละอย่างและนิวาสสิกคือการพิจารณาซากศพ สภาพต่าง ๆ ใน 9 ระยะเวลา (2) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ มีสติรู้ชัดเวทนาอันเป็นสุข ทุกข์ และ เฉยๆ ตามที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ๆ (3) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ มีสติรู้ชัดจิตของตนที่มีราคะ ไม่มี ราคะ มีโทสะ ไม่มีโทสะ มีโมหะ ไม่มีโมหะ เศร้าหมองหรือผ่องแผ้ว ฟุ้งซ่านหรือเป็นสมาธิ ฯลฯ อย่างไร และ (4) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ มีสติรู้ชัดธรรมทั้งหลาย ได้แก่ นิรวรรณ 5 ชั้น 5 อายตนะ 12 โพขฌงค์ 7 อริยสัจ 4 ว่าคืออะไร เป็นอย่างไร ตามที่เป็นจริงนั้นๆ เนื่องจากในท้ายของ แต่ละหมวดแสดงให้เห็นวิธีการเจริญวิปัสสนาภาวนา ดังข้อความปรากฏว่า เห็นกายภายใน เห็นกาย ภายนอก เห็นกายทั้งภายในภายนอก ฯลฯ เห็นเวทนาภายใน เห็นเวทนาภายนอก เห็นเวทนาทั้ง ภายในภายนอก ฯลฯ เห็นจิตภายใน เห็นจิตภายนอก เห็นจิตทั้งภายในภายนอก ฯลฯ เห็นธรรม ภายใน เห็นธรรมภายนอก เห็นธรรมทั้งภายในภายนอก เห็นถึงความเกิดขึ้น เห็นถึงความเสื่อมไป เห็นทั้งความเกิดขึ้นและเสื่อมไปของธรรมทั้งหลายอยู่ ไม่ยึดติดธรรมใดๆ ในโลก ด้วยตณหาและทิจิ จินสติปัญญาได้รับการพัฒนาขึ้นตามลำดับ

2. ผลการเปรียบเทียบวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในสังคมไทยมีทั้งหมด 4 ด้าน ดังนี้

2.1 ด้านวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา สามารถสรุปเป็นตารางได้ดังนี้

วิปัสสนาภาวนา	พุทโธ	พอง-ยุบ	รูปนาม	สัมมาอะระหัง	อานาปานสติ
เห็นภายใน	✓	✓	✓	✓	✓
เห็นภายนอก	✓	✓	✓		✓
เห็นการเกิดขึ้น	✓	✓	✓	✓	✓
เห็นความเสื่อมไป	✓	✓	✓	✓	✓

2.2 ด้านวิธีการปฏิบัติตามหลักมหาสติปัฏฐาน สามารถสรุปเป็นตารางได้ดังนี้

สติปัฏฐาน	พุทโธ	พอง-ยุบ	รูปนาม	สัมมาอะระหัง	อานาปานสติ
กายานุปัสสนา	✓	✓	✓	✓	✓
เวทนานุปัสสนา	✓	✓			✓
จิตตานุปัสสนา	✓	✓			✓
ธัมมานุปัสสนา	✓	✓	✓	✓	✓

2.3 ด้านวิธีการภาวนาของการปฏิบัติในสังคมไทย ทั้ง 5 สาย สามารถสรุปเป็นตารางได้ดังนี้

วิธีการภาวนา	พุทโธ	พอง-ยุบ	รูปนาม	สัมมาอะระหัง	อานาปานสติ
ใช้คาบิกรรม	✓	✓		✓	✓
รู้เห็นตามความเป็นจริง	✓	✓	✓		✓
ใช้มนิต				✓	
รู้ตามธรรมปัจจุบัน	✓	✓	✓		✓

2.4 ด้านผลสัมฤทธิ์ของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในสังคมไทย ทั้ง 5 สาย สรุปเป็นตารางได้ดังนี้

ผลสัมฤทธิ์	พุทโธ	พอง-ยุบ	รูปนาม	สัมมาอะระหัง	อานาปานสติ
เข้าถึงความบริสุทธิ์	✓	✓	✓	✓	✓
ล่วงความโศกเศร้า	✓	✓	✓	✓	✓
ดับทุกข์โทมนัส	✓	✓	✓	✓	✓
บรรลุอุทยธรรม	✓	✓	✓	✓	✓
แจ้งพระนิพพาน	✓	✓	✓	✓	✓

3. การพัฒนาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาของสำนักปฏิบัติธรรมในสังคมไทยทั้ง 5 สาย และสอดคล้องกับวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คือ การเจริญสติ ดังนั้นการพัฒนาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนา จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนาสติให้เจริญขึ้น มีมากขึ้น จนเป็นพลละ

เป็นกำลังที่จะสามารถนำไปสู่ผลสัมฤทธิ์ในระดับต่างๆ ได้ ต้องได้รับการพัฒนาสติตามลักษณะของผู้มีสติ ดังนี้

ตารางแสดงสรุปการพัฒนาสติในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

ลำดับ	วิธีการพัฒนาสติ	ความหมาย
1	เว้นจากความเป็นผู้ไม่มีสติ	ความเผื่อ ความหลง ความเหม่อลอย
2	กระทำสิ่งทั้งหลายด้วยสติ	อิริยาบถใหญ่ อิริยาบถย่อย
3	กำจัดสิ่งที่ตรงกันข้ามกับสติ	ความประมาท อวิชชา โมหะ
4	ไม่ลืมน้อมธรรมทั้งหลายที่เป็นเหตุเกิดของสติ	สติปัฏฐาน 4
5	เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยสติ	สมบูรณ์ด้วยสติตลอดเวลา
6	เป็นผู้ชำนาญในสติ	สามารถใช้ได้ในทุกเวลา ทุกสถานที่
7	เป็นผู้คล่องแคล่วในสติ	ระลึกถึงธรรมได้ทันทีที่ต้องการ
8	เป็นผู้ไม่หวนกลับจากสติ	ไม่คลายความเพียร เจริญสติต่ออย่างต่อเนื่อง

อภิปรายผล

งานวิจัยนี้พบว่า การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามคัมภีร์พระพุทธศาสนา หมายถึง วิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร มี 4 วิธีการ คือ การใช้สติกำหนด กาย เวทนา จิต และธรรม หมายถึง การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง สอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูปลัดสุวัฒนพุทธคุณ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์พุทธญาณวิทยาในสติปัฏฐาน 4” พบว่า สติปัฏฐาน 4 เป็นฐานที่ตั้งของสติหรือการมีสติเป็นตัวรู้เข้าไปกำหนดพิจารณา สภาวะที่ปรากฏขึ้นทางกาย เวทนา จิต และธรรม เป็นสภาวะธรรมที่เป็นไปตามกฎธรรมชาติที่เกิดขึ้น โดยมีสติเป็นตัวกำหนดรู้เป็นเครื่องพิจารณาเพื่อให้รู้เท่าทันต่อการเกิดขึ้นและความเป็นไปของสรรพสิ่ง ซึ่งแตกต่างกับงานวิจัยนี้ ที่แสดงให้เห็นว่าหลักปฏิบัติที่เป็นวิปัสสนาภาวนาในมหาสติปัฏฐาน คือ การหยั่งเห็นถึงความเกิด ความเสื่อมของกายภายใน กายภายนอก เวทนาภายใน เวทนาภายนอก จิตภายใน จิตภายนอก และธรรมภายใน ธรรมภายนอก ทั้งหมดคือหลักวิปัสสนาภาวนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั่นเอง

ส่วนการเปรียบเทียบวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในสังคมไทยทุกสายล้วนเน้นที่การเจริญสติสัมปชัญญะในการปฏิบัติตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร ดังนี้ 1) สายพุทธโธ อธิบายวิธีการเจริญสติว่า เมื่อนั่งตัวตรงดีแล้ว อุชุ จิตต ปณิธาย พึงตั้งจิตให้ตรง คือ ตั้งสติลงตรงหน้า กำหนดรู้ซึ่งจิตเฉพาะหน้า...พึงเป็นผู้มีสติ กำหนดจิตรวมเข้าตั้งไว้ในจิต จนกว่าจิตจะเป็นเอกัคคตาจิต.. “จิต” ซึ่งเป็นธรรมชาติรู้หรือผู้รู้ คือ รู้สึก รู้สึกรู้คิด รู้ร้อน รู้เย็น รู้ได้ยิน และรู้ได้กลิ่น ลิ้มรส สัมผัสถูกต้องสิ่งทั้งปวง

ส่วน “สติ” เป็นธรรมชาติรู้หรือตัวผู้รู้มีอำนาจเหนือจิต สามารถรู้เท่าทันจิตและรู้เรื่องของจิตได้ว่า ขณะนี้จิตมีสภาวะอย่างไร คือ ดี หรือไม่ดี ตลอดจนมีศักยภาพควบคุมจิต ซึ่งนักปฏิบัติใน พระพุทธศาสนาพึงกำหนดเอาสติคือตัวผู้รู้ที่มีอำนาจอยู่เหนือจิตนั้น มาลงตรงหน้า ทำหน้าที่กำหนดรู้ ซึ่งจิตและรวมเอาจิตเข้าตั้งไว้ในจิต พยายามจนกว่าจิตจะรวมเป็นหนึ่ง จึงจะถือว่า “เป็นผู้ สติสัมปชัญญะพร้อมบริบูรณ์”⁴ 2) สายพองยุบ อธิบาย สติ คือ ความระลึกอารมณ์ที่เป็นฝ่ายดี ยับยั้ง มิให้จิตตกไปในความชั่วหรือความระลึกได้ที่รู้เท่าทันอารมณ์...สติตั้งมั่นในการพิจารณา รูปนาม เพื่อให้ เกิดปัญญาเห็นไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา...การกำหนดพิจารณาเห็นไตรลักษณ์เพื่อให้รู้เห็น สภาพตามความเป็นจริงว่า สิ่งทั้งหลายล้วนแต่เป็นเพียงรูปนามเท่านั้น และรูปนามทั้งหลายเหล่านั้นมี ลักษณะเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หาได้เป็นแก่นสารยั่งยืนไม่ จะได้ก้าวล่วงซึ่งความเห็นผิด ไม่ให้ติด อยู่ในความยินดียินร้าย อันเป็นหนทางเริ่มต้นที่จะให้ถึงความดับทุกข์ทั้งปวง.⁵ 3) สายสัมมาอะระหัง อธิบายวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักมหาสติปัฏฐาน ว่า การมีสติพิจารณาธรรม ณ ภายใน คือ เห็น ในเบื้องต้น (ส่วนหยาบ) พิจารณา กาย เวทนา จิต ธรรม ของตน ให้เห็นตามธรรมชาติที่เป็นจริงก่อน ...และพิจารณาเห็นความเกิดขึ้น เสื่อมไป คือเห็นว่าไม่เที่ยง (อนิจจัง) เป็นทุกข์ (ทุกขัง) เพราะแปรปรวน ไป และ เป็นของไม่ใช่ตัวตนของใครที่แท้จริง⁶ 4) สายรูปนาม อธิบายว่า การกำหนดต้องให้ได้อารมณ์ ปัจจุบัน คือต้องกำหนดในเวลาที่นั่งอยู่นั้นว่า เป็นรูปนั่ง ในเวลาที่นอนอยู่ว่า เป็นรูปนอน ในเวลาที่ ยืนอยู่ว่า เป็นรูปยืน หรือในเวลาที่เดินอยู่ว่า เป็นรูปเดิน ต้องทำความรู้สึกตัวให้อยู่กับอารมณ์ปัจจุบัน นั้นๆ เสมอ...ดังที่ในสติปัฏฐานกล่าวไว้ว่า เมื่อกายตั้งไว้ในอาการอย่างไร ก็ให้รู้ความเป็นไปของกาย ที่ตั้งไว้ในอาการนั้นๆ คือนั่ง ก็ให้รู้ชัดในอาการที่นั่นนั้นว่า เป็นรูปนั่ง เมื่อเดิน ก็ให้รู้ชัดในอาการที่เดิน หรือก้าวไปอย่างนั้นว่า เป็นรูปเดิน เป็นต้น⁷ 5) สายอานาปานสติของท่านพุทธทาส ให้ความหมาย คำ ว่า “ดำรงสติมั่น” ที่เรียกว่า “ปริมุข” นั้น หมายถึง สติที่ตั้งมั่นในอารมณ์ที่จะกำหนด ซึ่งในที่นี้ หมายถึงลมหายใจโดยตรง...คำว่า สติ ในที่นี้ เป็นเพียงการกำหนดล้วน ๆ ยังไม่เกี่ยวกับความรู้ หรือ การพิจารณาแต่อย่างใด...คำว่า ภิกษุ นั้นเป็นผู้มีสติอยู่นั้นเทียว⁸ ทำให้สามารถหยั่งเห็นรูปนามตาม ความเป็นจริง คือ เกิดขึ้นและเสื่อมไปตามหลักวิปัสสนาภาวนาตามคัมภีร์ และได้รับผลสัมฤทธิ์ที่ แตกต่างกันไป สอดคล้องกับที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า⁹

⁴ พระราชญาณวิสิฐ, คู่มือปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน 5 สาย, เพชรเกษมพรินต์ติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2553, หน้า 22.

⁵ พระราชญาณวิสิฐ, คู่มือปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน 5 สาย, หน้า 7-9, 75.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 39-40.

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 49.

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 38.

⁹ ที.ม.(ไทย) 10/160/104-105.

ภิกษุทั้งหลาย...ภิกษุควรเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะอยู่ นี่เป็นอนุสาสนีของเราสำหรับเธอ ภิกษุทั้งหลาย อย่างไรเล่า ภิกษุจึงจะเชื่อว่าเป็นผู้มีสติ ภิกษุในธรรมวินัยนี้... พิจารณาเห็นกาย ในกายอยู่... พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่... พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่... พิจารณาเห็นธรรม ในธรรมอยู่ เป็นผู้มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ ภิกษุผู้มี สติเป็นอย่างนี้แล

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป การถอยกลับในการแลดู การเหลียวดู ในการคู้เข้า การเหยียดออก ในการครองสังฆาฏิ บาตรและจีวร ในการฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม การถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ ทำความรู้สึกตัวในการเดิน การยืน การนั่ง การนอน การตื่น การพูด การนิ่ง ภิกษุผู้มีสัมปชัญญะ

การพัฒนาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในสังคมไทย จากการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากคัมภีร์ พระพุทธศาสนา และการสัมภาษณ์เชิงลึกคณะผู้วิจัยได้ทำการสังเคราะห์ข้อมูล พบว่า วิธีการปฏิบัติ วิปัสสนาภาวนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คือ มหาสติปัฏฐานสูตรซึ่งเป็นหลักวิธีการปฏิบัติ วิปัสสนาภาวนาของสำนักปฏิบัติธรรมในสังคมไทยทั้ง 5 สายด้วย ทำให้ทราบว่าการเจริญสติเป็นหัวใจ หลักในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาของทุกสำนัก ดังนั้น หากจะพัฒนาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาให้ นำไปสู่ผลสัมฤทธิ์ในระดับต่างๆ ได้ จึงจำเป็นที่จะต้องพัฒนาสติให้เจริญขึ้น มีมากขึ้น จนเป็นผล จะ สามารถทำให้บรรลุดุธรรมได้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “สติปัฏฐานทั้ง 4 อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มาก แล้ว ย่อมทำโพชฌงค์ทั้ง 7 ให้บริบูรณ์; โพชฌงค์ทั้ง 7 อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมทำ วิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ได้”¹⁰ ดังนั้น ผู้ปฏิบัติจึงต้องมีความพร้อมทั้งกายและใจ เจริญสติเพื่อให้ สติเจริญ คือการพัฒนาสติให้มีกำลัง ซึ่งจำเป็นต้องฝึกสติให้มากจนมีกำลังจนเป็นมหาสติ จักทำได้รับ ผลสัมฤทธิ์ประการต่าง และต้องมีการพัฒนาสติตามลักษณะของการเป็นผู้มีสติดำรงอยู่¹¹ หมายถึง พึงมีสติเดิน พึงมีสติยืน พึงมีสตินั่ง พึงมีสตินอน พึงมีสติก้าวไปข้างหน้า พึงมีสติถอยกลับ พึงมีสติ มองดู พึงมีสติเหลียวดู พึงมีสติคู้เข้า พึงมีสติเหยียดออก พึงมีสติใช้ผ้าสังฆาฏิ บาตร และจีวร พึงมีสติ เทียบไป อยู่ เคลื่อนไหว เป็นไป เลี้ยงชีวิต ดำเนินไป ยังชีวิตให้ดำเนินไป¹² และวิธีการพัฒนาให้มีสติ สามารถดำรงอยู่ได้นั้น ต้องได้รับการพัฒนาตามลักษณะผู้มีสติ¹³ ดังนี้ 1) เว้นจากความเป็นผู้ไม่มีสติ คือ ความหลงลืม แปลว่า ความเผอเรอ ลืมตัว เผอเรอสติไปชั่วขณะ ผิดพลาดเพราะหลงลืมไปชั่วขณะ¹⁴ 2) กระทำสิ่งทั้งหลายด้วยสติ คือ การเจริญสติในทุกๆ อิริยาบถ ก็จะช่วยส่งเสริมให้สติมีกำลังในการใส่

¹⁰ ส.ม. (ไทย) 19/991/480.

¹¹ ช.จ. (ไทย) 30/8/65.

¹² ช.จ. (ไทย) 30/8/72.

¹³ ช.จ. (ไทย) 30/8/70.

¹⁴ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 395.

ใจที่เข้าไปประลึกด้วยโยนิโสมนสิการในการทำความรู้สึกตัวในสัมปชัญญะ 3) กำจัดสิ่งที่ตรงกันข้ามกับสติ ได้แก่ ความประมาท อวิชชา โมหะ ความประมาท หมายถึงความปราศจากสติ ควบคุมสติไม่ได้ ละเลย เลินเล่อ 4) ไม่ลืมนิยามทั้งหลายที่เป็นเหตุเกิดของสติ คือ กาย เวทนา จิต และธรรม ซึ่งฐานเป็นที่ตั้งที่เกิดแห่งสติ 5) เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยสติ หมายถึง เป็นผู้สมบูรณ์ บริบูรณ์ เต็มรอบด้วยสติ อยู่ตลอดเวลาเนื่องด้วย 6) เป็นผู้ชำนาญในสติ หมายถึง สามารถนำสติมาใช้ได้ตลอดเวลาที่ต้องการ โดยเฉพาะเวลาที่คับขัน 7) เป็นผู้คล่องแคล่วในสติ หมายถึง จะต้องเจริญสตีย่อยๆ ดังพุทธพจน์ว่า ภาวนาที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อสติสัมปชัญญะ¹⁵ 8) เป็นผู้ไม่หวนกลับจากสติ หมายถึง ไม่คลายจากความเพียรในการเจริญสติอย่างจดจ่อต่อเนื่อง จนเกิดญาณทัสสนะ และเห็นความจริงของธรรมชาติ

ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย พบว่า การพัฒนาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในสังคมไทยเพื่อนำสู่ผลสัมฤทธิ์แบบซอปปาวเวอร์นั้น จำต้องส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติเกิดความความสะดวกในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา มีความเหมาะสมตามธรรมชาติ ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะ ดังนี้ 1) ควรมีการจัดการอบรมให้สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดทั่วประเทศได้เรียนรู้ถึงกระบวนการพัฒนาวิธีการปฏิบัติ วิปัสสนาภาวนาของสำนักปฏิบัติในสังคมไทย 2) ควรนำผลการวิจัยจัดอบรมเผยแพร่ หรือจัดการเรียนรู้ลงในหลักสูตรเพื่อจัดการเรียนการสอนส่งเสริมการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาให้ผู้ปฏิบัติได้เรียนรู้และสามารถปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาไปสู่ผลสัมฤทธิ์ได้ 3) ควรนำหลักการพัฒนาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาของสำนักปฏิบัติในสังคมไทยเพื่อนำสู่ผลสัมฤทธิ์แบบซอปปาวเวอร์ ในงานวิจัยฉบับนี้ ไปปรับประยุกต์ใช้ในสำนักปฏิบัติธรรมเพื่อประโยชน์อันสูงสุดกับผู้ปฏิบัติธรรมต่อไป 4) พระวิปัสสนาจารย์และผู้เกี่ยวข้อง กับกระบวนการสอนปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาควรนำหลักการและข้อค้นพบในการพัฒนาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ในด้านต่างๆ ไปศึกษาและนำไปประยุกต์ใช้ในการสอนการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาต่อไป นอกจากนี้ คณะผู้วิจัยพบว่ยังมีประเด็นที่เป็นสาระสำคัญที่น่าสนใจศึกษาค้นคว้า คือ 1) รูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในสังคมไทย 2) หลักสูตรการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในชีวิตประจำวัน และ 3) กระบวนการการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักทางสายกลาง

¹⁵ ที.ปา. (ไทย) 11/307/278.

เอกสารอ้างอิง

- _____ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539.
- _____ . อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญูญาณ. 2539.
- พระครูปลัดสุวัฒนพุทธคุณ (ประมวน พานิช), การศึกษาวิเคราะห์พุทธญาณวิทยาในสติปัฏฐาน 4. **คุชฌีนิพนธ์พุทธศาสตร์คุชฌีบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา.** (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2564). บทคัดย่อ.
- พระมหาชิต ฐานชิต. ดร. พระครูพิพิธวรกิจจานุการ. ดร.. การปฏิบัติและการสอบอารมณ์กรรมฐานตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทย. **โครงการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** 2559.
- พระมหาอุทัย วุฑฒิชโย. ศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการพัฒนาคิดของกรรมฐาน 5 สายในสังคมไทย. **ธรรมธารา วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 ปี 2563.**
- พระราชญาณวิสิฐ, **คู่มือปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน 5 สาย, สัมมาอะระหัง, เพชรเกษมพรินต์ติ้งกรุ๊ป จำกัด.** 2557.
- พระวิสันต ปสนนจิตโต (ปานเพ็ชร), ความสัมพันธ์ระหว่างการเรียนรู้เรื่องสติปัฏฐานกับการใช้ชีวิตประจำวันอย่างมีสติของผู้เรียนครูสมาธิหลักสูตรวิทันตสมาธิสถาบันพลังจิตตานุภาพสาขาที่ 69 วัดศรีสุทธาวาส พระอารามหลวง จังหวัดเลย, **วารสารสังคมศาสตร์บูรณาการ ปีที่ 2 ฉบับที่ 4 มกราคม - เมษายน 2565.**
- พระโสภณมหาเถระ(มหาสีสยาตอ). **มหาสติปัฏฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน.** แปลโดย พระคันธสาราภิวงศ์. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์. 2549.
- พุทธทาสภิกขุ. **อานาปานสติภาวนา เล่ม 1.** พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: คณะธรรมทาน. 2516.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2535.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด 91 เล่ม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2534.
- รุ่งทิพย์ เลิศนันทน์. การเปรียบเทียบรูปแบบ และวิธีการปฏิบัติภาวนาของพุทธศาสนิกชนในกรุงเทพฯ. **วารสารวิจัยสังคม ปีที่ 40 ฉบับที่ 2 (ก.ค.-ธ.ค. 60).**

วิเคราะห์คัมภีร์กัจจายณะ

Analysis Kaccayana

รศ.ดร.วิโรจน์ คุ่มครอง¹, ว่าที่ ร.ท. ดร.ธีรวัช ภูมิประมาณ²

Assoc. Prof. Dr. Viroj Koomkrong, Acting LT. Dr.Theethawat Phoomparmarn

E-mail: koom-krong9@hotmail.com, E-mail: acting.lt.theethawat@gmail.com

Received: May 13, 2025 Revised: May 30, 2025 Accepted: June 9, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง คัมภีร์กัจจายณะ: การแปล และการวิเคราะห์กล่าวคือ คัมภีร์กัจจายณะ เป็นคัมภีร์อธิบายขยายความไวยากรณ์ พระวิชิตาวิเถระเป็นผู้แต่งขณะพำนักอยู่วัดอภัยศิริ แต่งอธิบายไวยากรณ์ใน 6 หัวข้อคือ ตอนว่าด้วยสนธิกับ ตอนว่าด้วยนามกับ ตอนว่าด้วยอาขยาตกับ ตอนว่าด้วยกัพพิธานกับ ตอนว่าด้วยอุณาทิกกับ และตอนว่าด้วยนิคมคาถา มีลักษณะการประพันธ์แบบร้อยแก้ว คือ การดำเนินเรื่องแบบธรรมดา และแบบร้อยกรอง คือ การดำเนินเรื่องในรูปแบบคาถา ท่านได้แต่งคัมภีร์โดยใช้นามศัพท์ ใช้กิริยาศัพท์ และใช้อัพยศัพท์ได้อย่างถูกต้องตามหลักภาษาและหลักไวยากรณ์

คำสำคัญ: การวิเคราะห์, คัมภีร์กัจจายณะ

Abstract

This research article is part of the research on Kaccayana: Translation and Analysis. That is, Kaccayana is a grammatical explanation book. It was written by Phra Wichitawi Thera while he was staying at Abhayasiri Temple. It explains grammar in 6 topics: That is, the section on Sandhikappa, the section on Namakappa, the section on Akhyatakappa, the section on Kipithanakappa, the section on Unadhikappa, and the section on Nikhomkatha have the characteristics of prose composition, i.e., the story progresses in a normal manner. And the poetry style is a story that is told in the form of a spell. He composed the scriptures by using nouns, verbs, and words correctly according to the principles of language and grammar.

¹ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

² มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

Keywords: Analysis, Kaccayana,

บทนำ

พัฒนาการของภาษาบาลีในสมัยพุทธกาลได้บอกนัยถึงผู้ที่ใช้ภาษาบาลีในการสื่อสารคำสอนเป็นช่วงๆ เริ่มตั้งแต่พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยมีพระสาวก สาวิกาเป็นผู้ทรงจำแล้วถ่ายทอดเป็นลำดับสืบมาจนถึงทุกวันนี้³ โดยแบ่งออกเป็นคำสอนทางพระพุทธศาสนา เป็นยุคต่างๆ ได้ดังนี้ (1) ยุคธรรมวินัย เริ่มตั้งแต่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา จนถึงปรินิพพานรวมเวลา 45 ปี พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมวินัยด้วยมุขปาฐะ กล่าวคือทรงแสดงธรรมด้วยปากเปล่า พระสาวกก็ทรงจำด้วยมุขปาฐะ ตามความสามารถและความถนัดของแต่ละท่าน (2) ยุคพระไตรปิฎก เริ่มตั้งแต่หลังพุทธปรินิพพาน จนถึงการทำสังคายนาครั้งที่ 3 ประมาณ พ.ศ.235 รวมถึงผลของสังคายนาครั้งที่ 3 ด้วย ยุคนี้ยังใช้วิธีมุขปาฐะอยู่ (3) ยุคหลังพระไตรปิฎก พระเถระทั้งหลายได้แต่งคัมภีร์อธิบายความหมายในพระไตรปิฎกให้เข้าใจง่ายขึ้นแบ่งได้ 6 ยุค ดังนี้ 1) ยุคอรรถกถา พระเถระทั้งหลายได้แต่งหนังสืออธิบายข้อความในพระไตรปิฎก เรียกผู้แต่งว่า “พระอรรถกถาจารย์” เริ่มประมาณ พ.ศ. 959 2) ยุคฎีกา หรือมหาฎีกา พระเถระทั้งหลายได้แต่งหนังสืออธิบายข้อความในอรรถกถาให้เข้าใจง่ายขึ้น เรียกผู้แต่งว่า “พระฎีกาจารย์” เริ่มประมาณ พ.ศ. 1587 เช่น อัมมบทมหาฎีกา เป็นต้น 3) ยุคอนุฎีกา พระเถระทั้งหลายได้แต่งหนังสืออธิบายข้อความในฎีกาให้เข้าใจง่ายขึ้นเรียกผู้แต่งว่า “พระอนุฎีกาจารย์” 4) ยุคปกรณ์พิเศษ พระเถระทั้งหลายได้แต่งหนังสืออธิบายธรรมะ ไม่ได้อธิบายคัมภีร์ใดคัมภีร์หนึ่งโดยเฉพาะ เกิดขึ้นต่างยุคต่างสมัยกัน หนังสือบางเล่มแต่งก่อนยุคอรรถกถาเช่น มลีนทปัญญา บางเล่มแต่งในยุคอรรถกถา เช่น วิสุทธิมรรค กล่าวได้ว่า อยู่ในยุคหลังพระไตรปิฎกนี้เช่นกัน 5) ยุคโยชนา พระเถระทั้งหลายได้แต่งหนังสืออธิบายคำและความหมายในคัมภีร์เดิมให้เข้าใจง่ายขึ้น เช่น โยชนาสมันตปาสาทิกา อธิบายข้อความหรือคำที่ยากในอรรถกถาพระวินัยชื่อว่าสมันตปาสาทิกา 6) ยุคบาลีไวยากรณ์ พระเถระทั้งหลายได้แต่งหนังสือไวยากรณ์บาลี เช่น คัมภีร์ กัจจายณะ เกิดขึ้นในยุคหลังพระพุทธโฆษาจารย์จัดได้ไม่ชัดเจนนัก เพราะเกิดในหลายยุคหลายสมัย⁴ อัมมปัทมฐกถาเป็นคัมภีร์ในยุคอรรถกถา จึงมีความสำคัญและเนื้อหารองจากพระไตรปิฎก

ส่วนคัมภีร์กัจจายณะ เป็นคัมภีร์ที่อธิบายหลักไวยากรณ์ พระวิชิตาวิเถระเป็นผู้แต่งขณะพำนักอยู่วัดอภัยศิริ ซึ่งเป็นวัดที่สร้างถวายโดยพระเจ้ามินแอกยอสุว่า พระราชนัดดาของพระเจ้า

³ คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **วรรณคดีบาลี (Pali Literature)**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยรายวันการพิมพ์, 2552), หน้า 10.

⁴ เสนาะ ผดุงฉัตร, **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดีบาลี**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2532), หน้า 38-40.

ข้างเผือกหงสาวดี ทางมุด้านเหนือของภูเขาที่มีชื่อสองชื่อคือ ภูเขาตู่ยะวึงเง่ และภูเขาอภยศิริ ในเมืองปินยะ อันมีนามว่าวิชาปุระ ในรัชสมัยของพระเจ้าข้างเผือกหงสาวดี ผู้สร้างเมืองหงสาวดี ที่ขึ้นครองราชย์ในปัจจุศักราช 812 พ.ศ. 2093⁵ ซึ่งมีความสำคัญเกี่ยวข้องกับคัมภีร์อธิบายไวยากรณ์มีจำนวน 6 หัวข้อ คือ 1) ตอนว่าด้วยสนธิกับ 2) ตอนว่าด้วยนามกับ 3) ตอนว่าด้วยอาชยาตกับ 4) ตอนว่าด้วยกัพพิธานกับ 5) ตอนว่าด้วยอุณาทิกกับ 6) ตอนว่าด้วยนิคมคาลา⁶

อนึ่ง คัมภีร์กัจจายนะ แม้ว่าจะเป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนา เพราะเป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นเพื่ออธิบายขยายความหลักไวยากรณ์ที่เกี่ยวกับเรื่องบาลีกัจจายนมูลให้มีความชัดเจนและเข้าใจง่ายทั้งด้านเนื้อหา ภาษา และมีคุณค่าต่อการศึกษาดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น อย่างไรก็ตาม เนื่องจากคัมภีร์กัจจายนะยังไม่มีผู้ใดแปลเป็นภาษาไทยให้ครบถ้วน และวิเคราะห์ในเชิงงานวิจัยให้ทราบถึงเนื้อหา ภาษาตลอดทั้งมีความสัมพันธ์กับคัมภีร์อื่น ๆ อย่างไรบ้าง

ความหมายของคัมภีร์

คำว่า คัมภีร์กัจจายนะ มีความหมายว่า “กัจจายนะ” เขียนแบบบาลีเป็น “กจจายน” อ่านว่า กัด-จา-ยะ-นะ เป็นคำจำพวกที่ภาษาบาลีเรียกว่า “อสาธารณนาม” คำอังกฤษเรียกว่า proper name ที่บอกคำอังกฤษไว้ด้วยนี้ ไม่ได้มุ่งจะแสดงว่าผู้เขียนบาลีวันละคำรู้ภาษาอังกฤษเป็นอย่างดี แต่มุ่งจะให้ผู้อ่านเข้าใจความหมายของคำได้ง่ายขึ้น คำว่า “อสาธารณนาม” แปลว่า “ชื่อที่ไม่ทั่วไป” ไวยากรณ์ไทยเรียก “วิสามานยนาม” เรียกง่าย ๆ ว่า ชื่อเฉพาะ หมายถึงชื่อที่ระบุถึงคนใดคนหนึ่งหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นการเฉพาะตัว ไม่ทั่วไปแก่คนอื่นสิ่งอื่น⁷

คำว่า “กจจายน” เป็นชื่อเฉพาะตัวของบุคคลผู้หนึ่ง ในหนังสือบาลีไวยากรณ์ พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในส่วนวจีวิภาคว่าด้วยสมาสและตัดทิต กล่าวถึงโคตตตัดทิต (โคต-ตะ-ตัด-ทิต) ว่า มีปัจจัย 8 ตัว คือ ณ, ฉายน, ฉาน, ฉะย, ฉิ, ฉนิ, ฉน, ฉนร แสดงตัวอย่างศัพท์ที่ลง ฉายน (นา-ยะ-นะ) ปัจจัยว่า กจจสส อปจจ กจจายโน แปลว่าเหล่ากอแห่งกัจจะ ชื่อกัจจายนะ⁸ ได้ความตามสูตรที่อ้างนี้ว่า เพราะเป็นเหล่ากอแห่งกัจจะ จึงชื่อว่า “กจจายน” พุดอีกอย่างหนึ่งว่า ชื่อ “กจจายน” แปลว่า “เหล่ากอแห่งกัจจะ”

⁵ สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ.9), ประวัติคัมภีร์พระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2558), หน้า 38-40.

⁶ สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมหาเถระ), พระคัมภีร์กัจจายนมูล, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2563), หน้า 477.

⁷ พลเรือตรี ทองย้อย แสงสินชัย, บาลีวันละคำ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://books.google.co.th/books/about> [15 พฤษภาคม 2567].

⁸ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์ วจีวิภาค ภาคที่ 2 นาม และอักษรรูปศัพท์ หลักสูตรปริยัติธรรมตรี, พิมพ์ครั้งที่ 36, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2541), หน้า 135.

ตามสูตรที่อ้าง “กัจจายน” แยกศัพท์ได้ว่า กจ + ฉายน ปัจจย “ฉายน” ปัจจยตัวนี้ใช้แทนคำว่า “โคตต” (โคต-ตะ) ที่เราเอามาใช้ในภาษาไทยว่า “โคตร” หมายถึง เทือกเขาเหล่าหรือวงศ์ตระกูล ได้แก่ 1) กจ + ฉายน ปัจจย ลบ ณ ตามกฎของปัจจยที่เนื่องด้วย ณ (ฉายน > อายน) 2) กจ + ฉายน = กจฉายน > กัจจายน อ่านว่า กัด-จา-ยะ-นะ 3) กัจจายน ใช้ในภาษาไทยเป็น “กัจจายนะ” แปลว่า “เหล่ากอแห่งกัจจะ” หมายถึง ผู้สืบเชื้อสายหรือมีเทือกเขาเหล่ามาจาก “กัจจะ”⁹

ในคัมภีร์อริยานวรรณนาอธิบายว่า ชื่อ “ภัททกัจจายน” (แปลว่า “พระนางกัจจายนผู้งดงาม”) ซึ่งเป็นนามหนึ่งของพระนางพิมพา ว่า ที่ชื่อ “กัจจายน” เพราะเป็น “พระธิดาของพระเจ้ากัจจะ” ได้ความว่า คำว่า “กัจจะ” เป็นชื่อของพระราชาก็มี¹⁰

ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์อธิบายว่า ชื่อ “กัจจายนะ” ที่คุ้นกันดีในแวดวงชาวพุทธ น่าจะเป็น “มหากัจจายนะ” มหากัจจายนะ : พระมหาสาวกองค์หนึ่ง เกิดในกัจจายนโคตรที่พระนครอุชเชนี เป็นบุตรบุโรหิตของพระราชแห่งแคว้นอวันตี เรียนจบไตรเพทแล้ว ต่อมาได้เป็นบุโรหิตแทนบิดา พระเจ้าจันทปัชโชตตรัสสั่งให้หาทางนำพระพุทเจ้าเสด็จมาสู่กรุงอุชเชนี กัจจายนบุโรหิตจึงเดินทางไปเฝ้าพระพุทเจ้า ได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้ว บรรลือรต์ผล อุปสมบทแล้วแสดงความประสงค์ที่จะอัญเชิญเสด็จพระพุทเจ้าสู่แคว้นอวันตี พระพุทองค์ตรัสสั่งให้ท่านเดินทางไปเอง ท่านเดินทางไปยังกรุงอุชเชนี ประกาศธรรม ยังพระเจ้าจันทปัชโชตและชาวเมืองทั้งหมดให้เลื่อมใสในพระศาสนาแล้ว จึงกลับมาเฝ้าพระบรมศาสดา ต่อมาได้รับยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะในทางขยายความคำย่อให้พิสดาร¹¹

คัมภีร์กัจจายนะนี้ เป็นคัมภีร์ที่แต่งเป็นภาษาบาลี เนื้อหาจัดอยู่ในกลุ่มคัมภีร์ไวยากรณ์มี 4 คัมภีร์ คือ 1) กัจจายนไวยากรณ์ 2) โมคคัลลานไวยากรณ์ 3) สัททนีติปกรณ์ 4) สัททสังคหะ มีสูตรทำตัวรูปที่ตั้งขึ้นเป็นเอกเทศ โบราณจารย์จึงเรียกว่า ไวยากรณ์ใหญ่ นอกจากนั้น ยังมีคัมภีร์ไวยากรณ์ใหญ่ที่ใช้สูตรของคัมภีร์กัจจายนะแล้วมาลำดับสูตรใหม่ เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษา คัมภีร์เหล่านั้น คือ 1) คัมภีร์ปทรูปสัทธินิ เป็นไวยากรณ์ที่ใช้กัจจายนสูตรทั้งหมด และอธิบายความในสูตรต่าง ๆ โดยละเอียด 2) คัมภีร์พาลาตาร เป็นไวยากรณ์สังเขปที่ท่านเลือกเฉพาะกัจจายนสูตรที่สำคัญในการทำตัวรูปและอธิบายความในสูตรต่างๆ โดยย่อ

⁹ พลเรือตรีทองย้อย แสงสินชัย, บาลีวันละคำ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://books.google.co.th/books/about> [15 พฤษภาคม 2567].

¹⁰ พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อริยานวรรณนา, (กรุงเทพมหานคร: ชมรมนิรุกติศึกษา วัดมหาธาตุฯ คณะ 25, 2550), หน้า 414.

¹¹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 28, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิณม, 2559), หน้า 9.

สำหรับคัมภีร์ที่อธิบายสูตรกัจจายณะโดยตรง โดยไม่มีการจัดลำดับสูตรใหม่ คัมภีร์เหล่านั้น คือ 1) คัมภีร์นยาสะหรือมุขมัตตทีปนี 2) คัมภีร์สุตตนิทเทศ 3) คัมภีร์กัจจายนัตถทีปนี 4) คัมภีร์กัจจายนวัณณา เป็นต้น¹² คัมภีร์กัจจายณะ เป็นคัมภีร์อธิบายขยายความกัจจายนไวยากรณ์ คัมภีร์นี้ว่าด้วยการอธิบายความหมายของสูตร การสำเร็จรูป และกฎไวยากรณ์อื่นๆ ท่านผู้รจนาได้อธิบายคัมภีร์นยาสะหรือมุขมัตตทีปนี และคัมภีร์สุตตนิทเทศเป็นหลักในการรจนา¹³

ประวัติผู้แต่งคัมภีร์

คัมภีร์กัจจายณะ เป็นคัมภีร์ที่เกี่ยวกับเป็นคัมภีร์ที่อธิบายหลักไวยากรณ์ พระวิชิตาวิเถระ เป็นผู้แต่งขณะพำนักอยู่วัดอภัยคีรี ซึ่งเป็นวัดที่สร้างถวายโดยพระเจ้ามินแอกยอสุวา พระราชนัดดาของพระเจ้าช้างเผือกหงสาวดี ทางมอญด้านเหนือของภูเขาที่มีชื่อสองชื่อคือ ภูเขาตวยะวิงเฉ และ ภูเขาอภัยคีรี ในเมืองปinya อันมีนามว่าวิชัยปุระ ในรัชสมัยของพระเจ้าช้างเผือกหงสาวดี ผู้สร้างเมืองหงสาวดี ที่ขึ้นครองราชย์ในปีจุลศักราช 812 พ.ศ. 2093¹⁴ ประกอบไปด้วย 1) ตอนว่าด้วยสนธิกับ 2) ตอนว่าด้วยนามกับ 3) ตอนว่าด้วยอาชยาตกับ 4) ตอนว่าด้วยกัพพิธานกับ 5) ตอนว่าด้วยอุณาทิกกับ 6) ตอนว่าด้วยนิคมคาถา

ดังคำนิคมคาถาที่ท่านพระวิชิตาวิเถระ รจนาคัมภีร์กัจจายนวัณณาอธิบายว่า 1) อันมีเนื้อความ ไม่ย่อและพิสดารเกินไป จบบริบูรณ์ ในวันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 12 ในปีจุลศักราช ที่ 988 2) มีภูเขา นามว่า อภัยคีรี ปรากฏชัด ในทิศานุทิศ เหมือนธงที่ยกขึ้นประดับ ในพระนคร นามว่า ปinya ประดับด้วยสถานที่ทั้งหลายอันเป็นแนวเขต แห่งถ้ำที่ชื่อว้านนทมูลเป็นต้น แวดล้อมด้วยแม่น้ำ ภูเขา และบึงใหญ่ อังคดงาม 3) พระราชนัดดา พระองค์ใด ของพระราชาธิบดีแห่งพระนครหงสาวดี พระนามปรากฏโดยพระนามว่า สุรจนะ 4) พระราชนัดดาพระองค์นั้น ได้สร้างอารามนั้น อันร่มรื่น ประหนึ่งเทวสภา ในสถานที่นี้ พระเถระรูปใด อยู่ในอารามนี้ นำประโยชน์มาแก่พระศาสนา 5) คัมภีร์กัจจายนวัณณานี้ อันพระเถระรูปนั้น ผู้มีนามว่ามหาวิชิตาวิ รจนาไว้แล้ว 6) ขอพระสัทธรรม จงตั้งมั่น ขอพระเจ้าแผ่นดิน โปรดรักษาประเทศชาติ ขอฝนจงตกทั่วแผ่นดิน ขอปาณชาติทั้งหลาย ตั้งมั่นในพระธรรม ในกาลทุกเมื่อ¹⁵

¹² พระวิชิตาวิเถระ รจนา, พระมหานิมิต ธรรมสารโร ป.ธ. 9 และคณะปริวรรต, กัจจายนวัณณา, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, 2531), หน้า (41).

¹³ พระวิชิตาวิเถระ รจนา, พระมหานิมิต ธรรมสารโร ป.ธ. 9 ปริวรรต, กัจจายนวัณณา, หน้า (41).

¹⁴ พระมหาธีระยุทธ เขมธมโม (ปราษฎ์นิวัฒน์), ประวัติคัมภีร์พระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2558), หน้า 38-40.

¹⁵ กจ. (บาลี) 473.

โครงสร้างเนื้อหาคัมภีร์กัจจายณะ

โครงสร้างเนื้อหาของคัมภีร์กัจจายณะ โดยแบ่งออกเป็น หมวดว่าด้วยการแต่งคัมภีร์ หมวดว่าด้วยนิทเทส และหมวดว่าด้วยคำลงท้าย จะได้นำเสนอต่อไปนี้

ก. หมวดว่าด้วยการแต่งคัมภีร์

การจัดหมวดว่าด้วยการแต่งคัมภีร์ กล่าวถึงการจัดหมวดหมู่ว่าด้วยการแต่งคัมภีร์ใน คัมภีร์กัจจายณะ คือ

คันถารัมภกถา หมายถึง คาถาพรรณนาการเริ่มต้นในการแต่งคัมภีร์ เป็นธรรมเนียมในการแต่งคัมภีร์ พระวิจิตาวิเถระ ชาวพม่าผู้แต่งคัมภีร์กัจจายณะจึงแต่งคาถาความด้วยการเริ่มต้นของ คัมภีร์ หรือที่เรียกว่า การไหว้ครูนั่นเอง เป็นการน้อมน้อมพระรัตนตรัยและครูอาจารย์ทั้งหลายที่ ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้ จะได้นำเสนอพอสังเขปดังต่อไปนี้

ข้าพเจ้าพระวิจิตาวิ ขอร่าบนมัสการพระชินเจ้า ผู้ทรงยังมหาชนที่ยังไม่บริสุทธิ์ ให้ถึง ความบริสุทธิ์ พระธรรมอันสามารถจัดความมืด (คือกิเลสในกมลของเหล่าสัตว์) และพระอริยสงฆ์ผู้ ปราศจากกิเลสเพียงดั่งเนินขอนอบน้อมพระมหากัจจายณะเถระ ผู้ที่พระผู้มีพระภาคทรงตั้ง ไว้ใน ความเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในด้านการขยายความพุทธวจนะและพระมหาเถระผู้รณาคัมภีร์นยา สะเป็นต้น ขอนอบน้อมพระพุทธรูปยี่เยเถระผู้รณาคัมภีร์ปทฐปสัทธิและฎีกา และพระอัคคังสเถระผู้ รณาคัมภีร์สัททนิทติขกราบไหว้แม้พระเถระ ผู้แต่งคัมภีร์นิสสยะ และคัมภีร์กัจจายนสุตตนิทเทส แล้ว จักรรณาคัมภีร์อันมีชื่อว่า กัจจายนวัณณนาซึ่งแสดงข้อวินิจัย (สร้างรูปคำ) ที่พระเถระเหล่านั้นแสดง ข้อวินิจัยไว้ไม่ครบถ้วน ให้ครบถ้วน เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุสามเณรที่เพิ่งเริ่มศึกษา (คัมภีร์กัจจายณะ เป็นต้น)¹⁶

คันถารัมภกถาวัณณนา ข้าพเจ้า พระมหากัจจายณะ ขอน้อมไหว้พระพุทธรูปเจ้าผู้ประเสริฐ เลิศอันโลกสามบุชาแล้ว พร้อมด้วยพระธรรมอันปราศจากมลทิน และหมู่พระอริยสงฆ์ผู้สูงสุด จัก กล่าวสนธิกัณฑ์อันดงามที่เกื้อกูลแก่พระพุทธรูปในกัจจายนไวยากรณ์นี้ เพื่อความรู้เนื้อความแห่ง พระดำรัสอันประเสริฐของพระศาสดานั้นเป็นอย่างดีในเนื้อความแห่งพุทธวจนะอันประเสริฐนี้ มีโล กุตตรธรรมอันประเสริฐได้อยู่บัดนี้ทั้งหลาย ย่อมได้โลกุตตรธรรมอันประเสริฐนั้น โดยนัย ที่พระชิน เจ้าทรงแสดงไว้แล้ว คือย่อมได้นัยที่พระชินเจ้าทรงแสดงไว้แล้วเมื่อนั้น ด้วยความเข้าใจอย่างถ่องแท้ใน เนื้อความแห่งพระดำรัสของพระบรมศาสดา พระองค์นั้น ได้แก่ ย่อมได้ประโยชน์โดยความเป็นผู้ไม่ งามาย เพราะความไม่โง่งมในอีกขระ และบททั้งหลาย กุลบุตรผู้มีความต้องการ โลกุตตรธรรมอัน ประเสริฐพึงสดับ อีกขระและบทมีประการต่าง ๆ เพราะเหตุแห่งการแทงตลอดนั้น ๆ¹⁷

¹⁶ กจ. (บาลี) 1.

¹⁷ กจ. (บาลี) 2.

ข. หมวดว่าด้วยนิทเทศ

การจัดเป็นหมวดว่าด้วยนิทเทศ คัมภีร์กัจจายณะผู้วิจิตรใช้ต้นฉบับเป็นตำราประกอบ การศึกษาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม คณะผู้จัดทำได้ปริวรรตจากฉบับบาลีอักษรพม่า โรงพิมพ์ซัมพูมสเวปกัฏย อย่างกุ่ม ค.ศ. 1916¹⁸ โดยผู้ปริวรรตเห็นว่าคัมภีร์นี้ มีประโยชน์กับนักศึกษาในการศึกษาคัมภีร์กัจจายณะโดยละเอียด จึงได้ตรวจชำระคัมภีร์นี้แล้วปริวรรตเป็นบาลีอักษรไทย เพื่อให้นักศึกษาที่อ่านอักษรบาลีพม่าไม่ได้สามารถศึกษาหาความรู้ได้ และขอขอบคุณ 1) พระมหานิมิต ธรรมสาโร ป.ธ. 9 2) พระคันธสราภิงส์ (พระมหาสมลักษณ์ คนธสาโร) 3) พระมหาประณอม ธรรมาลงกาโร (ธรรมาจริยะ)

ที่ให้คำปรึกษาอันเป็นประโยชน์ยิ่ง พระสุภาพ นายจำรูญ ธรรมดา ที่ช่วยตรวจทานกับต้นฉบับบาลีภาษาพม่า หวังว่า คัมภีร์กัจจายณะนี้ จะเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจภาษาบาลี และเป็นมรดกทางปัญญาแก่กุลบุตรชาวไทยสืบต่อไป

คัมภีร์กัจจายณะท่านรจนาเป็นร้อยกรองผสมร้อยแก้ว ซึ่งมีความสำคัญเกี่ยวข้องกับการอธิบายขยายความกัจจายนไวยากรณ์ คัมภีร์นี้ว่าด้วยการอธิบายความหมายของสูตร การสำเร็จรูปและกฎไวยากรณ์อื่นๆ ได้แก่ 1) ตอนว่าด้วยสนธิกัปปวัณณา 2) ตอนว่าด้วยนามกัปปวัณณา 3) ตอนว่าด้วยอาชยาตกัป 4) ตอนว่าด้วยกัพพิธานกัป 5) ตอนว่าด้วยอุณาทิวณณา 6) ตอนว่าด้วยนิคมคาถา¹⁹

ค. หมวดว่าด้วยคำลงท้าย

หมวดว่าด้วยคำลงท้าย กล่าวถึงการจัดหมวดหมู่ว่าด้วยคำลงท้ายในคัมภีร์กัจจายณะ ในการแต่งคัมภีร์ต่าง ๆ ในทางพระพุทธศาสนา ผู้แต่งมักจะพรรณนาเรื่องต่าง ๆ ไว้ในบทลงท้าย ที่เรียกว่า นิคมวรรณนา พระวิชิตาวิเถระผู้แต่งคัมภีร์กัจจายณะก็เช่นเดียวกันได้แต่งคำลงท้ายไว้เป็นคาถา ได้แก่ นิคมคาถาว่า ท่านพระวิชิตาวิเถระ รจนาคัมภีร์กัจจายนวัณณา อันมีเนื้อความ ไม่ย่อและพิสดารเกินไป จบบริบูรณ์ ในวันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 12 ในปีจุลศักราช ที่ 988 มีภูเขา นามว่า อภัยคีรี ปรากฏชัด ในทิศานุทิศ เหมือนธงที่ยกขึ้นประดับ ในพระนคร นามว่า ปินยะ ประดับด้วยสถานที่ทั้งหลายอันเป็นแนวเขต แห่งถ้ำที่ชื่อวณนทมูลเป็นต้น แวดล้อมด้วยแม่น้ำ ภูเขา และบึงใหญ่ อันงดงามพระราชันดดา พระองค์ใด ของพระราชาธิบดีแห่งพระนครหงสาวดี พระนามปรากฏโดยพระนามว่า สุรุจจนะ พระราชันดดาพระองค์นั้น ได้สร้างอารามนั้น อันร่มรื่น ประหนึ่งเทวสภา ในสถานที่นี้ พระเถระรูปใด อยู่ในอารามนี้ นำประโยชน์มาแก่พระศาสนา คัมภีร์กัจจายนวัณณานี้ อันพระเถระรูปนั้น ผู้มีนามว่า มหาวิชิตาวิ รจนาไว้แล้ว ขอพระสัทธรรม จงตั้งมั่น ขอพระเจ้าแผ่นดิน โปรดรักษา

¹⁸ พระวิชิตาวิเถระ รจนา, พระมหานิมิต ธรรมสาโร ป.ธ. 9 และคณะปริวรรต, กัจจายนวัณณา, (41).

¹⁹ กจ. (บาลี) 473.

ประเทศชาติ ขอฝนจงตกทั่วแผ่นดิน ขอปาลณาชาติทั้งหลาย ตั้งมั่น ในพระธรรม ในกาลทุกเมื่อจักจายน วัฒนา จบบริบูรณ์²⁰

ลักษณะการประพันธ์คัมภีร์จักจายน

ลักษณะการประพันธ์ในคัมภีร์จักจายน โดยพระวิชิตาวิเถระชาวพม่าผู้แต่งได้แต่งมี ลักษณะของการประพันธ์คัมภีร์ ผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 2 ส่วนดังต่อไปนี้

ก. การประพันธ์แบบร้อยแก้ว

การประพันธ์คัมภีร์จักจายนแบบร้อยแก้ว หมายถึง คัชชะ แปลว่า ร้อยแก้ว²¹ ความเรียง เรียก จุณณิยะ บ้าง หมายถึง คัมภีร์จักจายนเป็นต้นที่ไม่มีคาถา คัชชะมี 1 ประเภท คือ 1) อาขยาธิกะ เรื่องจริงที่กล่าวถึงเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ชีวประวัติ เป็นต้น 2) กลา เรื่องที่แต่งจาก จินตนาการ เช่น นิทาน เป็นต้น

ในคัมภีร์อภินิพัตติปิฎกกล่าวถึงลักษณะของคัชชะทั้งสองว่า อาขยาธิโกปาทตถา ปพณรูปปนา กลา คำที่มีเนื้อหาเป็นความจริง ชื่อว่า อาขยาธิกะ คำที่แต่งดาร์ขึ้นเอง ชื่อว่า กลา²² ผู้วิจัยจะได้นำเอาบทประพันธ์ในลักษณะคัชชะ มาเป็นตัวอย่างไว้ในคัมภีร์จักจายน และจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

อิทานิ ปทจเฉทาทินโย โหติ. ตตถ เสฏฐนติ เอก ปท, ตีโลกมิตินติ เอก ปท, อภิวนทียาติ เอก ปท, อคฺคณติ เอก ปท, พุทฺธนติ เอก ปท, จาติ เอก ปท, ฌมฺมนติ เอก ปท, อมฺลนติ เอก ปท, คณฺณติ เอก ปท, อุตฺตมฺมนติ เอก ปท, จาติ เอก ปท, สตฺถุสสาติ เอก ปท, ตสฺสาติ เอก ปท, วจฺนตฺถ วรฺนติ เอก ปท, สฺพุทฺธนติ เอก ปท, วกฺขามิติ เอก ปท, สุตฺตหิตฺนติ เอก ปท, เอตฺถาติ เอก ปท, สฺสนฺธิกปฺนติ เอก ปท, เสยฺยนติ เอก ปท, ชิเนริตฺนเยนาติ เอก ปท, พุธาติ เอก ปท, ลภฺนตีติ เอก ปท, ตฺนติ เอก ปท, จาติ เอก ปท, อปฺปิตี เอก ปท, ตสฺสาติ เอก ปท, วจฺนตฺถสฺสโธเนนาติ เอก ปท, อตฺถนติ เอก ปท, จาติ เอก ปท, อกฺขรปฺเทสฺสตีติ เอก ปท, อโหมหาวาติ เอก ปท, เสยฺยตฺถิโกติ เอก ปท, ปทฺนติเอก ปท, อโธติ เอก ปท, วิวิธนติ เอก ปท, สฺสณฺเญยยาติ เอก ปท, อยเมตถ ปทจเฉโท. ปสฺตถานํ วิเสสน ปสฺตโถติ เสฏฺฐ, วิเสสนาติ ว่า เสฏฺฐ ตทฺธิติวิคฺคโหย์. สามณฺณ-อพฺพย-ภาววเสน ตีสุ ตทฺธิเตสุ สามณฺณตทฺธิติ. โคตฺต-ตฺตติ-ราคะ-ชาตยาทีสุ ปนฺนรสฺสุ เสฏฺฐตทฺธิติ.²³

แปลว่า

²⁰ กจ. (บาลี) 473.

²¹ พระคันธสาราภิวรค์ (แปลและอธิบาย), สุโพธาลังการมัญชรี, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, 2546), หน้า 14.

²² อภินิพ. (บาลี) 113.

²³ กจ. (บาลี) 3.

ในคันถรรมภะนั้น บทว่า เสฏฐัง เป็นบทหนึ่ง บทว่า ติโลกมhit เป็นบทหนึ่ง บทว่า อภิวันทิย เป็นบทหนึ่ง บทว่า อคค เป็นบทหนึ่ง บทว่า พุทฺธ เป็นบทหนึ่ง บทว่า จ เป็นบทหนึ่ง บทว่า ธมม เป็นบทหนึ่ง บทว่า อมล เป็นบทหนึ่ง บทว่า คณ เป็นบทหนึ่ง บทว่า อุตตม เป็นบทหนึ่ง บทว่า สตุส เป็นบทหนึ่ง บทว่า ตส เป็นบทหนึ่ง บทว่า วจนตถวร เป็นบทหนึ่ง บทว่า สุพุทฺธ เป็นบทหนึ่ง บทว่า วุขามิ เป็นบทหนึ่ง บทว่า สุตตhit เป็นบทหนึ่ง บทว่า เอตถ เป็นบทหนึ่ง บทว่า สุนนิกปปิ เป็นบทหนึ่ง บทว่า เสยฺย เป็นบทหนึ่ง บทว่า ชินริตนเยน เป็นบทหนึ่ง บทว่า พุธา เป็นบทหนึ่ง บทว่า ฌณติ เป็นบทหนึ่ง บทว่า ต เป็นบทหนึ่ง บทว่า จ เป็นบทหนึ่ง บทว่า อปิ เป็นบทหนึ่ง บทว่า ตส เป็นบทหนึ่ง บทว่า วจนตถสุโพเนน เป็นบทหนึ่ง บทว่า อตถ เป็นบทหนึ่ง บทว่า จ เป็นบทหนึ่ง บทว่า อกฺขรปะเทสุ เป็นบทหนึ่ง บทว่า โอมโหภาวา เป็นบทหนึ่ง บทว่า เสยฺยตถิโก เป็นบทหนึ่ง บทว่า อโต เป็นบทหนึ่ง บทว่า วิวิธ เป็นบทหนึ่ง บทว่า สุณฺเยย เป็นบทหนึ่ง บทว่า เสฏฐัง เป็นบทหนึ่ง ที่กล่าวมานี้ เป็นปทฺจเฉท (การตัดบท) คนนี้เป็นคนประเสริฐ ยิ่งกว่าคนประเสริฐทั้งหลาย เหตุนี้ คนนี้ชื่อว่า เสฏฐะ (ผู้ประเสริฐที่สุด) (บท)นี้เป็นตัทธิตวิคคหะ ตัทธิตนี้มี 3 คือ สามัญญตัทธิต อภัยตัทธิต ลักขณตัทธิต บรรดาตัทธิตทั้ง 3 นั้น เป็นสามัญญตัทธิต คำว่า เสฏฺโฐ นี้เป็น เสฏฺฐตัทธิต ในบรรดาตัทธิต 15 ประเภท มี โคตตตัทธิต ตรตยาตัทธิต ราตัทธิต ชาตาทัทธิต เป็นต้น

ข. การประพันธ์แบบร้อยกรอง

การประพันธ์คัมภีร์กัจจายนะแบบร้อยกรอง หมายถึง ปัชชะ แปลว่า ร้อยกรอง²⁴ เรียกคาถาบ้าง หมายถึง คัมภีร์กัจจายนะเป็นต้นที่ประพันธ์ด้วยคาถาล้วน ๆ มีบทประพันธ์ประเภทร้อยกรองในพระบาลีเรียกว่า คาถา ในสหทศาศตร์เรียกว่า ฉันท หรือ ฉันทลักษณ์ หรือตำราฉันท บทประพันธ์ประเภทนี้ ท่านผู้รจนานิยมใช้คำศัพท์ที่มีเสียงไพเราะมักจะวางเรื่อง สิลล ธนิต ตลอดจนคณะฉันทต่าง ๆ โดยมารจนาขึ้นเพื่อใช้ขับขาน ย่อความ ท่องจำ และสาธยายเป็นต้น จะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

คำว่า ปฐยวตฺร²⁵ หมายถึง ปฐยวตฺร ชื่อฉันทชนิดหนึ่ง ซึ่งกำหนดด้วยอักษร 31 คำ มี 4 บาท บาทละ 8 คำ, บัฎยพฤต หรือ อัชฎกฉันท ก็เรียก (ป. ปฐยวตฺร) ปฐยวตฺร แปลว่า คาถาที่สวดเป็นทำนองจตุราวัตร คือ หยตทุก 4 คำ มีศึกษาว่า ปจิตพพโต ปฐยา จ สา จตุรา วตเตน ปริวตพพโต วตตยจาติ ปฐยวตฺร

ฉันทนี้ กำหนดบาทหนึ่งมี 8 อักษร กำหนดคณะเพียง 1 คณะ คือ ยะ คณะ กับ ชะ คณะ โดยมีกฎเกณฑ์ ที่พึงทำความเข้าใจ ดังนี้

²⁴ พระคันธสาราภิวงศ์ (แปลและอธิบาย), สุโพธาลังการมัญชรี, หน้า 14.

²⁵ พระเทพปริยัติโมลี (ทองดี สุรเตโช), หลักการแต่งฉันทภาษามคร ป.ธ. 8, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเสียง, 2532), หน้า 16.

1) อักษร (คำ) ตัวต้น และตัวท้ายของทุกบาท ไม่นับเข้าเป็นคณะเรียกว่า “อักษรลอย” จะมีเสียงเป็นครุหรือลหุก็ได้ ไม่มีข้อห้าม

2) ห้ามลง นะ คณะ (สมุณี) และ สะ คณะ (สุคโต) ในตำแหน่งอักษรที่ 1-3-4 ของทุกบาท อีก 6 คณะใช้ลงในตำแหน่งนี้ได้ตามถนัดแต่พึงระวัง อย่างนับอักษรที่ 1 ซึ่งเป็นอักษรลอยในทุกบาทเข้าใน นะ คณะ และ สะ คณะ ด้วย เพราะได้รับคำยกเว้นไม่นับเข้าเป็นคณะอยู่แล้ว จำง่าย ๆ และสังเกตง่าย ๆ ว่า “อักษรที่ 1 และที่ 3 ของทุกบาทในฉันทน์นี้ห้ามมีเสียงสั้นติดกันทั้ง 1 อักษร” ทั้งนี้เพราะ นะ คณะ และ สะ คณะ มีเสียงซ้ำกัน 1 คำแรก คือ สมุณี สุคโต ดังนั้น อักษรที่ 1 และที่ 3 จะต้องเป็นครุ ตัวใดตัวหนึ่ง จะอยู่ข้างหน้าหรือข้างท้ายก็ได้ เช่น อิติ เต ภิกขโว... สมุญคล... สมุหุตต... เช่นนี้ใช้ได้ แต่ว่าโส ภควตา... อิติปิ โส..... ตั สมุหุตต..... เช่นนี้ใช้ไม่ได้ ถือเป็นผิดกฎเกณฑ์

3) ลง ยะ คณะ (มเหสี) ในอักษรที่ 5-6-7 ของบาทที่ 1 และบาทที่ 3 ซึ่งอยู่ปีกซ้ายมือเวลาเขียน จำง่าย ๆ ว่า “อักษรที่ 5-6-7 ในบาทขอน ต้องมีเสียงสั้น-ยาว—ยาว” เสมอเช่น มโน ปุพพกมา ธมมา... มนสา เจ ปทภูเรณ..... อตตะ หิ อตตโน นาโถ เป็นต้น

4) ลง ฆะ คณะ (มุนินทา) ในอักษรที่ 5-6-7 ของบาทคู่ คือ บาทที่ 1 และบาทที่ 4 ซึ่งอยู่ทางซีกขวามือเวลาเขียน จำง่าย ๆ ว่า “อักษรที่ 5-6-7 ในบาทคู่ต้องมีเสียงสั้น-ยาว—สั้น” เสมอเช่น มโนเสฏฐา มโนมยา ภาสติ วา กโรติ วา โก หิ นาโถ ปโร สียา เป็นต้น

เพื่อความเข้าใจฉันทลักษณ์ในคัมภีร์ก็จายณะผู้วิจัยขอใส่ลำดับเลข เพื่อกำหนดลำดับคาถา ดังต่อไปนี้

ตัวอย่างบทประพันธ์แบบปฐยาวัตรในคัมภีร์ก็จายณะคือ

ลักษณะปฐยาวัตรฉันทน์

วิสมบาท									สมบาท							
คณะ		ห้าม น-ส - คณะ			ย-คณะ					ห้าม น-ส - คณะ			ช-คณะ			
พยางค์	1	1	3	4	5	6	7	8	1	1	3	4	5	6	7	8
สูตร	ส	เม	สุ	สิน	จุ	โต	เช	น	ป	ย	ว	ต	ป	กิ	ติ	ต
สัญลักษณ์	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	1	1	1	0

ปฐยาวัตรฉันทน์ ตัวอย่าง เช่น

อวิสุทฺธสส ชนสส

โมหสส ธัมมํ ธรรม

ถปิเตเม ตทคฺคเมหิ เอโส

สุทฺธิสมปาปากํ ชินํ

นตฺวา สํฆํ นิรจฺจนํ

อคฺโคติอาทินา

นตฺวา ตณฺจ มหาเถรํ	นฺยาสาทิการกมฺปิ จ.
พุทฺธปฺปายจริยณฺจ	รูปสัทฺธิวิธายกํ
สทฺทนีติการกณฺจ	ตติยมคฺคปณฺทิตํ.
นิสฺสยกฺการกณฺจาปิ	นิทฺเทศการกมฺปิ จ
วณฺทิตฺวา เตสฺมาลมฺพ-	นิจฺฉยํ สุวินิจฺฉิตํ
ยติโปตานมตฺถาย	กสฺสํ กจฺจานวณฺณนํ. ²⁶

แปลว่า

ข้าพเจ้าพระวิชิตาวิ ขอรบามนัสการพระชินเจ้า ผู้ทรงยังมหาชนที่ยังไม่บริสุทธิ์ให้ถึงความบริสุทธิ์ พระธรรมอันสามารถจัดความมืด (คือกิเลสในกมลของเหล่าสัตว์) และพระอริยสงฆ์ผู้ปราศจากกิเลสเพียงดั่งเนินขออนบ้น้อมพระมหากัจจายนะเถระ ผู้ที่พระผู้มีพระภาคทรงตั้งไว้ในความเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในด้านการขยายความพุทธวจนะและพระมหาเถระผู้รจนาคัมภีร์นยาสะ เป็นต้น ขอนอบน้อมพระพุทธรูปยะเถระผู้รจนาคัมภีร์ปทฺฐสัทฺธิและฎีกา และพระอัครวงษ์เถระผู้รจนาคัมภีร์สัทฺทนีติขอกราบไหว้แม่พระเถระ ผู้แต่งคัมภีร์นิสฺสย และคัมภีร์กัจจายนฺตตฺตนิทฺเทศ แล้วจักรรณาคัมภีร์อันมีชื่อว่า กัจจายนฺวณฺณนา ซึ่งแสดงข้อวินิจฉัย (สร้างรูปคำ) ที่พระเถระเหล่านั้นแสดงข้อวินิจฉัยไว้ไม่ครบถ้วนให้ครบถ้วน เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุสามเณรที่เพิ่งเริ่มศึกษา(คัมภีร์กัจจายนฺตเป็นต้น)

ความสัมพันธ์คัมภีร์กัจจายนากับคัมภีร์อื่น

ความสัมพันธ์ของคัมภีร์กัจจายนากับคัมภีร์อธิบายกัจจายนไวยากรณ์ เป็นคัมภีร์อธิบายโดยละเอียดหรือแต่งสรุปเนื้อหาอันบร้อยฉับ ส่วนใหญ่ยังมิได้พิมพ์เผยแพร่ในที่นี้จะนำชื่อคัมภีร์ที่แต่งในอินเดีย ลังกา และพม่ามาแสดงพอสมควร โดยเลือกเฉพาะคัมภีร์ที่ได้รับการอ้างอิงไว้ในปกรณ์นั้นๆ หรือที่พิมพ์เผยแพร่แล้ว พร้อมประวัติโดยย่อ โดยพระวิชิตาวิเถระชาวพม่าได้แต่งคัมภีร์กัจจายนมีความสอดคล้องสัมพันธ์กับคัมภีร์นั้น และให้ความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังต่อไปนี้

ก. บาลีไวยากรณ์สายกัจจายนที่แต่งในอินเดียและลังกา

บาลีไวยากรณ์สายกัจจายนที่แต่งในอินเดียและลังกา ได้แก่ 1) นยาสะ หรือ มุขมัตตทปิณี ผลงานของพระชิรพุทธิแห่งลังกา แต่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 อธิบายสูตรกัจจายนไวยากรณ์ โดยเน้นการบอกลักษณะสูตร และแสดงวิธีการประกอบรูปศัพท์ตามกฎที่กล่าวไว้ในสูตรนั้น ๆ 2) ปทฺฐสัทฺธิ ผลงานของพระพุทธรูปยะ ชาวทมิฬ แต่งในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 ณ แคว้นโจละทางตอนใต้ของประเทศอินเดีย คัมภีร์นี้ได้นำสูตรของกัจจายนมาจัดลำดับใหม่เพื่อให้เนื้อหาสาระเป็นหมวดหมู่ชัดเจนขึ้น 3) ปทฺฐสัทฺธิฎีกา เป็นงานอธิบายขยายเนื้อความสาระ

²⁶ กจ. (บาลี) 1.

ในปทบุปสิทธิปกรณพระพุทธรูปยี่เป็งเป็นผู้แต่งเอง 4) พาลาวตาร ผลงานของพระธรรมกิตติ ท่านเป็นพระนิคายมหาวีร พำนักอยู่ที่วัดคชลาเทนิ ใกล้เมืองเสฉนทเสละ มณฑลมาลา แลภาคกลางของประเทศลังกา ท่านเป็นพระสังฆราชปกครองคณะสงฆ์ลังกาในรัชสมัยพระเจ้าปราคัมพาหุที่ 2 (พ.ศ. 1779-1811) บางตำรากล่าวว่า ท่านเป็นพระสังฆราชในรัชสมัยพระเจ้าปราคัมพาหุที่ 1 (พ.ศ. 1696-1729) ในคัมภีร์ปฏิภักตต่อตะมัยกล่าววว่า ท่านเป็นศิษย์ของพระสารีบุตรเถระผู้รจนาคัมภีร์สารัตถทีปนีเป็นต้น ในรัชสมัยพระเจ้าปราคัมพาหุที่ 1 5) พาลาวตารนวกูฏิก หรือ สุโพธิกา ผลงานของพระสมังคละผู้อยู่ในสยามนิคาย(นิคายนี้นี้เป็นนิคายที่พระภิกษุชาวไทยไปสืบทอดศาสนาที่ประเทศศรีลังกา) ท่านเกิดวันที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2340 ณ หมู่บ้านทิกกัทท มณฑลคาล มรณภาพวันที่ 29 เมษายน พ.ศ. 2455 ท่านพำนักอยู่ที่วัดวิชโชทัย เมืองโคลัมโบ 6) อตถพยายาน ผลงานของพระจุฬพุทธร ขาวสิงหล แต่งในพุทธศตวรรษที่ 19 อธิบายขยายความคัมภีร์กัจจายนไวยากรณโดยละเอียด 7) กัจจายนธัตมัญญูสา ผลงานของพระสีลวงค์ ขาวสิงหล แต่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 ประมวลธาตุในกัจจายนไวยากรณมาจัดเป็นหมวดหมู่ 8) อักขรมาลา ผลงานของพระนาคเสน ขาวสิงหล แต่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 กล่าวถึงอักขระบาลีและสิงหล ประพันธ์เป็นคาถาภาษาบาลี²⁷

ข. บาลีไวยากรณสายกัจจายนะที่แต่งในพม่า

บาลีไวยากรณสายกัจจายนะที่แต่งในพม่า ได้แก่ 1) การิกา ผลงานของพระธรรมเสนาบดี พำนักอยู่ที่วัดนันทาใกล้ถ้ำนันทาในพุกาม แต่งในสมัยของพระเจ้าจันสิตตาผู้ทรงครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 1600-1628 ประพันธ์เป็นคาถา จำนวน 568 บท แสดงสาระไวยากรณตามโครงสร้างและสาระในกัจจายนไวยากรณ ตั้งแต่สนธิกัณฑ์ไปจนถึงกิตกัณฑ์ คัมภีร์นี้เป็นไวยากรณเล่มแรกสุดที่แต่งในประเทศพม่า 2) นยาสัปทีปิกา ผลงานของพระราชบุตรเขยของพระเจ้านรปติสัตุผู้เสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติในพุทธศักราช 1717 ณ เมืองพุกาม ท่านผู้แต่งได้รับบรรดาศักดิ์เป็นเจ้ากรมที่ดินซึ่งภาษาพม่าเรียกว่า ตันเบียน คัมภีร์นี้เป็นฎีกาเก่าของคัมภีร์นยาสะ แต่งอธิบายโดยสังเขป 3) นิรุตติสารมัญญูสา ผลงานของพระทาสานาคะ ท่านพำนักอยู่ที่วัดโงงตาดุลตจังหวัดสะไกย แต่งจบในพุทธศักราช 2192 ท่านเป็นพระราชครูของพระเจ้าตาลวนที่ทรงพระนามว่า สิริรัตนธรรมราชปวราริบดี 4) มุขมัตตสาระ ผลงานของพระคุณสาคร แต่งในสมัยพุกาม ไม่ปรากฏปีที่แต่ง 5) มุขมัตตสาฎีกา ผลงานอีกเรื่องหนึ่งของพระคุณสาคร อธิบายขยายความคัมภีร์มุขมัตตสาระซึ่งท่านแต่งเอง 6) สุตตนิเทศ ผลงานของพระสัทธัมมโชติปาละ แต่งอธิบายความหมายของสูตรในกัจจายนไวยากรณในพุทธศักราช 1980 7) กัจจายนวันณา 8) กัจจายนัตถทีปนี 9) สัททตถเกทจินตา ผลงานของพระสัทธรรมสิริ แสดงประเภทแห่งศัพท์และประเภทแห่งเนื้อความ มีคาถา 400 บท ไม่ปรากฏปีที่แต่ง 10) สารัตถสังคห เป็นฎีกาเก่าของพาลาวตาร รจนาโดยพระพุทโธมัย มีฉายาเดิมว่าพระอุตตมมงคล ท่านพำนักอยู่ที่เมืองมะโยเตต (อภินวปุระ) ประเทศสหภาพพม่า ท่านเป็นเคารพนับถือของเจ้าเมืองมะ

²⁷ พระวิจิตรวาทะ ธิระนา, พระมหานิมิต ธิมสาโร ป.ธ. 9 และคณะปริวรรต, กัจจายนวันณา, หน้า (38).

โยเตต ไม่ปรากฏปีที่แต่ง²⁸ 11) กัจจายนสาระ ผลงานของพระยสในสมัยพุทธกาล ประพันธ์เป็นคาถา 72 บทอธิบายสาระสำคัญของกัจจายนไวยากรณ์โดยจำแนกเป็นสามัญญนิเทศ อาชยาตนิเทศ กิตนิเทศ การกนิเทศ สมาสนิเทศ และตัทธิตนิเทศ ไม่ปรากฏปีที่แต่ง 12) วาจาจาจะ ผลงานของพระเตชวันตะ แต่งในสมัยพุทธกาล มีคาถา 59 บท 13) วาจาโกปเทศ ผลงานของพระมหาวิธิตาวิในสมัยปิณยะ ในราวพุทธศตวรรษที่ 21 ผลงานของท่านอีกคัมภีร์หนึ่ง คือ กัจจายวณณนา 14) สัททพินทุ ผลงานของพระเจ้าจสวา เป็นไวยากรณ์ขนาดเล็ก ประพันธ์เป็นคาถา 16 บทจำแนกเป็นสนธิ 3 บท นาม 4 บท การก 3 บท สมาส 2 บท ตัทธิต 1 บทอาชยาต 2 บท กิตก 1 บท 15) วิภัตยัตถะ ผลงานของพระเถระไม่ปรากฏนาม แต่งในสมัยกรุงปินยะเป็นราชธานีของประเทศพม่า 16) สัททสารัตถชาลินี ผลงานของพระนาคิตะ ชาวพม่าเรียกว่า ฉุตวินปีตสยาตอ(อาจารย์ผู้ถูกทิ้งไว้ที่หลุมหนาม) ท่านพำนักอยู่ที่วัดจ่อสวาในรัชสมัยของพระเจ้าสิริสุระผู้ทรงครองราชย์ ณ กรุงปินยะในพุทธศักราช 1894 ประพันธ์เป็นคาถา 516 บท 17) สัททวตติ หรือ สัททวตติปกาสกะ ผลงานของพระสัทธรรมครู ในสมัยพุทธกาลประพันธ์เป็นคาถา 115 บท กล่าวถึงศัพท์ในภาษาบาลี 5 ประเภท คือ นามศัพท์ ขาติศัพท์ ทัพพศัพท์ กิริยาศัพท์ และคุณศัพท์ 18) กัจจายนเกทะ ผลงานของพระมหายสผู้พำนักอยู่ที่เมืองสะเล กล่าวสรุปกฎไวยากรณ์ที่กล่าวไว้ในกัจจายนไวยากรณ์โดยประพันธ์เป็นคาถา 180 บท 19) จุลลคันธัญญะ ผลงานของพระเถระไม่ปรากฏนาม กล่าวถึงวิธีสัมพันธศัพท์นิบาตโดยย่อประพันธ์เป็นร้อยแก้ว ไม่ปรากฏปีที่แต่ง 20) มหาคันธัญญะ ผลงานของพระมหามังคล กล่าวถึงวิธีสัมพันธศัพท์นิบาตโดยพิสดารประพันธ์เป็นร้อยแก้ว ไม่ปรากฏปีที่แต่ง²⁹ 21) คันถาकरणะ ผลงานของพระอริยวงศ์ในสมัยปิณยะ ท่านพำนักอยู่ที่ภูเขาสะโกย ในรัชสมัยพระเจ้านรปติผู้ทรงครองราชย์ในพุทธศักราช 1984 ท่านได้ประพันธ์เป็นคาถา 97 บท กล่าวถึงศัพท์นิบาต 22) รูปเกทปกาสนี ผลงานของพระชัมพูธะ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ประพันธ์เป็นคาถา 113 บท อธิบายรูปศัพท์อาชยาตโดยเฉพาะ 23) นิรุติเกทสังคหะ ผลงานอีกอย่างหนึ่งของพระชัมพูธ มีคาถา 558 บท³⁰

สรุป

คัมภีร์กัจจายนะ เป็นคัมภีร์อธิบายขยายความไวยากรณ์ พระวิธิตาวิเถระเป็นผู้แต่งขณะพำนักอยู่วัดอภัยศิริ แต่งอธิบายไวยากรณ์ใน 6 หัวข้อคือ ตอนว่าด้วยสนธิกับ ตอนว่าด้วยนามกับ ตอนว่าด้วยอาชยาตกับ ตอนว่าด้วยกัพพิธานกับ ตอนว่าด้วยอุณาทิกกับ และตอนว่าด้วยนิคมคาถา มีลักษณะการประพันธ์แบบร้อยแก้ว คือ การดำเนินเรื่องแบบธรรมดา และแบบร้อยกรอง คือ การดำเนินเรื่องในรูปแบบคาถา ท่านได้แต่งคัมภีร์โดยใช้นามศัพท์ ใช้กิริยาศัพท์ และใช้อัพยศัพท์ได้อย่างถูกต้องตามหลักภาษาและหลักไวยากรณ์ ส่วนการวิเคราะห์คุณค่าของคัมภีร์กัจจายนะที่มีต่อ

²⁸ พระวิธิตาวิเถระ รัตน, พระมหานิมิต ธรรมสารโร ป.ช. 9 และคณะปริวรรต, กัจจายนวณณนา, หน้า (39).

²⁹ พระวิธิตาวิเถระ รัตน, พระมหานิมิต ธรรมสารโร ป.ช. 9 และคณะปริวรรต, กัจจายนวณณนา, หน้า (40).

³⁰ พระวิธิตาวิเถระ รัตน, พระมหานิมิต ธรรมสารโร ป.ช. 9 และคณะปริวรรต, กัจจายนวณณนา, หน้า (39).

หลักไวยากรณ์และคำสอนทางพระพุทธศาสนา คือ ความสัมพันธ์ของคัมภีร์กัจจายณะกับคัมภีร์เนติปกรณ์ ได้แก่ คัมภีร์กัจจายณะ เป็นคัมภีร์ไวยากรณ์ภาษาบาลี แสดงเกี่ยวกับหลักไวยากรณ์ทางภาษาบาลี

เอกสารอ้างอิง

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **วรรณคดีบาลี (Pali Literature).**

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยรายวันการพิมพ์. 2552.

พระคันธสาราภิวังศ์ (แปลและอธิบาย). **สุโพธาลังการมัญชรี.** กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์. 2546).

พระเทพปริยัติโมลี (ทองดี สุรเตโช). **หลักการแต่งฉันทภาษามคธ ป.ธ. 8.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ เลียงเชียง. 2532.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่ 28. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม. 2559.

พระมหาธีระยุทธ เขมธมโม (ปราชญ์นิวัฒน์). **ประวัติคัมภีร์พระไตรปิฎก.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด. 2558.

พระมหาสมปอง มุทิโต. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา.** กรุงเทพมหานคร: ชมรมนิรุตติศึกษา วัดมหาธาตุ คณะ 25. 2550.

พระวิชิตาวิเถระ รจนา. พระมหานิमित ธรรมสาโร ป.ธ. 9 และคณะปริวรรต. **กัจจายนวิณณา.** กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์. 2531.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2535.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก 2500.** กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม. 2506.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬา ลงกรณราชวิทยาลัย. โรงพิมพ์วิญญูญาณ. 2532-2534.

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมหาเถระ). **พระคัมภีร์กัจจายนมูล.** กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน). 2563.

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ.9). **ประวัติคัมภีร์พระไตรปิฎก.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด. 2558). หน้า 38-40.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. บาลีไวยากรณ์ วจีวิภาค ภาคที่ 2 นาม และ
อภัยศัพท์ หลักสูตรเปรียญธรรมตรี. พิมพ์ครั้งที่ 36. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหา
มกุฏราชวิทยาลัย. 2541.

เสนาะ ผดุงฉัตร. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดีบาลี. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย. 2532.

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ชาตกมาลากับชาตกในพระบาลี

และอรรถกถา: กรณีศึกษาภูมิชาตก

An Analysis of Relationship of *Jātakamālā* and *Jātaka* Appearing
in Pāli and commentary: A Case Study of the Kumbha *Jātaka*

พระมหาโกมล กมโล¹

Phra Mahakomol Kamonlo¹

E-mail: Pali.2015Kamaro@gmail.com¹

Received: July 3, 2025 Revised: July 22, 2025 Accepted: July 23, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง ชาตกมาลา ซึ่งเป็นวรรณกรรมภาษาสันสกฤต กับ ชาตกในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ในภาษาบาลี โดยมีวัตถุประสงค์กรณีศึกษา ภูมิชาตก ซึ่งเป็นเรื่องที่ปรากฏในคัมภีร์ทั้งสองฝ่าย การวิจัยเน้นการวิเคราะห์คุณค่าทางสังคมของชาตก ตลอดจนแนวทางการประยุกต์องค์ความรู้เพื่อพัฒนาวิชาการด้านพระพุทธศาสนา และสังคม โดยใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) ควบคู่กับการเปรียบเทียบด้านวรรณศิลป์ คติธรรม และโครงสร้างภาษาศาสตร์

ผลการศึกษาพบว่า ภูมิชาตก ในบาลีและสันสกฤตต่างยืนยันหลักคำสอนว่าด้วยโทษของการดื่มสุรา ซึ่งเป็นอบายมุขสำคัญที่บั่นทอนศักยภาพมนุษย์ เนื้อหาของชาตกบาลีมีลักษณะกระชับตรงประเด็น ส่วนชาตกมาลาใช้ฉันทลักษณ์และอรรถกถาเพื่อเสริมพลังการโน้มน้าวใจทางวรรณกรรมชี้ให้เห็นว่าชาตกทั้งสองสายสามารถเกี่ยวพันกันเชิงวิชาการ ทั้งในการตีความหลักธรรม และการสอนศีลธรรมแก่สังคมร่วมสมัยข้อเสนอแนะสำคัญคือควรส่งเสริมการศึกษาชาตกมาลาในสถาบันการศึกษาด้านพระพุทธศาสนา และจัดทำฐานข้อมูลเปรียบเทียบชาตกบาลีกับชาตกมาลาอย่างเป็นระบบ เพื่อรองรับงานวิจัยเชิงเปรียบเทียบในอนาคต

คำสำคัญ: ชาตกมาลา, ชาตก, อรรถกถา, วรรณศิลป์, คติธรรม

Abstract

This research article aims to examine the relationship between the *Jātakamālā*, a Sanskrit Buddhist literary work, and the *Jātaka* stories in the Pāli

¹ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

Tipiṭaka and its commentaries, with a focused case study on the *Kumbha Jātaka*, which appears in both traditions. The research emphasizes the analysis of social values found in the *Jātaka* literature and explores approaches to applying this knowledge for academic development in Buddhist studies and society. The methodology combines content analysis with literary, doctrinal, and linguistic comparisons.

The findings reveal that both the Pāli and Sanskrit versions of the *Kumbha Jātaka* reaffirm the core teaching on the dangers of alcohol consumption, which is regarded as a major unwholesome path that undermines human potential. The Pāli version is characterized by concise and direct expression, while the *Jātakamālā* employs metrical structure and poetic embellishment to enhance literary persuasion. This suggests that the two traditions can complement one another in academic contexts—both in interpreting Buddhist teachings and in promoting ethical values in modern society. The study recommends that the *Jātakamālā* be promoted in Buddhist education institutions and that a systematic comparative database between the Pāli *Jātaka* and the *Jātakamālā* be developed to support future comparative research.

Keywords: *Jātakamālā*, *Jātaka*, Aṭṭhakathā, Literary Style, Moral Teachings

บทนำ

พระพุทธศาสนาเถรวาทมีคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นแหล่งข้อมูลหลักที่รวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้อย่างเป็นระบบ ประกอบด้วยพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งในหมวดพระสุตตันตปิฎกนั้น ขุททกนิกายถือเป็นแหล่งรวมวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีความหลากหลาย ทั้งในด้านเนื้อหา รูปแบบ และวัตถุประสงค์ หนึ่งในวรรณกรรมสำคัญที่ปรากฏในขุททกนิกายคือ “ชาดก” ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับชาติภพในอดีตของพระพุทธเจ้า ก่อนจะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยเรื่องราวเหล่านี้มีเป้าหมายเพื่อแสดงให้เห็นถึงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ และส่งเสริมหลักธรรม เช่น ความเสียสละ เมตตา สติปัญญา และความเพียร เป็นต้น ชาดกในพระไตรปิฎกนั้นมีมากถึง 547 เรื่อง โดยมีทั้งชาดกขนาดยาวที่เรียกว่า “มหานิบาตชาดก” และชาดกขนาดสั้นหรือชาดกนิบาต การศึกษาและตีความชาดกเหล่านี้ในอดีตได้รับการส่งเสริมผ่านการเรียบเรียงอรรถกถาชาดกโดยพระพุทธโฆษาจารย์ในยุคพุทธศตวรรษที่ 12 โดยได้ขยายความจากคาถาใน

พระบาลีชาดกให้มีเนื้อหาชัดเจนขึ้น เพิ่มเติมบริบทของเรื่องราว ตัวละคร และบทสนทนา จนทำให้ชาดกมีมิติทางวรรณกรรมและคุณค่าทางวัฒนธรรมที่กว้างขวางขึ้น

ต่อมาในยุคหลัง ปรากฏวรรณกรรมบาลีที่ชื่อว่า “ชาดกมาลา” ซึ่งเป็นผลงานของพระอรรถการะ (Āryaśūra) นักปราชญ์ฝ่ายหินยาน (เถรวาท) ชาวอินเดียในราวพุทธศตวรรษที่ 9 ได้รวบรวมชาดกจำนวน 35 เรื่องจากชาดกนิบาตในพระไตรปิฎก แล้วเรียบเรียงในรูปแบบกวีนิพนธ์บาลีเพื่อใช้สำหรับสาธยาย และแสดงธรรมในหมู่สงฆ์และชาวบ้าน ทั้งยังมีเจตนารมณ์ในการสื่อสารธรรมะผ่านศิลปะแห่งบทกวีที่มีความกระชับ สละสลวย และเน้นคุณค่าทางจริยธรรม แม้ชาดกมาลาจะมีพื้นฐานจากเนื้อหาในพระไตรปิฎก แต่มีการปรับเปลี่ยนลำดับเรื่อง การเลือกสรรคาถา และการเน้นเนื้อหาธรรมะให้เข้ากับวัตถุประสงค์ของผู้เรียบเรียง ทั้งยังมีความแตกต่างในรายละเอียดจากชาดกในอรรถกถา เช่น บทสนทนา ลำดับเหตุการณ์ หรือบริบทของตัวละครบางตัว ซึ่งทำให้ชาดกมาลาเป็นตัวอย่างสำคัญของการตีความใหม่ (reinterpretation) และการปรับบริบทของคัมภีร์ดั้งเดิม เพื่อประโยชน์ในการเผยแผ่พระธรรมในรูปแบบที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย²

“กุ่มกษาดก” เป็นหนึ่งในเรื่องที่ปรากฏทั้งในชาดกมาลา พระไตรปิฎก และอรรถกถาชาดก โดยมีเนื้อหาว่าด้วยการใช้ปัญญาแก้ปัญหาชีวิตภายใต้ความขัดแย้งภายในครอบครัวของอำมาตย์คนหนึ่ง เรื่องนี้มีการเล่าในรูปแบบกวีสั้นในชาดกมาลา และเล่าในรูปแบบบทสนทนาละเอียดในอรรถกถา การเปรียบเทียบชาดกเรื่องเดียวกันที่ปรากฏในแหล่งคัมภีร์ทั้งสามนี้ (ชาดกมาลา – พระไตรปิฎก – อรรถกถา) จึงถือเป็นประเด็นสำคัญในการศึกษาวิเคราะห์ในมิติเชิงวรรณกรรม การตีความ และการถ่ายทอดธรรมะผ่านบริบทของเวลาและวัตถุประสงค์ที่ต่างกัน³

นอกจากนี้ การศึกษาเปรียบเทียบดังกล่าวยังช่วยเสริมความเข้าใจถึง “บทบาทของภาษาวรรณกรรม” ในการส่งเสริมการเข้าถึงพระธรรม โดยเฉพาะในชาดกมาลาที่เน้นการใช้ภาษาที่สั้น กระชับ แต่สื่อความได้ลึกซึ้ง และแฝงอุปมาอุปไมยอย่างมีศิลปะ ขณะที่ชาดกในอรรถกถานั้นเน้นความละเอียดลึกซึ้งทางเหตุผลและจริยธรรม (พระมหาประยูร โชติวโร, 2559, หน้า 64)

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชาดกมาลากับชาดกในพระไตรปิฎก และอรรถกถา โดยเลือกศึกษากรณีเฉพาะของ “กุ่มกษาดก” ซึ่งเป็นเรื่องที่มีปรากฏในทั้งสามแหล่ง เพื่อวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของเนื้อหา บทบาทของผู้เรียบเรียง และแนวทางการตีความธรรมะในแต่ละยุคสมัย อันจะนำไปสู่ความเข้าใจในพัฒนาการของวรรณกรรมชาดก และแนวโน้มการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านวรรณกรรมในบริบทต่าง ๆ

² สมภาร พรหมทา. (2558). วรรณกรรมบาลีชาดกมาลา: ศิลปะการประพันธ์และการสื่อความธรรมะ.

วารสารศาสนาและวัฒนธรรม, 6(2), 45–60. หน้า 52.

³ สาวิตรี ทองอร่าม. (2562). วิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบชาดกในพระไตรปิฎกกับวรรณคดีชาดกไทย.

วารสารมนุษยศาสตร์, 26(1), 30–44. หน้า 31.

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของคัมภีร์ชาดกและชาดกมมาลา
2. เพื่อวิเคราะห์คุณค่าด้านวรรณศิลป์
3. เพื่อวิเคราะห์คุณค่าด้านสังคม
4. เพื่อนำองค์ความรู้ไปพัฒนาวิชาการด้านพระพุทธศาสนาและสังคม

วิธีการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดรูปแบบหรือวิธีการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) มีแนวทางการศึกษาในการจัดเก็บข้อมูลมาเป็นองค์ความรู้เพื่อให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 รวบรวมเนื้อหาชาดกพระบาลี อรรถกถาและชาดกมมาลา

ขั้นตอนที่ 2 จัดสร้างคำศัพท์ที่ประกอบด้วย ธาตุ ปัจจัย และวิภัติ ตามหลักไวยากรณ์ ภาษาบาลีสันสกฤต วิเคราะห์คุณค่าด้านบทประพันธ์และอรรถาธิบาย คุณค่าด้านค่านิยม ความเชื่อ การประพฤติธรรม และหลักธรรม

ขั้นตอนที่ 3 จัดทำชุดองค์ความรู้เกี่ยวกับชาดกในพระบาลี อรรถกถาและชาดกมมาลา

ขั้นตอนที่ 4 สรุปผลการวิจัย พร้อมเสนอแนะประเด็นเพิ่มเติมเพื่อความสมบูรณ์ทางวิชาการต่อไป

ขั้นตอนที่ 5 เรียบเรียงเนื้อหาเสนอเป็นรูปเล่ม

เฉพาะบทความนี้ ขอนำกุ่มภชาดกมาเป็นกรณีศึกษาและตอบวัตถุประสงค์ 3. เพื่อวิเคราะห์คุณค่าด้านสังคม 4. เพื่อนำองค์ความรู้ไปพัฒนาวิชาการด้านพระพุทธศาสนาและสังคม

ผลการวิจัย

บทความนี้มุ่งวิเคราะห์ กุ่มภชาดก โดยเน้นตอบวัตถุประสงค์ในด้านการวิเคราะห์คุณค่าทางสังคมที่สะท้อนผ่านวรรณกรรม และการประยุกต์ใช้สาระจากชาดกเพื่อพัฒนาวิชาการด้านพระพุทธศาสนาและสังคมร่วมสมัย การศึกษาครั้งนี้อาศัยการพิจารณาเชิงวรรณศิลป์ โครงสร้างภาษา และเนื้อหาคติธรรมที่ปรากฏใน ชาดกมมาลา และ ชาดกในพระไตรปิฎก เพื่อสังเคราะห์ประเด็นเชิงจริยธรรมและสังคมที่สามารถนำไปปรับใช้ได้ในปัจจุบัน ผลการวิจัยสามารถสรุปเป็นสาระสำคัญได้ดังนี้

1. คุณค่าด้านสังคมในกุ่มภชาดก

กุ่มภชาดก เป็นชาดกที่สะท้อนแนวคิดทางสังคม ค่านิยม ความเชื่อ และหลักธรรม ที่ช่วยส่งเสริมการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคม โดยเนื้อหาที่ปรากฏในชาดกนี้มีอิทธิพลต่อขนบธรรมเนียม ประเพณี และวิถีชีวิตของชุมชนไทย ซึ่งสามารถจำแนกคุณค่าทางสังคมออกเป็นหัวข้อหลัก ได้แก่ ค่านิยมของสังคมไทย และความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของผู้คน

ค่านิยมหมายถึงความเชื่อและการยอมรับของคนในสังคม ซึ่งมีผลต่อพฤติกรรมและวิถีชีวิตของผู้คน ค่านิยมที่ปรากฏในกัมภชาดกนั้นสอดคล้องกับหลักจริยธรรมและขนบธรรมเนียมไทย โดยสามารถแบ่งออกเป็นประเด็นสำคัญได้ดังนี้

1) ค่านิยมเรื่องความซื่อสัตย์และความภักดีในครอบครัว

ในเรื่องกัมภชาดก มีการกล่าวถึงนางสนมก้านัลที่จงรักภักดีต่อพระราชา ไม่เปลี่ยนแปลง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของความซื่อสัตย์และความภักดีต่อคู่ครอง

พฤติกรรมของนางสนมในเรื่องนี้คล้ายกับแนวคิดในสังคมไทยที่ให้ความสำคัญกับความมั่นคงในครอบครัวและความซื่อสัตย์ของคู่สมรส

แม้ว่าค่านิยมเรื่องความซื่อสัตย์ในครอบครัวจะถูกเน้นไปที่บทบาทของภรรยาต่อสามี ในอดีต แต่แท้จริงแล้ว ความซื่อสัตย์เป็นสิ่งที่ทั้งสามีและภรรยาควรมีต่อกันเพื่อรักษาความสงบสุขของครอบครัว

ค่านิยมเรื่องความซื่อสัตย์ของภรรยาต่อสามีมีรากฐานมาจากหลักศีลธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งส่งเสริมให้คู่ชีวิต มีความรับผิดชอบต่อกัน เคารพซึ่งกันและกัน และรักษาความสัมพันธ์ให้อยู่ในกรอบของศีลธรรม

2) ค่านิยมเรื่องความอ่อนน้อมถ่อมตนและการเคารพผู้อื่น

กัมภชาดกสะท้อนคุณธรรมเรื่องความอ่อนน้อมถ่อมตน ผ่านตัวละครพระราชาและประชาชน ซึ่งยอมรับฟังคำตักเตือนของพราหมณ์ (ท้าวสักกะ) และปรับปรุงพฤติกรรมของตนให้ถูกต้อง แสดงให้เห็นว่าการรู้จักเคารพความคิดเห็นของผู้อื่น และการไม่ยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง เป็นคุณสมบัติสำคัญที่ช่วยให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

การให้ความเคารพผู้มีประสพการณ์หรือผู้รู้ เป็นสิ่งที่ยังคงพบเห็นได้ใน สังคมไทยปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นการเคารพครูบาอาจารย์ ผู้ใหญ่ หรือผู้นำทางศาสนา

ความอ่อนน้อมถ่อมตนยังเป็นคุณสมบัติที่ช่วยให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตร่วมกับผู้อื่นได้อย่างราบรื่น ทั้งในสังคมครอบครัว ที่ทำงาน และชุมชน

2. ความเชื่อที่ปรากฏในกัมภชาดก

ความเชื่อเป็นสิ่งที่ฝังรากลึกในวิถีชีวิตของมนุษย์และส่งผลต่อพฤติกรรมของสังคมโดยรวม ในกัมภชาดก เราสามารถสังเกตได้ว่ามีแนวคิดและความเชื่อบางอย่างที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นประเด็นสำคัญได้ดังนี้

1) ความเชื่อเกี่ยวกับกรรมและผลของการกระทำ

กัมภชาดกแสดงให้เห็นถึงผลของกรรม (กัมมวิบาก) โดยเฉพาะผลของการกระทำที่ผิดศีลธรรม เช่น การผลิตและจำหน่ายสุรา ซึ่งทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่สังคม

บุคคลที่กระทำความผิดศีลข้อที่ 5 (งดเว้นจากเครื่องดื่มมึนเมา) เช่น พรานป่าสุระและดาบส วรุณะ ต่างได้รับผลกระทบของตนเอง

แนวคิดเรื่องกรรมและผลของการกระทำ ยังคงมีอิทธิพลต่อสังคมไทย โดยเป็นแรงผลักดันให้ผู้คนทำความดีและหลีกเลี่ยงการกระทำที่ผิดศีลธรรม

คำสอนเรื่องผลของกรรม สะท้อนผ่านแนวคิดที่ว่าผู้ที่ทำชั่วจะต้องได้รับผลกระทบของตนเอง ซึ่งเป็นรากฐานของจริยธรรมในการดำเนินชีวิต

2) ความเชื่อเกี่ยวกับบารมีของพระโพธิสัตว์

พระโพธิสัตว์ในกัมภชาดกแสดงความเมตตา กรุณา และปัญญา โดยการเตือนสติพระราชินีไม่ให้หลงมัวเมาในอบายมุข

แสดงให้เห็นถึงบทบาทของพระโพธิสัตว์ในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณ ที่ช่วยให้มนุษย์สามารถแยกแยะความดีและความชั่ว

ความเชื่อเรื่องบารมีของพระโพธิสัตว์ สะท้อนให้เห็นถึงอุดมการณ์ของผู้นำที่ดีในสังคม ซึ่งควรมีคุณธรรม เมตตาธรรม และสติปัญญาในการนำพาสังคมให้เจริญก้าวหน้า

แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีเพื่อช่วยเหลือสัตว์โลก ยังคงเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้คนทำความดีเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม

สรุปคุณค่าด้านสังคมของกัมภชาดก

1) ค่านิยมในสังคมไทย ความซื่อสัตย์และความกตัญญู เป็นคุณธรรมที่ช่วยเสริมสร้างครอบครัวให้มั่นคง ความอ่อนน้อมถ่อมตน ทำให้สังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

2) ความเชื่อในสังคมไทย ความเชื่อเรื่องกรรมและผลของการกระทำ เป็นรากฐานของศีลธรรม ความเชื่อในบารมีของพระโพธิสัตว์ สะท้อนแนวคิดเรื่องความเมตตาและปัญญาของผู้นำ

3) อิทธิพลของกัมภชาดกต่อสังคม เนื้อหาของชาดกช่วยเสริมสร้างจริยธรรมและขนบธรรมเนียมไทย ช่วยให้เกิดความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

ดังนั้น กัมภชาดกไม่เพียงแต่เป็นวรรณกรรมที่ถ่ายทอดคำสอนทางพระพุทธศาสนา แต่ยังเป็นเรื่องราวที่สะท้อนคุณค่าทางสังคมที่ยังคงมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมไทยจนถึงปัจจุบัน

ในพระไตรปิฎก ได้กล่าวถึงหลักความเชื่อ 4 ประการ ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญที่สะท้อนหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) ความเชื่อในเรื่องกรรม

หลักธรรมใน วมลสูตร ระบุว่า “ความดีและความชั่วมิได้ขึ้นอยู่กับชาติกำเนิด แต่ขึ้นอยู่กับกรรมที่กระทำ” ดังความว่า “บุคคลจะถูกเรียกว่าเป็นคนต่ำต้อยเพราะชาติกำเนิดก็หาไม่ และจะถูกเรียกว่าเป็นพราหมณ์เพราะชาติกำเนิดก็หาไม่ แต่คนที่เป็นคนต่ำต้อยเพราะการกระทำ (กรรม) และเป็นพราหมณ์เพราะการกระทำ (กรรม) ต่างหาก”⁴

⁴ พ.ส. (ไทย) 25/136/532-533.

แนวคิดนี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับพฤติกรรมและการกระทำของบุคคลมากกว่าชาติกำเนิด

2) ความเชื่อในผลของกรรม

ใน *สมุททกสูตร* มีการเปรียบเทียบว่า การกระทำของบุคคลเปรียบเสมือนการหว่านพืช ย่อมได้รับผลตามที่กระทำไว้ ดังความว่า "บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น ทำดีย่อมได้รับผลดี ทำชั่วย่อมได้รับผลชั่ว"⁵

คำสอนนี้ตอกย้ำถึงกฎแห่งกรรม (กัมมวิบาก) ซึ่งถือเป็นหลักสำคัญในพระพุทธศาสนา

3) ความเชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน

ใน *จุฬกัมมวิภังคสูตร* ได้กล่าวถึงหลักกรรมที่เป็นตัวกำหนดชะตาชีวิตของสรรพสัตว์ ดังความว่า "สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมเป็นสิ่งที่จำแนกสัตว์ทั้งหลายให้ดีและเลวแตกต่างกัน"⁶

จากคำสอนนี้ ชี้ให้เห็นว่าบุคคลแต่ละคนต้องรับผลของการกระทำของตนเอง ไม่มีผู้ใดสามารถแบกรับกรรมแทนกันได้

4) ความเชื่อในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

ตามที่ปรากฏใน *ปาสราลสูตร* พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยไม่ต้องมีครูบาอาจารย์ชี้แนะ ดังความว่า "เราเป็นผู้รู้ธรรมทั้งปวง หลุดพ้นเพราะล้นตัณหา ตรัสรู้เองโดยชอบ ไม่มีอาจารย์ ไม่มีผู้ใดเสมอเหมือนหรือทัดเทียมทั้งในโลกและเทวโลก เราเป็นพระอรหันต์ เป็นศาสดาผู้ยอดเยี่ยม" และใน *ทสุตตรสูตร* กล่าวถึงคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นที่เคารพของเทวดาและมนุษย์ ดังความว่า "ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีศรัทธา เชื่อมมั่นในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าว่า พระองค์เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์"⁷

5) สรุปหลักความเชื่อ 4 ประการในพระพุทธศาสนา

เชื่อในกรรม – พฤติกรรมเป็นตัวกำหนดคุณค่าของบุคคล มิใช่ชาติกำเนิด

เชื่อในผลของกรรม – ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ไม่มีช้อยกเว้น

เชื่อว่ากรรมเป็นของตนเอง – กรรมเป็นตัวจำแนกชีวิตให้ดีหรือเลว

เชื่อในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า – พระองค์ตรัสรู้เองโดยไม่ต้องพึ่งพาผู้ใด

หลักความเชื่อเหล่านี้เป็นแนวคิดสำคัญในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นรากฐานของศีลธรรมและจริยธรรมที่ช่วยให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างมีสติและความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น

⁵ ส.ส. (ไทย) 15/256/373-374.

⁶ ม.อ. (ไทย) 14/279/356.

⁷ ที.ปา. (ไทย) 11/355/379.

แนวคิดเรื่องบุญบาป นรกสวรรค์ และผลของกรรม เป็นรากฐานสำคัญของความเชื่อในสังคมไทย ซึ่งมีรากฐานมาจากคำสอนในพระพุทธศาสนาและปรากฏอยู่ในวรรณคดีชาดกอย่างชัดเจน

ตั้งแต่วัยเด็ก คนไทยมักได้รับการปลูกฝังเรื่องกฎแห่งกรรม ผ่านคำสอนของพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย หรือผู้ใหญ่ในครอบครัว โดยเน้นการสอนให้เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ซึ่งเป็นหลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด (สังสารวัฏ) และการได้รับผลของกรรมในชาติปัจจุบันและชาติหน้า

หลักความเชื่อนี้สอดคล้องกับเนื้อหาใน *กุมภชาดก* ซึ่งกล่าวถึงผลของการกระทำ โดยเฉพาะโทษของการดื่มน้ำเมา ซึ่งเป็นสาเหตุของความเสื่อมเสียทางศีลธรรมและความเสื่อมโทรมของบ้านเมือง ในแง่นี้ ความเชื่อเรื่องบุญบาปและผลของกรรม ยังมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวพุทธไทยที่นิยมปฏิบัติธรรม เพื่อทำให้จิตใจสงบและสะสมบุญกุศล เพื่อหวังผลไปสู่ภพภูมิที่ดีในชาติหน้า

3. การประพடுத்தธรรม

การประพடுத்தธรรมเป็นแนวทางที่ช่วยให้มนุษย์ดำรงตนอยู่ในศีลธรรมอันดี และถือเป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยให้จิตใจสงบ ซึ่งสะท้อนให้เห็นผ่านการปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย

แนวคิดเรื่อง "การประพடுத்தธรรมเป็นเกราะคุ้มครองชีวิต" ปรากฏชัดใน *กุมภชาดก* ซึ่งแสดงให้เห็นว่าบุคคลที่ดำรงตนอยู่ในศีลธรรม จะสามารถพ้นจากความทุกข์และได้รับความช่วยเหลือ แม้แต่จากเทวดา นอกจากนี้ การงดเว้นจากการดื่มน้ำเมา ซึ่งถือเป็นหนึ่งในหลักศีล 5 ก็ส่งผลให้สังคมเกิดความสงบสุข

ในประเด็นเรื่องการประพடுத்தธรรมนี้ สามารถแบ่งออกเป็น 4 แนวทางสำคัญ ได้แก่

1) การให้ทาน (Dāna) – การเสียสละเพื่อประโยชน์ผู้อื่น

การให้ทานเป็นการเสียสละทรัพย์สินเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น รวมถึงการให้ "ธรรมทาน" ซึ่งหมายถึง การเผยแผ่หลักธรรมและการให้คำสอนที่เป็นประโยชน์แก่สังคม

ใน *กุมภชาดก* มีการกล่าวถึงโทษของการดื่มน้ำเมา ว่าเป็นต้นเหตุของการเสื่อมคุณธรรม เช่น "การดื่มน้ำเมามาลายคุณธรรม ทำให้เสียศีลธรรม ขำคุณความดี ขับความละอายให้ปละสนาการ ทำให้ใจมีมลทิน"

ในสังคมไทย การให้ทานสามารถพบเห็นได้ในกิจกรรมทางศาสนา เช่น การทำบุญตักบาตรในยามเช้า ซึ่งเป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ประโยชน์ของการให้ทานในพระพุทธศาสนา

ฝึกตนให้เป็นผู้เสียสละ และมีจิตเมตตา

ช่วยเหลือพระภิกษุสามเณร ให้สามารถดำรงชีวิตเพื่อศึกษาและเผยแผ่พระธรรม

สืบทอดพระพุทธศาสนา โดยทำให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน⁸

โดยเฉพาะในวันพระหรือวันโกน พุทธศาสนิกชนมักจะถวายสังฆทาน นำเครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็นไปถวายแด่พระสงฆ์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมในการให้ทานที่ยังคงฝังรากลึกในสังคมไทย

2) การรักษาศีล (Sīla) – หลักแห่งความสงบสุข

การรักษาศีลเป็นการประพฤติดนให้อยู่ในกรอบของศีลธรรม เพื่อให้เกิดความสงบสุขในชีวิตและสังคม

พุทธศาสนิกชนเชื่อว่าการรักษาศีล โดยเฉพาะศีลอุโบสถ (การรักษาศีล 8 ในวันพระ) จะช่วยให้เกิดบุญกุศลและนำไปสู่สุคติ เช่น ภพสวรรค์ ในชาติหน้า ความเชื่อนี้ส่งผลให้ชาวพุทธนิยมรักษาศีลและฟังพระธรรมเทศนา

ถึงกระนั้น แม้ว่าพุทธศาสนิกชนจำนวนมากจะคุ้นเคยกับเรื่องราวในชาดก แต่บ่อยครั้งอาจไม่ทราบว่ามีหลักธรรมที่พระภิกษุแสดงนั้นเกี่ยวข้องกับเรื่องใดเป็นพิเศษ เนื้อหาเกี่ยวกับอานิสงส์ของการรักษาศีล ซึ่งมีปรากฏในชาดกหลายเรื่อง มักถูกนำมาเทศนาเพื่อกระตุ้นให้เกิดความศรัทธา

ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงอุโบสถไว้หลายที่ เช่น ในอุตตราวิมาน เทพธิดาได้กล่าวว่า “เมื่อยังครองเรือนอยู่ มิได้มีความริษยา ความตระหนี่ ความตีเสมอ ไม่มักโกรธ ประพฤติตามคำสั่งสามี และไม่ประมาทในการรักษาศีลอุโบสถเป็นนิตย์ เข้าจำอุโบสถศีลซึ่งประกอบด้วยองค์ 8 ทุกวัน 14 คำ 15 คำและ 8 คำแห่งปักษี และตลอดปาฏิหาริย์ปักษี สรรวมระว่างในศีลตลอดเวลา และแจกจ่ายทานด้วยความเคารพ จึงได้ครอบครองวิมานนี้”⁹

ในวิถีชีวิตของคนไทยนั้น ยังมีการประพฤติดธรรมด้วยการรักษาศีล โดยเชื่อว่าการรักษาศีลนี้ทำให้ได้บุญกุศล เมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วจะไปเกิดในโลกสวรรค์

3) การแสดงธรรม (Dhamma Desanā) – การเผยแผ่หลักธรรมะ

การแสดงธรรมหมายถึงการสอนหลักธรรมให้แก่ผู้อื่น ซึ่งเป็นหนึ่งในวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้คงอยู่สืบไป

ใน *กุ่มฆาตก* ท้าวสักกะ (พระอินทร์) ได้แสดงธรรมเพื่อให้พระราชาตระหนักถึงโทษของการดื่มสุรา และละเว้นจากพฤติกรรมที่ผิดศีลธรรม พระธรรมเทศนาในลักษณะนี้ยังคงเป็นแนวทางสำคัญของพระสงฆ์ในการชี้นำสังคมให้ดำรงอยู่ในศีลธรรม

การฟังธรรมเทศนาเป็นกิจกรรมที่ได้รับความนิยมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา และวันมาฆบูชา ซึ่งช่วยให้พุทธศาสนิกชนเกิดความเข้าใจธรรมะอย่างลึกซึ้ง

⁸ ฤกษ์งาม วรสาธิตและคณะ, *วิถีไทย*, (กรุงเทพมหานคร: เอ็ดดูเคชั่น, 2542), หน้า 100.

⁹ ชู.วิ. (ไทย) 26/124-136/22-23.

4) การสวดมนต์ (Paritta Chanting) – การเสริมสร้างจิตใจให้มั่นคง

การสวดมนต์เป็นการปฏิบัติที่ช่วยให้จิตใจสงบและมีสมาธิ พุทธศาสนิกชนเชื่อว่าการสวดมนต์สามารถสร้างอานิสงส์และขจัดอุปสรรคในชีวิตได้

ใน *กุมภชาดก* พระราชาและชาวเมืองได้รับคำสอนเกี่ยวกับโทษของน้ำเมา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพลังของคำสอนและการสวดมนต์ในการทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางจิตใจ

ในสังคมไทย การสวดมนต์ยังคงเป็นกิจกรรมสำคัญที่ชาวพุทธปฏิบัติ เช่น

การสวดมนต์ข้ามปี เพื่อเป็นสิริมงคล

การสวดมนต์ถวายเป็นพระราชกุศล

การสวดมนต์เพื่อเสริมสร้างกำลังใจให้แก่ตนเองและครอบครัว

ส่วนการสวดมนต์ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ทำวัตรเย็นแล้วเจริญพระพุทธมนต์ นำบทสวดมนต์ที่เกี่ยวข้องกับวันนั้น ๆ มาสวด¹⁰ เช่น ถ้าเป็นวันอาสาฬหบูชาจะสวดมนต์บทธัมมจักกัปวัตตนสูตร¹¹ เป็นต้น

การสวดมนต์นี้ นับได้ว่าเป็นวิธีการเจริญสมาธิภาวนาอย่างหนึ่ง ทั้งยังเป็นการทบทวนพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าด้วย ซึ่งผลของการสวดมนต์ถือเป็นการรักษาและประกาศคำสอน กำจัดกิเลสนิวรณ์ ให้พรประชาชนและตนเอง อุทิศกุศลแก่ผู้ล่วงลับ ดับทุกข์โรคร้าย ข้ามโสมสสารถึงพระนิพพานในอนาคต¹² นับได้ว่าการสวดมนต์เป็นกิจกรรมที่ดี เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมที่ควรแก่การรักษาให้ดำรงอยู่ในสังคมไทยต่อไป

สรุป ความเชื่อเรื่องบุญบาป นรกสวรรค์ ยังคงเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทย การประพฤติธรรม เป็นแนวทางสำคัญที่ช่วยให้บุคคลและสังคมดำรงอยู่ในความสงบสุข แนวทางปฏิบัติ 4 ประการ ได้แก่ การให้ทาน การรักษาศีล การแสดงธรรม และการสวดมนต์ เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชาวพุทธ

จากการศึกษาพบว่า ชาดก เช่น *กุมภชาดก* ไม่เพียงเป็นเรื่องราวที่ให้ข้อคิดเกี่ยวกับศีลธรรม แต่ยังสะท้อนถึงความเชื่อและวิถีปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนที่ยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน

สรุป กุมภชาดก สะท้อนถึงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ ซึ่งเน้นทานบารมี ศีลบารมี และเมตตาบารมี หลักโพธิสัตว์จริยาเน้นการช่วยเหลือสัตว์โลกให้พ้นจากความทุกข์ ข้อคิดจากชาดกสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อสร้างสังคมที่เปี่ยมด้วยคุณธรรม

¹⁰ พระราชพิธีตรึงปฏิทิน และคณะกรรมการโครงการเปิดพระอารามภาคกลางคืน, *สวดมนต์วัดสุทัศน-เทพวราราม*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเสียง, ม.ป.ป.), หน้า (ฉ)-(ช).

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 86.

¹² พระราชพิธีตรึงปฏิทิน, *มาสวดมนต์กันเถาะ*, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันบันลือธรรม, ม.ป.ป.), หน้า (ช).

ชาดกเรื่องนี้ไม่เพียงเป็นเรื่องราวที่ให้ข้อคิดทางศีลธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นแนวทางที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาตนเองและสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

2) การนำองค์ความรู้ไปพัฒนาวิชาการด้านพระพุทธศาสนาและสังคม พร้อมแนวทางปฏิบัติให้ได้ผล

การศึกษาชาดกไม่เพียงให้ข้อคิดเชิงศีลธรรมเท่านั้น แต่ยังสามารถนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาวิชาการด้านพระพุทธศาสนาและสังคม โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ ซึ่งช่วยส่งเสริมความสงบสุขในระดับบุคคล สังคม และประเทศชาติ

ในที่นี้ ขอเสนอแนวทางปฏิบัติให้ได้ผล โดยอาศัย ศีล สัจจะ และขันติ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ปรากฏใน *กุมภชาดก* เพื่อให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพ

1. ศีล : หลักแห่งความประพฤติที่ถูกต้อง

ศีล (Sīla)¹³ หมายถึง การรักษากาย วาจา และใจให้อยู่ในกรอบของคุณธรรม โดยเฉพาะศีลข้อที่ 5 (การงดเว้นจากสุราและสิ่งเสพติด) ซึ่งช่วยป้องกันความประมาท และสร้างความมั่นคงให้กับชีวิต

แนวทางปฏิบัติให้ได้ผล

ตั้งปณิธานอย่างแน่วแน่ – ตัดสินใจอย่างเด็ดขาดว่าจะละเว้นจากอบายมุข และกำหนดเป้าหมายชัดเจน เช่น “ข้าพเจ้าจะไม่แตะต้องสุราและสิ่งเสพติด เพราะเป็นสิ่งที่ทำลายสติและบั่นทอนคุณค่าชีวิต”

หาแรงบันดาลใจจากพระพุทธพจน์ – ทบทวนคำสอนของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับโทษของสุรา เช่น “สุราเป็นเหตุแห่งความประมาท เป็นเหตุให้บุคคลพลัดจากโอกาสแห่งความเจริญทั้งปวง”

หลีกเลี่ยงสถานที่และสิ่งแวดล้อมที่กระตุ้นให้เกิดกิเลส – หลีกเลี่ยงร้านเหล้า งานเลี้ยงที่มีแอลกอฮอล์ หรือกลุ่มเพื่อนที่ดื่มสุราเป็นประจำ

ฝึกสติรู้เท่าทันกิเลส – ทุกครั้งที่เกิดความอยาก ให้กำหนดรู้ทันว่า “ความอยากเป็นสิ่งที่ชั่วร้าย”, หายใจลึก ๆ และเตือนตนเองถึงผลเสียของสุรา

ใช้หลัก 3 ป. (ปฏิเสธ - เปลี่ยน - ปรับ)

ปฏิเสธ – กล่าวปฏิเสธเมื่อมีคนชักชวน

เปลี่ยน – เปลี่ยนกิจกรรม เช่น ออกกำลังกาย หรือปฏิบัติธรรมแทนการดื่ม

ปรับ – ปรับมุมมองโดยเห็นคุณค่าของชีวิตที่ปราศจากสิ่งเสพติด

¹³ ที.สี. (ไทย) 9/352/147.

2. สัจจะ : หลักแห่งความจริงและความซื่อตรง

สัจจะ (Sacca)¹⁴ หมายถึง ความจริง ความซื่อสัตย์ และการรักษาคำพูด เป็นคุณธรรมที่ช่วยให้มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีคุณธรรมและเป็นที่น่าเชื่อถือ

แนวทางปฏิบัติให้ได้ผล

พูดจริง ทำจริง – ฝึกตนเองให้เป็นคนที่รักษาสัจจะ โดยเริ่มจากเรื่องเล็ก ๆ เช่น รักษาสัญญาในชีวิตประจำวัน เช่น เวลาค้นหาหมาย การทำงาน และความรับผิดชอบหน้าที่

จดบันทึกสัจจะที่ให้ไว้ – เขียนบันทึกว่าได้ให้คำมั่นอะไรไว้บ้าง และตรวจสอบว่าตนเองปฏิบัติตามได้จริงหรือไม่

หมั่นพิจารณาผลของการผิดสัจจะ – หากเคยผิดคำพูด ให้พิจารณาผลกระทบ เช่น “การไม่รักษาสัจจะทำให้ผู้อื่นขาดความเชื่อถือและไว้วางใจเรา”

ฝึกสมาธิและเจริญสติให้มั่นคง – ผู้ที่มีสติย่อมรักษาสัจจะได้ง่ายขึ้น เพราะมีความรอบคอบในการคิด พูด และทำ

นำสัจจะไปใช้ในชีวิตจริง – เช่น

ในที่ทำงาน – ซื่อสัตย์ ไม่คดโกง

ในครอบครัว – พูดจาตรงไปตรงมา ไม่โกหกกัน

ในสังคม – เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น

3. ขันติ : หลักแห่งความอดทน

ขันติ (Khanti)¹⁵ หมายถึง ความอดทน ความหนักแน่น และความเพียรพยายาม เป็นคุณธรรมที่ช่วยให้มนุษย์สามารถเผชิญกับอุปสรรคและปัญหาในชีวิตได้โดยไม่ท้อถอย

¹⁴ สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), ทศบารมี ทศพิธราชธรรม, พิมพ์เนื่องในมหาวุฒยมงคลวโรกาสพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช (2 – 5 กรกฎาคม พุทธศักราช 2531), หน้า 181.

¹⁵ ที.ปา. (บาลี) 3/304/174.

แนวทางปฏิบัติให้ได้ผล

ฝึกความอดทนผ่านการเผชิญสถานการณ์จริง – เมื่อมีสิ่งยั่วให้โกรธหรือท้อถอย ให้กำหนดรู้ไว้ "อารมณ์เป็นสิ่งชั่วคราว เดี่ยวมันก็ผ่านไป"

หลัก 3 อ. (อภัย - อดทน - อดกลั้น)

อภัย – ให้อภัยตนเองและผู้อื่น ไม่จมอยู่กับความแค้น

อดทน – อดทนต่อคำตำหนิและอุปสรรค

อดกลั้น – ไม่โต้ตอบด้วยอารมณ์

ฝึกขันติผ่านกิจกรรมที่ท้าทาย – เช่น

ฝึกสมาธิให้นั่งได้นานขึ้น

ทำงานที่ต้องใช้ความพยายาม เช่น การอ่านหนังสือ หรือการฝึกทักษะใหม่ ๆ

กำหนดเป้าหมายระยะยาว – ขันติจะเกิดขึ้นได้ดีขึ้นเมื่อมีเป้าหมายที่ชัดเจน เช่น "ฉันจะฝึกตนเองให้เป็นคนที่มีความอดทน เพื่อประสบความสำเร็จในชีวิต"

หมั่นอ่านและไตร่ตรองคำสอนของพระพุทธเจ้า – พระองค์ทรงสอนว่า "ขันติ คือธรรมที่เผากิเลสได้อย่างยิ่ง" (Khanti paramam tapo tīṭikkhā)¹⁶

4. การนำหลักธรรมไปพัฒนาสังคม

การบำเพ็ญศีลบารมี สัจบารมี และขันติบารมี สามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาสังคมในทุกระดับ โดยมีแนวทางดังนี้

ระดับบุคคล – รักษาศีล ไม่โกหก ไม่ดื่มสุรา และฝึกขันติอย่างสม่ำเสมอ

ระดับครอบครัว – สร้างวินัยและปลูกฝังคุณธรรมให้แก่ลูกหลาน

ระดับสังคม – ส่งเสริมค่านิยมที่ดี เช่น การซื่อสัตย์สุจริต และการอดทนต่อความลำบาก

สรุป : ขั้นตอนการปฏิบัติให้ได้ผล

ฝึกตนเองให้ห่างไกลจากอบายมุข โดยตั้งปณิธานและหลีกเลี่ยงสิ่งกระตุ้น

หมั่นฝึกสัจจะ รักษาคำพูด และทำในสิ่งที่ถูกต้อง

อดทนต่ออุปสรรค ฝึกขันติผ่านการทำสมาธิและการเผชิญสถานการณ์จริง

นำหลักธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวัน ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว และสังคม

เมื่อบุคคลสามารถบำเพ็ญศีล สัจจะ และขันติได้อย่างครบถ้วน ย่อมนำพาตนเอง ครอบครัว และสังคมไปสู่ความสงบสุขและความเจริญอย่างแท้จริง

¹⁶ ที.ม. (บาลี) 10/90/43, (ไทย) 10/90/50.

สรุป

ผลการศึกษากรณี *กุ่มฆาตก* แสดงให้เห็นว่า *ฆาตกมาลา* และ *ฆาตกในพระไตรปิฎก* *พร้อมอรรถกถา* มีความสัมพันธ์กันในเชิงวรรณศิลป์และคติธรรม แม้จะมีความแตกต่างในด้านรูปแบบ ภาษา ฉันทลักษณ์ และการจัดลำดับเนื้อหา แต่สาระหลักเกี่ยวกับ “โทษของการดื่มสุรา” ยังคงตรงกัน และถ่ายทอดด้วยเจตนารมณ์ทางศีลธรรมที่สอดคล้องกัน *ฆาตกมาลา* ในภาษาสันสกฤตมีคุณค่าทางวรรณศิลป์สูง ใช้ถ้อยคำไพเราะมีพลังเชิงกวี ขณะที่ *ฆาตกบาลี* เน้นการสื่อสารธรรมะอย่างกระชับ ตรงประเด็น การเปรียบเทียบดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า *ฆาตกมาลา* สามารถใช้เป็นฐานข้อมูลเสริมในการศึกษาวรรณคดี *ฆาตกฝ่ายบาลี* ทั้งในด้านการตีความคติธรรมและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง

ข้อเสนอแนะ

ควรส่งเสริมการศึกษา *ฆาตกมาลา* ในหลักสูตรของสถาบันการศึกษาด้านพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในระดับมหาวิทยาลัยที่เน้นบาลี สันสกฤต และพุทธจริยศาสตร์ นอกจากนี้ควรจัดทำฐานข้อมูล *ฆาตก* เปรียบเทียบระหว่าง *ฆาตกมาลา* และ *พระไตรปิฎกฝ่ายบาลี* อย่างเป็นระบบ เพื่อรองรับการวิจัยเชิงเปรียบเทียบในอนาคต ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อทั้งวงวิชาการด้านพระพุทธศาสนา และการพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในศตวรรษที่ 21

บรรณานุกรม

- กฤษณา วงษาสันต์ และคณะ. *วิถีไทย*. กรุงเทพมหานคร: เอิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น, 2542.
- พระราชวิจิตรปฏิภาณ และคณะกรรมการโครงการเปิดพระอารามภาคกลางคืน. *สวดมนต์วัดสุทัศน์เทพวราราม*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง, ม.ป.ป.
- พระราชวิจิตรปฏิภาณ. *มาสวดมนต์กันเถอะ*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันบันลือธรรม, ม.ป.ป.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. *พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก 2500*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535.
- สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน). *ทศบารมี ทศพิธราชธรรม*. พิมพ์เนื่องในมหาอุตมมงคลวโรกาสพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหाराช 2 – 5 กรกฎาคม พุทธศักราช 2531.

การพัฒนาจิตในโลกยุควูเก้าตามหลักพระไตรลักษณ์
Mental Development in the VUCA World According to
the Principles of Three Characteristics

พระชยพล ชยพล (ไชยถาวร)¹

Phra Chayapon Chayabalo (Chaitavorn)

E-mail : hnonkub@gmail.com

Received: Jun 4, 2025 Revised: July 20, 2025 Accepted: July 23, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นว่า สิ่งแวดล้อมในโลกยุคปัจจุบันมีความเจริญก้าวหน้าในหลายๆ ด้านด้วยเทคโนโลยี หากสังเกตแต่เพียงภายนอกเท่านั้น กลับกันโลกภายในมนุษย์ยังมีความต้องการด้วยพื้นฐานของโรคทางจิตใจเหมือนเดิม คือ โลภะ โทสะ โมหะ ที่ไม่สิ้นสุด ซึ่งสามารถอธิบายสภาวะโลกด้วยคำจำกัดความว่า ชื่อว่า วูเก้า เวิลด์ (VUCA World) เมื่อเราทราบเหตุว่ามีผลทำให้จิตใจของผู้คนในสังคมได้รับผลกระทบโดยตรงในปัจจุบัน โดยเฉพาะด้านจิตใจ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการดำรงชีวิตในความเป็นมนุษย์ เมื่อนำกระบวนการปฏิบัติตามหลักพระไตรลักษณ์ในทางพระพุทธศาสนาอธิบาย อันได้แก่ อนิจจัง คือความไม่เที่ยง ทุกขัง คือความเป็นทุกข์ และอนัตตา คือ ความไม่ใช่ตัวตน มาใช้กับการพัฒนาจิตทำให้ความหมายของโลกยุควูเก้า (VUCA World) จากสภาวะที่วิกฤตให้กลับเป็นโอกาสได้อย่างมีประสิทธิภาพนำมาซึ่งประโยชน์ทั้งตนและผู้อื่นต่อไป

คำสำคัญ : การพัฒนาจิต, โลกยุควูเก้า, พระไตรลักษณ์

Abstract

The purpose of this academic article is to demonstrate that the environment in the current world has advanced in many aspects with technology. However, if we observe only from the outside, the internal world of humans still has basic needs related to mental illnesses such as greed, anger, ignorance, and endless desires. This

¹ หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย/ Doctor of Philosophy in Buddhist Studies Program in Vipassana Meditation, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

can be explained by the concept of the VUCA World (Volatile, Uncertain, Complex, and Ambiguous) which describes the current state of the world. When we know the cause that has directly affected the minds of people in society today. Especially the mental side which is an important foundation for living as a human being. When the process of following the principles of the Three Characteristics in Buddhism is explained, which are impermanence, which is impermanence, dukkha, which is suffering, and anattā, which is non-self. When applying these principles to the cultivation of the mind, it can effectively transform the meaning of the VUCA (Volatility, Uncertainty, Complexity, Ambiguity) world from a crisis into an opportunity. This can bring about significant benefits for oneself and others going forward.

Keywords: Mental Development, VUCA World, Three Characteristics

บทนำ

ณ ปัจจุบันนี้สิ่งแวดล้อมได้มีการพัฒนาความเจริญก้าวหน้าในหลายด้านด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ หากสังเกตส่วนใหญ่เป็นแต่เพียงภายนอกเท่านั้น กลับกันโลกภายในจิตใจมนุษย์ยังมีความต้องการด้วยพื้นฐานของโรคทางจิตใจเหมือนเดิม คือ โลภะ โทสะ โมหะ ที่ไม่สิ้นสุด ซึ่งสามารถอธิบายสภาวะโลกด้วยคำจำกัดความ ที่ชื่อว่า วูก้า เวิลด์ (VUCA World) ซึ่งถูกตั้งขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1978 โดย วอร์เลน บีนนิส (Warren Bennis) และ เบิร์ต นานาส (Burt Nanus) อาจารย์ด้านการบริหารธุรกิจที่มีชื่อเสียงชาวอเมริกันได้กล่าวไว้ที่ วิทยาลัยการทหาร (The United States Army War College) เพื่ออธิบายหรือสะท้อนถึงความผันผวน ความไม่แน่นอน ความซับซ้อน ความคลุมเครือของสภาวะและสถานการณ์ทั่วไปในขณะนั้น² ถูกนำกลับมาทบทวนกับโลกปัจจุบันอีกครั้ง ทำให้ผู้คนส่วนใหญ่เริ่มต้นตัวมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด กล่าวได้ว่าเป็นสิ่งแวดล้อมที่ทุกคนในสังคมทั้งโลกกำลังเผชิญหน้ากับปัญหาดังกล่าวเท่าเทียมกัน เมื่อสิ่งแวดล้อมไม่เหมาะสมก็ย่อมทำลายการเจริญงอกงามของคุณงามความดีต่าง ๆ ของผู้ที่ไร้ภูมิคุ้มกันทางจิตใจ กล่าวคือ ขาดหลักศีล หลักธรรม ในการดำเนินชีวิตนั่นเอง

ในทุก ๆ วิกฤตย่อมมีโอกาส เช่นเดียวกันในโลกวูก้า เวิลด์ (VUCA World) ที่สิ่งแวดล้อมทุกอย่างเป็นไปตามปรากฏการณ์ของธรรมชาติ แต่เพื่ออธิบายตามทฤษฎีดังกล่าว ได้สะท้อนถึงความผัน

² "Who first originated the term VUCA (Volatility, Uncertainty, Complexity and Ambiguity)? - USAHEC Ask Us a Question". usawc.libanswers.com. Retrieved 2021-07-29, [ออนไลน์]แหล่งที่มา: <https://en.wikipedia.org/>, [5 กรกฎาคม 2566].

ผวน ความไม่แน่นอน ความซับซ้อน ความคลุมเครือของสภาวะและสถานการณ์ทั่วไปในขณะนั้นซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ตามที่พระพุทธองค์ทรงตรัส หลักพระไตรลักษณ์ หมายถึง ลักษณะ 3 อย่าง ที่สามารถอธิบายกฎธรรมชาติที่มีอยู่ทั่วไปในสรรพสิ่ง กฎธรรมชาตินี้เป็นภาวะที่ทรงตัวอยู่เองโดยธรรมชาติ(ธรรมชาติ) เป็นหลักหรือกฎเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัว(ธรรมจิติ) เป็นสิ่งธรรมดา ไม่มีผู้สร้างบันดาล เกิดเองเป็นเอง(ธรรมนิยาม) พระพุทธเจ้าตรัสถึงกฎธรรมชาตินี้ไว้ว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะตถาคตอุบัติขึ้นก็ตาม ไม่อุบัติขึ้นก็ตาม ชาติ นั้น คือ ความตั้งอยู่ตามธรรมดาความเป็นไปตามธรรมดา ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้นเอง”³ ในอรรถกถากล่าวอธิบายไตรลักษณ์ (Tilakkhaṇa: the Three Characteristics) คือ ลักษณะสาม อาการที่เป็นเครื่องกำหนดหมายให้รู้ถึงความจริงของสภาวะธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอย่างนั้น ๆ 3 ประการ ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา⁴ แม้ในโลกยุคปัจจุบันกฎธรรมชาตินี้ก็ยังปรากฏอยู่ จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะนำมาเผยแผ่เพื่อให้เกิดการศึกษาเรียนรู้ เนื่องจากความสำคัญของชีวิตมนุษย์นั้นหากจิตใจได้รับการศึกษาเพื่อให้เกิดการพัฒนาความเห็นที่ถูกต้องตามจริงด้วยหลักพระไตรลักษณ์แล้ว โลกก็ย่อมสงบสุขตามไปด้วยกัน

ดังนั้นความสำคัญของการพัฒนาจิต ในโลกยุคกูเกิ้ล เวลต์ (VUCA World) จึงต้องใช้หลักการที่เหมาะสมมีประสิทธิภาพและสามารถนำมาประยุกต์เข้ากับชีวิตได้จริง เช่นการอธิบายด้วยปรากฏการณ์ทางธรรมชาติทั่วไป ให้เห็นผู้คนได้เห็นเหตุแห่งทุกข์ทางจิตใจ เพื่อนำออกจากความยึดมั่นในความเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน เป็นเรา เป็นเขา สำหรับชาวโลกที่พอจะอธิบายให้เข้าใจได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน หลักพระไตรลักษณ์ ด้วยเหตุดังกล่าวผู้เขียนจึงเลือกนำเสนอบทความ เรื่อง **การพัฒนาจิตในโลกยุคกูเกิ้ลตามหลักพระไตรลักษณ์** ไว้เป็นทางเลือกหนึ่งกับผู้คนในสังคมปัจจุบันได้นำไปศึกษา และสามารถนำไปพัฒนาจิตตนเองให้เท่าทันกับความผันผวน ความไม่แน่นอน ความซับซ้อน และความคลุมเครือของสภาวะในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็วด้วยความสอดคล้องเป็นอย่างดี ทั้งช่วยยกระดับการพัฒนาจิตด้วยการปฏิบัติธรรม ซึ่งเป็นรากฐานการพัฒนาจิตจากภายในสู่ภายนอก ส่งเสริมศักยภาพในการใช้ชีวิตที่สมควรกับอัตภาพความเป็นมนุษย์ นำไปสู่ประโยชน์สูงสุดอันประกอบด้วยคุณแห่ง ศีล สมาธิ และปัญญา ตามคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ให้ไว้เป็นแนวทางหลักการศึกษาในทางพระพุทธศาสนา และในที่สุดเพื่อเป็นที่พึ่งที่ระลึกทางใจแก่ชาวโลกที่ยังไร้หลักธรรม สามารถนำประสบการณ์จากหลักการพิจารณาสิ่งแวดล้อมโดยหลักพระไตรลักษณ์ไปใช้พัฒนาจิตได้จริง ในแก้ปัญหากับการดำเนินชีวิตทั้งระดับโลกียธรรม คือทางโลก ตลอดถึงระดับโลกุตระธรรม คือมรรค ผล นิพพาน อันนำมาซึ่งความสงบระงับทางจิตใจ และความสงบของสังคมโลกสืบต่อไป

³ อ.เอกก. (ไทย)20/576/323.

⁴ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ, 2559), หน้า 89.

โลกยุคคว่ำ (VUCA World)

เนื่องจากในปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของ เทคโนโลยี การแข่งขัน สภาพแวดล้อมทางธุรกิจ เศรษฐกิจ ทั้งภายในและภายนอกองค์กร ทำให้องค์กรต่างๆ ได้รับผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญ สถานการณ์เหล่านี้เรียกว่า “VUCA World” ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญสำหรับการดำเนินชีวิตที่ต้องเข้าใจและเตรียมพร้อมรับมือให้ทันสถานการณ์

“VUCA World” เป็นคำย่อของ ความผันผวน (Volatility) ความไม่แน่นอน (Uncertainty) ความสลับซับซ้อน (Complexity) ความคลุมเครือ (Ambiguity) “VUCA World” เป็นคำที่ทาง กองทัพสหรัฐอเมริกาใช้เรียกสถานการณ์ในสงครามที่แอฟริกา และอิรัก ต่อมานำมาใช้ในธุรกิจ เพราะการเปลี่ยนแปลงสถานะแวดล้อมเศรษฐกิจในปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และเป็น ความท้าทายของผู้นำในองค์กรที่ต้องทำความเข้าใจและปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของการเมือง เศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันในสถานการณ์ “VUCA World” นั้น ดูเหมือนว่า เราจะต้องเปลี่ยนแปลงแนวทางที่อิงกับการ "แก้ปัญหาและการวางแผนเพื่อลดความไม่แน่นอน" ไปสู่ โลกที่มีการขับเคลื่อนอย่างรวดเร็ว ด้วย "การมีส่วนร่วม การพัฒนาอย่างต่อเนื่องไม่หยุดนิ่ง และ รวดเร็วในการตัดสินใจ ตลอดจนการทำงานเชิงรุก" ผู้นำในยุคดิจิทัลนี้จึงจำเป็นต้อง ตระหนักถึงความสำคัญของการเปลี่ยนแปลง (Change) การคิดเชิงนวัตกรรม (Innovation and Thinking different) เพื่อให้การทำงานสามารถรับมือกับสถานะการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

V- Volatility คือ ความผันผวนสูงการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว สถานการณ์หรือสภาวะแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงสูง และรวดเร็ว ไม่สามารถคาดเดาหรือทำนายได้ หรือเป็นสถานการณ์ เปลี่ยนฉับพลัน แบบตั้งตัวไม่ทัน หรือรวดเร็วมาก เช่น ซึ่งในปัจจุบันคือ Disruptive innovation นวัตกรรมที่พลิกผันอัตราการเปลี่ยนแปลงสูง (High rate of change)

U-Uncertainty คือ สภาวะที่มีความไม่แน่นอนสูง คาดการณ์ได้ยาก ขาดความชัดเจน ไม่สามารถหาข้อมูลที่ชัดเจน มายืนยันในแต่ละสถานการณ์ได้ ทำให้ยากต่อการตัดสินใจเพราะโลก ปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงไม่แน่นอนสูง (Unclear about the present)

C-Complexity คือ ความซับซ้อนที่มากขึ้นเรื่อย ๆ เชิงระบบ มีปัจจัยมากมายและซับซ้อน ต่อการตัดสินใจ (Multiple key decision factors)

A-Ambiguity คือ ความคลุมเครือ ไม่ชัดเจน ไม่สามารถคาดเดาผลที่จะเกิดขึ้นได้ชัดเจน (Lack of clarity about meaning of an event)

จากสภาวะ "VUCA world" ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จนเหมือนเป็นเรื่องธรรมดา ๆ บางครั้ง เราเรียกว่า "VUCA world" ว่า "The New Normal หรือ ความเป็นปกติแบบใหม่" จึง จำเป็นอย่างยิ่งที่หัวหน้าและผู้นำในองค์กรต้องสามารถเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง สร้างศักยภาพ ความสามารถ และพัฒนาพนักงานให้มีความพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงตลอดจนการสร้าง

นวัตกรรมใหม่ๆ ได้ภายใต้สภาวะ The New Normal⁵ หรือ ความเป็นปกติแบบใหม่ ซึ่งส่งผลกระทบต่อจิตใจสำหรับผู้ที่ไม่มีหลักยึด หรือหลักธรรมในการดำเนินชีวิต จึงเป็นปัญหาเร่งด่วนให้กับองค์กรระดับโลกหลายหน่วยงานให้ความสนใจ สังเกตได้ว่าสภาวะ "VUCA world" มีความสอดคล้องกับหลักการทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะหลักพระไตรลักษณ์ โดยมีความผันผวนและไม่แน่นอน เป็นต้น ผู้เขียนจึงเลือกนำเสนอบทความดังกล่าว เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาจิตให้กับชาวโลกด้วยวิธีการให้การศึกษาระดับสูงและส่งเสริมการปฏิบัติควบคู่ไปกับการดำเนินชีวิตให้เกิดปกติสุขต่อไป

ความหมายของพระไตรลักษณ์

ความหมายโดยอักษร คำว่า ไตรลักษณ์ มาจากคำ 2 คือ คำว่า ไตร + ลักษณะ ภาษาบาลี ไตร + ลักษณะ หมายความว่า 3 คำว่า ไตร หรือ ติ แปลว่า 3 คำว่า ลักษณะ หรือ ลักษณะ 3 อย่าง อันหมายถึงกฎธรรมชาติที่มีอยู่ทั่วไปในสรรพสิ่ง กฎธรรมชาตินี้เป็นภาวะที่ทรงตัวอยู่เองโดยธรรมชาติ(ธรรมชาติ) เป็นหลักหรือกฎเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัว(ธรรมฐิติ) เป็นสิ่งธรรมดา ไม่มีผู้สร้างบันดาล เกิดเองเป็นเอง(ธรรมนิยาม) พระพุทธเจ้าตรัสถึงกฎธรรมชาตินี้ไว้ว่า “ไม่ว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจะอุบัติขึ้นในโลกหรือไม่ก็ตาม กฎธรรมชาตินี้ก็ยังคงมีอยู่และเป็นไปตลอดกาล พระพุทธเจ้าเป็นเพียงผู้รู้แจ่มแจ้งซึ่งกฎธรรมชาตินั้น แล้วทรงนำมาประกาศเปิดเผยให้บุคคลอื่นเข้าใจตามเท่านั้น”⁷

ไตรลักษณ์ (The three Characteristics) ได้แก่ ลักษณะที่เป็นสามัญ 3 อย่าง หรือสามัญลักษณะ สามัญหมายถึงธรรมดา สิ่งที่เป็นธรรมดา ไม่มีอะไรพิเศษกว่ากัน บางที่เราเรียกว่าสามัญธรรมดา หรือธรรมดาสามัญ หรือลักษณะที่เสมอกัน เท่ากัน เหมือนกัน หรือได้แก่ทฤษฎีแห่งความเหมือน (The law of identity) เพราะสสารทุกประเภทต้องตกอยู่ภายใต้กฎแห่งความเสมอเหมือนนี้เท่ากันหมด ไม่มีข้อยกเว้น แม้จะเป็น สิ่งมีชีวิตหรือสิ่งที่ไม่มีชีวิตก็ตามทฤษฎีเป็นเครื่องบ่งบอกความจริงที่เป็นสัจธรรม คือความจริงที่มีอยู่ภายในธรรมชาติ ไม่มีใครสร้าง มันมีอยู่ตามความจริง จึงถือว่าเป็นกฎแห่งความจริงที่เป็นจริง ทฤษฎีนี้ได้แก่นิจจัง ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ความไม่คงที่ ความเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหว ทุกขัง ความเป็นทุกข์ ความขัดแย้ง ความทนอยู่ไม่ได้ อนัตตา ความไม่มีตัวตน ไม่มีเรา ไม่มีเขา ไม่มีอะไรเป็นของตน ไตรลักษณ์เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สามัญลักษณะ แปลว่า ลักษณะที่ทั่วไป หรือเสมอกันแก่สิ่งทั้งปวง ซึ่งได้ความหมายเท่ากัน

⁵ “leadership-vuca-world”, [ออนไลน์]แหล่งที่มา: <https://www.impactinternational.com>, [8 ตุลาคม 2566]

⁶ พระมหาสุกัณฺโณ จันทโสภณ (ดิษฐ์สุนันท์), “การศึกษาคำสอนเรื่องไตรลักษณ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 27.

⁷ อ.เอกก. (ไทย)20/576/323.

เพื่อความเข้าใจง่าย ๆ จะแสดงความหมายของ ไตรลักษณ์ (The three Characteristics of Existence) โดยย่อดังนี้

1. อนิจจัง (Impermanence) ความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่ยั่งยืนภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมและสลายไป

2. ทุกข์ (Stress and Conflict) ความเป็นทุกข์ ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายตัว ภาวะที่กดดัน ผื่นและขัดแย้งอยู่ในตัวเพราะปัจจัยที่ปรุงแต่งให้มีสภาพเป็นอย่างนั้นเปลี่ยนแปลงไปจะทำให้คงอยู่ในสภาพนั้นไม่ได้ภาวะที่ไม่สมบูรณ์มีความบกพร่องอยู่ในตัวไม่ให้ความสมอยากแท้จริงหรือความพึงพอใจเต็มที่แก่ผู้อยากด้วยตัณหา และก่อให้เกิดทุกข์แก่ผู้เข้าไปอยากเข้าไปยึดด้วยตัณหาอุปาทาน

3. อนัตตา (Soullessness หรือ Non-self) ความเป็นอนัตตาความไม่ใช่ตัวตน ความไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมันเอง⁸

ไตรลักษณ์ จึงมีลักษณะที่สัมพันธ์กับความไม่เที่ยงหรืออนิจจัง ทำให้เกิดทุกข์ เป็นความตั้งอยู่ไม่ได้และเพราะเหตุว่าทุกอย่างนั้นตั้งอยู่ไม่ได้ จึงไม่ใช่ตัวตน เพราะถ้าเป็นตัวตนของเราแล้วต้องตั้งอยู่ได้ด้วยเจตนาของเรา และเราต้องบังคับได้ ความตั้งอยู่ไม่ได้ของทุกสิ่งทุกอย่างในตัวเรานั้น แปลว่า สิ่งเหล่านี้ ไม่ใช่ตัวเรา เพราะอยู่นอกเหนืออำนาจของเราทั้งสิ้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา”⁹ ลักษณะโดยธรรมชาติ 3 อย่างของสิ่งทั้งปวงตัวกูหรือตัวสภาวะ

ตามหลักพุทธธรรมเบื้องต้นที่ว่า สิ่งทั้งหลายเกิดจากส่วนประกอบต่าง ๆ มาประชุมกันเข้าหรือมีอยู่ในรูปของการรวมตัวเข้าด้วยกันของส่วนประกอบต่าง ๆ นั้น มิใช่หมายความว่า เป็นการนำเอาส่วนประกอบที่เป็นชิ้น ๆ อัน ๆ อยู่แล้วมาประกอบเข้าด้วยกัน และเมื่อประกอบเข้าด้วยกันแล้ว ก็เกิดเป็นรูปร่าง คุ่มกันอยู่เหมือนเมื่อเอาวัตถุต่าง ๆ มารวมกันเป็นเครื่องอุปกรณ์ต่าง ๆ ความจริงที่กล่าวว่าสิ่งทั้งหลายเกิดจากการประชุมกันของส่วนประกอบต่าง ๆ นั้น เป็นเพียงคำกล่าวเพื่อเข้าใจง่าย ๆ ในเบื้องต้นเท่านั้นแท้จริงแล้ว สิ่งทั้งหลายมีอยู่ในรูปของกระแส ส่วนประกอบแต่ละอย่าง ๆ ล้วนประกอบขึ้นจากส่วนประกอบอื่น ๆ ย่อยลงไป แต่ละอย่างไม่มีตัวตนของมันเองเป็นอิสระ ล้วนเกิดดับต่อกันไปเรื่อย ไม่เที่ยง ไม่คงที่ กระแสนี้ไหลเวียนหรือดำเนินต่อไป อย่างที่ดูคล้ายกับรักษารูปแนวและลักษณะทั่วไปไว้ได้อย่างค่อยเป็นค่อยไป ก็เพราะส่วนประกอบทั้งหลายมีความสัมพันธ์เนื่องอาศัยซึ่งกันและกัน เป็นเหตุปัจจัยสืบต่อแก่กันอย่างหนึ่ง และเพราะส่วนประกอบเหล่านั้นแต่ละอย่างล้วนไม่มีตัวตนของมันเอง และไม่เที่ยงแท้คงที่อย่างหนึ่ง

⁸ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 12, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551), หน้า 89.

⁹ ชุ.จ. (ไทย) 22/97/24.

ความเป็นไปต่าง ๆ ทั้งหมดนี้เป็นไปตามธรรมชาติ อาศัยความสัมพันธ์และความเป็นปัจจัยเนื่องอาศัยของสิ่งทั้งหลายเอง ไม่มีตัวการอย่างอื่นที่นอกเหนือออกไปในฐานะผู้สร้างหรือผู้บันดาล จึงเรียกเพื่อเข้าใจง่าย ๆ ว่าเป็นกฎธรรมชาติ มีหลักธรรมใหญ่อยู่ 2 หมวด ที่ถือว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงในรูปของกฎธรรมชาติ คือ ไตรลักษณ์ และ ปฏิจจสมุปบาท

ความจริงธรรมทั้ง 2 หมวดนี้ถือว่า เป็นกฎเดียวกัน แต่แสดงในคนละแง่หรือคนละแนว เพื่อบ่งชี้ความจริงอย่างเดียวกัน คือ ไตรลักษณ์ มุ่งแสดงลักษณะของสิ่งทั้งหลายซึ่งปรากฏให้เห็นว่าเป็นอย่างนั้น ในเมื่อสิ่งเหล่านั้นเป็นไปโดยอาการที่สัมพันธ์เนื่องอาศัยเป็นเหตุปัจจัยสืบทอดกันตามปฏิจจสมุปบาท ส่วนหลักปฏิจจสมุปบาท ก็มุ่งแสดงถึงอาการที่สิ่งทั้งหลายมีความสัมพันธ์เนื่องอาศัยเป็นเหตุปัจจัยสืบทอดกันเป็นกระแส จนมองเห็นลักษณะได้ว่าเป็น ไตรลักษณ์ เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาจิตต่อไป

ประโยชน์จากความเข้าใจหลักพระไตรลักษณ์

เมื่อผู้ศึกษาเข้าใจความหมายของ พระไตรลักษณ์ ลักษณะ 3 ประการ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา¹⁰ ก็เท่ากับได้ทราบชัดถึง กฎธรรมชาติว่านี้เป็น ธรรมชาติ คือภาวะที่ทรงตัวอยู่โดยธรรมดา เป็นธรรมชาติ คือภาวะที่ตั้งอยู่หรือยืนตัวเป็นหลักแน่นอนอยู่โดยธรรมดา เป็นธรรมนิยาม คือ กฎธรรมชาติ หรือกำหนดแห่งธรรมดา ไม่เกี่ยวกับผู้สร้างผู้บันดาล คือการเกิดขึ้นของศาสนาหรือศาสนาใด ๆ กฎธรรมชาตินี้แสดงฐานะของศาสนาในความหมายของพุทธธรรมด้วยว่าเป็นผู้ค้นพบกฎเหล่านี้ แล้วนำมาเปิดเผยชี้แจงแก่ชาวโลก ให้เข้าใจความเป็นจริงของชีวิต และสามารถปฏิบัติต่อชีวิตได้ถูกต้อง โดยยกรณศึกษาองค์ประกอบของชีวิตเป็นหมวดการทำงานออกเป็น 5 ประการ เรียกว่า ขั้น 5 เพื่ออธิบายความเป็นไปด้วยหลักพระไตรลักษณ์ ดังปรากฏในอนัตตลักขณสูตรว่า

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งกะพระปัญจวัคคีย์ว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย รูปเป็น อนัตตา ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้ารูปนี้จักได้เป็นอัตตาแล้ว รูปนี้ไม่พึงเป็นเพื่ออาหาร และบุคคล พึงได้ในรูปว่า รูปของเราจะเป็นอย่างนี้เกิด รูปของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะรูปเป็นอนัตตา ฉะนั้นรูปจึงเป็นไปเพื่ออาหาร และบุคคลย่อมไม่ได้ในรูปว่ารูปของเราจะเป็นอย่างนี้เกิด รูปของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย เวทนาเป็นอนัตตา ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้าเวทนานี้จักได้เป็นอัตตาแล้ว เวทนานี้ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาหาร และบุคคลพึงได้ในเวทนาว่า เวทนาของเราจะเป็นอย่างนี้เกิด เวทนาของเราจงอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะเวทนาเป็นอนัตตา ฉะนั้น เวทนาจึงเป็นไปเพื่ออาหาร และบุคคลย่อมไม่ได้ในเวทนาว่า เวทนาของเรา จงเป็นอย่างนั้นเกิด เวทนาของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย สัญญาเป็นอนัตตา ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้าสัญญานี้จักได้เป็นอัตตาแล้ว สัญญานี้ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาหาร และบุคคลพึงได้ในสัญญาว่า สัญญาของเราจะเป็นอย่างนี้เกิด สัญญาของเราอย่าได้

¹⁰ พุทธสาสิกข, คู่มือมนุษย์, กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2501, หน้า 31-41.

เป็นอย่างนั้นเลย. ดุรภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะสัญญาเป็นอนัตตา ฉะนั้น สัญญาจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลย่อมไม่ได้ในสัญญาว่า สัญญาของเราจะเป็นอย่างนี้เกิด สัญญาของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย. สังขารทั้งหลายเป็นอนัตตา ดุรภิกษุทั้งหลาย ถ้าสังขารเหล่านี้จักได้เป็นอนัตตาแล้วสังขารเหล่านี้ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลพึงได้ในสังขารทั้งหลายว่า สังขารทั้งหลายของเราจะเป็นอย่างนี้เกิด สังขารทั้งหลายของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย. ดุรภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะสังขารทั้งหลายเป็นอนัตตา ฉะนั้น สังขารทั้งหลายจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลย่อมไม่ได้ในสังขารทั้งหลายว่า สังขารทั้งหลายของเรา จงเป็นอย่างนี้เกิด สังขารทั้งหลายของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย. วิญญาณเป็นอนัตตา ดุรภิกษุทั้งหลาย ถ้าวิญญาณนี้จักได้เป็นอนัตตาแล้ว วิญญาณนี้ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลพึงได้ในวิญญาณว่า วิญญาณของเราจะเป็นอย่างนี้เกิด วิญญาณของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย ดุรภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะวิญญาณเป็นอนัตตา ฉะนั้น วิญญาณจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลย่อมไม่ได้ในวิญญาณว่า วิญญาณของเราจะเป็นอย่างนี้เกิด วิญญาณของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.¹¹

จากพุทธพจน์ดังกล่าวทำให้กลุ่มปัญจวัคคีย์ทั้งหมดได้ประโยชน์สูงสุด คือ บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ สามารถพ้นทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิงจากการเข้าถึง หลักพระไตรลักษณ์ ถูกต้องตามเป็นจริง เพราะฉะนั้น ปุณฺณ ที่เข้าใจย่อมได้ความสุขอันพึงหวังได้ในโลกทั่ว ๆ ไปว่าทุกอย่างล้วนมีเหตุปัจจัยให้เกิดและให้เสื่อมไปเป็นธรรมดา เหมือนเป็นคู่มือให้กับความเป็นมนุษย์ และนำหลักการดังกล่าวไปเป็นแนวทางในการพัฒนาจิตด้วยการประพฤติปฏิบัติต่อไป

วิธีปฏิบัติเพื่อเข้าถึงหลักพระไตรลักษณ์

ธรรมตาของสัตว์ทั้งหลายรวมถึงมนุษย์ทุกคน มีพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นถึงพระไตรลักษณ์ โดยเฉพาะ อนิจจลักษณะ เช่น การเดินของมนุษย์ที่เป็นการสลับระหว่าง การก้าวเท้าซ้าย และการก้าวเท้าขวา ขณะที่เริ่มยกเท้าซ้าย คือการเกิดขึ้นแห่งการก้าวเท้าซ้าย ขณะที่เท้าซ้ายเหยียบพื้น พร้อมกับการถอยน้ำหนักร่าง สู่เท้าซ้าย คือการดับไปแห่งการก้าวเท้าซ้าย จากข้อความนี้เราจะเห็นว่าการก้าวเท้าซ้ายเป็นของแปรปรวน เป็นของชั่วคราว และการก้าวเท้าซ้ายปฏิเสธความเที่ยง ในกรณีเท้าขวาก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน กล่าวคือการเดินของมนุษย์มี อนิจจลักษณะ¹² สังเกตได้ว่า อนิจจลักษณะ กับ ขันธ์ 5 มีความเกี่ยวเนื่องหรือต่อเนื่องกัน รวมไปถึงทุกขลักษณะ และอนัตตลักษณะด้วยเช่นกัน ดังพุทธดำรัสว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ แต่ละชั้นก็ไม่เที่ยง¹³ สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นจึงมีธรรมตาที่ไม่ความยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวตน ด้วยวิธีการปฏิบัติ

¹¹ ส.ข.17/127-129/82-84

¹² นันทพล โจนโกศล, “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องขันธ์ 5 กับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548), หน้า 98.

¹³ ชุ.อป. (ไทย) 33/42/416.

ในทางพระพุทธศาสนา คือวิปัสสนาภาวนา หรือวิปัสสนากัมมัฏฐาน คือการฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามความเป็นจริง¹⁴ ได้แก่ หลักปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งในชั้น 5 ว่า เป็นสภาวะธรรมที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ทนได้ยาก เป็นสภาวะที่ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน บังคับบัญชาไม่ได้ ผลการปฏิบัติวิปัสสนาทำให้ผู้ปฏิบัติได้บรรลุ ถึงมรรค ผล นิพพานดับกิเลสตัณหาได้อย่างสิ้นเชิง

การเจริญวิปัสสนาวิปัสสนากรรมฐาน คือการเจริญสติปัฏฐาน 4 ยกขึ้นสู่วิปัสสนากรรมฐาน หมายถึง ที่ตั้งแห่งการกระทำที่เป็นปัจจัย ให้เกิดเห็นแจ้ง การเห็นพิเศษ และการเห็นโดยอาการต่าง ๆ มีความไม่เที่ยง เป็นต้น ภูมิธรรมที่เป็นอารมณ์ของวิปัสสนามี 6 อย่างคือ ชั้น 5 आयตนะ 12 ธาตุ 18 อินทรีย์ 22 ปฏิจจสมุปบาท 12 อริยสัจ 4 ทั้งหมดกล่าวโดยสังเขปลงเหลือ รูปธรรมและนามธรรม¹⁵ การกำหนดรู้ตามอาการที่ปรากฏ ผู้ปฏิบัติจำเป็นต้องใช้คำภาวนา อย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อเป็นสื่อให้เกิดความตั้งมั่น (ขณิกสมาธิ) คำภาวนาต่าง ๆ ไม่ควรจะยาวหรือสั้นจนเกินไป จำนวนพยางค์ที่เหมาะสมสำหรับการกำหนด คือ การใช้อักษรเพียง 2 พยางค์ ซึ่งช่วงระยะเวลาของการกำหนดพอดีกับที่อาการสิ้นสุดลงพร้อมที่อาการใหม่จะปรากฏขึ้นให้กำหนดอีกครั้ง

พระวิปัสสนาจารย์ที่มีชื่อเสียงชาวพม่า พระอาจารย์ภัททันตะ อาสภะมหาเถระ อธิบายว่าการเจริญวิปัสสนาตามพระพุทธประสงค์ คือการกำหนดรูปรูปนามเป็นอารมณ์ ผิดจากการกำหนดรูปรูปนามหาใช้วิปัสสนากรรมฐานไม่ฉะนั้น พองและยุบ ซึ่งกำหนดอยู่ผู้ปฏิบัติรู้อยู่แต่ปรมาณ วาโยธาตุ มีการเคลื่อนไหวดังใน สันยัตตนิคายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอจงเป็นผู้มี โยนิโสมนสิการ ตั้งสติกำหนดที่รูป นาม มีสมาธิ รูป นาม นั้นเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ย่อมเห็นได้ชัดเจน”¹⁶ ปัญหาทางจิตโดยทั่วไปล้วนเกิดจากที่มนุษย์เห็นผิดไปจากความเป็นจริงก็เพราะวิปลาส (ความเข้าใจคลาดเคลื่อน ไปจากความเป็นจริง) วิปลาสมี 4¹⁷ อย่าง คือ

- ๑) อัตตวิปลาส สำคัญผิดว่า ร่างกาย จิตใจเป็นตัวเป็นตน
- ๒) สุขวิปลาส สำคัญผิดว่า ร่างกาย จิตใจเป็นสุข
- ๓) สุขวิปลาส สำคัญผิดว่า ร่างกาย จิตใจเป็นของสวยงาม
- ๔) นิจจวิปลาส สำคัญผิดว่า ร่างกาย จิตใจเป็นของเที่ยง

ดังนั้น การเจริญวิปัสสนา ตามพระพุทธประสงค์ คือ การกำหนดรู้รูปรูปนามเป็นอารมณ์ได้อย่างถูกต้องพัฒนาไปสู่ การรู้แจ้งในพระไตรลักษณ์ ย่อมเกิด ปัญญา ที่เรียกว่า “ญาณ” จึงเป็นประโยชน์ในทั้งทางโลก และทางธรรม เหมาะสมอย่างยิ่งในการนำมาปฏิบัติเพื่อส่งการพัฒนาจิตในโลกยุคก้าวหน้าต่อไป

¹⁴ ที.ปา. (ไทย) 11/352/242.

¹⁵ พระธรรมธีรราชมหามุนี, วิปัสสนากรรมฐาน ภาค 2, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์กิตติ มอญิงและวัน เวลด์, 2548, หน้า 314-315.

¹⁶ ส.สพ. (ไทย) 18/4/4.

¹⁷ ที.ม. (ไทย) 10/38/262.

การพัฒนาจิตในโลกุคูก้าตามหลักพระไตรลักษณ์

การพัฒนาจิตในบทความนี้ หมายถึง การกำหนดรู้ความจริงของ รูป นาม เพื่อที่จะละ วิปัสสนา ด้วยการเจริญวิปัสสนาเพื่อให้แจ้งตามหลักพระไตรลักษณ์ไปตามลำดับ โดยเฉพาะในโลกปัจจุบัน จากสภาวะ "VUCA world" ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จนเหมือนเป็นเรื่องธรรมดาๆ บางครั้งเราเรียกว่า "VUCA world" ว่า "The New Normal หรือ ความเป็นปกติแบบใหม่" คนส่วนใหญ่ไม่ชอบการเปลี่ยนแปลง เพราะการเปลี่ยนแปลงเป็นการทำให้ พื้นที่ที่รู้สึกปลอดภัยและสะดวกสบาย (Comfort Zone) ได้ถูกสั่นคลอนไป ความมั่นคง มั่นใจในพื้นที่คุ้นชินหายไป เกิดความกลัว (Fear) เพราะการเปลี่ยนแปลงจากฝั่งสะดวกสบาย (Comfort) หรือ SCSC กลายเป็นฝั่งไม่สบาย (discomfort) หรือVUCA

อดีต	ปัจจุบัน
มั่นคง (Stability)	ผันผวน (Volatility)
แน่นอน (Certainty)	ไม่แน่นอน (Uncertainty)
เรียบง่าย (Simplicity)	ลึกลับซับซ้อน (Complexity)
ชัดเจน (Clarity)	คลุมเครือ (Ambiguity)
สะดวกสบาย (Comfort)	ไม่สบาย (discomfort)
SCSC	VUCA

รูปที่ 1 แสดงความปกติในอดีตกับความปกติในปัจจุบัน¹⁸

จากรูปที่ 6.1 แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงจากโลกเก่า สูโลกูก้า เวิลด์ (VUCA World) ได้อย่างชัดเจนถึงความปกติชีวิตที่เปลี่ยนไป สร้างความปกติใหม่ให้กับชีวิตที่จะต้องปรับตัว นั้นหมายถึงสภาพจิตใจที่ต้องปรับให้เท่าทันสถานการณ์ปัจจุบัน เพราะฉะนั้นหากใครที่สามารถปรับปรุงจิตใจให้มีศักยภาพก็ย่อมสามารถเปลี่ยนทุก ๆ วิกฤตในโลกูก้า เวิลด์ (VUCA World) ให้เป็นโอกาสที่จะสามารถทำให้สุขภาพจิตใจ การจะกระทำเช่นนั้นได้นั้นจึงจำเป็นอย่างยั้งที่ต้องมีหลักการ

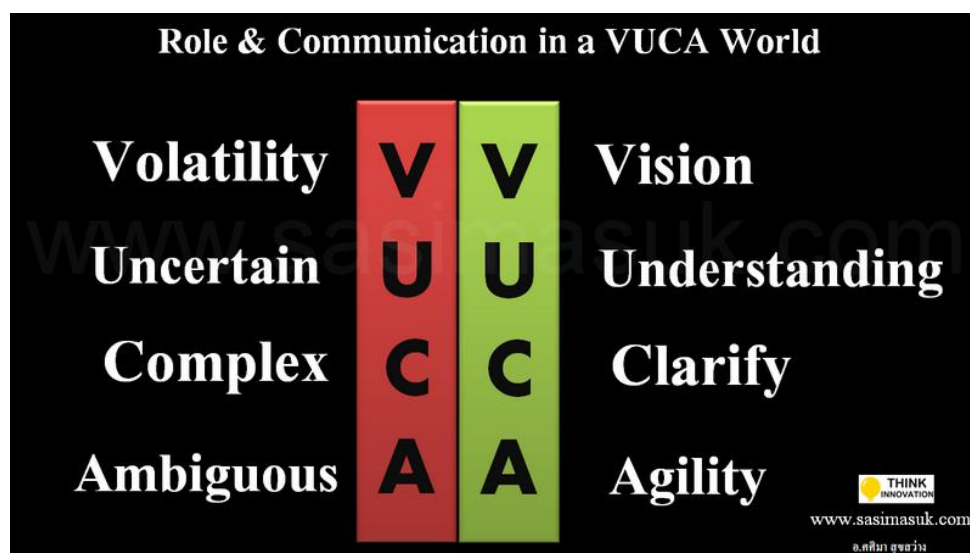
ในการเลือกหลักการที่เหมาะสมกับการพัฒนาจิต จึงจำเป็นต้องมีหลักธรรมเข้ามาช่วยสนับสนุน ในที่นี้จะเห็นพระไตรลักษณ์ได้นั้น คือการกำหนด รูป นาม ตามนัยของ สติปัฏฐาน 4 ในคัมภีร์อรุณธกถาว่า สติปัฏฐาน 4 มุ่งแสดงการละหรือทำลาย วิปัสสนาธรรม ทั้ง 4 เป็นหลัก คือ

๑. สุกวิปัสสนา กำจัดได้ด้วย กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ ละความสำคัญผิดว่ารูปนาม เป็นของสวยงาม

¹⁸ VUCA-World, [ออนไลน์]แหล่งที่มา: <https://www.sasimasuk.com>, [9 ตุลาคม 2566].

๒. สุขวิปัสสนา กำจัดได้ด้วย เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ ละความสำคัญผิดว่ารูปนาม เป็นสุข
๓. นิจจวิปัสสนา กำจัดได้ด้วย จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ ละความสำคัญผิดว่ารูปนาม เป็นของเที่ยง
๔. อตตวิปัสสนา กำจัดได้ด้วย ธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ ละความสำคัญผิดว่ารูปนาม เป็นตัวเป็นตน

การเจริญวิปัสสนา หรือ การเจริญสติปัฏฐานจึงเป็นอย่างเดียวกันโดยความเป็นเหตุเป็นผลกัน ผลปรากฏของการปฏิบัติ วิปัสสนาเรียกว่า ญาณ แปลว่า ปรีชาหยั่งรู้ ด้วยปัญญาประจักษ์แจ้ง¹⁹ การเจริญวิปัสสนาเท่านั้น ที่สามารถตัดกระแสธรรมชาติ ให้ขาดสะบั้นลงได้สามารถกำจัดกิเลส ตัณหาอันเป็นสาเหตุให้ต้องเกิดอีกได้ ดังพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกับพระอานนท์ว่า “กรรมชื่อว่าเป็นไรนา วิญญานชื่อว่าเป็นพืช ตัณหาชื่อว่ายางเหนียวในเมล็ดพืช วิญญานดำรงอยู่ได้เพราะธาตุหยาบ มีตัณหาเป็นเชื้อเครื่องผูกเหนียวใจไว้ การเกิดใหม่จึงมีต่อไปอีก”²⁰ เมื่อนำหลักการดังกล่าวมาปรับใช้ก็จะพัฒนาจิตใจ ย่อมทำให้โลกที่วิกฤตในโลกกูเกิ้ล เวลด์ (VUCA World) กลับเป็นโอกาสกับชีวิตที่ย่อมสร้างกระบวนการทางหลักการของปัจจุบันเป็นหลักการใหม่ในอนาคต อย่างที่เปลี่ยนจากอดีตมาเป็นปัจจุบัน และสามารถก้าวข้ามทุก ๆ สถานการณ์ได้อย่างมีความสุข ด้วยการสร้างทิศทางในการเปลี่ยนวิกฤตเป็นโอกาสดังที่กล่าวมาแล้ว

รูปที่ 2 แสดงการเปลี่ยนวิกฤตโลกกูเกิ้ล เวลด์ (VUCA World) เป็นโอกาส

¹⁹ ชุ.ม. (ไทย) 29/728/436.

²⁰ อง.ทก. (ไทย) 20/78/301.

จากรูปที่ 6.2 การเปลี่ยนวิกฤตให้เป็นโอกาส โลกภูงา เวลด์ (VUCA World) แต่เมื่อสามารถปรับปรุงจิตด้วยหลักพระไตรลักษณ์ ได้แล้วก็ย่อมสามารถเปลี่ยนความเห็นจากโลกภูงา เวลด์ (VUCA World) ด้านลบ เป็นด้านบวกเพื่อใช้พัฒนาจิตใจ พัฒนาคนและสิ่งแวดล้อมรอบข้างให้เกิดขึ้นเปลี่ยนวิกฤตในชีวิตเป็นโอกาสเป็น 4 ประการ คือ

1. วิสัยทัศน์ (Vision)

การมีวิสัยทัศน์ที่ชัดเจน และทันต่อเหตุการณ์ เพื่อให้สามารถตัดสินใจได้อย่างรวดเร็ว และตอบสนองได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนอย่างรวดเร็ว โดย

- การสื่อสาร (Communicate) คือ การสื่อสารที่ชัดเจนและรู้ว่าจะกำหนดทิศทางไปทางไหน
- เชื้อม่น (Belief) เชื้อม่นในหลักการที่ถูกต้องและให้การสนับสนุนการเติบโตทางความคิด (Growth Mindset) และสามารถสร้างสรรค์การกระทำที่เป็นกุศลและเป็นประโยชน์

- มุ่งม่น (Focus) มุ่งม่นและม่นใจว่าสิ่งใดถูกต้องเหมาะสม

2. การทำความเข้าใจ (Understanding)

ทำความเข้าใจจุดแข็ง จุดอ่อน ขีดความสามารถของตนเองในทุก ๆ การกระทำ

- อยากรู้อยากเห็น (Curiosity) มีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ใช้คำถามเป็นประโยชน์
- เอาใจใส่ (Empathy) มีความใส่ใจทุก ๆ การกระทำได้ทั้งภายนอกและภายใน
- เปิดใจ (Open Mind) คือ เปิดรับแนวคิดใหม่ ๆ มาพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง

3. ชัดเจนกระจ่าง (Clarify)

ในยุคที่สภาพแวดล้อมที่มีความซับซ้อนที่มากขึ้นเรื่อย ๆ มีปัจจัยมากมายและซับซ้อนต่อการตัดสินใจ (Multiple key decision factors) การสร้างเสริมความชัดเจนเท่าทันต่อเหตุการณ์ โดย

- การจัดระบบให้เรียบง่าย (Simplify) ลดความเข้าใจที่ซับซ้อน
- ตระหนักรู้ (Awareness) ใช้สัญชาตญาณ และประสบการณ์ในการทำงาน และตัดสินใจ
- การคิดเชิงระบบ (Systems Thinking) เพื่อให้ได้มุมมองแบบองค์รวมและจำแนกได้

4. ความว่องไว (Agility) ต่อการเปลี่ยนแปลง

คือ ความยืดหยุ่นและมีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จะสามารถรับมือกับสถานการณ์ฉุกเฉินได้ โดยที่ยังคงเป้าหมายไว้ได้อย่างชัดเจน

- การตัดสินใจ (Decisiveness) ตัดสินใจด้วยความม่นใจในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง
- การพัฒนานวัตกรรม (Innovation) เรียนรู้ปัญหาใส่สิ่งแวดล้อมแล้วพัฒนานวัตกรรมใหม่
- การให้อำนาจ (Empower) ส่งเสริมการทำงานร่วมกันและสนับสนุนทำให้ผู้อื่นสามารถทำงานได้อย่างยอดเยี่ยม

เพราะฉะนั้น การเรียนรู้และเข้าใจหลักพระไตรลักษณ์ โดยปฏิบัติด้วยนัยแห่งสติปัญญา 4 ไปสู่วิปัสสนา ด้วยปัญญาตามความเป็นจริง²¹ ย่อมพัฒนาจิตใจให้พ้นจาก วิปัสสนาทั้ง 4 คือความคลาดเคลื่อนได้จริงย่อมทำโอกาสทั้ง 4 ประการให้สำเร็จได้ ใช้วิกฤตจากโลกยุค VUCA world พัฒนาจิตใจ พร้อมเปลี่ยนมุมมองต่อวิถีโลกอย่างสร้างสรรค์ต่อไป

สรุป

จากสถานการณ์โลกปัจจุบันที่มีนิยามใหม่ ที่เรียกว่า “VUCA World” ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญสำหรับการดำเนินชีวิตที่ต้องเข้าใจและเตรียมพร้อมรับมือให้ทันสถานการณ์ “VUCA World” เป็นคำย่อของ ความผันผวน (Volatility) ความไม่แน่นอน (Uncertainty) ความสลับซับซ้อน (Complexity) ความคลุมเครือ (Ambiguity) “VUCA World” ในนิยามสมัยปัจจุบันจากปัญหาโรคระบาด สงคราม และเทคโนโลยี เป็นต้นว่า "The New Normal หรือ ความเป็นปกติแบบใหม่" คนส่วนใหญ่ไม่ชอบการเปลี่ยนแปลง เพราะการเปลี่ยนแปลงเป็นการทำให้พื้นที่ ที่รู้สึกปลอดภัยและสะดวกสบาย (Comfort Zone) ได้ถูกสั่นคลอนไป ความมั่นคง มั่นใจในพื้นที่คุ้นชินหายไป เป็นปัญหาที่มีความสอดคล้องกับหลักพระไตรลักษณ์ (The three Characteristics) ลักษณะ 3 ประการ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา โดยวิธีการเจริญสติปัญญาทั้ง 4 ไปสู่วิปัสสนา คือ การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามเป็นจริง²² ย่อมเป็นการ พัฒนาจิตใจให้พ้นจากความวิปัสสนาทั้ง 4 อันเป็นต้นเหตุของ โลภะ โทสะ โมหะ และส่งเสริมให้เกิดโอกาสทั้ง 4 ประการ คือวิสัยทัศน์ (Vision) การทำความเข้าใจ (Understanding) ชัดเจนกระจ่าง (Clarify) และความว่องไว (Agility) ต่อการเปลี่ยนแปลงให้สำเร็จ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้เขียนหวังว่าบทความเรื่อง การพัฒนาจิตในโลยุคศตวรรษที่ 21 ตามหลักพระไตรลักษณ์ นี้จะเป็นทางเลือกหนึ่งให้กับผู้อ่านได้นำไปศึกษาและพัฒนาต่อยอดไปสู่สังคมต่อไป

เอกสารอ้างอิง

นันทพล โรจนโกศล, “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องชั้น 5 กับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา เถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 12, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551.

²¹ ม.อ.อ. (ไทย) 3/399/247.

²² ที.ปา. (ไทย) 11/352/242.

พระมหาสุรินทร์ จันทโสภณ (ดิษฐ์สุนนท์), “การศึกษาคำสอนเรื่องไตรลักษณ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, 2543.

พุทธศาสนิกชน, **คู่มือมนุษย์**, กรุงเทพมหานคร :ธรรมสภา, 2501.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539.

สยาดอกห์ทันตวิโรจนะ, **วิธีเจริญมหาสติปัฏฐาน เล่ม 1**, พิมพ์ครั้งที่ 4, (ม.ป.ท.: สำนักพิมพ์ดีเอ็มจี,
2557.

"Who first originated the term VUCA (Volatility, Uncertainty, Complexity and
Ambiguity)? - USAHEC Ask Us a Question". usawc.libanswers.com.

Retrieved 2021-07-29, [ออนไลน์]แหล่งที่มา: <https://en.wikipedia.org/>, [5 กรกฎาคม
2566].

VUCA-World, [ออนไลน์]แหล่งที่มา: <https://www.sasimasuk.com>, [9 ตุลาคม 2566].

พัฒนาการน้ำปานะจากสมัยพุทธกาลถึงยุคปัจจุบัน

The Development of Pāna from the Buddhist Era to the Present Day

สมบูรณ์ จารุณะ¹

Somboon Jaruna¹

Email : samaja_@hotmail.com¹

Received: June 24, 2025 Revised: July 20, 2025 Accepted: July 23, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาพัฒนาการของ “น้ำปานะ” ในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงยุคปัจจุบัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักการและแนวคิดของน้ำปานะในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และเพื่อศึกษาวิวัฒนาการของน้ำปานะ จากการศึกษาพบว่า ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตน้ำปานะ ซึ่งเป็นเครื่องดื่มที่ทำจากผลไม้ ใบไม้ หรือดอกไม้ เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ใช้ดื่มดับกระหายและบรรเทาความหิวในเวลาวิกาล โดยมีหลักเกณฑ์และข้อจำกัดต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมวินัย เช่น ชนิดของวัตถุดิบ วิธีการทำ และการฉัน เมื่อกาลเวลาผ่านไป น้ำปานะได้มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาไปตามบริบทของสังคม เทคโนโลยี และความหลากหลายของเครื่องดื่มในปัจจุบัน ซึ่งมีทั้งเครื่องดื่มที่สามารถอนุญาตให้เป็นน้ำปานะได้ และเครื่องดื่มที่ขาดต่อการวินิจฉัย การทำความเข้าใจถึงหลักการเดิมของน้ำปานะจึงมีความสำคัญในการพิจารณาเครื่องดื่มต่าง ๆ ในยุคปัจจุบัน บทความนี้เสนอแนะให้มีการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับน้ำปานะในเชิงประวัติศาสตร์และวิทยาศาสตร์ เพื่อให้สังคมได้ตระหนักถึงคุณประโยชน์ของน้ำปานะอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: น้ำปานะ, พัฒนาการ, พุทธศาสนา

Abstract

This article explores the development of "Pana" (a type of permissible drink for Buddhist monks) in Buddhism from the time of the Buddha to the present day. The objectives are to study the principles and concepts of Pana in Buddhist scriptures and to examine its development over time. The study reveals that during the Buddha's era, Pana, made from fruits, leaves, or flowers, was permitted for the monastic community as a drink to quench thirst and alleviate hunger during the off-mealtime. This was

¹ อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม.

governed by various principles and restrictions related to the monastic discipline (Vinaya), such as the types of ingredients, preparation methods, and consumption. Over time, Pana has undergone changes and developments in response to societal contexts, technology, and the diversity of contemporary beverages. Some modern drinks can be considered permissible Pana, while others are more challenging to categorize. Understanding the original principles of Pana is crucial for evaluating present-day beverages. This article suggests further study of Pana from historical and scientific perspectives to enhance societal awareness of its true benefits.

Keywords: Pana, Development, Buddhism

บทนำ

นักบวชในทางพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า “ภิกษุ”² นั้น คือ มีการดำเนินชีวิตเป็นอยู่เรียบง่าย ภิกษุจะต้องปลงผมและหนวดเคราเกลี้ยงเกลา นุ่งห่มผ้าข้อมน้ำฝาด นอนบนเครื่องลาดด้วยไม้หรือบนเตียงที่ถักด้วยหวาย³ เทียบภิกษาจารเลี้ยงชีวิต ฉันทอาหารเพียงเพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายให้มีกำลังอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ การดำเนินชีวิตต้องอาศัยชาวบ้าน ภิกษุไม่สามารถหาสิ่งหนึ่งสิ่งใดได้ตามต้องการ เมื่อต้องการของร้อนจะได้ของเย็น เมื่อต้องการของเย็นจะได้ของร้อน ชีวิตภิกษุเป็นชีวิตที่ผิดเคือง มีข้อจำกัดในเรื่องของกาลเวลาเข้ามาเกี่ยวข้อง วิธีชีวิตของภิกษุจึงเป็นวิถีชีวิตที่กระทำไดยากทวนกระแสชาวโลกโดยสิ้นเชิง

การดำรงชีวิตของภิกษุนั้น ต้องเคารพในพระธรรมวินัย มีทั้งข้อที่ทรงห้ามและข้อที่ทรงอนุญาต อยู่ในศีล 227 ข้อ การประพฤติพรหมจรรย์เพื่อความหลุดพ้นจากกองทุกข์ การแสวงหาอาหารเลี้ยงชีวิต ผ่านงู ผ้าห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรคที่แตกต่างจากฆราวาสโดยทั่วไป การแสวงหาอาหารเลี้ยงชีวิตของภิกษุโดยการบิณฑบาต ฉันทัดอาหารในเวลาตั้งแต่อรุณขึ้น ไปจนถึงเที่ยงวัน โดยงดเว้นจากการฉันทอาหารในเวลาวิกาล

เมื่อมีผู้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วประสงค์จะอุปฐากบำรุง ถวายน้ำดื่มให้แก่ภิกษุฉันทในเวลาวิกาล พระพุทธองค์ทรงปรารภเหตุนี้ จึงได้ทรงอนุญาตน้ำดื่มที่ทำมาจากผลไม้ หรือที่เรียกว่า “น้ำปานะ” ไว้ เพื่อเป็นเครื่องดื่มสำหรับดับกระหายและบรรเทาความหิวให้กับพระภิกษุมีกำลังเพื่อประพฤติพรหมจรรย์ และเพื่อรักษาศรัทธาของทายกทายิกาผู้ถวาย

²วิมพา. (ไทย) 1/45/33.

³จุ.ธ.อ. (ไทย) 40/184.

ปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี มีสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เกิดขึ้นมากมาย อาทิเช่น ไม่ว่าจะเป็นยานพาหนะ พัดลม ตู้เย็น เครื่องซักผ้า และเครื่องใช้ไฟฟ้าทุกชนิด หรือแม้แต่เครื่องมือสื่อสาร เหล่านี้ล้วนทำให้วิถีชีวิตชาวโลกเปลี่ยนไปมีความสะดวกสบายยิ่งขึ้น แต่วิถีชีวิตของภิกษุแล้วยังคงสงบ เรียบง่ายแบบเดิม

เครื่องอุปโภคและบริโภคในสมัยนี้ โดยเฉพาะอาหารและเครื่องดื่มที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น ตลาดการค้าเครื่องดื่มมีการแข่งขันกันสูงมาก มีผลิตภัณฑ์เครื่องดื่มออกมาสู่ท้องตลาดมากมาย หลากหลายประเภท เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคเกือบทุกเพศ ทุกวัย มีตั้งแต่เครื่องดื่ม น้ำแร่ นมจืด นมเปรี้ยว น้ำผลไม้ชนิดที่มีกากผสมและไม่มีกากผสม น้ำอัดลม เครื่องดื่มชูกำลัง น้ำชาเขียว กาแฟ โอวัลติน ชูปังโกสก๊าด เครื่องดื่มรังกา ฯลฯ

เครื่องดื่มเหล่านี้ เมื่อมองจากรูปลักษณ์ภายนอกแล้ว อาจเกิดความสงสัยขึ้นว่า เครื่องดื่มต่างๆ ที่มีอยู่ตามท้องตลาดนั้น เครื่องดื่มชนิดใดบ้างที่จะเป็นน้ำปานะสำหรับภิกษุได้ เครื่องดื่มชนิดใดภิกษุฉันในเวลาวิกาลได้ เครื่องดื่มชนิดใดที่ภิกษุฉันในเวลาวิกาลไม่ได้ และน้ำปานะที่จะถวายพระมีความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างไรบ้าง

น้ำปานะในสมัยพุทธกาล

ก่อนที่เราจะได้ทราบถึงวิวัฒนาการของน้ำปานะนั้น จำเป็นที่เราจะต้องทราบถึงน้ำปานะในครั้งพุทธกาลเสียก่อนว่าคืออะไร มีความเป็นมาอย่างไร มีกี่ชนิด และมีขั้นตอนวิธีการทำอย่างไร

ความหมาย ในปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ “ปาน” หมายความว่า การดื่ม, เป็นไปในอรรถคือ 1. เปียย (น้ำดื่ม) 2. ปีติ (การดื่ม)

4

ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 “ปานะ” หมายความว่า เครื่องดื่ม, น้ำดื่ม⁵

“ปาน” หมายถึง น้ำดื่ม, เครื่องดื่ม (ปานีย) วิเคราะห์ว่า ปาตพพิ ปิวิตพพติ ปานํ น้ำที่ควรดื่ม ปา ธาตุในความหมายว่า ดื่ม ยุ ปัจจัย แปลง ยุ เป็น อน⁶

⁴พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2564), หน้า 520

⁵ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพมหานคร : นามมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, 2546), หน้า 695

⁶พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช), ศัพท์วิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลี้ยงเชิง เพียรเพื่อพุทธศาสน์ จำกัด, 2558), หน้า 571

“ปานะ-อัฐปาน” หมายถึง น้ำดื่ม, เครื่องดื่ม ในคำวัดหมายถึง น้ำที่ควรดื่ม ได้แก่ น้ำที่คั้นจากผลไม้สำหรับถวายพระ พระดื่มได้แม้ในเวลาวิกาล เรียกน้ำเช่นนั้นว่า น้ำปานะ

น้ำปานะที่ท่านกำหนดไว้มี 8 ชนิด เรียกว่า อัฐปาน หรือ น้ำอัฐปาน (น้ำปานะ 8) คือน้ำมะม่วง น้ำชมพูหรือน้ำหว่า น้ำกล้วยมีเมล็ด น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด น้ำมะขาง น้ำลูกจันทน์หรือน้ำองุ่น น้ำเหง้าบัว น้ำมะปรางหรือลิ้นจี่

น้ำปานะและเครื่องดื่มต่างๆ ที่มีไขของมีนเมาและไม่มีธัญชาติผสมอยู่ด้วย เช่นน้ำพุทรา น้ำแห้ว น้ำอ้อย น้ำตาล น้ำอติผลต่างชนิด อนุโลมเข้าในน้ำปานะนี้ด้วย⁷

“น้ำปานะ” เป็นคำที่ตัดมาจากคำว่า “อัฐปานะ” ใช้ในภาษาไทยว่า “อัฐปาน” เขียนเป็น “อัฐปาน” ก็มี “อัฐปาน” บาลีเขียนว่า “อฏฐปาน”⁸ ประกอบด้วย อฏฐ + ปาน “อฏฐ” แปลว่า แปด “ปาน” (ปา-นะ) แปลตามศัพท์ว่า น้ำอัน...พึงดื่ม, น้ำสำหรับดื่ม, เครื่องดื่ม, การดื่ม

สรุปได้ว่า น้ำปานะ น้ำอัฐปานะ หรือน้ำอัฐปาน หมายถึง น้ำดื่ม หรือเครื่องดื่ม ที่ทายกทายิกา นำมาถวายภิกษุ สามเณร และภิกษุ สามเณร สามารถฉันได้ในเวลาตั้งแต่เที่ยงวันเป็นต้นไป ตามที่พระธรรมวินัยอนุญาต

ความเป็นมา สมัยหนึ่ง เกณียชนิกุลได้ทราบข่าวว่าพระพุทธเจ้าเสด็จจาริกถึงอาปณนิคม โดยคิดว่าเราน่าจะนำอะไรไปถวายพระสมณโคตม แล้วคิดต่อไปอีกว่า พวกฤๅษีผู้เป็นอาจารย์ของพวกพราหมณ์มีฤๅษี อฏฐกะ ฤๅษีวามกะ ฤๅษีวามเทวะ เป็นต้น เป็นผู้ไม่ฉันอาหารในเวลาราตรี จึงฉันในเวลาวิกาล ฤๅษีเหล่านี้ยินดีน้ำดื่ม แม้พระสมณโคตมก็น่าจะยินดีน้ำดื่มบ้าง จึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า แล้วถวายน้ำดื่ม พระพุทธเจ้าทรงรับน้ำดื่มของเกณียชนิกุล พร้อมทั้งให้ถวายภิกษุสงฆ์ ทรงปรารภเหตุที่เกณียชนิกุล ขอลถวายน้ำดื่มนี้ จึงทรงอนุญาตน้ำอัฐปานว่า⁹ “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตน้ำอัฐปาน คือ 1) น้ำมะม่วง 2) น้ำหว่า 3) น้ำกล้วยมีเมล็ด 4) น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด 5) น้ำมะขาง 6) น้ำลูกจันทน์หรือองุ่น 7) น้ำเหง้าบัว 8) น้ำมะปรางหรือลิ้นจี่

⁷ พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช), **พจนานุกรม เพื่อการศึกษาพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, 2553), หน้า 583

⁸ ประยุทธ์ หลงสมบุญ, **พจนานุกรมมคธ-ไทย**, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธรรมสาร จำกัด, 2546), หน้า 21.

⁹ อนุชานามิ ภิกขเว อฏฐ ปานานิ อมพปานํ ชมพูปานํ โจจปานํ โมจปานํ มธุกปานํ มุทิกปานํ สาธุกปานํ ฝารุสกปานํ อนุชานามิ ภิกขเว สพพิ ผลรสํ ฐเปตวา ธณณผลรสํ อนุชานามิ ภิกขเว สพพิ ปตตรสํ ฐเปตวา ทากรสํ อนุชานามิ ภิกขเว สพพิ ปุพฺพรสํ ฐเปตวา มธุกปุพฺพรสํ อนุชานามิ ภิกขเว อุจฺจุรสนติ, วิ.ม. (บาลี) 5/300/84.

ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตน้ำผลไม้ทุกชนิด เว้นน้ำดื่มเมล็ดข้าวเปลือก ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตน้ำใบไม้ทุกชนิด เว้นน้ำฝักทอง ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตน้ำดอกไม้ทุกชนิด เว้นน้ำดอกมะขาง ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตน้ำอ้อยสด”¹⁰

ชนิดของน้ำปานะ น้ำดื่มที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้นั้นนอกจากผลไม้ 8 ชนิด ตามชื่อของน้ำอัฐฐปาน แต่เมื่อพิจารณาจากข้อความข้างต้นจะพบว่าที่ตรัสอนุญาตน้ำปานะ ก็ทรงอนุญาตน้ำผลไม้เกือบจะทุกชนิด ทรงอนุญาตน้ำใบไม้เกือบจะทุกชนิด ทรงอนุญาตน้ำดอกไม้เกือบจะทุกชนิด และทรงอนุญาตน้ำอ้อยสดไว้

ในอรรถกถาพระวินัย ท่านขยายความว่า บรรดาน้ำปานะ 8 ชนิดนั้น

อัมพปานะ ได้แก่ น้ำปานะที่ทำด้วยน้ำผลมะม่วงดิบหรือสุก

ขัมพปานะ ได้แก่ น้ำปานะที่ทำด้วยผลหว่า

โจกปานะ ได้แก่ น้ำปานะที่ทำด้วยผลกล้วยไม้เมล็ด

โมกปานะ ได้แก่ น้ำปานะที่ทำด้วยผลกล้วยไม้ไม่มีเมล็ด

มรูกปานะ ได้แก่ น้ำปานะที่ทำด้วยรสชาติแห่งผลมะขาง และน้ำมะขางนั้น เจือน้ำจิ้งจกร ล้วนๆ ไม่สมควร

มุททิกปานะ ได้แก่ น้ำปานะที่เขาคั้นผลจันทน์ในน้ำทำเหมือนอัมพปานะ.

สาธุกปานะ ได้แก่ น้ำปานะที่เขาคั้นแงอบลแดงและอบลเขียวเป็นต้นทำ

ผารุสกปานะ ได้แก่ น้ำปานะที่ทำด้วยผลมะปราง¹¹

กัปปิยะอนุโลม คือ น้ำปานะที่สมควร ได้แก่ น้ำผลไม้เล็ก เช่น หวาย มะขาม มะงั่ว มะขวิด สะคร้อ และเล็บเหยี่ยว เป็นต้น¹²

อกัปปิยะปานะอนุโลม คือ น้ำปานะที่ไม่สมควร ได้แก่

น้ำแห่งรัญญูชาติ 7 ชนิด คือ ข้าวสาลี ข้าวเปลือก ข้าวเหนียว ข้าวละมาน ข้าวฟ่าง ลูกเดือย และหญ้ากั๊ก

น้ำแห่งมหาผล (ผลไม้ใหญ่) 9 ชนิด คือ ผลตาล มะพร้าว ขนุน สาเก น้ำเต้า ฟักเขียว แตงไท แตงโม และฟักทอง¹³

น้ำแห่งอปรัณณชาติ (ถั่วต่างๆ) ทุกชนิด เช่น ถั่วเหลือง ถั่วเขียว ถั่วดำ เป็นต้น

นอกจากนี้ ในพระสูตร ขุททกนิกาย มหานิทเทส ยังมีปรากฏน้ำปานะ 8 อย่าง เป็น 2 ชุด คือ

1) อมพพานํ น้ำมะม่วง

¹⁰ วิ.ม. (ไทย) 5/300/132.

¹¹ วิ.ม.อ (ไทย) 7/187.

¹² วิ.ม.อ (ไทย) 7/190.

¹³ วิ.ม.อ (ไทย) 7/189-190.

- 2) ชมพูปาน น้ำหว่า
 - 3) โจ้พาน น้ำกล้วยมีเมล็ด
 - 4) โม่พาน น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด
 - 5) มธูปาน น้ำมะขาง
 - 6) มุทิกพาน น้ำลูกจันทน์หรือน้ำองุ่น
 - 7) สาธุพาน น้ำเหง้าบัว
 - 8) ผารุสพาน น้ำมะปรางหรือลิ้นจี่
- น้ำปานะ 8 อีกอย่างหนึ่ง
- 1) โกสมพาน น้ำสะคร้อ
 - 2) โกลพาน น้ำผลเล็บเหยี่ยว
 - 3) พทรพาน น้ำพุทรา
 - 4) ฌูพาน น้ำเปรี้ยว
 - 5) เตลพาน น้ำผสมน้ำมัน
 - 6) ยาคูพาน น้ำข้าวยาคุ
 - 7) ปโยพาน น้ำนม
 - 8) รสพาน น้ำรส¹⁴

ในอรรถกถาขุททกนิกาย มหานิทเทส ท่านอธิบายว่า

โกสมพาน น้ำสะคร้อ คือ น้ำทำด้วยผลสะคร้อ

โกลพาน น้ำผลเล็บเหยี่ยว คือ น้ำทำด้วยผลเล็บเหยี่ยว

พทรพาน น้ำพุทรา คือ น้ำทำด้วยผลพุทราลูกใหญ่ เหมือนน้ำผลมะม่วง

ฌูพาน ปานะที่ทำด้วยเปรี้ยว ได้แก่ น้ำเนยใส

เตลพาน น้ำมัน ได้แก่ น้ำมันงา เป็นต้น

ยาคูพาน น้ำข้าวยาคุ คือ น้ำข้าวยาคุมีรสเปรี้ยว เป็นต้น

ปโยพาน ได้แก่ น้ำนม

รสพาน คือ ปานะที่ทำด้วยรสมีรสฝัก เป็นต้น¹⁵

สรุปได้ว่า น้ำอัฐฐพาน หรือ น้ำปานะ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา แท้ที่จริงแล้วไม่ได้มีเพียง 8 ชนิดเท่านั้น น้ำปานะที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้น มีมากมายหลากหลายชนิด

วิธีทำน้ำปานะ วิธีทำน้ำปานะที่ท่านแนะไว้ คือ ถ้าผลยังดิบก็ทุบหรือผ่าฝานใส่ลงในน้ำให้สุกด้วยแดด แต่ถ้าผลสุกก็ปอกหรือควั่นผลไม้ชิ้นนั้น เอาผ้าขาวบางห่อแล้วบิดให้ตึง อัดเนื้อผลไม้ให้

¹⁴ ชุ.ม. (บาลี) 29/159/310, ชุ.ม. (ไทย) 29/159/444.

¹⁵ ชุ.ม.อ. (ไทย) 66/404

คายน้ำออกจากผ้า อย่าให้มีกาก หลังจากนั้นเติมน้ำลงไปให้พอดี สามารถปรุงด้วยน้ำตาลและเกลือ เป็นต้น ที่รับประทานในวันนั้น

แต่การทำน้ำปานะนี้มีข้อจำกัดที่จะพึงทราบคือ 1) น้ำปานะที่ภิกษุทำเอง ถือเป็นเหมือน ยาวกาลิก เพราะรับประทานผลไม้มาทั้งผล อนุสสัมบันทำถวาย จึงควรฉันในเวลาวิกาล 2) ของที่นำมาปรุง เช่น น้ำตาล และเกลือ ห้ามมิให้อาหารของที่รับประทานค้างคืนมาใช้ 3) น้ำปานะที่ทำนี้ เย็นก็ดี สุกด้วยแสงอาทิตย์ก็ดี ย่อมควร สุกด้วยไฟไม่ควร¹⁶

ความสัมพันธ์ระหว่างน้ำปานะสิกขาบทอื่น

การที่จะวินิจฉัยว่าน้ำดื่มต่างๆ ชนิดไหนบ้างจัดเป็นน้ำปานะ ชนิดไหนบ้างไม่จัดเป็นน้ำปานะ จะต้องอาศัยสิกขาบทและอนุญาตพิเศษอื่นๆ มาเป็นองค์ประกอบของการวินิจฉัย เช่น

1. วิกาลโภชนสิกขาบท ข้อบัญญัติที่มาใน วิกาลโภชนสิกขาบทว่า “ก็ ภิกษุใดเคี้ยวของเคี้ยว หรือฉันของฉันในเวลาวิกาล ต้องอาบัติปาจิตตีย์”¹⁷

น้ำปานะนั้นมีกากเจือปนอยู่มากหรือทำจากธัญชาติ 7 ชนิด มหาผล 9 ชนิด และอุปกรณ์ทุกชนิด ชันจนเป็นอาหารได้ เมื่อภิกษุฉันน้ำปานะเข้าไป น้ำปานะก็จะมีคติด้อย่างอาหาร ไม่จัดเป็นน้ำปานะได้ ภิกษุผู้ฉันน้ำปานะดังกล่าวเข้าไปจึงเป็นเหมือนว่าฉันอาหารในเวลาวิกาลก็ต้องอาบัติในสิกขาบทนี้

2. สันนิธิการกสิกขาบท

ข้อบัญญัติที่มาใน สันนิธิการกสิกขาบทว่า “ก็ ภิกษุใด เคี้ยวของเคี้ยว หรือฉันของฉันที่เก็บสะสมไว้ ต้องอาบัติปาจิตตีย์”¹⁸

ภิกษุทำน้ำปานะด้วยของที่เก็บสะสมไว้ เช่น เกลือและน้ำตาล เป็นต้น แล้วฉันน้ำปานะนั้นเข้าไป ภิกษุก็ต้องอาบัติในสิกขาบทนี้ ดังนั้น จึงมีข้อจำกัดในการที่ภิกษุทำน้ำปานะด้วยตนเอง และนำของที่เก็บสะสมไว้มาปรุง

3. ปณิตโภชนสิกขาบท ข้อบัญญัติที่มาใน ปณิตโภชนสิกขาบทว่า “อนึ่ง ภิกษุใดไม่เป็นไข้ ออกปากขอโภชนะอันประณีตเช่นนี้ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ปลา เนื้อ นมสด นมส้ม มาเพื่อตนแล้วฉัน ต้องอาบัติปาจิตตีย์”¹⁹

คำว่า นมสด ในสิกขาบทนี้ มีคติดเป็นปณิตโภชนะ (อาหาร) ภิกษุไม่เป็นไข่ออกปากขอน้ำนมมาดื่ม เมื่อดื่มน้ำนมก็ต้องอาบัติในสิกขาบทนี้ หรือเมื่อภิกษุดื่มน้ำนมในเวลาวิกาลซึ่งน้ำนม

¹⁶ ดูรายละเอียดใน วิ.ม.อ (ไทย) 7/186-187.

¹⁷ วิ.ม.หา. (ไทย) 2/248/405.

¹⁸ วิ.ม.หา. (ไทย) 2/253/408.

¹⁹ วิ.ม.หา. (ไทย) 2/259/411.

มคติเป็นปณิธานะ ภิกษุก็ต้องอาบัติในวิกาลโภชนสิกขาบท แต่ยังมีน้ำนม (ปโยปาน)²⁰ ที่มาในพระสูตร ซึ่งท่านจัดเป็นน้ำปานะ เมื่อภิกษุดื่มหรือน้ำปานะ ก็จะมีคติน้ำปานะ

ดังนั้น ในเรื่องของน้ำนมนี้ จึงมีคติน้ำปานะที่สามารถตีความได้เป็น 2 นัยยะ คือ ถ้าถือเอาตามพระวินัย “น้ำนม” ไม่จัดเป็นน้ำปานะ แต่ถ้าถือเอาตามพระสูตร “น้ำนม” ก็จัดเป็นน้ำปานะ

4. สุราปานสิกขาบท ข้อบัญญัติที่มาใน สุราปานสิกขาบทว่า “ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะดื่มสุราและเมรัย”²¹

น้ำอ้อยและน้ำปานะที่ทำจากใบไม้ ดอกไม้ ผลไม้ เมื่อล่วงเลยเวลา 1 วันและ 1 คืนไป น้ำปานะนั้นก็จะมีคติน้ำปานะ ไม่จัดเป็นน้ำปานะที่จะฉันได้ และเครื่องดื่มทุกชนิดที่เป็นสุราและเมรัย ไม่จัดเป็นน้ำปานะอย่างแน่นอน เมื่อภิกษุดื่มเข้าไปก็ต้องอาบัติในสิกขาบทนี้ และสิกขาบทนี้ก็เป็นโลกวัชชะ ดังนั้น เมื่อภิกษุจะฉันน้ำปานะ จึงควรที่จะสำรวจระวังในการดื่ม

5. อนุญาตพิเศษ ข้อที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้เป็นกรณีพิเศษอยู่หลายข้อ แต่ในส่วนที่เกี่ยวกับน้ำหรือเครื่องดื่มนั้น ได้แก่ ทรงอนุญาตเฉพาะภิกษุผู้อาพาธ คือ ทรงอนุญาตน้ำข้าวใส น้ำต้มกล้วยไม้ข้น น้ำต้มกล้วยข้น น้ำต้มเนื้อไม่มีกาก แก่ภิกษุผู้เป็นไข้จำเป็นต้องได้อาหารในเวลาวิกาล²² ดังนั้น จะเห็นได้ว่า โดยปกติแล้ว น้ำข้าวใส น้ำต้มกล้วยไม้ข้น น้ำต้มกล้วยข้น น้ำต้มเนื้อไม่มีกาก ไม่จัดเป็นน้ำปานะ แต่ทรงอนุญาตพิเศษให้เฉพาะภิกษุผู้อาพาธฉันได้เท่านั้น

6. महापत्त 4 มหาปต คือ ข้อสำหรับอภัยใหญ่ (ทางพระวินัย) หรือหลักอ้างอิงสำหรับเทียบเคียง²³ ที่พระพุทธเจ้าผู้ทรงมองเห็นการณ์ไกล ได้ทรงประทานไว้ 4 อย่าง คือ

1. สิ่งใดไม่ได้ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควร แต่เข้ากันกับสิ่งเป็นอกัปปิยะ ขัดต่อสิ่งเป็นอกัปปิยะ สิ่งนั้นไม่ควร
2. สิ่งใดไม่ได้ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควร แต่เข้ากันกับสิ่งเป็นกัปปิยะ ขัดต่อสิ่งเป็นกัปปิยะ สิ่งนั้นควร
3. สิ่งใดไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ว่าควร แต่เข้ากันกับสิ่งเป็นอกัปปิยะ ขัดต่อสิ่งเป็นกัปปิยะ สิ่งนั้นไม่ควร
4. สิ่งใดไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ว่าควร แต่เข้ากันกับสิ่งเป็นกัปปิยะ ขัดต่อสิ่งเป็นกัปปิยะ สิ่งนั้นควร

²⁰ ขุ.ม. (บาลี) 29/159/310, ขุ.ม. (ไทย) 29/159/444.

²¹ วิ.ม. (ไทย) 2/327/465.

²² คูรายละเอียดยใน วิ.ม. (ไทย) 5/268/60-63.

²³ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, 2551), หน้า 304.

มหาปเทศ 4 นี้ ก็เป็นหลักฐานสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่จะต้องนำมาเป็นเกณฑ์พิจารณาน้ำปานะที่มีอยู่ในปัจจุบัน มากมายหลายชนิด

จะเห็นได้ว่ามีสิกขาบท อนุญาตพิเศษ และมหาปเทศ ที่สามารถนำมาเป็นองค์ประกอบ การวินิจฉัยเครื่องดื่มต่างๆ ที่จะจัดเป็นน้ำปานะได้ และไม่ได้

อานิสงส์แห่งการถวายน้ำปานะ

ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา อานิสงส์ของการถวายน้ำปานะจากพระไตรปิฎกและอรรถกถา ดังต่อไปนี้

1. ปฐมนาวาวิมาน

สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะเที่ยวทเวจาริกไป เห็นเทพธิดาองค์หนึ่งกำลังเล่นอยู่ในเรือ จึงถามถึงบุญกรรมที่นางทำไว้ว่า ครั้งเกิดเป็นมนุษย์ เธอได้ทำบุญอะไรไว้ เพราะบุญอะไร เธอจึงมีอานุภาพรุ่งเรืองอย่างนี้ และวรรณของเธोजึงสว่างไสวไปทุกทิศ

เทพธิดาจึงตอบพระมหาโมคคัลลานะว่า ครั้งเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ดิฉันพบภิกษุทั้งหลาย ลำบากกาย กระหายน้ำ จึงชวนขวยถวายน้ำให้ท่านดื่ม ทำให้วิมานมีแม่น้ำหลายสายล้อมอยู่ มีหมู่ไม้ผลิดอกออกผลสะพรั่ง มีผิวพรรณงดงาม และโภคะล้วนน่าพอใจ มีอานุภาพรุ่งเรือง และมีรัศมีสว่างไสวไปทั่วทุกทิศ²⁴

2. ตติยนาวาวิมาน

สมัยหนึ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสถามเทพนารีว่า ครั้งเกิดเป็นมนุษย์ เธอได้ทำบุญอะไรไว้ เพราะบุญอะไร เธอจึงมีอานุภาพรุ่งเรืองอย่างนี้ และวรรณของเธोजึงสว่างไสวไปทุกทิศ

เทพนารีกราบทูลพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า ในชาติก่อนเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ ข้าพระองค์ได้เห็นภิกษุหลายรูปลำบากกาย กระหายน้ำ จึงชวนขวยถวายน้ำฉัน ด้วยผลบุญนี้จึงบังเกิดแม่น้ำหลายสาย มีน้ำเยือกเย็น มีสวนไม้มาก มีต้นมะม่วง ต้นสาละ ต้นหมากหอม ต้นชมพู ต้นราชพฤกษ์ ต้นแคฝอยที่ออกดอกสะพรั่ง มีวิมานอันเลอเลิศส่องสว่างรุ่งเรืองรอบทั้ง 4 ทิศ ผิวพรรณข้าพระองค์จึงงดงาม และโภคะทั้งมวลก็เกิดขึ้นแก่ข้าพระองค์²⁵

3. คุตติลวิมาน

สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะ ถามเทพธิดาองค์หนึ่งว่า เธอได้ทำบุญอะไรไว้ เพราะบุญอะไร เธอจึงมีอานุภาพรุ่งเรืองอย่างนี้ และวรรณของเธोजึงสว่างไสวไปทุกทิศ

²⁴ ขุ.วิ.อ. (ไทย) 48/67.

²⁵ ขุ.วิ.อ. (ไทย) 48/80.

เทพธิดาจึงตอบพระมหาโมคคัลลานะว่า ด้วยบุญกรรมที่ได้ถวายน้ำใช้และน้ำฉันแก่พระภิกษุรูปหนึ่ง ดิฉันจึงมีผิวพรรณงดงาม มีโคะอันน่าพอใจ มีอานุภาพรุ่งเรือง และมีรัศมีสว่างไสวไปทั่วทุกทิศ²⁶

4. คังคาคีรียเถรคาถา

ในสมัยพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า พระคังคาคีรียเถรเคยเกิดในตระกูลหนึ่ง เมื่อเจริญวัยแล้ว มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงได้ถวายน้ำดื่มแด่พระสงฆ์ ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านเวียนว่ายตายเกิดในเทวโลกและมนุษย์โลกตลอดแสนกัป ในเวลาที่ท่านต้องการน้ำ ไม่ว่าท่าน จะอยู่ที่ยอดเขา ยอดไม้ ในอากาศ หรือพื้นดิน น้ำย่อมเกิดแก่ท่านโดยทันที

ต่อมาในสมัยพุทธกาล ท่านเกิดเป็นบุตรของคฤหบดีคนหนึ่ง เจริญวัยแล้วอยู่ครองเรือน วันหนึ่งเกิดความสลดใจจึงออกบวช บำเพ็ญเพียร ท่านอธิษฐานจิตในพรชาแรกว่า เรายังไม่ได้บรรลุพระอรหัต จะไม่สนทนากับใครๆ ในพรชาที่สองท่านถูกหญิงคนหนึ่งทดลอง โดยแกล้งเทราน้ำนมลงไปในบาตร เผลอพูดออกมาคำเดียว ในพรชาที่สามท่านก็ได้บรรลุพระอรหัตผล²⁷

5. กิณฑสูตร

เทวดาทูลถามพระพุทธเจ้าว่า บุคคลให้สิ่งอะไรชื่อว่าให้กำลัง ให้สิ่งอะไรชื่อว่าให้วรรณะ ให้สิ่งอะไรชื่อว่าให้ความสุข ให้สิ่งอะไรชื่อว่าให้จักขุและบุคคลเช่นไรชื่อว่าให้ทุกสิ่งทุกอย่าง

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า บุคคลให้อาหารชื่อว่าให้กำลัง ให้ผ้าชื่อว่าให้วรรณะ ให้ยานพาหนะชื่อว่าให้ความสุข ให้ประทีปโคมไฟชื่อว่าให้จักขุ และผู้ที่ให้ที่พักพิวอาศัยชื่อว่าให้ทุกสิ่งทุกอย่าง ส่วนผู้ที่พร่ำสอนธรรมชื่อว่าให้อมฤตธรรม²⁸

6. วนโรปสูตร

เทวดาทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “ชนพวกไหนมีบุญ เจริญในกาลทุกเมื่อทั้งกลางวันและกลางคืน ชนพวกไหนตั้งอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลเป็นผู้ไปสวรรค์”

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “ชนเหล่าใดสร้างอาราม สวนไม้ดอกไม้ผล ปลุกหมูไม่ให้รบกวน สร้างสะพาน ให้โรงน้ำ บ่อน้ำ ที่พักอาศัยเป็นทาน ชนเหล่านั้นย่อมมีบุญ เจริญในกาลทุกเมื่อ ทั้งกลางวันและกลางคืน ชนเหล่านั้นตั้งอยู่ในธรรมสมบูรณ์ด้วยศีล เป็นผู้ไปสวรรค์²⁹

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าอาหารและน้ำดื่มมีความจำเป็นต่อร่างกายของผู้ปฏิบัติธรรม ถ้าผู้ปฏิบัติธรรมได้รับอาหารและน้ำดื่มน้อยไม่เพียงพอต่อความต้องการของร่างกายแล้ว ก็เกิดความหิวกระหายได้ ทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมเกิดนิรโทษและปليโพทังวล ไม่เป็นสัปปายะต่อการประพฤติ

²⁶ ชุ.วิ.อ. (ไทย) 48/269.

²⁷ ชุ.เถร.อ. (ไทย) 50/21.

²⁸ ส.ส.อ. (ไทย) 24/239.

²⁹ ส.ส.อ. (ไทย) 24/255.

ปฏิบัติธรรม ดังนั้น พระพุทธเจ้าทรงเห็นความสำคัญในข้อนี้จึงทรงอนุญาตการถวายน้ำปานะในเวลาวิกาล ทรงอนุโมทนาสรรเสริญการถวายอาหารและน้ำดื่มไว้ และทายก ทายิกาผู้ถวายน้ำปานะย่อมได้อานิสงส์ดังที่ได้ยกมา

เครื่องดื่มในสังคมปัจจุบัน

ปัจจุบันเครื่องดื่มมีการแข่งขันกันสูงมาก มีผลิตภัณฑ์เครื่องดื่มออกมาสู่ท้องตลาดหลากหลายชนิด เพื่อสนองความต้องการของผู้บริโภคเกือบทุกเพศ ทุกวัย เครื่องดื่มในปัจจุบันมีมากมายหลายประเภท บางประเภทดื่มแล้วได้คุณค่าทางโภชนาการ บางประเภทดื่มแล้วไปกระตุ้นระบบประสาท และบางประเภทดื่มเพื่อดับความกระหาย ถ้าจะจำแนกประเภทของเครื่องดื่มในปัจจุบัน โดยถือเอาตามส่วนประกอบหลักแล้ว สามารถจำแนกได้ 2 ประเภท คือ

3.1 กลุ่มเครื่องดื่มไม่มีแอลกอฮอล์ เครื่องดื่มฟังก์ชันนัล (มีการเติม ส่วนผสมของ วิตามิน แร่ธาตุ กรดอะมิโน คอลาเจน ไฟเบอร์และ แอลคาร์นิทีน) ประกอบด้วย น้ำดื่ม บรรจุขวด น้ำอัดลม โซดา เครื่องดื่ม บำรุงกำลัง เครื่องดื่มเกลือแร่ น้ำผัก ผลไม้ ชา กาแฟพร้อมดื่ม นมและ ผลิตภัณฑ์นม

3.2 กลุ่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ประกอบด้วย เบียร์ สุรา ไวน์³⁰

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า เครื่องดื่มที่มีอยู่ในปัจจุบันทั้ง 2 ประเภทนั้นมิใช่จะจัดเป็นน้ำปานะได้เสียทั้งหมดเลยทีเดียว ในเครื่องดื่ม 2 ประเภทนั้นมีทั้งเครื่องดื่มที่จัดเป็นน้ำปานะและมีใช่น้ำปานะ ภิกษุผู้ฉัน และทายก ทายิกา ผู้ถวาย จำต้องทราบหลักเกณฑ์น้ำปานะเป็นเบื้องต้น ดังที่ผู้วิจัย ได้กล่าวมาแล้ว

การพัฒนาน้ำปานะสังคมปัจจุบัน

คำว่า “พัฒนา” หมายถึง การทำให้เจริญ³¹ น้ำปานะนั้น มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันตามบริบทของสังคม แต่ละยุค แต่ละสมัย ในสมัยพุทธกาล น้ำปานะ คือน้ำดื่มที่คั้นสดจากพืช ผัก ผลไม้ ที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตไว้แก่ภิกษุทั้งหลาย เพื่อเป็นเครื่องดื่มดับกระหาย และบรรเทาความหิวในเวลาวิกาล แต่เมื่อกาลผ่านไป บริบทของสังคมเปลี่ยนไป ครั้นมาถึงในยุคปัจจุบัน น้ำปานะมีความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก คงไม่ได้หมายถึงน้ำดื่มที่คั้นสดจากพืช ผัก ผลไม้ เท่านั้น อาจจะมีมีความหมายที่กว้างออกไปถึงเครื่องดื่มประเภทต่างๆ ที่ไม่ขัดต่อหลักพระธรรมวินัย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าหลักฐานที่นำมาอ้าง มุมมองและการตีความที่นำมาประกอบการพิจารณา เมื่อมองในแง่ของความเปลี่ยนแปลงของน้ำปานะ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จะเห็นพัฒนาการของน้ำปานะใน 3 ประการ คือ

³⁰ กรมการส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ, เครื่องดื่ม (ทุกประเภท). [ออนไลน์].แหล่งที่มา https://www.ditp.go.th/contents_attach/780251/780251.pdf. [31 มกราคม 2567].

³¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, หน้า 779.

1. วัตถุดิบที่นำมาทำน้ำปานะ เมื่อพิจารณาถึงวัตถุดิบที่นำมาทำเป็นน้ำปานะซึ่งพระพุทธรองค์ทรงอนุญาตไว้ จะเห็น ได้ว่า ผลไม้ที่นำมาทำเป็นน้ำปานะนั้น เป็นผลไม้ที่มีขนาดปานกลาง ไม่ใหญ่จนเกินไป มีน้ำและความหวานอยู่ในตัวเอง เป็นผลไม้ที่มีมากตามถิ่นคือชมพูทวีป และตามฤดูกาล สามารถหาได้ง่าย ให้คุณค่าทางโภชนาการสูง ที่ระบุไว้ในพระบาลี เช่น มะม่วง และหว่า³² เป็นต้น แต่ในปัจจุบันได้มีการนำพืช ผัก ผลไม้ รวมถึงพืชสมุนไพร มาทำเป็นน้ำปานะถวายพระภิกษุและสามเณร เช่น น้ำมะตูม น้ำขิง น้ำเก๊กฮวย เป็นต้น

ในส่วนของพืช ผัก ผลไม้ ที่ถูกระบุว่า ไม่ควรนำมาทำเป็นน้ำปานะนั้น เช่น ธัญญาหาร 7 ชนิด มหาผล 9 ชนิด และอปรัณณาชาติทุกชนิด เมื่อพิจารณาแล้ว จะเห็นได้ว่า ธัญญาหาร 7 ชนิด มหาผล 9 ชนิด และอปรัณณาชาติทุกชนิดนั้น เป็นพืชหลักทางเศรษฐกิจของสังคมในสมัยนั้น และธัญญาหาร 7 ชนิด มหาผล 9 ชนิด อปรัณณาชาติทุกชนิด เมื่อนำมาทำเป็นน้ำปานะแล้วจะมีคตินเป็น 2 คือ เป็นเครื่องดื่มก็ได้ เป็นอาหารหวานคาวก็ได้ เช่น ถั่วเหลืองจะเป็นแผ่นเต้าหู้ก็ได้ จะเป็นน้ำเต้าหู้ก็ได้ น้ำถั่วเขียวที่มีความข้น เมื่อเติมน้ำตาลลงไปก็จะเป็นอาหารหวานได้ หรือแม้แต่ น้ำฟักทองที่ข้นก็เช่นเดียวกัน

ดังนั้น วัตถุดิบที่นำมาทำเป็นน้ำปานะหรืออัฐบาน ทั้งที่ภิกษุทำเองและทายก ทายิกา ทำถวายภิกษุ สามเณร จึงเปลี่ยนแปลงไปตามถิ่น ตามกาล ตามสภาพแวดล้อมที่มีภิกษุสามเณรจำพรรษาอยู่

2. วิธีการทำน้ำปานะ หรืออัฐบาน แต่เดิมวิธีการทำน้ำปานะหรืออัฐบาน ที่ปรากฏในคัมภีร์ ท่านแนะนำว่า ภิกษุปลูกเปลือกผลไม้ แล้วใช้ผ้าคั้นเอาน้ำผลไม้ อย่าให้มีกาก เติมน้ำ เกลือน้ำตาลลงไปให้พอดี ถ้าทำเองต้องไม่นำของที่เก็บค้างคืนไว้มาทำ จึงจะฉันเป็นน้ำปานะในเวลาวิกาลได้ ถ้าทำด้วยของที่เก็บไว้ค้างคืนต้องเป็นอนุสัมบันทำถวาย จึงควร และจากข้อความว่า “น้ำปานะเหล่านี้ เย็นก็ดี สุกด้วยแสงอาทิตย์ก็ดี ย่อมควร สุกด้วยไฟไม่ควร”³³ สามารถตีความได้ 2 นัยยะ คือ 1) น้ำปานะที่ทำนั้น ควรเป็นน้ำปานะที่สด ไม่ผ่าน ความร้อน อันจะทำให้เสียรสชาติ เสียคุณค่าทางโภชนาการไป 2) ถ้าระบุว่าควรทำให้สุกด้วยไฟแล้ว ภิกษุก็ต้องวุ่นวายกับการหุงต้มไม่แตกต่างจากชีวิตของฆราวาส จัดเป็นสามปิกกะ แปลว่า ภิกษุ เป็นคนหุงต้มให้สุกเอง

ด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัยในปัจจุบันมีเครื่องคั้นน้ำผลไม้ เครื่องปั่นผลไม้ ปั่นจนละเอียด ไม่มีกาก วิธีการทำน้ำปานะจึงเปลี่ยนไป ทายก ทายิกา เป็นผู้ทำน้ำปานะที่ผ่านความร้อนมาถวายภิกษุและสามเณร เครื่องดื่มในปัจจุบันล้วนมีวิธีการทำที่จะต้องผ่านความร้อนทั้งสิ้น

ในปัจจุบันเครื่องดื่มเกือบทุกประเภทที่มีบรรจุภัณฑ์ จะต้องผ่านกระบวนการพาสเจอร์ไรส์ (Pasteurization) ซึ่งเป็นกระบวนการถนอมอาหารโดยใช้ความร้อนในอุณหภูมิที่สูงเพื่อยืดอายุ

³² วิ.ม. (บาลี) 5/300/84, วิ.ม. (ไทย) 5/300/132.

³³ ดูรายละเอียดใน วิ.ม.อ (ไทย) 7/187.

การเก็บอาหาร และทำให้อาหารปลอดภัยควรแก่การบริโภค ยกเว้นเครื่องดื่มที่คั้นสด สามารถที่จะดื่มได้ทันที

3. รูปลักษณ์และบรรจุภัณฑ์ น้ำปานะหรืออัฐปาน มีวิธีการทำที่เปลี่ยนไปจากเดิม ดังนั้น รูปลักษณ์และบรรจุภัณฑ์ของน้ำปานะจึงมีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย จากเดิมที่เคยใส่ภาชนะเก็บไว้ดื่มสดหรือดื่มช่วงเวลาไม่เกินกำหนด ก็เปลี่ยนมาเป็นบรรจุลงในขวดแก้ว กล่องกระดาษ และกระป๋อง บรรจุขนาดเล็ก ใหญ่ มาก น้อย แตกต่างกันไป ตามความต้องการของผู้บริโภค

นอกจากการพัฒนาของน้ำปานะที่กล่าวมาทั้ง 3 ด้านแล้ว บางท่านหรือบางที่ยังมีประเด็นที่ตีความต่างกันออกไป เช่น “นม” จัดเป็น น้ำปานะ หรือไม่ ถ้าตีความตามพระวินัยว่า นมไม่จัดเป็นน้ำปานะ³⁴ ภิกษุ สามเณร รวมถึงผู้ประพฤติปฏิบัติธรรมจะไม่สามารถฉันนมในเวลาวิกาล จะไม่มีทายก ทายิกา ถวายเครื่องดื่มที่เป็นนมและเครื่องดื่มที่มีส่วนผสมของนม แต่ถ้าตีความตามพระสูตรว่า นมจัดเป็นน้ำปานะ³⁵ ภิกษุ สามเณร และผู้ปฏิบัติธรรมจะสามารถฉันนมในเวลาวิกาลได้ ทายก ทายิกา จะนำเครื่องดื่มที่เป็นนม หรือมีส่วนผสมของนมมาถวาย

“นม” นี้ ในความคิดเห็นของผู้วิจัยเห็นว่า ภิกษุหรือผู้ปฏิบัติธรรมสามารถถือปฏิบัติได้ทั้งสองนัย กล่าวคือ สำหรับผู้เคร่งครัดในพระธรรมวินัย จะไม่สามารถฉันน้ำนมในเวลาวิกาล ส่วนผู้ที่มีการอ้างอินทรีย์เบาบาง สามารถพิจารณาฉันน้ำนมเพียงเพื่อให้ร่างกายอยู่ได้เหมาะสมแก่การประพฤติปฏิบัติธรรม

การถวายไอศกรีมให้ภิกษุ สามเณรฉันในเวลาวิกาล จัดเป็นการถวายน้ำปานะหรือไม่ ถ้าตีความว่า ไอศกรีมจัดเป็นน้ำปานะไม่ได้ มีส่วนผสมที่ทำมาจากมะพร้าวที่ท่านจัดว่าเป็นน้ำปานะที่ไม่สมควร มีรูปลักษณ์ที่ไม่ใช่เครื่องดื่มที่ทำจากผลไม้ ภิกษุก็ควรงด ไม่ควรฉันไอศกรีมในเวลาวิกาล แต่ถ้าตีความตามบริบทของสังคมที่เปลี่ยนไปว่า ไอศกรีมจัดเป็นน้ำปานะได้ ถึงจะมีส่วนผสมของกะทิที่ทำมาจากมะพร้าว แต่ก็ถือว่าเป็นอภโภหาริก มีเหมือนไม่มี กล่าวไม่ได้ว่ามี กะทินั้น คือ น้ำที่คั้นจากมะพร้าว มีส่วนประกอบที่เป็นน้ำเสียมากกว่ามาก และถึงแม้ไอศกรีมจะมีรูปลักษณ์ที่ไม่ใช่เครื่องดื่ม แต่เมื่ออยู่ในอุณหภูมิปกติ ไอศกรีมก็คือเครื่องดื่มนั่นเอง ภิกษุ สามเณรฉันในเวลาวิกาลได้เหมือนน้ำปานะ ก็จะเห็นการพัฒนาของถวายเป็นไอศกรีมที่ไม่เจอบนกับสิ่งอื่น แทนการถวายน้ำปานะในเวลาวิกาล

สรุปได้ว่า น้ำปานะหรือน้ำอัฐปาน คือ น้ำดื่มที่คั้นสดจากผลไม้ เมื่อมีเปลี่ยนแปลงผ่านไปบริบทสังคมเปลี่ยนไป ตามสภาพแวดล้อม เทคโนโลยีมีความเจริญก้าวหน้า น้ำปานะก็ได้มีการพัฒนาไปตามบริบทของสังคม มีวัตถุดิบที่นำมาทำน้ำปานะเพิ่มขึ้น หลากหลายชนิด มีวิธีการทำและวิธีการผลิตที่ทันสมัย มีรูปลักษณ์และการบรรจุภัณฑ์ที่ซับซ้อนหลากหลายที่แตกต่างไปจากเดิม

³⁴ ดูรายละเอียดใน วิ.ม.หา. (ไทย) 2/259/411.

³⁵ ดูรายละเอียดใน ข.ม. (ไทย) 29/159/444.

บทสรุปและเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์การพัฒนาน้ำปานะหรือน้ำอัฐบานสู่สังคมปัจจุบัน” ซึ่งผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ของการวิจัยไว้ 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาหลักการและแนวคิดของน้ำปานะหรือน้ำอัฐบานในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และ 2) เพื่อศึกษาการพัฒนาของน้ำปานะหรือน้ำอัฐบานสู่สังคมปัจจุบัน

สรุปว่า ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตน้ำปานะ หรือน้ำอัฐบานให้แก่ภิกษุสงฆ์เพื่อใช้เป็นเครื่องดื่มสำหรับดับกระหายและบรรเทาความหิวในเวลาวิกาล ที่ทรงอนุญาตนี้เป็นน้ำปานะที่ทำจากผลไม้บ้าง ทำจากใบไม้บ้าง ทำจากดอกไม้อบแห้ง แต่เราทราบกันโดยทั่วไปว่าน้ำปานะ 8 ชนิด หรือที่เรียกว่า “น้ำอัฐบาน” หรือ “อัฐบาน” น้ำปานะนี้จะต้องไม่ใช่สุราและเมรัย ไม่ใช่ น้ำปานะที่ทำจากธัญญาหารที่ห้ามดื่ม ไม่ใช่ น้ำปานะที่ทำจากมหาผลที่ห้ามดื่ม ควรทำให้สุกด้วยแสงอาทิตย์ ไม่ควรทำให้สุกด้วยไฟ

ในสังคมปัจจุบัน น้ำปานะหรือน้ำอัฐบานได้มีการพัฒนาจากเดิม ตามบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา กล่าวคือ เครื่องดื่มมีมากมายหลายชนิด มีขั้นตอนและวิธีการผลิตที่ทำให้สุกด้วยไฟ มีการใส่บรรจุภัณฑ์และหีบห่อที่หลากหลาย เครื่องดื่มในปัจจุบันบางอย่างพอจะอนุมานจัดเข้าเป็นน้ำปานะได้ แต่บางอย่างก็ยากต่อการวินิจฉัยและตีความที่จะยุติ การจัดเข้าเป็นน้ำปานะได้ จำเป็นจะต้องศึกษาให้ละเอียด ลึกซึ้ง และอาศัยผู้รู้ช่วยอธิบายเพื่อเป็นแนวทางแห่งการศึกษาและปฏิบัติที่ถูกต้อง

ดังนั้น น้ำปานะหรือน้ำอัฐบานนี้ยังคงเป็นประเด็นที่น่าศึกษาอีกมาก ทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ เชิงวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับการนำประโยชน์ของน้ำปานะหรือน้ำอัฐบานไปใช้ในการดำรงชีวิตอยู่ในปัจจุบัน ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ควรที่จะมีการศึกษาเพิ่มเติมให้มากยิ่งขึ้น เพื่อให้สังคมได้รู้ถึงคุณประโยชน์ของน้ำปานะหรือน้ำอัฐบานอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

- _____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- กรมการส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ, เครื่องดื่ม (ทุกประเภท). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา https://www.ditp.go.th/contents_attach/780251/780251.pdf. [31 มกราคม 2567].
- ประยุทธ์ หลงสมบุญ. พจนานุกรมมคธ-ไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธรรมสาร จำกัด, 2546.

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ. ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ. พิมพ์ครั้งที่ 6, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2564.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, 2551.

พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช). พจนานุกรม เพื่อการศึกษาพุทธศาสน์. พิมพ์ครั้งที่ 5 , กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, 2553.

พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช). ศัพท์วิเคราะห์. พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ เลียงเชียง เพียรเพื่อพุทธศาสน์ จำกัด, 2558.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ชุด 91 เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2534.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. พิมพ์ครั้งที่ 1, กรุงเทพมหานคร : นามมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, 2546.

บูรณาการหลักธรรมในการทำงานของบุคลากรตามหลักราชวสดีธรรม
An Integration of Buddhist Teachings for Effective Working of
Personel Based on Rajavasatidhamma

ชลิดา ประจำถิ่น¹, พระมหาโกมล กมโล²

Chalida Prajumthin¹, Phramaha Komon Kamalo²

Email : chalida14.2524@gmail.com, Email : komon.kam@mcu.ac.th

Received: June 23, 2025 Revised: July 20, 2025 Accepted: July 23, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาหลักราชวสดีธรรมที่นำมาบูรณาการกับการทำงานของบุคลากรอันเป็นแนวทางในการปฏิบัติภาระหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายเพื่อพัฒนาตนเองและองค์กร พระพุทธเจ้าทรงแสดง “ราชวสดีธรรม” คือหลักธรรมที่ว่าด้วยการปฏิบัติหน้าที่ต่อพระราชา จำนวน 49 ประการ เมื่อว่าโดยรวมมี 3 ด้านใหญ่ ๆ คือ 1) การปฏิบัติตนต่อพระเจ้าแผ่นดินโดยตรง 2) การควบคุมตนเองของข้าราชการ 3) การทำงานโดยตรง เป็นเรื่องที่ยึดถือปฏิบัติกันเป็นธรรมเนียม ข้าราชการมาแต่โบราณ เป็นหลักการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการในฐานะผู้รับใช้พระราชา ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติที่ใช้กับผู้ที่ปกครอง แต่ก็สามารถนำมาบูรณาการใช้กับองค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ได้

สาระคำสอนราชวสดีธรรมหมวดที่ 3 นอกจากจะเป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาแล้วยังมีความสำคัญในฐานะของวรรณกรรมคำสอนที่มุ่งสอนข้าราชการหรือบุคลากรขององค์กรต่าง ๆ ให้มีแนวทางการประพฤติปฏิบัติตนตามภาระหน้าที่ที่รับผิดชอบ เช่น พึงเป็นผู้ได้รับการฝึกฝนศิลปศาสตร์จนมีความรู้ความสามารถที่จะปฏิบัติหน้าที่ได้โดยไม่บกพร่อง พึงเป็นผู้มีความอ่อนน้อมถ่อมตนเป็นต้น เมื่อกล่าวโดยสรุป หลักราชวสดีธรรมในหมวดที่ 3 เป็นการแสดงถึงคุณลักษณะที่ดีของข้าราชการ บุคลากรในองค์กรต่าง ๆ ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่ต้องการและเป็นที่ยอมรับของสังคม การนำสาระคำสอน “ราชวสดีธรรม” มาใช้กันอย่างต่อเนื่องทั้งในรูปวรรณกรรมคำสอน การเขียนแทรกในวรรณคดี หรือตำรา รวมถึงกรอบที่นำมาตราขึ้นเป็นกฎหมายเป็นเครื่องบ่งชี้ว่าสาระคำสอน “ราชวสดีธรรม” ยังคงเป็นที่ยอมรับอยู่ในสังคมไทยเรื่อยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จึงเป็นจำเป็นอย่างยิ่งที่บุคลากรในองค์กรต่าง ๆ ควรนำมาประพฤติปฏิบัติให้เป็นปกติชีวิตในการปฏิบัติหน้าที่อันจะเป็นเหตุนำมาซึ่งความเจริญของงานไปบุุคคลทั้งตนเองและองค์กร

¹ อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

² อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำสำคัญ : บูรณาการ, หลักธรรมในการทำงาน, ราชวสดีธรรม

Abstract

The Buddha taught the "Rājāvassadī Dhamma," a set of 49 principles regarding the conduct towards the king. These principles can be categorized into three major areas: 1) Direct conduct towards the monarch, 2) Self-discipline for civil servants, and 3) The direct execution of duties. These have been practiced traditionally by government officials since ancient times. These principles are meant to guide the conduct of officials in their service to the king, and while originally intended for those under royal rule, they can also be integrated and applied to organizations or various institutions.

The teachings of the Rājāvassadī Dhamma, particularly in the third category, are not only part of Buddhist literature but also serve as guidelines for civil servants or personnel in different organizations. These teachings instruct individuals on how to conduct themselves responsibly in their duties. For instance, one should be well-trained in arts and sciences, acquiring the skills and knowledge necessary to carry out duties without deficiency, and one should also be humble and modest. In summary, the Rājāvassadī Dhamma in the third category highlights the desired qualities of government officials and personnel in organizations, qualities that are valued and accepted by society. The continuous application of Rājāvassadī Dhamma, whether through didactic literature, its incorporation into classical works or textbooks, or its establishment in legal frameworks, reflects its enduring acceptance in Thai society from the past to the present. Therefore, it is essential that personnel in various organizations adopt and apply these teachings as part of their daily lives while performing their duties, as this will lead to the prosperity and growth of both the individual and the organization.

Keywords: Integration, Work-related Dhamma Principles, Rājāvassadī Dhamma

บทนำ

สังคมคือกลุ่มคนที่มาร่วมกันทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง หรือหลายกิจกรรม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน วัตถุประสงค์นั้นอาจเป็นไปเพียงชั่วคราว หรือต้องใช้เวลายาวนาน มีความยากง่าย หรือจริงจังแตกต่างกันไป จึงเกิดองค์กรขึ้นมา ภายในองค์กรย่อมมีทั้งผู้นำและผู้ตาม มีการเกาะกลุ่มเกิดองค์กรอย่างเป็นทางการขึ้นได้ เมื่อแต่ละคนได้ทำงานด้วยกัน มีการพบปะกัน และมีผลประโยชน์หรือความสนใจสอดคล้องกัน ก็คบค้าสมาคมกันไปเป็นองค์กร หน่วยงานราชการ บริษัท ห้างร้าน อุตสาหกรรม วัด โรงเรียน มูลนิธิ สมาคม สถาบัน เป็นต้น ในแต่ละองค์กรย่อมมีกฎระเบียบในการปฏิบัติงานตามภาระหน้าที่ และในการปฏิบัติภาระหน้าที่นั้นจะเป็นไปด้วยความสงบเรียบร้อยและเกิดความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงานได้นั้นจะต้องมีหลักในการปฏิบัติซึ่งจัดว่าเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานของบุคคลในองค์กรทั้งส่วนที่เป็นผู้ปกครองหรือผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา

คำว่า “บูรณาการ” จากข้อมูลที่นักวิชาการได้ศึกษาและกล่าวถึงเป็นที่น่าสนใจและมีความชัดเจนแล้ว ดังนี้

เบญจมาศ อยู่เป็นแก้ว ไดให้ความหมายของการบูรณาการ หมายถึงการ เชื่อมโยงองค์ความรู้และประสบการณ์ทุกอย่างในสาระวิชาการเรียนรู้ต่าง ๆ ซึ่งประกอบไปด้วย 3 ด้านคือความรู้ทางดานพุทธิพิสัย ความรู้ทางดานทักษะพิสัย และความรู้ทางดานจิตพิสัย มารวมเข้า กับกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยวิธีการต่าง ๆ ได้อย่างสมดุลและยืดหยุ่น จนสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้³

พิมพันธ์ เดชะคุปต์ และ เพียว ยินดีสุข ไดให้ความหมายของการบูรณาการ หมายถึงการทำให้สมบูรณ์ คือการทำให้หน่วยย่อย ๆ ที่มีความสัมพันธ์กันมาผสมผสานเป็นหนึ่งอันเดียวกันได้อย่างกลมกลืนและสมบูรณ์ที่สุดในตัวของมันเอง⁴

อริญญา สุธาสิโนบล ให้ความหมายของการบูรณาการ หมายถึงการ เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างข้อเท็จจริง หลักการ และพฤติกรรมชีวิตของคนได้อย่างสมบูรณ์ใน ทุกด้าน ทำให้ผู้เรียนนั้นเกิดการเรียนรู้ที่ตรงกับชีวิตจริงและสามารถนำการเรียนรู้ไปใช้ให้เกิด ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้⁵

³ เบญจมาศ อยู่เป็นแก้ว, การสอนแบบบูรณาการ Integrated Instruction. พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, 2548), หน้า 6.

⁴ พิมพันธ์ เดชะคุปต์และเยาว์ ยินดีสุขดี, ทักษะ 5 C เพื่อการพัฒนาหน่วยการเรียนรู้และการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 1.

⁵ อริญญา สุธาสิโนบล, แนวคิดในการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ. วารสารวิชาการ, ปีที่ 5 (2552), หน้า 21.

สิริพัชร เจษฎาวิโรจน์ ได้ให้ความหมายของการบูรณาการ หมายถึงการ จัดการเรียนรู้ที่หลอมรวมทุกสิ่งทุกอย่างให้เป็นเนื้อเดียวกัน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้อย่างเป็น ธรรมชาติและมีความหมายต่อชีวิตประจำวันของผู้เรียน⁶

วิเศษ ชินวงศ์ ได้ให้ความหมายของการบูรณาการ หมายถึงการจัดการ เรียนรู้โดยการ เชื่อมโยงและผสมผสานกระบวนการสอนเพื่อให้สอดคล้องกับความสามารถของ ผู้เรียนที่สามารถนำ ความรู้และประสบการณ์ไปใช้ในชีวิตประจำวันได้พร้อมกับการสร้างคุณธรรม ให้กับผู้เรียนได้อย่างเหมาะสม⁷

สรุปความหมายของการบูรณาการ หมายถึงการเชื่อมโยงองค์ความรู้ในศาสตร์สาขาวิชาต่าง ๆ ตั้งแต่ 2 ศาสตร์ขึ้นไปที่มีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กันมาจัดทำเป็นเนื้อเรื่องเดียวกันจนเกิดการเรียนรู้ที่กว้างขวางและครอบคลุมความรู้ทั้งสามด้านคือพุทธิพิสัย ทักษะพิสัย และจิตพิสัย และสามารถนำความรู้นั้นไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม ซึ่งในบทความนี้ ผู้เขียนมีความประสงค์ที่จะนำหลักกรรมการทำงานโดยตรงจากหลักราชวสดีธรรมมาบูรณาการกับการปฏิบัติงานในปัจจุบันของบุคลากรในหน่วยงาน

ส่วนการปฏิบัติหน้าที่คือการทำงานนั้น มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้หลายแนวคิด ดังนี้

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึง การปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นอาชีพการงานประเภทใด สรุปได้ว่า หน้าที่หรืออาชีพเป็นสิ่งจำเป็นอย่างหนึ่งในการที่จะเข้าถึงธรรม การที่จะรู้จักโลกหรือสิ่งทั้งหลายทั้งปวงดีว่าอะไรเป็นอะไร จำต้องทำหน้าที่โดยตรงของตนโดยไม่มีมลทินต่างพร้อย ย่อมเป็นการเพียงพอที่จะทำให้รู้จักว่าอะไรเป็นอะไร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็จักรู้จักชีวิตจิตใจตนเองว่า หมายความว่าอย่างไร เป็นสิ่งที่ควรยึดถือหลงใหลเพียงไร เป็นต้น ถ้าหากว่าไม่ได้ทำอะไรจริง ๆ จัง ๆ ให้ดีที่สุดให้ถูกต้องตามอุดมคติของอาชีพหรือของหน้าที่นั้น ๆ แล้ว มันยังน้อยเกินไปสำหรับที่จะรู้จักตัวเอง รู้จักโลก รู้จักกิเลส รู้จักทุกข์ และรู้จักความดับทุกข์เป็นต้น⁸

Getzels กล่าวว่า การดำเนินงานขององค์กรใดก็ตาม ถ้าจะให้งานดำเนินไปด้วยความเหมาะสมและได้ผล บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานนั้น ทุกคนต้องมีความเห็นสอดคล้องตรงกันในการ กำหนดบทบาทและหน้าที่รับผิดชอบให้ผู้ปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งดำรงตำแหน่งแต่ละตำแหน่งในองค์การ

⁶ สิริพัชร เจษฎาวิโรจน์, การพัฒนาหลักสูตรบูรณาการสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนวัดเสมียนนารีกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์ดุสิตบัณฑิต (หลักสูตรและการสอน) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2549, หน้า 64.

⁷ วิเศษ ชินวงศ์, การจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ. วารสารวิชาการ, 10 (ตุลาคม 2544), หน้า 28.

⁸ พุทธทาสภิกขุ, คู่มือมนุษย (ฉบับศาสนบูรณ), (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, 2543), หน้า 253.

นั้น ๆ รับผิดชอบต่อปฏิบัติ หรืออีกนัยหนึ่ง ก็คือการปฏิบัติงานจะดำเนินไปด้วยดีก็ต่อเมื่อไม่ต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่ผู้เกี่ยวข้องฝ่ายใดก็ตาม มีความคิดเห็นขัดแย้งกันในการที่จะกำหนดหรือนึกคิดหรือคาดคะเนให้ผู้ปฏิบัติ ทำอะไร อย่างไร⁹

กิตติพันธ์ รุจิรกุล กล่าวว่า การปฏิบัติหน้าที่ในองค์การหรือหน่วยงานต่าง ๆ นอกจากจะมีการ แบ่งระดับการปฏิบัติหน้าที่แล้ว ยังต้องมีการแบ่งสับปันส่วนงานที่จะต้องปฏิบัติออกเป็น หน่วยงานย่อย ๆ ซึ่งมีหัวหน้าหน่วยหรือผู้นำหน่วยเป็นผู้รับผิดชอบงานตามลักษณะหน้าที่ของตนที่แตกต่างกัน ในการปฏิบัติหน้าที่ที่ต่างชนิด ต่างหน้าที่ ก็เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์การหรือหน่วยงานนั้น ซึ่งจะทำให้ผู้นำ มีความสนใจ มีทักษะ มีความรู้ มีทัศนคติและมีบทบาทหน้าที่ของแต่ละคนแตกต่างกันไป¹⁰

ดารณี จุนเจริญวงศา สรุปไว้ว่า การปฏิบัติหน้าที่เป็นผลที่เกิดจากความรู้สึกความคิดเห็นที่มีต่องานที่เขาปฏิบัติว่ามีมากน้อยเพียงใดและถ้าพบว่าดี ก็จะทำให้เกิดความพึงพอใจในการปฏิบัติหน้าที่ แต่ถ้าหากพบว่าไม่ดี ก็จะทำให้เกิดความไม่พึงพอใจในการปฏิบัติหน้าที่¹¹

นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์ กล่าวว่า การปฏิบัติหน้าที่จำเป็นต้องมีทั้งศาสตร์และศิลป์ ศาสตร์ คือ การศึกษาหาความรู้ความสามารถ ประสบการณ์ ทักษะ เทคนิควิธีปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ศิลป์ คือ การที่จะนำเอาความรู้ หลักการและทฤษฎีมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับคน สถานการณ์และสิ่งแวดล้อมตลอดจนขอบเขตจำกัดของทรัพยากรให้เป็นไปตามบทบาทหน้าที่รับผิดชอบของตำแหน่งงานต่าง ๆ ที่กำหนดขึ้นในหน่วยงาน¹²

ความหมายของราชวสดีธรรม

คำว่า ราชวสดี เป็นคำที่แปลทับศัพท์มาจากคัมภีร์ภาษาบาลีชั้นพระไตรปิฎก แต่ในพระไตรปิฎกนั้นมิได้ให้ความหมายเฉพาะคำไว้ คัมภีร์ชั้นรองลงมาจะให้คำนิยามความหมายคำว่า ราชวสดี ประกอบขึ้นด้วยคำ 2 คำ คือ ราช กับ วสดี จะขอนำเสนอความหมายตามลำดับคำ คือ เสนอความหมายคำว่า ราช ก่อน แล้วจึงนำเสนอความหมายคำว่า วสดี ต่อไป

⁹ J.W. Getzels, *Creativity and Intelligence: Exploration with Gifted Students*, (New York: Wiley, 1957), p.176.

¹⁰ กิตติพันธ์ รุจิรกุล, *พฤติกรรมผู้นำทางการศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พรินติ้งเฮาส์, 2529), หน้า 58.

¹¹ ดารณี จุนเจริญวงศา, *การจัดการความรู้*, (ชลบุรี: สำนักงาน ป้องกันควบคุมโรคที่ 3 จังหวัด ชลบุรี กลุ่มส่งเสริมสนับสนุนวิชาการ. ถ่ายเอกสาร, 2548), หน้า 16.

¹² นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์, *หลักการบริหารการศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์การพิมพ์, 2529), หน้า 115-116.

คำว่า ราช มาจาก ราช ชาติในความยินดี, พอใจ ลง ณ ปัจจัยในนามกิตก์ ลบ ณ กับ ณ อนุพันธ์ แล้วพฤทธิ อ ที่ต้นชาติเป็น อา วิเคราะห์ว่า : จตุหิ สงคหตฤหิ อตตนิ มหาชน ราชเชตติ ราชฯ.¹³ มีความหมายว่า : พระราชา แปลตามศัพท์ : ผู้ยังมหาชนให้ยินดีในพระองค์ ด้วยสังคหัตถ์ 4

พระวินัยปิฎก มหาวรรค¹⁴ ได้แสดงความหมายของพระราชาไว้ว่า “พระราชา คือผู้ครองราชสมบัติ” ความหมายตามนี้ พระราชา หมายถึงเฉพาะผู้ที่ปกครองรัฐเท่านั้น นอกจากนี้ พระราชายังหมายถึงบุคคลหลายระดับ เช่น พระราชา คือพระเจ้าแผ่นดิน เจ้าผู้ครองประเทศ ท่านผู้ปกครองมณฑล ท่านผู้ปกครองหมู่บ้านที่อยู่ในระหว่างท่านผู้ตัดสินคดี มหาอำมาตย์ หรือเจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจสั่งประหารและจองจำได้¹⁵

วิสุทธิมรรค¹⁶ ได้แสดงความหมายของคำว่า ราช หรือ ราชฯ ไว้พอสรุปได้ว่าเป็นคำเรียกบุคคลที่เป็นผู้ปกครองแคว้นแคว้น ซึ่งได้มีวิวัฒนาการมาโดยลำดับ ราชฯ แปลเป็นภาษาไทยว่า พระราชา เป็นการแปลทับศัพท์ ราชานันหมายถึงบุคคลที่ทำให้ผู้อื่นพอใจด้วยคุณความดีสม่ำเสมอ

ระบบการปกครองโดยมีพระราชาเป็นใหญ่ ปรากฏในอรรถกถาสุตต¹⁷ ว่าเป็นระบอบที่ได้มีมาแต่สมัยสัตว์จุติจากพรหมโลกลงมาสู่โลกมนุษย์ เกิดเป็นเพศหญิงชายแล้วมีครอบครัวกันเกิดเป็นมนุษย์แล้วแก่งแย่งสะสมอาหาร เกิดการลักขโมย ทุบตีทำร้ายกัน พวกมนุษย์ในครั้งนั้นจึงประชุมกันคัดเลือกหาบุคคลเพื่อแต่งตั้งเป็นผู้นำเพื่อปกครอง ในครั้งนั้น พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบุรุษรูปงามมีศักดิ์ใหญ่ มีความรู้ความสามารถที่จะปกครองดูแลมนุษย์ทั้งหลายได้ พวกมนุษย์ในครั้งนั้นจึงได้พากันไปอ้อนวอนขอให้พระโพธิสัตว์รับเป็นผู้ปกครองพวกเขาแล้วได้แต่งตั้งพระองค์เป็นผู้ปกครอง

คำว่า “วสตี” นั้นมาจาก วส ชาติ มีความหมายว่า นิवास=อยู่ ลง ตี¹⁸ ปัจจัยในนามกิตก์ แปลตามรูปศัพท์ การอยู่ อธิบายความว่า ปาริจริย แปลว่า การบำรุง, การปรนนิบัติ ดังในคัมภีร์ อรรถกถาในวิสุทธิชาดกกว่า ราชวสตีนิติ มยา วุจจมาน ราชปาริจริย ญาณ. ยถาติ เยน การณ ราชกุล ปตโต อุปสงกมนโต ราชโย สนติเก จรณโต โปโส ยส นิคจจติ ลภติ ต การณ ญาณภาติ อตโต. แปลว่า “บทว่า ราชวสตี ได้แก่ พวกเจ้าจงตั้งใจฟัง การบำรุงพระราชาที่เราจะกล่าว บทว่า ยถา แปลว่า ด้วยเหตุใด บุคคลผู้เข้าไปสู่ราชสกุล คือยอมอยู่ในสำนักของพระราชา ย่อมประสพยศ พวกเจ้าจงตั้งใจฟังเหตุนี้ ดังที่เราจะกล่าวดังต่อไปนี้” หมายความว่า เป็นหลักธรรมของผู้รับราชการ, ผู้ปฏิบัติราชการ¹⁹

¹³ อภิธาน.สุจิ หน้า 751.

¹⁴ วิมพา. (บาลี) 2/539/38., (ไทย) 2/539/66.

¹⁵ วิมพา. (บาลี) 1/92/61., (ไทย) 1/92/81.

¹⁶ วิสุทธิ (บาลี) 2/406/ 55., (ไทย) 2/406/66.

¹⁷ ที.ปา. (บาลี) 11/131/80., (ไทย) 11/131/96., วิสุทธิ (บาลี) 2/406/54-55., (ไทย) 2/406/66.

¹⁸ อภิธาน.สุจิ หน้า 787.

¹⁹ ขุ.ชา.อ. (บาลี) 10/1472/233., (ไทย) 10/1472/309.

เมื่อว่าโดยสรุป คำว่า “ราชวสดีธรรม” จึงมีความหมายว่า หลักธรรมที่ว่าด้วยการปฏิบัติหน้าที่ต่อพระราชา เป็นเรื่องที่ยึดถือปฏิบัติกันเป็นธรรมเนียมข้าราชการมาแต่โบราณ เป็นหลักการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการในฐานะผู้รับใช้พระราชา ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติที่ใช้กับผู้ใต้ปกครอง แต่ก็สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับองค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ได้

หลักราชวสดีธรรมสำหรับการทำงานโดยตรง

หลักราชวสดีธรรม (ธรรมของข้าราชการ) มีจำนวน 49 ประการ เป็นการปฏิบัติหน้าที่หรือทำงานในภาระหน้าที่ที่รับผิดชอบหรือได้รับมอบหมายซึ่งแบ่งเป็น 3 ด้านโดยสรุปรวม ดังนี้

1) หลักธรรมที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตนต่อพระเจ้าแผ่นดินโดยตรง สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางปฏิบัติงานของบุคคลในองค์กรที่ปฏิบัติตนต่อผู้บังคับบัญชา ประกอบด้วยข้อว่า -ไม่ควรเดินบนทางที่เตรียมไว้สำหรับผู้บังคับบัญชา เป็นต้น

2) หลักธรรมที่เกี่ยวกับการควบคุมตนเองของข้าราชการ สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางปฏิบัติงานของบุคคลที่จะควบคุมตนเองด้วยหลักธรรมสำคัญ ๆ ประกอบด้วยข้อว่า -ความมีสติ เป็นต้น และ

3) หลักธรรมที่เกี่ยวกับทำงานโดยตรง สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางปฏิบัติงานของบุคคลในการทำงานตามที่ได้รับมอบหมาย ประกอบด้วยข้อว่า

-ความขยัน	-ความซื่อสัตย์และภักดีต่อหน่วยงาน
-ความยินดีทำงานไม่ว่าเวลาใด	-ความยึดถือกฎระเบียบข้อบังคับ
-ความไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค	-ความไม่สุรุ่ยสุร่าย
-การทำงานให้สำเร็จโดยเร็ว	-ความมีวินัยและสุภาพ
-ความอ่อนน้อมถ่อมตน	-การพูดจาดีมีสัมมาคารวะ
-ความรักงานยิ่งกว่าญาติ	-ความรู้ฐานะอันควรและไม่ควร
-การไม่ยกยอกและฉ้อฉลทรัพย์สินของหน่วยงาน	-การหมั่นตรวจตรางบประมาณอยู่เสมอ

ในบทความนี้ ผู้เขียนขอกล่าวถึงหลักธรรมที่เกี่ยวกับการทำงานโดยตรงอันเป็นหลักธรรมหมวดที่ 3 ของหลักราชวสดีธรรม เมื่อว่าโดยสรุป หลักธรรมต่าง ๆ ในส่วนที่เกี่ยวกับการทำงานโดยตรงคือ บุคคลพึงทำงานด้วยความขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด ฎระเบียบ รอบคอบ อดทน สุภาพอ่อนน้อมและรักงาน ยินดีทำงานเสมอ แนวทางการปฏิบัติงานดังกล่าวนี้แม้พูดในบริบทหรือความคิดแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ก็ใช้ได้กับการทำงานทุกประเภทไม่ว่างานหลวงหรืองานเอกชน ไม่วางานในระบอบการปกครองใด แม้ในการทำงานอย่างปัจจุบัน ซึ่งมีกระบวนการซับซ้อนขึ้น เช่น การวางแผน การปรับแผน การตั้งเป้าหมาย การควบคุมหรือการบริหารให้เป็นไปตามแผน การประเมินผล ก็ยังต้องอาศัยบุคคลผู้ปฏิบัติงานที่มีคุณสมบัติต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว จึงจะได้ผลดีและรวดเร็ว คุณสมบัติของบุคคล ทัศนคติต่องานและความขยันซื่อสัตย์ ถื่องานสำคัญกว่าประโยชน์ส่วนตัวและญาติ รวมทั้งการ

ไม่ฉ้อราษฎร์บังหลวงเป็นหลักธรรมที่ใช้ได้เสมอ ส่วนความแตกต่างในการทำงานเป็นเพียงความแตกต่างด้านกระบวนการทำงานเท่านั้น ดังนั้น ปัจจุบันจึงมีการนำหลักราชวสดีธรรมมาเป็นกรอบจัดเป็นจรรยาบรรณสำหรับประพฤติปฏิบัติของบุคลากรของแต่ละหน่วยงาน

คุณธรรมสำคัญในหมวดที่เกี่ยวกับการทำงานโดยตรง

พระพุทธศาสนาได้บัญญัติหลักปฏิบัติราชการที่สามารถนำมาเป็นแนวทางการปฏิบัติงานของบุคคลไว้อย่างน่าศึกษาและนำมาปฏิบัติอย่างยิ่ง เพราะเมื่อใครผู้ใดได้นำหลักเหล่านี้มาปฏิบัติแล้ว ย่อมจักทำประโยชน์ให้แก่องค์กรที่รับผิดชอบเป็นอย่างดี และตัวเองก็จักได้รับผลตอบแทนทั้งในทางวัตถุและในทางคุณธรรมอย่างน่าพึงพอใจ ซึ่งหลักธรรมที่เป็นคุณธรรมสำคัญ คือ

1) การพูดจาดีมีสัมมาคารวะ พูดคำจริง อ่อนหวาน ละมุนละไม ไม่ส่อเสียด ไม่พูดถ้อยคำเพ้อเจ้อ และไม่พูดมากจนเกินงาม ซึ่งเป็นคำพูดที่ดีมีประโยชน์ต่อผู้ฟัง คำพูดที่ผู้พูดได้กลั่นกรองไว้ดีแล้วด้วยใจที่ผ่องใส มิใช่สັกแต่พูด อันคำสุภาษิตนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงองค์ประกอบไว้ 5 อย่าง²⁰ คือ

(1) กาลเลน ภาสิตา-พูดถูกกาลเทศะ เหมาะแก่กาลที่ควรพูด แม้ใช้คำพูดที่ดี เป็นคำจริง เป็นคำสุภาพ เป็นคำพูดที่มีประโยชน์ และพูดด้วยจิตที่เมตตา แต่ถ้าผิดจังหวะ ไม่ถูกกาลเทศะ ผู้ฟังยังไม่พร้อมที่จะรับแล้ว จะก่อให้เกิดผลเสียได้ กลายเป็นประจานหรือจับผิดกันไป

- พูดถูกเวลา (กาล) คือรู้ว่าเวลาไหนควรพูด เวลาไหนยังไม่ควรพูด ควรพูดนานเท่าไร ต้องคาดผลที่จะเกิดขึ้นไว้ด้วย

- พูดถูกสถานที่ (เทศะ) คือรู้ว่าในสถานที่เช่นไร เหตุการณ์แวดล้อมเช่นไรจึงสมควรที่จะพูด หากพูดออกไปแล้วจะมีผลดีหรือผลเสียอย่างไร

(2) สจจา ภาสิตา-พูดคำจริง ไม่ใช่คำพูดที่ปั้นแต่งขึ้น เป็นคำพูดที่ไม่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง ไม่บิดเบือนจากความจริง ไม่เสริมความ ไม่อำความ ต้องเป็นเรื่องจริง

(3) สณหา ภาสิตา-พูดคำสุภาพ เป็นคำพูดไพเราะ ที่กลั่นออกมาจากน้ำใจที่บริสุทธิ์ ไม่เป็นคำหยาบ คำด่า คำประชดประชัน คำเสียดสี คำหยาบฟุ้งกระจาย หู แคะคิกถึงกระคายใจ

(4) อตถสยหิตา ภาสิตา-พูดแล้วก่อให้เกิดประโยชน์ เกิดผลดีทั้งแก่คนพูดและคนฟัง แม้คำพูดนั้นจะจริงและเป็นคำสุภาพ แต่ถ้าพูดแล้วไม่เกิดประโยชน์อะไร กลับจะทำให้เกิดโทษ ก็ไม่ควรพูด

(5) เมตตจิตเตน ภาสิตา-พูดด้วยจิตเมตตา พูดด้วยความปรารถนาดี อยากให้คนฟังมีความสุข มีความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ในข้อนี้หมายถึงว่าแม้จะพูดจริง เป็นคำสุภาพ พูดแล้วเกิด

²⁰ อก.ปญจก. (บาลี) 22/198/229.

ประโยชน์ แต่ถ้าจิตยังคิดโกรธมีความริษยาที่ยังไม่สมควรพูด เพราะผู้ฟังอาจรับไม่ได้ ถ้วยคำที่กล่าวด้วยจิตขุ่นมัว แม้เพียงประโยคเดียวอาจก่อให้เกิดความเสียหายร้ายแรงอย่างไม่อาจประมาณได้²¹

2) ความเป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน ความอ่อนน้อมถ่อมตน ภาษาบาลีว่า นิวาโต ความเป็นผู้มีใจลดต่ำ ความเป็นผู้มีมีความประพฤติไม่ลำพอง คนประกอบด้วยความเป็นผู้ถ่อมตน กำจัดมานะได้ กำจัดความกระด้างได้ เป็นเหมือนผ้าเช็ดเท้า เหมือนโคอุสุภะเขาขาด และเหมือนงูที่ถูกถอนเขี้ยวแล้ว ย่อมเป็นผู้ละเอียดอ่อนละมุนละไม ผ่องแผ้วด้วยสุข ดังนั้น คำว่า นิวาโต จึงหมายถึงความเป็นผู้มีมีความประพฤติไม่ลำพอง คือนำเอามานะที่เจริญออกจากตัว มีความสงบเสงี่ยมเจียมตน ไม่แบ่ง ไม่ทะนงตน ไม่มีความมานะถือตัว ไม่อวดดีถือดี ไม่ยโสโอหัง ไม่ดูถูกเหยียดหยามใคร ไม่กระด้าง ไม่เย่อหยิ่งจองหอง

สิ่งที่สามัญชนคนทั่วไปหลงผิดแล้วยึดเอาทำให้ถือตัว

(1) ชาติตระกูล เช่น คิดว่า “ตระกูลฉันนี้เป็นตระกูลใหญ่ เชื้อสาย ผู้ดีเก่า พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ก็รุ่นที่รุ่นมีชื่อเสียงโด่งดังมาตลอด คนอื่นจะมาเทียบฉันได้อย่างไร” เมื่อหลงถือว่าตนมีชาติตระกูลสูงกว่าผู้อื่น ความถือตัวก็เกิดขึ้น

(2) ทรัพย์สมบัติ เช่น คิดว่า “ทรัพย์เงินทองของฉันมีมากมาย จะซื้อจะหาอะไรก็ได้ อย่งไร ไม่เห็นจะต้องไปง้อ ไปเกรงใจใคร” เมื่อหลงถือว่าตนมีทรัพย์สมบัติมากกว่าผู้อื่น ความถือตัวก็เกิดขึ้น

(3) รูปร่างหน้าตา เช่น คิดว่า “ฉันนี้สวยน้อยหน้าใครเสียเมื่อไหร่ดูซิ ผิวก็ละเอียด จมูกก็โด่ง ตาก็กลม นางงามจักรวาลที่ว่าสวย ๆ ลองมาเทียบกันดูซักทีเถอะน่า ไม่น่าหกรกว่าใครสวยกว่ากัน” เมื่อหลงถือว่าตนมีรูปร่างหน้าตาดีกว่าผู้อื่น ความถือตัวก็เกิดขึ้น

(4) ความรู้ความสามารถ เช่น คิดว่า “ฉันนี้ความรู้ระดับปริญญาโท ปริญญาเอก ปริญญาที่ไหนที่ว่ายาก ๆ กวาดมาหมดแล้ว ฝีมือก็แน่นกว่าใคร ใคร ๆ ก็สู้ฉันไม่ได้” เมื่อหลงถือว่าตนมีความรู้ความสามารถสูงกว่าผู้อื่น ความถือตัวก็เกิดขึ้น

(5) ยศตำแหน่ง เช่น คิดว่า “ฉันนี้มันชั้นผู้ช่วยราชการกอง อธิบดี ปลัดกระทรวง แล้วใครจะมาแ่เท่าฉัน” เมื่อหลงถือว่าตนมียศตำแหน่งสูงกว่าผู้อื่น ความถือตัวก็เกิดขึ้น

(6) บริวาร เช่น คิดว่า “สมัครพรรคพวก ลูกน้องฉันมีเยอะแยะใครจะกล้ามาหือ ใครจะกล้ามากำเริบ” เมื่อหลงถือว่าตนมีบริวารมากกว่าผู้อื่น ความถือตัวก็เกิดขึ้น

คนทั่วไปมักหลงผิดยึดเอาสิ่งต่าง ๆ 6 ประการนี้ เป็นข้อถือดีของตัว ไม่เคยคิดว่าสิ่งต่าง ๆ ที่ว่านั้น มันจะเป็นของเราตลอดไปหรือไม่ จีรังยั้งยืนหรือเปล่า ที่ว่าหล่อ ๆ สวย ๆ พออายุสักหกสิบเจ็ดสิบจะมีใครอยากมอง เศรษฐี มหาเศรษฐี ทำการค้าผิดพลาดเข้า ล่มจมกลายเป็นยาจกภายในวันเดียวก็มีตัวอย่างมามากแล้ว และถึงจะเป็นเศรษฐีไปจนตายก็ใช้ว่าจะเงินขนทองไปปรโลกด้วยได้

²¹ ส.ส. (บาลี) 15/213/228, พ.ส. (บาลี) 25/453/418.

เมื่อไหร่ ถ้าไม่รู้จักสร้างคุณงามความดี ถึงมีเงินทองมากเท่าไรก็ไม่พ้นทุกข์ไปได้ ยิ่งรวยมากก็ยิ่งทุกข์มาก ทั้งหา ห่วง หวง ยศตำแหน่งบริวารนั้นก็มีไว้จะคงอยู่กับเราอย่างนั้นตลอดไป ทุกอย่างไม่มีอะไรแน่นอน ไม่ใช่เป็นของเราจริง ๆ เป็นเพียงสิ่งสมมุติกันขึ้นเพื่อให้คนในสังคมทำงานตามหน้าที่ของตนเท่านั้น สิ่งที่จะคงอยู่กับตัวเราอย่างแน่นอน และช่วยให้เราพ้นทุกข์ได้จริง ๆ คือความดีในตัวของเราต่างหาก

และการที่เราถือตัวเย่อหยิ่งทะนงตนนั้น มันทำให้อะไรในตัวเราดีขึ้นบ้าง จะทำให้คนอื่นนับถือว่าตัวเรายิ่งใหญ่ก็หาไม่ได้ รังแต่จะทำให้เขาเกลียดชังหมั่นหน้า เหมือนคนอยากให้คนอื่นรู้ว่าตัวอ้วนท้วนสมบูรณ์ จึงอมลมเข้าเต็มปากทำให้แก้มตู่ ใครเห็นเข้าแทนที่จะชม เขาก็มีแต่จะหัวเราะเยาะ และขึ้นอมลมอยู่อย่างนั้น ขำก็กินไม่ได้ น้ำก็กินไม่ได้ ตัวก็มีแต่จะผอมซูบซีดลงทุกที

แท้จริง ผู้ที่จะเป็นผู้ยิ่งใหญ่ได้รับการยกย่องนับถือจากคนอื่นทั้งกายและใจนั้นจะต้องเป็นผู้มีความอ่อนน้อมถ่อมตนเท่านั้น ผู้ที่ฉลาดจึงไม่ควรหลงยึดเอาสิ่งเหล่านี้มาทำให้ตนเกิดความถือตัว

คุณธรรมที่ช่วยลดความอวดคือถ้อยดี

(1) ต้องคบภักตยาณมิตร คือคบคนดี จะได้คอยแนะนำเตือนสติเราให้ประเมินค่าของตนเองถูกต้องตามความเป็นจริง คอยแนะนำปลูกสร้างนิสัยดี ๆ ให้กับเรา ไม่คบคนประจบสอพลอซึ่งจะพาเราไปในทางเสีย นอกจากนี้จะต้องแสดงความเคารพบูชาบุคคลที่ควรบูชาเสมอๆ เราจะได้ตระหนักเสมอว่า ผู้ที่มีคุณธรรมสูงกว่าเรายังมีอยู่

(2) ต้องมีโยนิโสมนสิการ คือรู้จักคิดไตร่ตรองเอง เช่น พิจารณาว่า คนเราไม่ได้อยู่แค่ฟ้า ถึงจะเก่งอย่างไรในที่สุดก็ต้องตายเหมือนกัน ตัวเราเองก็ไม่ได้วิเศษกว่าคนอื่นเลย ขณะเดียวกันสิ่งใดที่เป็นข้อถือตัวของเรา เช่น ชาติตระกูล ฐานะ รูปร่างหน้าตา ตำแหน่งหน้าที่การงาน บริวาร ให้หมั่นนำสิ่งนั้น มาพิจารณาเนือง ๆ ว่า สิ่งเหล่านั้นก็ไม่เที่ยงแท้ ไม่จีรังยั่งยืน ไม่ได้อยู่กับเราตลอดไปเช่นเดียวกัน

(3) ต้องมีความสามัคคี คือ การมีความสามัคคีในหมู่คณะ อนุเคราะห์ในหลักการ ตักเตือน รับฟังและเคารพความคิดเห็นของผู้อื่นอย่างมีเหตุผล

ลักษณะของผู้มีความถ่อมตนนั้น จะเป็นผู้ที่รู้คุณค่าของตนตามความเป็นจริง เจียมเนื้อเจียมตัว ทำให้มีลักษณะอาการแสดงออกที่ดีเด่นกว่าคนทั้งหลาย 3 ประการ ดังนี้

(1) มีกิริยาอ่อนน้อม คือไม่ลดตัวลงจนเกินควร และไม่ถือตัวจนเกินงาม มีกิริยาอันเป็นที่รัก อ่อนโยนละมุนละไมต่อคนทั่วไป ทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อยและผู้เสมอกัน รู้ที่ต่ำที่สูง ไม่ตีตนเสมอท่าน มีคุณสมบัติที่ดี สำหรับแสดงแก่คนทั้งหลายโดยเสมอหน้ากัน ไม่เลืกว่าเขาจะมีฐานะสูงกว่าหรือต่ำกว่าตน สงบเสถียร แต่ก็มีความองอาจ ผึ่งผายในตัว

(2) มีวาจาอ่อนหวาน คือมีคำพูดที่ไพเราะน่าฟัง ออกมาจากใจที่ใสสะอาดนุ่มนวล ไม่แข็งกระด้าง ไม่พูดโอ้อวดยกตัว และไม่พูดกล่าวโทษลบหลู่ทับถมคนอื่น เมื่อตนทำพลาดพลั้งสิ่งใดต่อ

ใคร ย่อมออกวาจาขอโทษเสมอ เมื่อผู้ใดแสดงคุณต่อตนอย่างไรก็ออกวาจาขอบคุณเขาเสมอ ไม่พูดเยาะเย้ยถากถางผู้ทำผิดพลาด ไม่ใช้วาจาข่มขู่ผู้อื่น เห็นใครทำดีก็ชมเชยสรรเสริญจากใจจริง

(3) มีใจอ่อนโยน คือมีใจอบน้อม ละมุนละม่อม ถ่อมตัว มีใจอ่อนละไมแต่มีใจอ่อนแอ มีใจเข้มแข็งแต่มีใจแข็งกระด้าง ไม่นิยมอวดกำลังความสามารถ แต่พยายามฝึกตนเองให้มีความสามารถถือคติว่า “จงมีแรงเหมือนยักษ แต่อย่าใช้แรงอย่างยักษ” ไม่ถือความคิดของตัวเป็นใหญ่ มีใจเปิดกว้าง ยอมรับความคิดเห็นของคนอื่น รู้จักลดหย่อนผ่อนผันแก่กัน ถือคติว่า “ไม่ลำเดียวยังต่างปล้อง ฟันยังต่างใจ สิบคนสิบความรู้ สิบคนสิบความคิด แม้สิบคนก็สิบความเห็น” เมื่อใครเขาไม่เห็นพ้องกับตนก็ไม่ด่วนโกรธ แล้วค่อย ๆ ปรับความคิดเห็นเข้าหากัน โดยยึดเอาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นแกนกลาง

3) ความสันโดษ (ไม่สຸຣຸຍສຸຣາຍ) ภาษาบาลีว่า สนโตส แปลว่า ยินดี ชอบใจ พอใจ อิ่มใจ สุขใจกับของของตน กับของที่มีอยู่ และโดยมีใจสม่ำเสมอ ความหมายโดยย่อคือให้รู้จักพอ รู้จักประมาณ เป็นการยินดีพอใจกับสิ่งที่มีอยู่และแสวงหาได้อย่างสุดความสามารถ เมื่อเราแสวงหาอย่างเต็มกำลังแล้วได้รับเพียงใดก็ใช้จ่ายเพียงนั้น ไม่แสวงหาจนเกินขอบเขตหรือใช้จ่ายจนเกินกำลังทรัพย์เพราะการแสวงหาหรือใช้จ่ายเกินกำลังนั้นไม่ใช่ความสันโดษ

ลักษณะของความสันโดษ จะต้องประกอบด้วยลักษณะ 3 อย่าง ดังต่อไปนี้ คือ

- (1) สแกน สนโตโส ยินดีกับของของตน
- (2) สนเตน สนโตโส ยินดีกับสิ่งที่ได้มา
- (3) สเมน สนโตโส ยินดีโดยมีใจสม่ำเสมอ

ยินดีกับของของตน หมายถึงยินดีกับสิ่งที่ตนมีอยู่แล้ว พอใจกับของของตนไม่ว่าจะเป็น บิณฑบาตของเรา บุตรภรรยาของเรา งานของเรา ประเทศชาติของเรา ถึงจะมีข้อบกพร่องอย่างไรก็ค่อย ๆ แก้ไขกันไปให้ดีขึ้น ไม่คิดไขว่คว้าแย่งชิงเอาของคนอื่นเขามาเป็นของตน

ช่างซ่อมรองเท้าริมถนนมีความพอใจในงานของตน ตั้งใจทำงานด้วยความขยันขันแข็ง รอบคอบละเอียดลออเป็นที่ติดใจของลูกค้า สามารถเก็บหอมรอมริบที่ละเล็กละน้อยจนตั้งตัวได้ กิจการขยายใหญ่โตก็มีตัวอย่างให้เห็น

บุคคลเมื่อพอใจในสิ่งใด เขาย่อมก้าวหน้าอย่างไม่หยุดยั้งในสิ่งนั้น ความพอใจจะเป็นพลังหนุนให้เกิดความพยายาม ส่วนความไม่พอใจจะทำให้คนเหนื่อยหน่าย ระอิดระอา

ความยินดีในของของตนนี้ จะเป็นเครื่องกำจัดความเกียจคร้านเบื่อหน่าย และโลภอยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตน

ยินดีกับสิ่งที่ได้มา หมายถึงยินดีกับของส่วนที่ตนได้มา คือเมื่อแสวงหาประโยชน์อันใดทุ่มเทสติปัญญาความสามารถทำไปเต็มที่แล้วได้เท่าไรก็พอใจเท่านั้น อาจจะได้ไม่ถึงเป้า ประณีตสวยงามไม่ถึงเป้า ก็พอใจยินดีเพียงแค่นั้น ไม่ถึงกับกระวนกระวายเป็นทุกข์ เพราะได้ไม่สมอยาก ไม่เป็นคนชนิดที่ไม่ได้ด้วยเล่ห์ก็เอาด้วยกล ไม่ได้ด้วยมนต์ก็เอาด้วยคาถา

คนที่ขาดลักษณะสันโดษข้อนี้ มักเป็นคนดูถูกโง่เขลาของตนเอง พยายามใส่ไฟตนเอง ให้เดือดร้อนจนได้ แทนที่จะชอบส่วนที่ได้กลับนึกเกลียดชังรำคาญใจ แล้วเอาความชอบใจไปฝากไว้ กับส่วนที่ตัวไม่ได้

คนทอดแหหาปลาที่ขาดลักษณะสันโดษข้อนี้ มักจะคิดเสมอว่าปลาตัวที่หลุดมือลงน้ำตัว โตกว่าตัวที่จับได้ เกลียดปลาตัวที่จับได้ แต่พอใจปลาตัวที่หลุดมือ ผลที่สุดก็ต้องกินปลาตัวที่เกลียด แล้วเฝ้าทุกขใจเสียดายปลาตัวที่หลุดมือ คนประเภทนี้ไม่มีหวังได้กินปลาอร่อย ๆ จนตาย เพราะคิด เสมอว่า ตัวที่อร่อยที่สุด คือตัวที่จับไม่ได้

ยินดีโดยมีใจสมำเสมอ หมายถึงไม่รู้สึกรักใคร่ใจจนเกินไปเมื่อได้พบสิ่งที่ถูกใจ และไม่เสียใจ จนเกินไป เมื่อต้องประสบกับสิ่งที่ไม่ถูกใจ

ประเภทของสันโดษมี 3 อย่าง คือ

(1) ยถาลาสนโดษ ยินดีตามที่ได้ (2) ยถาพลสนโดษ ยินดีตามกำลัง

(3) ยถาสารูปสนโดษ ยินดีตามควรแก่ฐานะ

ยินดีตามที่ได้ คือได้สิ่งใดมา ก็พอใจอย่างนั้น ไม่เสียใจถ้าได้ไม่เท่าที่ต้องการ แต่ชวนชวน สร้างเหตุให้ดีที่สุดและให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป เช่น เป็นข้าราชการขยันทำงานตั้งใจว่าน่าจะจะได้เลื่อนขึ้นสัก 2 ชั้น แต่ถ้าเกิดได้เลื่อนแค่ชั้นเดียวก็ไม่เสียใจ พอใจว่าได้เลื่อนขึ้นมา 1 ชั้น ก็ทำงานสร้างประโยชน์ได้ มากกว่าเดิมแล้ว จากนั้นก็ตั้งใจทำงานในหน้าที่ให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

ยินดีตามกำลัง คือคนเรามีความสามารถไม่เท่ากัน ทั้งกำลังกาย กำลังความคิด กำลังใจ กำลังความดี ก็ต้องรู้ว่ากำลังของตนเองมีแค่ไหนและแสวงหาหรือยอมรับเฉพาะของที่ควรแก่ สมรรถภาพของตนเองเท่านั้น ไม่เป็นคนตีราคาตัวเองผิด คิดเองง่าย ๆ ตื้น ๆ ว่าเขาเป็นอะไร ตัวก็จะ เป็นได้อย่างเขาทุกอย่าง เข้าทำนอง “เห็นเขานั่งคานหาม เอามือประสานกัน”

ยินดีตามควรแก่ฐานะ คือให้พิจารณาว่าเรามีฐานะเป็นอะไร นักบวช ชาวบ้าน ผู้ใหญ่ ผู้น้อย ครู นักเรียน นายพัน นายร้อย นายสิบ อธิบดี เสมียน ฯลฯ แล้วก็แสวงหาหรือยอมรับแต่ของที่ ควรกับฐานะของตน ไม่เป็นคนใฝ่สูง เกินศักดิ์ เช่น เราเป็นผู้น้อยก็ไม่ควรใช้ข้าวของเครื่องใช้ที่หรูหรา ราคาแพง เกินหน้าเกินตาเพื่อนร่วมงานหรือผู้บังคับบัญชาเพราะอาจทำให้เกิดความหมั่นไส้ชิงฉา ริษยา และไม่เป็นผลดีกับตัวเรา ไม่เป็นคนประเภทจมไม่ลง

สันโดษทุกประเภทจะต้องประกอบด้วยศีลธรรม คือของใดก็ตามแม้เราจะได้มา แต่ถ้าไป ยินดีกับของนั้นแล้วจะทำให้เราผิดศีลธรรม เสียชื่อเสียง เสียเกียรติยศ เสียศักดิ์ศรี ก็ไม่ควรยินดีกับ ของสิ่งนั้น เช่น ของที่ลักปล้นฉ้อโกงเข้ามา ของที่เป็นสินจ้างในทางที่ผิด ไม่เป็นคนลุ่มแก่อ่านาจความ มักได้

พระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่องสันโดษนั้น ไม่ได้สอนให้คนเกียจคร้าน ท้อถอย ไม่ทำงาน หรือทำงานเรื่อย ๆ เฉื่อยฉะ เป็นภัยต่อความเจริญความก้าวหน้าอย่างที่เราเข้าใจกัน ตรงกันข้าม มงคล ข้อนี้ชี้ให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า ถ้าแต่ละคนรู้จักสถานภาพของตนเอง สำนึกในฐานะ ความสามารถ และ

ความมีคุณธรรมของตนอยู่เสมอแล้ว ความมีสันโดษจะเกิดขึ้นเองโดยอัตโนมัติ จะทำให้ทุกคนพอใจกับของของตน พอใจกับของที่ตนได้มา และพอใจกับของที่สมควรแก่ตน จะไม่มีการเบียดเบียน แก่งแย่งชิงดี อิจฉาริษยา ให้อภัยเสีย ฉ้อโกงกัน ฯลฯ

การแก่งแย่งชิงดีกันจนถึงทำลายกัน ใส่ร้ายป้ายสีกัน การทุจริตและมิชอบต่าง ๆ ที่ระบาดในสังคมทุกวันนี้ก็เพราะใจของคนเหล่านั้นไม่มีสันโดษ มุ่งจะเอาแต่ได้ ไม่คำนึงถึงผิดชอบชั่วดี ความเห็นแก่ตัวของผู้มีอำนาจ การกอบโกยฉวยโอกาสของพ่อค้านักธุรกิจโดยไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของคนส่วนมาก ความร่ำรวยเพราะโลภจัด ได้เท่าไรก็ไม่รู้จักพอ จนกลายเป็นมัวเมาในวัตถุ ทะเยอ ทะยานจนเกินกำลังความสามารถของตน ได้มาโดยสุจริตไม่ทันใจ ก็ลงมือประกอบการทุจริตต่าง ๆ เพื่อสนองความอยากอันเผาลนจิตใจอยู่ ดำเนินชีวิตไปอย่างไรเหตุผลก็เพราะขาดสันโดษนั่นเอง

การพัฒนาสังคมจำเป็นต้องมีทั้งสันโดษและความเพียร เพราะความเพียรพยายามที่ไม่มีสันโดษควบคุมย่อมเกินพอดี และนำไปสู่ทางที่ผิดได้ง่าย ล่อแหลมต่ออันตรายเหมือนรถไม่มีเบรกหรือเบรกแตก ย่อมวิ่งเลยขีดที่ต้องการไป ตกหลุมตกลบลงเหวข้างทางได้ง่าย บังคับให้หยุดไม่ได้ตามความปรารถนา

ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า “สันโดษเป็นคุณธรรมอันประเสริฐ เป็นไปเพื่อความเจริญสุขทั้งแก่ตนเอง ครอบครัว และสังคมประเทศชาติ หัวใจของผู้มีความสันโดษเท่านั้น จึงจะเหมาะแก่การปลูกฝังคุณธรรมอื่น ๆ และคนมีสันโดษเท่านั้นจึงจะทำความดีได้ยั่งยืนไม่จิตจาง และทำดีด้วยความสุจริตใจที่สังคมพัฒนาไปได้ช้าเพราะคนขาดสันโดษต่างหาก หาใช่เพราะคนมีสันโดษไม่”

สามัญชนคนทั่วไปไม่รู้จักพอ ไม่รู้จักประมาณในสิ่งต่อไปนี้

(1) อำนาจวาสนา เช่น เป็นผู้อำนวยการกองก็ไม่พอ อยากเป็นอธิบดีหรือเป็นผู้แทนราษฎรก็ไม่พอ อยากเป็นรัฐมนตรี ทั้ง ๆ ที่ความสามารถไม่ถึง

(2) ทรัพย์สินสมบัติ เช่น มีบ้านหลังเล็กก็ไม่พอ อยากจะได้บ้านหลังใหญ่ มีเงินล้านก็ไม่พอ อยากจะได้เงินสิบล้าน

(3) อาหาร เช่น มีอาหารธรรมดารับประทานก็ไม่พอ ยังอยากจะไปรับประทานอาหารแพง ๆ ตามภัตตาคารหรู ๆ เกินฐานะ เกินความจำเป็น

(4) กามคุณ เช่น มีสามีหรือภรรยาแล้วก็ไม่พอ อยากจะมีใหม่อีก

ในการดำรงชีพ พระพุทธศาสนามุ่งให้ทุกคนหาปัจจัย 4 หล่อเลี้ยงร่างกาย พอเพียงเพื่อให้สังขารนี้สามารถดำรงอยู่ได้ตามอัตรภาพ จากนั้นก็ใช้ร่างกายนี้สร้างความดีต่าง ๆ มิได้มุ่งหมายให้คนเรารด้นรนไขว่คว้าทะเยอทะยานจนเกินเหตุ เพื่อให้มีวัตถุต่าง ๆ พร่ำพร้อมบริบูรณ์ไว้บำรุงบำเรอตน เพราะฉะนั้น ความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ มิใช่วัดด้วยการมีทรัพย์สินเต็มท้องพระคลังหรือเต็มล้นอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง แต่อยู่ที่ไม่มีคนอดอยากยากไร้ และอยู่ที่คุณภาพชีวิตของประชาชนต่างหาก

“สนตุฎฐิปรหมิ ธนั
ความสันโดษเป็นยอดทรัพย์”²²

นาฬิ ภิกขเว อญญ เอกธมฺมปิ สมฺนุสฺสํสามิ, เยน อนุปฺปนฺนา วา กุสลา ธมฺมา อุปฺปชฺชนติ, อุปฺปนฺนา วา อกุสลา ธมฺมา ปริหายนติ, ยถิทํ ภิกขเว สนตุฎฐิตา. สนตุฎฐสฺส ภิกขเว อนุปฺปนฺนา เจว กุสลา ธมฺมา อุปฺปชฺชนติ, อุปฺปนฺนา จ อกุสลา ธมฺมา ปริหายนติ.²³

ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดเกิดขึ้น หรืออกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมไปเหมือนความเป็นผู้สันโดษ ภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลสันโดษ กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วย่อมเสื่อมไป

4) การทำงานให้สำเร็จประกอบด้วยความขยันหมั่นเพียร เป็นลักษณะของคนทำงานได้อย่างรวดเร็วมีประสิทธิภาพและถูกต้องโดยไม่ให้คั่งค้างเหมือนดินพอกหางหมู ในอรรถกถาท่านได้กล่าวถึงลักษณะการทำงานที่ดีไม่คั่งค้าง²⁴ ไว้ 5 อย่าง คือ

(1) กาลญฺญตา-ทำงานถูกกาล คือเวลาไหนควรทำอะไรก็ทำสิ่งนั้น รู้จักสร้างโอกาสเมื่อมันมาไม่ถึง หากโอกาสมาแล้วก็ต้องรู้จักรักษาไว้ รวมทั้งถ้าโอกาสยังไม่มาและไม่ใช้เวลาที่เหมาะสม ก็ต้องรอโอกาสที่เหมาะสมกว่า

(2) ปติรูปการิตา-ทำอย่างเหมาะสม คือทำสมควรแก่กิจการนั้น ๆ ไม่น้อยเกินไป ไม่มากเกินไป ทำให้เหมาะกับตัวเอง เช่น คนที่อยู่ทะเลทรายจะประกอบอาชีพเพาะปลูกก็ไม่เหมาะสม

(3) อนลสตา-ไม่เกียจคร้าน คือคนเกียจคร้านชอบผัดวันประกันพรุ่งหรือหาเหตุ ต่าง ๆ นานามาอ้าง เช่น รอกฤษ์รอยาม พระพุทธเจ้าตรัสว่า ถ้าเราจะทำความดีเมื่อไร กฤษ์ก็ดีเมื่อนั้น ไม่ต้องรอ ทำไปได้เลย ประโยชน์ย่อมเป็นฤกษ์ของประโยชน์เอง

(4) อุกฺกฺขณวิริยสมฺปทา-มีความขยันหมั่นเพียร คือทำงานด้วยความใส่ใจ ถ้าทำงานด้วยความเอาใจใส่และมีความฉลาดรอบรู้ งานนั้นก็จะไม่สับสนยุ่งเหยิงต่อไป

(5) อพฺยสฺนียตา-ทำให้งานไม่เสียหาย คือ การไม่ทำงานหรือทำงานไม่ดี นับว่าเป็นการทำให้งานเสียหาย สาเหตุมาจากอบายมุข-ความเสื่อมที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้มีการเป็นนักเลงสตรีเป็นต้น แม้เราทำงานเป็นอย่างดี แต่ถ้าเราเป็นนักเลงเหล่านี้ งานของเราก็อาจจะเสียหายก็ได้

ดังนั้น จึงต้องรู้จักทำงานให้ถูกกาล เหมาะสม และขยัน การงานทั้งหมดจึงไม่คั่งค้าง

นภตตํ ปฏฺิมาเนนตํ

อตฺโถ พาลํ อุปฺจจคา

อตฺโถ อตฺถสฺส นภตตํ

กึ กริสฺสนติ ตารกาฯ²⁵

²² ชุ.ธ. (บาลี) 25/204/53.

²³ อจ.เอก. (บาลี) 20/65/11.

²⁴ ชุ.ช.อ. (บาลี) 6/121.

²⁵ ชุ.ชา. (บาลี) 27/49/12.

“ประโยชน์ย่อมล่วงเลยคนโง่ ผู้มัวรอทุกข์ยามอยู่ ประโยชน์
เป็นทุกข์ของประโยชน์เอง ดวงดาวจักทำอะไรได้”

พระพุทธเจ้าตรัสหลักอิทธิบาท 4 อันเป็นวิธีทำงานให้เสร็จไว้ ได้แก่

(1) ฉันท-ความรักงาน จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อเราเล็งเห็นผลของงานว่า ถ้าทำงานนี้แล้วจะ
ได้อะไร เช่น เรียนหนังสือแล้วจะได้วิชาความรู้ไปประกอบอาชีพเมื่อรู้อย่างนี้แล้ว เราก็จะเกิดความ
เต็มใจทำ

(2) วิริย-ความพากเพียร ความไม่ท้อถอย เป็นคุณธรรมทางใจ เรียกความรู้สึกนี้ว่า
ความกล้า ความกล้านั้นแม้จะมีอุปสรรคเพียงใดก็จะมีใจทำและจะมีความเพียรขึ้นมาได้
จำเป็นต้องละเว้นจากอบายมุขให้ได้เสียก่อน “ฐานะ 5 อย่างคือ นิทาสีลตา-ความชอบนอน สภาสีล
ตา-ความชอบคุย อนุชานสีลตา-ความไม่หมั่น อสสตา-ความเกียจคร้าน และโกธปณณตา-ความโก
ธง่าย พระผู้มีพระพุทธเจ้าตรัสว่า เป็นทางแห่งความเสื่อม เพราะคนถึงพร้อมด้วยฐานะ 5 อย่างนั้น
เป็นทุกข์สุดก็มาถึงความเจริญของทุกข์สุด เป็นบรรพชิตก็ไม่ถึงความเจริญของบรรพชิต ย่อมเสียหาย
อย่างเดียว ย่อมเสื่อมอย่างเดียวแน่แท้”²⁶

(3) จิตต-ความเอาใจใส่ หรือ ความตั้งใจทำ คนมีจิตตะเป็นคนไม่ปล่อยปละละเลยกับ
งานของตน คอยตรวจตรางานของตนเองอยู่เสมอ ทั้งที่ทำแล้วและยังไม่ได้ทำ

(4) วิมสา-ความเข้าใจทำ วิธีทำงานให้สำเร็จอยู่ในอิทธิบาทข้อสุดท้ายนี้ วิมสา แปลว่า
การพิจารณาพิเคราะห์ หมายความว่า ทำงานด้วยปัญญา ด้วยสมองคิด ไม่ใช่สักแต่ว่าทำ คนเราแม้จะรัก
งานแค่ไหน บากบั่นปานใด หรือเอาใจจดจ่ออยู่ตลอดเวลา แต่ถ้าขาดการใช้ปัญญาพิจารณางานด้วย
แล้ว ผลที่สุดงานก็ค้างค้ำจนได้ เพราะแม้ว่าขั้นตอนการทำงานจะสำเร็จไปแล้วแต่ผลงานก็ไม่เรียบร้อย
ต้องทำกันใหม่ซ้ำไป

คนที่ทำงานด้วยปัญญานั้นจะต้อง

- ทำให้ถูกต้อง ไม่ทำก่อนหรือหลังเวลาอันควร
- ทำให้ถูกต้องลักษณะของงาน

โยธ สีตถจ อุณทยจ

ติณฯ ภียโย น มณณติ

กรํ ปุริสกิจจานิ

โส สุขฯ น วิหายติ ฯ²⁷

“บุคคลใดไม่คำนึงถึงหนวร้อน อดทนให้เหมือนหญ้า กระทำกิจ

ที่ควรทำด้วยเรี่ยวแรงของลูกผู้ชาย บุคคลนั้นย่อมไม่เสื่อมจากสุข”

5) ความมีวินัย คำว่า “วินัย” ตามความหมายภาษาบาลี หมายถึงเป็นเครื่องแนะนำ
บุคคล โดยใช้เป็นเครื่องมือในการฝึกอบรมกาย วาจาของบุคคล เช่น ข้อกำหนด ข้อบังคับ กฎเกณฑ์

²⁶ ชุ.สุตต.อ. (บาลี) 1/96/173.

²⁷ ที.ปา. (บาลี) 11/153/161.

เพื่อควบคุมให้มีความเป็นระเบียบนั่นเอง วินัยทางพระพุทธศาสนามีทั้งของบรรพชิตและคฤหัสถ์ จึงมี 2 ประเภท คือ

(1) อนาคาริกวินัย วินัยสำหรับบรรพชิต ได้แก่ วินัยของพระภิกษุ จุดมุ่งหมายสูงสุดของบรรพชิต คือความหมดกิเลส ผู้จะหมดกิเลสได้ต้องมีปัญญาย่างยิ่ง ผู้จะมีปัญญาย่างยิ่งได้จะต้องมีสมาธิอย่างยิ่ง ผู้จะมีสมาธิอย่างยิ่งได้ จะต้องตั้งอยู่บนฐานของศีลอย่างยิ่ง คืออนาคาริกวินัย 4 ประการ อันเป็นพื้นฐานของความบริสุทธิ์ ได้แก่ (1) ปาฏิโมกขสังวร คือการสำรวมอยู่ในศีล 227 ข้อ ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ เว้นข้อที่พระองค์ทรงห้าม ทำตามข้อที่พระองค์ทรงให้ปฏิบัติ (2) อินทริยสังวร คือความสำรวม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้เพละเลเลินไปกับอารมณ์อันน่าใคร่ อันเกิดจากการเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส สัมผัส และการรับรู้อารมณ์ทางใจ อะไรที่ไม่ควรดูก็อย่าไปดู อะไรที่ไม่ควรฟังก็อย่าไปฟัง อะไรที่ไม่ควรดมก็อย่าไปดม อะไรที่ไม่ควรลิ้มชิมรสก็อย่าไปลิ้มชิม อะไรที่ไม่ควรถูกต้องสัมผัสก็อย่าไปถูกต้องสัมผัส และอะไรที่ไม่ควรคิดก็อย่าไปคิด (3) อาชีวนปาริสุทธิ คือการหาเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ ได้แก่ การบิณฑบาต สำหรับการเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิดที่เรียกว่า อนธนา เช่น การหาลาภสักการะด้วยการไ้ห่วย การเป็นหมอดู การเป็นพ่อสื่อแม่ชัก การประจบชาวบ้าน จัดเป็นการกระทำที่ผิดพระวินัย (4) ปัจจยปัจจเวกขณะ คือการพิจารณาก่อนที่จะบริโภคหรือใช้สอย ปัจจย 4 ว่าสิ่งนั้นเป็นเพียงเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตให้อยู่ได้ เหมือนน้ำมันหยอดเพลารถให้รถแล่นไปได้เท่านั้น เมื่อเราพิจารณาดังนี้แล้วย่อมบรรเทาความหลง ความมัวเมาในอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรคได้ ทำให้กินเพื่ออยู่ ไม่ใช่อยู่เพื่อกิน

(2) อาการิกวินัย วินัยสำหรับคฤหัสถ์ ได้แก่ วินัยของชาวพุทธชายหญิงทั่ว ๆ ไป คือ กุศลกรรมบถ 10 ประการ²⁸ (1) ไม่ฆ่าชีวิตคน หรือสัตว์ไม่ว่าน้อยใหญ่ (2) ไม่ลักทรัพย์ ยักยอกเงิน สิ่งของมาเป็นของตัวเอง (3) ไม่ประพฤติผิดในกาม ผิดลูกผิดเมีย ช่มชู้นกระทำชำเรา (4) ไม่พูดโกหก หลอกลวงให้หลงเชื่อ หรือชวนเชื่อ (5) ไม่พูดส่อเสียด นินทาว่าร้าย ยุยงให้คนแตกแยกกัน (6) ไม่พูดจาหยาบคาย ให้เป็นที่แกล้งของคนอื่น (7) ไม่พูดจาไร้สาระ หรือที่เรียกว่าพูดเพ้อเจ้อไม่มีสาระ เหตุผลหรือประโยชน์อันใด (8) ไม่โลภอยากได้ของเขา คือไม่มีความคิดอยากเอาของคนอื่นมาเป็นของเรา (9) ไม่คิดร้าย ผูกใจเจ็บแค้น ปองร้ายคนอื่น (10) ไม่เห็นผิดเป็นชอบ เช่น เห็นว่าบิดามารดาไม่มีความสำคัญ บุญไม่มีจริง เป็นต้น โดยสรุป วินัยสำหรับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนที่สำคัญคือ ศีล 5

ศีล 5 นี้มีชื่อว่า ปกตศีล เป็นศีลธรรมชาติของคนทั่วไปที่จะต้องรักษาไม่ล่วงละเมิดแน่นอน ไม่ขึ้นอยู่กับชนชาติ หรือศาสนาใด ๆ ไม่ว่าเขาจะเข้าใจหรือไม่เข้าใจเรื่องศีล สมาทานหรือไม่สมาทาน ก็ตาม เกิดเป็นคนหรือสัตว์เดรัจฉานถ้าละเมิดศีลก็ย่อมได้รับโทษเหมือนกันหมด แต่ถ้าเขารักษาศีลดี ก็จะได้รับอานิสงส์ คือ มีสุขภาพดี มีอายุยืน เป็นต้น ดังนั้น ศีลจึงเป็นวินัยทางธรรมเบื้องต้นของคน

²⁸ อก.ทสก. (บาลี) 24/176/219-221.

เป็นเครื่องจำแนกคนออกจากสัตว์ปกติของคนที่สำคัญมี 5 ประการ ฉะนั้น เพื่อรักษาปกติของคนไว้ ศีลข้อที่ 5 จึงเกิดขึ้นว่าคนจะต้องไม่เสพของมีนเมาให้โทษ

สรุป

จากสาระคำสอนราชวสดีธรรมหมวดที่ 3 ที่กล่าวถึงข้างต้นนี้ นอกจากจะเป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาแล้ว ยังมีความสำคัญในฐานะของวรรณกรรมคำสอนที่มุ่งสอนบุคคลที่เป็นข้าราชการหรือบุคลากรขององค์กรต่าง ๆ สาระคำสอนในบทความนี้มุ่งนำเสนอแนวทางการประพฤติปฏิบัติตนตามภาระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย เช่น พึงเป็นผู้ได้รับการฝึกฝนศิลปศาสตร์จนมีความรู้ความสามารถที่จะปฏิบัติหน้าที่ได้โดยไม่บกพร่อง พึงเป็นผู้มีความอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นต้น ซึ่งสาระคำสอน “ราชวสดีธรรม” นี้เองที่เป็นต้นเค้าให้เกิดวรรณกรรมคำสอนที่แต่งขึ้นเพื่อสอนขุนนาง และข้าราชการสำนวนต่าง ๆ ขึ้น

เมื่อกล่าวโดยสรุป หลักราชวสดีธรรมในหมวดที่ 3 เป็นการแสดงถึงคุณลักษณะที่ดีของข้าราชการ บุคลากรในองค์กรต่าง ๆ ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่ต้องการและเป็นที่ยอมรับของสังคม การนำสาระคำสอน “ราชวสดีธรรม” มาใช้กันอย่างต่อเนื่องทั้งในรูปวรรณกรรมคำสอน การเขียนแทรกในวรรณคดี หรือตำรา รวมถึงกรอบที่นำมาตราขึ้นเป็นกฎหมายทั้งที่เป็นกฎหมายในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช และกฎหมายในระบอบประชาธิปไตย เป็นเครื่องบ่งชี้ว่าสาระคำสอน “ราชวสดีธรรม” ยังคงเป็นที่ยอมรับอยู่ในสังคมไทยเรื่อยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จึงเป็นจำเป็นอย่างยิ่งที่บุคลากรในองค์กรต่าง ๆ ควรนำมาประพฤติปฏิบัติให้เป็นปกติชีวิตในการปฏิบัติหน้าที่อันจะเป็นเหตุนำมาซึ่งความเจริญของงานไปบุลย์ทั้งตนเองและองค์กร

บรรณานุกรม

- กิตติพันธ์ รุจิรกุล, **พฤติกรรมผู้นำทางการศึกษา**, กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พรีนติ้งเฮาส์, 2529.
- ดารณี จุนเจริญวงศ์, **การจัดการความรู้**, ชลบุรี: สำนักงาน ป้องกันควบคุมโรคที่ 3 จังหวัด ชลบุรี กลุ่มส่งเสริมสนับสนุนวิชาการ. ถ่ายเอกสาร, 2548.
- นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์, **หลักการบริหารการศึกษา**, กรุงเทพมหานคร: ศูนย์การพิมพ์, 2529.
- เบญจมาศ อยู่เป็นแก้ว, **การสอนแบบบูรณาการ Integrated Instruction**. พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, 2548.
- พระโมคคัลลานมหาเถระ. **อภิธานปทีปิกา และ อภิธานปทีปิกา สุกิ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535.
- พิมพ์พันธ์ เดชะคุปต์และเยาว์ ยินสุชาติ, **ทักษะ 5 C เพื่อการพัฒนาหน่วยการเรียนรู้และการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

พุทธทาสภิกขุ, **คู่มือมนุษย์** (ฉบับศาสนบุรณ์), กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, 2543.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **ปกรณวิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ วิญญูญาณ, 2539.
โรงพิมพ์วิญญูญาณ, 2539-2543.

วิเศษ ชินวงศ์, **การจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ**. วารสารวิชาการ, 10 ตุลาคม 2544.

สิริพัชร เจษฎาวิโรจน์, **การพัฒนาหลักสูตรบูรณาการสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนวัดเสมียนนารีกรุงเทพมหานคร**. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์ดุสิต (หลักสูตรและการสอน) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2549.

อรัญญา สุธาสิโนบล, **แนวคิดในการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ**. วารสารวิชาการ, ปีที่ 5, 2552.

J.W. Getzels, **Creativity and Intelligence: Exploration with Gifted Students**, New York: Wiley, 1957.

ศีลธรรมบนเส้นทางสองแพร่ง : กรณีการท้องก่อนวัยสมควรและ

ปัญหาการทำแท้งในทัศนะของพระพุทธศาสนา

Morality on Two Crossroad: A Case of Premature Pregnancy and
Abortion in Buddhist View

พานุมাত্র เนโส¹, ธานี สุวรรณประทีป², ธรรวัช ภูมิประมาณ³

Panumart Neso¹, Thanee Suwanprateep², Theethawat Phoomparmran³

Email: Mcupali001@gmail.com¹, Email: Thanee.suw@mcu.ac.th²,

Email: acting.lt.theethawat@gmail.com³

Received: May 13, 2025 Revised: June 9, 2025 Accepted: June 23, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ปัญหาศีลธรรมเกี่ยวกับการท้องก่อนวัยและการทำแท้งในบริบทของพระพุทธศาสนา โดยอธิบายแนวคิดพุทธจริยศาสตร์และหลักธรรมต่าง ๆ ที่สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางแก้ไข รวมถึงเสริมองค์ความรู้สมัยใหม่ เช่น แนวคิดสิทธิเสรีภาพของสตรี การแพทย์สมัยใหม่ และบทวิเคราะห์เปรียบเทียบกับกฎหมายของประเทศต่าง ๆ เพื่อเปิดพื้นที่สำหรับการสนทนาทางจริยธรรมในสังคมไทยร่วมสมัย การแท้งเป็นการสิ้นสุดของการตั้งครรภ์ ก่อนที่เด็กจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้นอกครรภ์มารดา การสิ้นสุดของการตั้งครรภ์ก่อนอายุครรภ์ 28 สัปดาห์ ความสับสนคือ ระบบศีลธรรมแบบเด็ดขาดถือการทำลายชีวิตเป็นสิ่งผิดไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ แต่ปัญหาเกิดขึ้นคือ หากเด็กในครรภ์พิการ ป่วย หากปล่อยก็อาจเป็นภาระกับมารดา สร้างความทุกข์ให้แก่เด็กจนตาย ซึ่งตัวศีลธรรมแบบเด็ดขาดอาจเป็นผู้ทำลายเป้าหมายของศีลตัวเอง ปัญหาการทำแท้งเป็นปัญหาด้านศีลธรรม จริยธรรมที่เกิดกับหญิงผู้ทำแท้ง หมอที่ลงมือทำแท้ง คนรอบข้างที่สนับสนุนการทำแท้ง หรือคนใดที่เห็นตาม จะด้วยความจำเป็นจำยอม หรือเต็มใจก็ตามถือว่าผิดศีลธรรม ปัญหาการทำแท้งในสังคมไทยเกิดจากความอ่อนแอทางศีลธรรม มารดาบิดาขาดความรู้ ความรับผิดชอบ ขาดการวางแผนครอบครัวที่ถูกต้อง แนวทางแก้ปัญหการทำแท้งในทัศนะของพระพุทธศาสนา คือ ใช้ทางสายกลาง สถาบันครอบครัวให้อบอุ่น ส่งเสริมการศึกษาเรื่องเพศให้

¹ นักจัดการงานทั่วไป ปฏิบัติหน้าที่นักวิเคราะห์นโยบายและแผน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีสักขาพุทธโฆส นครปฐม.

² อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีสักขาพุทธโฆส นครปฐม.

³ นักวิชาการคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีสักขาพุทธโฆส นครปฐม.

ถูกต้องตามวัย ควบคุมสื่อที่ชั่วร้ายทางกามารมณ์ และส่งเสริมให้ดำเนินชีวิตด้วยศีลธรรมจริยธรรม โดยนำมาเป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เช่นหลักเบญจศีลเบญจธรรม เว้นจากฆ่าสัตว์ เว้นจากประพฤติดินกาม มีเมตตา มีสัจจะในคำครอง รวมถึงหลักไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นต้น

คำสำคัญ: ท้องก่อนวัยสมควร, การทำแท้ง, พระพุทธศาสนา

Abstract

This article aims at clarifying the problem of premature pregnancy and abortion whether is wrong or acceptable. Abortion is the end of pregnancy before the baby can live outside of mother's womb or ending of pregnancy before 28 weeks. The confusion was that categorical imperative ethics hold such case is wrong without exception. The question raises if in-womb baby was incomplete, sick, probably causing danger and burden to mother after, and child's suffering. With this condition, the categorical imperative view might damage moral itself. Abortion involves with mother who decided to commit the abortion, doctor, supporters or those who are agree with such abortion action, all are considered completely wrong. Moral weakness, parents' lack knowledge and irresponsibility, family planning mistakes are main causes of premature pregnancy in Thailand. The solution, in Buddhism's viewpoint, is middle way, i.e., family should conduct good warm relationship, learning, giving right sexual education to children, immoral media control and encouraging them to follow morality and ethics by implying Buddhist moral teachings such as the five precepts and five moral deeds to abstain from killing, misconduct in sexual relations, maintaining compassion and truthfulness in spouses, including the three training principles, morality, meditation, wisdom, etc.

Keywords: Premature pregnancy, Abortion, Buddhism

บทนำ

การทำความเข้าใจเรื่องเพศสถานะและเพศวิถีนั้น จำเป็นต้องให้ความสนใจกับผลกระทบของระบบแบบทุนนิยมและบริโภคนิยม เพราะเป็นกลไกสำคัญของระบบเศรษฐกิจ ซึ่งทุนนิยมมีได้หมายถึงมิติทางเศรษฐกิจเท่านั้น ยังเกี่ยวข้องกับมิติสังคมและวัฒนธรรมที่พยายามทำสิ่งเหล่านี้ให้กลายเป็นสินค้า เปลี่ยนวิถีชีวิตของคนให้เป็นแบบบริโภคนิยม เป็นการบริโภคเพื่อสื่อความหมายมิใช่เพื่อประโยชน์ใช้สอย โดยเฉพาะเรื่องเพศ ได้กลายมาเป็นเครื่องมือของระบบทุนนิยม เพศได้ถูกทำให้กลายเป็นสินค้าโดยผ่านการทำให้ร่างกายเป็นสินค้า ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในระบบคุณค่า และจารีตว่าด้วยเรื่องเพศที่กลายมาเป็นสินค้าที่ซื้อขายกันได้ตามท้องตลาดไม่เพียงในรูปแบบการค้าประเวณีเท่านั้น ยังมีการสร้างมายาคติเรื่องเพศไว้ในสินค้าหลายประเภท เมื่อคนที่ซื้อสินค้าไปบริโภคนอกจากจะได้ประโยชน์ใช้สอยแล้ว ยังได้มีความสุขทางเพศด้วยสินค้าเกือบทุกประเภทจึงหันมาเน้นให้เชื่อมโยงกับร่างกาย เพศสัมพันธ์และการกระตุ้นพลังทางเพศ ทำให้เกิดเสน่ห์และความน่าหลงใหล นับตั้งแต่สบู่ น้ำหอมดับกลิ่นกาย เสื้อผ้า เครื่องใช้ไฟฟ้า และรถยนต์ ถูกนำเสนอด้วยสื่อโฆษณาสารพัดชนิด ช่วยให้ผู้ใช้มีเสน่ห์ดึงดูดเพศตรงข้าม เห็นได้จากโฆษณาขายสินค้าในปัจจุบันที่จะนำเรือนร่างของมนุษย์มาเป็นจุดขายต่างๆ จะเน้นโชว์ร่างกายของผู้หญิงให้เห็นถึงรูปร่าง ผิวพรรณที่ขาวละเอียดย่นมูนวล และลีลาท่าทางเชิญชวนให้หันมาใช้สินค้า ที่มีลักษณะยั่ววนอารมณ์ของเพศชาย และในตอนสุดท้ายของโฆษณาเกือบทุกชนิด จะมีผู้ชายเข้าเคลียร์คลอหรือได้สุขสมหวังกับผู้หญิง ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการกระตุ้นเพศหญิงด้วยกันว่าถ้าอยากสวยมีผู้ชายเข้าหา ก็จะต้องมีความสวยเหมือนกับในโฆษณา เป็นการสร้างต้นแบบอุดมคติของความงามให้กับผู้หญิงในปัจจุบัน การทำให้ร่างกายของผู้หญิงกลายเป็นสินค้าเกิดเฟื่องฟูขึ้นอย่างรวดเร็วในอุตสาหกรรมเริงรมย์ ซึ่งนักวิชาการหลายคนมองเป็นมิติของความยากจนและด้อยพัฒนา เห็นได้จากปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมชนบทที่ทำให้บทบาทฐานะของผู้หญิงลดต่ำลง ผลักให้ผู้หญิงออกจากภาคเกษตร กลายเป็นสินค้านำไปขายให้กับตลาดการค้าประเวณีและการท่องเที่ยวอันควรที่ทั้งตั้งใจและไม่ตั้งใจจุดจบของปัญหาตามมาด้วยการทำแท้ง

ในแต่ละปีมีการทำแท้งเกิดขึ้นประมาณ 56 ล้านครั้งทั่วโลก⁴ โดยมีประมาณ 45 % ที่ทำอย่างไม่ปลอดภัย อัตราการทำแท้งแทบไม่เปลี่ยนแปลงระหว่าง พ.ศ. 2546 ถึง พ.ศ. 2551 หลังลดลงจากช่วงก่อนหน้านี้เนื่องจากการเพิ่มของการเข้าถึงการคุมกำเนิดและการวางแผนครอบครัว ในระยะเวลาสองทศวรรษที่ผ่านมา แต่ละประเทศที่อนุญาตให้ทำแท้งได้ตามกฎหมายมีข้อจำกัดอายุครรภ์ต่างกันไป การทำแท้งมีมาในประวัติศาสตร์นานแล้ว โดยใช้วิธีการต่างๆ ทั้งการใช้สมุนไพรของมีคม วิธีทางกายภาพและวิธีการดั้งเดิมต่างๆ กฎหมายและมุมมองทางศาสนาหรือวัฒนธรรมเกี่ยวกับ

⁴ การทำแท้งถูกกฎหมาย หนึ่งในปัญหาใหญ่ที่ถูกปิดเงียบในสังคม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sdsybullertin.com /know-agenda-abortion-in-thailand/50062> [20 มกราคม 2565].

การทำแท้งแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ บางประเทศอนุญาตให้ทำแท้งได้ในบางกรณี เช่น ถูกข่มขืน ทารกในครรภ์มีปัญหา ยากจน มีความเสี่ยงต่อสุขภาพผู้หญิง หรือการสมรสร่วมสายโลหิต แต่พื้นที่ทั่วโลกมีมิติทางกฎหมาย ศาสนา วัฒนธรรม และความนิยมที่มีต่อการทำแท้งแตกต่างกันไป โดยในบางพื้นที่มีการโต้เถียงกันอย่างรุนแรงในประเด็นทางจริยธรรมและกฎหมายเกี่ยวกับการทำแท้ง และประเด็นเกี่ยวกับการทำแท้งถูกหยิบยกมาเป็นหัวข้ออภิปรายและใช้ในการวางนโยบายทางการเมืองหลายประเทศ ทั้งในสายสนับสนุนที่เห็นว่าการทำแท้งเป็นสิทธิของสตรีที่ตั้งครรภ์ที่จะตัดสินใจเกี่ยวกับร่างกายตนเอง และสายต่อต้านที่เห็นว่าทารกที่เกิดขึ้นมาในครรภ์มีสิทธิที่จะมีชีวิตอยู่ด้วยเช่นกัน และบางลัทธิบางศาสนามองว่าการทำแท้งคือการฆาตกรรม

ในมิติร่วมสมัย แนวคิดสิทธิในร่างกาย (Bodily Autonomy) ได้รับการกล่าวถึงมากขึ้น โดยเฉพาะในบริบทของสิทธิมนุษยชนที่องค์การสหประชาชาติส่งเสริมให้บุคคลสามารถตัดสินใจเกี่ยวกับร่างกายของตนเองได้ การทำแท้งจึงถูกมองในฐานะสิทธิของสตรี มิใช่เพียงปัญหาทางศีลธรรมเพียงด้านเดียว ดังนั้น การวิเคราะห์ในเชิงพหุมิติจะช่วยให้เข้าใจรากเหง้าของปัญหานี้ได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

กรณีการท้องก่อนวัยอันควรและปัญหาการทำแท้งตามแนวพระพุทธศาสนา

ในทางพระพุทธศาสนามองว่าความต้องการที่สำคัญอันเป็นพื้นฐานที่มนุษย์แต่ละคนเรียกร้องมากที่สุดคือการมีชีวิตอยู่ ความต้องการนี้เองทำให้มนุษย์ต้องดิ้นรนหาส่วนประกอบอื่นๆ ที่จำเป็นสำหรับการมีชีวิตอยู่รอด แต่สิ่งหนึ่งที่มนุษย์จะต้องคำนึงอยู่เสมอ คือการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นสังคม เพราะมนุษย์เป็นสิ่งที่ชีวิตที่อ่อนแอที่สุด จึงต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน จึงจะมีชีวิตอยู่รอดอย่างยืนยาวอันเป็นสิ่งที่มนุษย์โดยทั่วไปต้องการ ยิ่งกว่านั้นสิ่งที่สำคัญที่สุด คือต้องมีการดำรงไว้ซึ่งเผ่าพันธุ์จึงต้องมีการผสมพันธุ์กันเกิดขึ้น และเพราะมนุษย์มีสติปัญญาและความฉลาดกว่าสิ่งมีชีวิตอื่นๆ จึงสร้างหลักเกณฑ์ที่เหมาะสมสำหรับการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันที่เรียกว่าจริยธรรมและหากว่าแนวปฏิบัติสอดคล้องกับหลักการทางด้านศาสนาก็มีการกำหนดให้เป็นกฎศีลธรรมซึ่งควบคุมกระบวนการดำรงไว้ซึ่งเผ่าพันธุ์ด้วย⁵

กรณีตัวอย่างในสมัยพุทธกาล คือ นางสาละวดี มารดาของหมอชีวกโกมารภัจจ์ นางเป็นนางบำเรอชั้นสูงประจำกรุงราชคฤห์ สมัยนั้นเรียกว่าหญิงงามเมือง นครหลวงแคว้นมคธ ปัจจุบันคือรัฐพิหาร ประเทศอินเดีย เมื่อบำเรอชายแล้วก็เกิดตั้งท้องขึ้นจึงอ้างว่าเจ็บป่วยเพื่อปิดความจริงและไม่ยอมพบใครทั้งสิ้นตลอดเวลาตั้งท้องนั้น เมื่อคลอดแล้วได้อาเภาะหุ้มห่อทารกใส่กระดังงาไปทิ้งในเวลา

⁵ ไพฑูรย์ สอนมะไฟ และ อุทัย สติมัน, “การทำแท้ง: วิถุตของพุทธจริยธรรมในสังคมไทย”, วารสาร นวัตกรรมการศึกษาและการวิจัย, ปีที่ 1, ฉบับที่ 3, (กันยายน – ธันวาคม 2560): 156.

กลางคืน เจ้าชายอภัย พระราชโอรสพระเจ้าพิมพิสาร เสด็จไปพบและรับมาเลี้ยงจึงรอดตาย ทารกนั้นจึงได้ชื่อว่า “ชีวก” (ชีวะกะ) แปลว่า “ผู้มีชีวิต”⁶

การทำแท้ง หากจะกล่าวถึงในหลักของการแพทย์และวิทยาศาสตร์ เป็นการทำให้การตั้งครรภ์สิ้นสุดลงก่อนอายุครรภ์ครบ 28 สัปดาห์ (7 เดือน) ซึ่งในประเทศไทยที่ประชาชนส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาและมีความเชื่อเรื่องการเวียนว่าย ตาย เกิดรวมทั้งบุญและบาปกันอยู่ การทำแท้งจึงยังเป็นเรื่องที่ผิดกฎหมาย ไม่ว่าจะกระทำโดยแพทย์ปริญาที่มีใบอนุญาตหรือกระทำโดยหมอเถื่อนก็ตาม ซึ่งตามกฎหมายแล้วจะอนุญาตให้ทำแท้งได้ 2 กรณี คือกรณีที่ผู้หญิงนั้นถูกข่มขืนแล้วเกิดมีการตั้งครรภ์ขึ้นมาและอีกกรณีหนึ่ง คือการตั้งครรภ์นั้นอาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพของมารดา และทารกในครรภ์เท่านั้น นอกเหนือจากเหตุผลทั้ง 2 นี้ถือว่าเป็นการผิดกฎหมายทั้งสิ้น แต่ถ้าหากเป็นเหตุผลในทางธรรมแล้วถือเป็นการลงมือฆ่าสิ่งมีชีวิตโดยเจตนาซึ่งถือว่าบาปมากทีเดียว คำถามที่ว่า “ยุติการตั้งครรภ์ในทางการแพทย์สามารถทำได้หรือไม่เพียงใด ” และยุติการตั้งครรภ์ทางการแพทย์กับยุติการตั้งครรภ์ (ทำแท้ง) ต่างกันหรือไม่เพียงใด เป็นคำถามที่เกิดขึ้นมาช้านานในสังคมไทยที่เป็น “เมืองพุทธ”⁷

ความหมายของการทำแท้ง

คำว่า “แท้งลูก” ตามความหมายหรือตามกฎหมายนั้น หมายถึง การทำให้เด็กที่ปฏิสนธิในครรภ์ของหญิงถูกทำลายก่อนที่จะคลอด หรือคลอดออกมาแล้วไม่มีสภาพบุคคล หากเป็นกรณีที่เด็กคลอดออกมามีชีวิตเพียงชั่ววินาทีเดียว แล้วถึงแก่ความตาย เช่นนี้ ไม่ใช่การแท้งลูก ตามความหมายของประมวลกฎหมายอาญา แต่เป็นเพียงการแท้งลูกตามความรู้สึกหรือความเข้าใจของบุคคลโดยทั่วไปเท่านั้น⁸

องค์การอนามัยโลก: การแท้งบุตรหมายถึง การสิ้นสุดของการตั้งครรภ์ ก่อนที่เด็กจะสามารถมีชีวิตอยู่ได้นอกครรภ์มารดา ซึ่งแต่เดิมนั้น นับเอาการสิ้นสุดของการตั้งครรภ์ก่อน 28 สัปดาห์ หรือเด็กมีน้ำหนักต่ำกว่า 1,000 กรัม แต่ปัจจุบันนี้เนื่องจากวิทยาศาสตร์การแพทย์ได้เจริญก้าวหน้าไปมาก จึงเปลี่ยนเป็นการสิ้นสุดของการตั้งครรภ์ก่อน 20 สัปดาห์ หรือเด็กมีน้ำหนักต่ำกว่า 500 กรัม ส่วนการแท้งเมื่อตั้งครรภ์อยู่ระหว่าง 20 - 27 สัปดาห์ หรือเมื่อเด็กมีน้ำหนักระหว่าง

⁶ วิ.ม. (ไทย) 5/326/180.

⁷ นายแพทย์วิสูตร ฟองศิริไพบูลย์, พ.บ., น.บ.ท., ว.ว.นิติเวชศาสตร์, ภาควิชานิติเวชศาสตร์, คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล, มหาวิทยาลัยมหิดล, วารสารเวชบันทึกศิริราช นิติเวชกับผู้ป่วย, ปีที่ 1, ฉบับที่ 2, (พฤษภาคม 2551): 1.

⁸ ไกรฤกษ์ เกษมสันต์, คำอธิบายประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 288 - มาตรา 366, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2551), หน้า 100.

500 - 999 กรัม นั้น เรียกเสียใหม่ว่า การคลอดก่อนกำหนด ทั้งนี้เพราะเด็กในอายุครรภ์ช่วงนี้มีโอกาสรอดชีวิตได้เนื่องจากความก้าวหน้าทางการแพทย์ในด้านการเลี้ยงดูบุตร

การทำแท้งในประเทศฝรั่งเศส สามารถกระทำได้อย่างไร้เงื่อนไขคือ มีคำร้องขอของหญิงว่าตนอยู่ในสถานการณ์ที่ยากลำบากอันเนื่องมาจากการตั้งครรภ์ (โดยยีนนั้นเป็นเพียงผู้เดียวที่จะตัดสินใจได้ว่าอะไรคือสถานการณ์ที่ยากลำบาก เนื่องมาจากการตั้งครรภ์) ซึ่งต้องกระทำภายในอายุครรภ์ 12 สัปดาห์แรก โดยแพทย์ในโรงพยาบาลของรัฐและกรณีที่หญิงเป็นผู้เยาว์ไม่จำเป็นต้องได้รับความยินยอมจากผู้ปกครองแต่ต้องมาพบบุคคลที่บรรลุนิติภาวะมาด้วย ถ้าในกรณีที่หญิงเป็นคนต่างชาตจะต้องอาศัยในประเทศฝรั่งเศสมาเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 3 เดือน เว้นแต่เป็นผู้ลี้ภัยทางการเมือง นอกจากนี้หญิงที่ร้องขอทำแท้งจะต้องผ่านการปรึกษาจากแพทย์และนักสังคมสงเคราะห์ โดยเริ่มจากการปรึกษาแพทย์เพื่อรับทราบข้อมูลและวิธีการทำแท้งในรูปแบบต่างๆ และต้องผ่านการสัมภาษณ์จากนักสังคมสงเคราะห์ เมื่อผ่านการสัมภาษณ์แล้ว หญิงนั้นจะได้ใบรับรองจากแพทย์อนุญาตให้มีการทำแท้งได้ ต่อจากนั้นจะต้องผ่านการปรึกษาแพทย์อีกครั้งหนึ่งเพื่อให้หญิงยืนยันเป็นลายลักษณ์อักษรแล้วจึงขึ้นทะเบียนเพื่อรองรับการทำแท้งต่อไป⁹

การแท้ง (อังกฤษ: abortion)¹⁰ คือการยุติการตั้งครรภ์โดยการนำทารกในครรภ์หรือเอ็มบริโอออกจากมดลูกก่อนให้กำเนิด เมื่อเกิดโดยไม่เจตนา มักเรียกว่า การแท้งเอง และเรียกว่าการทำแท้ง เมื่อทำโดยเจตนา

สรุปความได้ว่า การแท้ง หมายถึง การทำให้ตัวอ่อนในครรภ์มารดาต้องออกมาก่อนกำหนด หรือก่อนที่จะเป็นตัวครบสมบูรณ์ ตามกระบวนการออกมาจากครรภ์ตามธรรมชาติ ซึ่งหากพิจารณาตามหลักชีววิทยาแล้ว ตัวอ่อนที่จุติมาแล้วในครรภ์มารดา คือชีวิตมนุษย์ชีวิตหนึ่ง ซึ่งกำลังเจริญเติบโตตามสภาวะของธรรมชาติของมัน โดยที่หากเป็นไปตามธรรมชาติแล้ว ตัวอ่อนนั้นต้องคลอดออกมาเป็นมนุษย์คนหนึ่ง เหมือนกับผู้ให้กำเนิดเช่นกัน และสิ่งมีชีวิตที่คลอดออกครรถ์นั้นจะดำเนินต่อไปจนกว่าจะดับสิ้นไปตามอายุขัย ดังนั้น ไม่ว่าตัวอ่อนในครรภ์มารดา หรือว่าตัวแก่ หรือผู้ใหญ่ ก็มีกระบวนการแห่งชีวิตแบบเดียวกัน เพียงแต่แตกต่างกันที่ช่วงเวลาแห่งการเป็นอยู่เท่านั้น

ลักษณะและวิธีการทำแท้ง

การทำให้การตั้งครรภ์สิ้นสุดลงตามหลักวิชาการ ในปัจจุบันจะสามารถแบ่งออกเป็น 2 แบบได้แก่ ทั้งโดยใช้ยา (Medical Abortion) และแท้งโดยใช้เครื่องมือ (Surgical Abortion)

⁹ ปิยะบุตร แสงกนกกุล, 30 ปี กฎหมายทำแท้งเสรีในฝรั่งเศส, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.pub-law.net/publaw/view.aspx?ID=674 [22 พฤศจิกายน 2553].

¹⁰ Grimes, DA; Stuart, G (2010). "Abortion jabberwocky: the need for better terminology". Contraception. 81 (2): 93-6.

1. แท้งโดยใช้ยา ยาที่ใช้ในการทำแท้งมีหลายชนิดได้แก่ Methotrexata ซึ่งมักจะใช้ร่วมกับตัวยาที่ชื่อ Misoprostol, และยา Ru - 486 (Mifepristone) แต่ยาทั้ง 3 ชนิดนี้ไม่มีวางจำหน่ายตามร้านขายยาทั่วไป และส่วนใหญ่มีจำหน่ายในต่างประเทศที่มีกฎหมายสามารถทำแท้งได้อย่างเสรีแล้ว เนื่องจากเป็นยาคุมพิเศษ นอกจากนี้ในปัจจุบันมีการค้นพบว่ายาที่ชื่อ Zylotec ซึ่งเป็นยาที่ใช้รักษาโรคมะเร็งนั้น เมื่อสอดเข้าไปในช่องคลอด (ซึ่งมักจะเรียกกันว่า ยาเหน็บ) จะทำให้มดลูกบีบตัวและทำให้เด็กหลุดออกมา จึงเป็นยาที่วัยรุ่นนิยมใช้ในการทำแท้ง ซึ่งอาจทำให้เกิดการตกเลือดภายหลังแท้งได้มากจนถึงขั้นเสียชีวิตได้

2. แท้งโดยใช้เครื่องมือ (Surgical Abortion) การทำแท้งโดยใช้เครื่องมือช่วยนั้นยังสามารถแบ่งออกไปได้อีก 3 วิธี คือ 1) การปรับประจำเดือน ในกรณีการปรับประจำเดือนจะใช้ในกรณีที่รอบประจำเดือนของสตรีขาดมาไม่เกิน 8 สัปดาห์ โดยไม่สนใจว่าการขาดเลือดเกิดจากการตั้งครรภ์หรือไม่ เครื่องมือที่ใช้ประกอบด้วยเครื่องดูดสุญญากาศ หรือกระบอกดูดสุญญากาศกับหลอดดูดซึ่งมีขนาดเล็กเท่าหลอดกาแฟ ถ้าผู้ทำแท้งเป็นสูติ-นารีแพทย์ ที่มีประสบการณ์มากๆ แล้วก็จะใช้เวลาทำประมาณ 2 นาที ทำเสร็จกลับบ้านได้เลย แต่ก็ยังอันตรายที่อาจเกิดขึ้นได้ เช่นมดลูกทะลุ หรือมีการอาการอักเสบติดเชื้อ เป็นต้น 2) การขูดมดลูก วิธีการนี้ สามารถกระทำได้ตั้งแต่อายุครรภ์ 4 - 12 สัปดาห์ คืออายุการระหว่าง 1 - 3 เดือน หรือช่วงเวลาที่ท้องอ่อนๆ นั้นเอง ซึ่งใช้เวลาทำประมาณ 3 - 10 นาที ทำเสร็จแล้วกลับบ้านได้เลย แต่ก็จะมีอันตรายที่อาจเกิดขึ้นได้แก่ มดลูกอาจทะลุ, มดลูกอักเสบ, ถ้าคนทำไม่มีความชำนาญเพราะอาจขูดลึกถึงกล้ามเนื้อมดลูก ทำให้มีเลือดออก กระปิดกระปอยเรื้อรัง ซึ่งเมื่อตั้งครรภ์ครั้งต่อไป ผู้ตั้งครรภ์ก็จะมีโอกาสแท้งได้ง่ายและ 3) การเร่งคลอด วิธีเร่งคลอดจะใช้ในกรณีตั้งครรภ์มีอายุ 16 - 27 สัปดาห์ (4 - 7 เดือน) ซึ่งกรณีนี้ ผู้ที่ทำแท้งต้องนอนโรงพยาบาล การทำก็โดยฉีดยาเกลือเข้มข้น 20% เข้ามดลูกโดยผ่านทางหน้าท้อง หลังจากนั้นก็ใส่ยาเร่งคลอดในน้ำเกลือโดยค่อยๆ หยดทางสายน้ำเกลือเข้าเส้นเลือด บางคนอาจใช้ยาขยายปากมดลูกสอดเข้าทางช่องคลอด ช่วยให้การคลอดง่ายขึ้นด้วย เมื่อปวดท้องคลอดก็ต้องเบ่งเหมือนคนคลอดทั่วไป ซึ่งจะได้ผลในเวลา 24 ชั่วโมงถึง 48 ชั่วโมง และก็มีอันตรายที่อาจเกิดขึ้นได้เช่นเดียวกันได้แก่มดลูกทะลุ การอักเสบติดเชื้อและเด็กที่คลอดแล้วก็เสียชีวิตไป

จะเห็นได้ว่าการทำแท้งนั้น แม้จะกระทำโดยถูกต้องตามหลักวิชาการ และกระทำโดยแพทย์ผู้เชี่ยวชาญ ก็อาจมีอันตรายถึงชีวิตเกิดขึ้นได้ นอกจากผิดกฎหมาย และมีอันตรายถึงชีวิตแล้ว การทำแท้งตามหลักพระพุทธศาสนายังถือว่าเป็นบาปกรรมหนัก เนื่องจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป็นการฆ่าทำลายชีวิตมนุษย์อันเป็นเลือดเนื้อเชื้อไขของตนเอง ซึ่งการแสดงเจตนาและการลงมือไปทำแท้งนั้น มีความแตกต่างไปจากการแท้งเองโดยไม่เจตนา

ประเภทของการทำแท้ง

ในแต่ละปีมนุษย์ทั่วโลกมีการตั้งครรภ์ 205 ล้านครั้ง มากกว่าหนึ่งในสามเกิดขึ้นโดยไม่ได้วางแผน และประมาณหนึ่งในห้าสิ้นสุดด้วยการทำแท้ง การทำแท้งส่วนมาก เกิดในการตั้งครรภ์ที่

ไม่ได้วางแผน การทำแท้งสามารถทำได้หลายวิธีการตามความเหมาะสมของอายุครรภ์ที่แปรผันตามขนาดตัวเอ็มบริโอหรือทารกในครรภ์ วิธีการที่เหมาะสมอาจจะต่างไปตามความนิยมของแพทย์และผู้ป่วย ความจำกัดในแต่ละท้องที่ และตามกฎหมายบัญญัติได้¹¹

การทำแท้งตามความสมัครใจหมายถึงการทำแท้งที่ไม่มีข้อบ่งชี้ทางการแพทย์และเป็นไปตามความประสงค์ของสตรี¹²

1. กลุ่มอนุรักษนิยม มีพื้นฐานความคิดมาจากศาสนา ซึ่งยึดหลักคุณค่าของชีวิต โดยถือว่าทารกที่อยู่ในครรภ์มีสภาพเป็นคนโดยสมบูรณ์นับจากวินาทีที่ปฏิสนธิแล้ว จึงมีสิทธิที่จะมีชีวิตรอดและมีค่าเท่าๆ กับบุคคลที่เกิดมาแล้วทุกๆ ไป กลุ่มอนุรักษนิยม ซึ่งไม่ยอมรับการทำแท้งนี้ จึงเรียกว่าเป็นกลุ่ม polife

2. กลุ่มเสรีนิยม (Liberal) เป็นกลุ่มที่มีทัศนคติตรงกันข้ามกับกลุ่มอนุรักษนิยม นักคิดส่วนใหญ่ของกลุ่มนี้ไม่ได้มีพื้นฐานความคิดมาจากศาสนา แต่ได้รับอิทธิพลจากลัทธิประโยชน์นิยม (Utilitarianism) ซึ่งถือว่า ความถูกต้องหรือความผิดต้องดูที่ผลลัพธ์ว่า เป็นประโยชน์หรือเป็นโทษแก่สังคม ดังนั้นกลุ่มเสรีนิยม จึงเห็นว่า การอนุญาตให้ทำแท้งได้อย่างเสรี เป็นประโยชน์แก่สังคมมากกว่าการปิดกั้น และเห็นว่า การทำแท้งไม่ได้เป็นการกระทำที่ผิดศีลธรรม โดยนำหลักเสรีภาพส่วนบุคคลมาประยุกต์ใช้ในแนวที่ว่าเป็นสิทธิของหญิงตั้งครรภ์ที่เหนือร่างกาย และสิ่งที่จะเกิดขึ้นมาโดยอาศัยร่างกายของตัวผู้หญิงเอง

3. กลุ่มที่มีทัศนคติเป็นกลาง เป็นกลุ่มที่ไม่ได้ยอมรับการทำแท้งทุกกรณีเหมือนกลุ่มเสรีนิยม และไม่ได้ปฏิเสธทุกกรณีเหมือนกลุ่มอนุรักษนิยมเช่นกัน แต่กลุ่มที่มีทัศนคติเป็นกลางนี้จะยอมรับการทำแท้งในบางกรณี ซึ่งขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหรือเหตุผลต่างๆ ที่นำมาอ้างเพื่อการทำแท้งว่าสมควรและน่าจะยอมรับหรือไม่โดยการยอมรับการทำแท้งมักจะยอมรับกันในเงื่อนไขหรือเหตุผลที่จำเป็นมากที่เรียกว่า Hard Reasons ซึ่งเป็นเหตุผลทางการแพทย์และเหตุผลทางด้านมนุษยธรรม¹³

สรุปความได้ว่า การทำแท้งมีข้อบ่งชี้เพื่อการรักษาและตามความสมัครใจ การทำแท้งเพื่อการรักษา หมายถึง การทำแท้งที่มีข้อบ่งชี้ทางการแพทย์เพื่อรักษาชีวิตและสุขภาพกายและจิตของมารดา ยุติการตั้งครรภ์ทารกที่มีความเสี่ยงที่จะทุพพลภาพ เจ็บป่วย หรือตายก่อนกำหนด หรือเพื่อลดจำนวนทารกในครรภ์ในกรณีการตั้งครรภ์แฝดเพื่อลดความเสี่ยงทางสุขภาพ หลักพุทธจริยศาสตร์

¹¹ Sedgh, G; Singh, Shah, I. H.; “Ahman, E.; Henshaw, S. K; Bankole, A (2012) “induced abortion:Incidence and trends worldwide from 1995 to 2008” (PDF). The Lancet. 379 (9816); 624.

¹² Schorge, John O.; Schaffer, Joseph L.; Halvorson, Lisa M.; Hoffman, Barbara L; Bradshaw, Karen D.; Cunningham, F. Gary. บ.ก. (2008). “6. First-Trimester Abortion”. Williams Gynecology (1 ed.). McGraw-Hill Medical ISBN 998-0-07-147257-9.

¹³ สังข์वाल เสริมแก้ว, เอกสารประกอบการสอนวิชาสัมมนาพระพุทธศาสนา, (เอกสารอัดสำเนา, 2564), หน้า 49.

เสนอว่าการกระทำใด ๆ ต้องมีเจตนาเป็นองค์ประกอบสำคัญ ซึ่งเปิดพื้นที่ให้พิจารณาเจตนาธรรมณ์ เบื้องหลังการตัดสินใจทำแท้ง เช่น หากมีความจำเป็นทางการแพทย์หรือเป็นการลดทุกข์ของทั้ง มารดาและทารก อาจถือได้ว่าเป็นการกระทำที่ต้องพิจารณาตามบริบท มิใช่ฟันธงว่าเป็นบาปเสมอไป

ศีลธรรมบนเส้นทางสองแพร่ง: กรณีการท้องก่อนวัยอันควรและปัญหาการทำแท้ง

ความจริงของมนุษย์โลก เมื่อสิ่งใดเป็นสิ่งที่มีความค่าทางจริยธรรมยิ่งสูง การละเมิดสิ่งนั้น ย่อมเป็นปัญหาทางสังคมยิ่งมากไปด้วย และถ้าสิ่งใดมีความค่าทางจริยธรรมต่ำลง การละเมิดสิ่งนั้นก็ เป็นปัญหาทางสังคมต่ำลงตามระดับไปด้วย สอดคล้องกับความเป็นจริงเพื่อวิเคราะห์สภาวะจิตใจผู้ ละเมิดจริยธรรมข้อนั้นได้ก็เพราะมีภาวะบีบคั้น คับแคบ ขัดข้อง ขัดเคือง ขุ่นมัว พร่าพราง มีดบอด มีดมัว ปิดบังทางจิตใจ ในขณะนั้น ทางหลักพระพุทธศาสนา เรียกว่า บาปอกุศลครอบงำ อกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ โมหะ หรือ จิตตกจิตเศร้าหมอง ซึ่งตรงกันข้ามกับ จิตสดใส จิตผ่องใส จิตสะอาด จิต ประภัสสร กุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ

จริยศาสตร์กับการทำแท้ง

การทำแท้ง หรือการทำลายชีวิตมนุษย์ที่กำลังเกิดอยู่ในท้องของตน หญิงผู้ได้ฐานะว่าแม่ แต่ทำแท้งเองจำต้องตกอยู่ในภาวะจิตที่มีความบีบคั้น คับแคบ ขัดข้อง ขัดเคือง ขุ่นมัว พร่าพราง มีดบอด มีดมัว ปิดบัง ขณะนั้นอย่างมากขึ้นตามลำดับ จึงเป็นเหตุให้ตัดสินใจอย่างนั้นได้ ตาม หลักกรรมทางพระพุทธศาสนา เมื่อรากเหง้าอกุศลเกิดขึ้น อกุศลใดยังไม่เกิดก็จะเกิดขึ้นตามมาด้วยการ ทำแท้งจึงเป็นปัญหาทางจริยธรรมที่กว้างครอบคลุมการผิดศีล 5 เกือบทุกข้อ หรือ เพราะ ผิดมาแล้ว 4 ข้อก็มาก

เมื่อสังคมมีปัญหาการทำแท้งเกิดขึ้น จิตใจของผู้คนในสังคมนั้นทั้งหญิงผู้ทำแท้ง หมอที่ลง มือทำแท้ง คนรอบข้างที่สนับสนุนการทำแท้ง หรือคนใดที่เห็นตาม จะด้วยความจำเป็น จำยอม หรือเต็มใจก็ตาม ย่อมเป็นผู้ที่มีมาตรฐานทางจริยธรรมตกต่ำตามขนาดของเจตนาที่กระทำ ความ อ่อนแอทางจริยธรรมอาจทำให้กฎหมายเป็นแปลงผ่อนปรน หย่อนยาน นำไปสู่ความอ่อนแอทาง ศีลธรรมของสังคม ผู้คนขาดหิริโอตตัปปะจิตหยาบกระด้างมากขึ้น บาปอกุศลหนักจะคุกคามสังคมโลก มนุษย์ตามกฎวิญญูะ กฎไตรลักษณ์ ในทางลบ ทางตกต่ำเร็วขึ้น หลักพุทธธรรมในระบบพุทธ จริยศาสตร์มี 2 อย่าง คือ สัจธรรมและศีลธรรม สัจธรรม คือส่วนที่เป็นความจริงโดยธรรมชาติ ที่พระองค์แสดงไว้โดยหลักแห่งไตรลักษณ์และปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น ซึ่งแสดงถึงความเป็นธรรม ฐิติ ธรรมธาตุ และธรรมนิยามแห่งสรรพสิ่งโดยความเป็นอยู่เองตามธรรมชาติ ส่วนศีลธรรมทำนั้นมี รากฐานอยู่บนสัจธรรม เป็นแนวทางการปฏิบัติเพื่อประโยชน์สูงสุดในทางพระพุทธศาสนาคือการ เข้าถึงพระนิพพาน โดยมีเกณฑ์หลักในการตัดสินใจการกระทำ คือความเป็นกุศลและอกุศล และเกณฑ์ รองคือ มโนธรรม ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีต่อสังคม

หลักสัจธรรม เป็นฐานรองรับหลักศีลธรรมในพระพุทธศาสนา และการที่พระพุทธองค์ไม่ ทรงสอนสัจธรรมโดยตรงแก่ผู้ฟังในบางครั้ง เพราะสัจธรรมที่พระองค์ตรัสรู้นั้นมีเนื้อหาละเอียดลึกซึ้ง

ยากแก่การทำความเข้าใจของปุณชน ดังนั้น เพื่อให้สัจธรรมนั้นมีคุณค่าต่อมนุษย์ พระองค์จึงสอนศีลธรรมหรือจริยธรรมปูพื้นฐานจิต อบรมอินทรีย์ของเวไนยสัตว์ให้แก่กล้าก่อน ต่อจากนั้นพระองค์จึงทรงแสดงสัจธรรมภายหลัง จะเห็นได้ว่า ในสังคมมนุษย์เท่านั้น ที่มีการแก่งชิงดี หรือการเบียดบัง ตลอดจนการกำจัดอุปสรรคต่างๆ แม้แต่มนุษย์คนอื่นซึ่งดูเหมือนว่าจะเป็นสิ่งที่แทรกเข้ามาสร้างความทุกข์ให้เกิดขึ้นออกไปให้พ้นทางทั้งถูกต้องตามหลักการทางจริยธรรมและศีลธรรมหรือแม้แต่ผิดทั้งทางจริยธรรมและศีลธรรม หรือผิด หรือถูก อย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ไม่ใช่ทั้งสองอย่าง ก่อให้เกิดปัญหาไม่ว่าด้านจริยธรรมหรือศีลธรรม¹⁴

ศีลธรรม เป็นส่วนที่กล่าวถึงการกระทำทางไตรทวารว่า ต้องดำเนินไปเพื่อการเข้าถึงเป้าหมายอันเป็นสัจธรรมนั้น เพราะถ้าไม่มีเป้าหมายในการกระทำ การกระทำต่างๆ ของมนุษย์ก็ไม้อาจจะบอกได้ว่า การกระทำดังกล่าวนี้ ถูกหรือผิดได้ เป็นแต่สักว่าทำแล้ว กำลังทำ แต่เมื่อบุคคลเชื่อว่าสิ่งนี้เป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับชีวิต เช่น เห็นว่าความสุขเป็นสิ่งที่ดีที่สุด เป็นต้น การกระทำต่างๆ ซึ่งกล่าววาทิ ถูก และควร ย่อมนำไปสู่ความสุขอันเป็นเป้าหมายนั้น สิ่งที่เป็นมาตรฐานการทางจริยธรรมที่จะตัดสินว่า การกระทำใดเป็นกุศลกรรมและเป็นอกุศลกรรม คือ สิ่งที่เป็นมาตรฐานการทางจริยธรรมที่จะเป็นตัดสินความเป็นกุศลกรรม หรืออกุศลมูล 3 ได้แก่ ความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง และสิ่งที่เป็นมาตรฐานการทางจริยธรรมที่ตัดสินความเป็นอกุศลกรรม คือ อกุศลมูล 3 ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง นักวิชาการบางท่านกล่าวว่าศาสนาพุทธเป็นสมบูรณ์นิยมในแง่ที่ว่า กุศลมูล 3 กับอกุศลมูล 3 เป็นเกณฑ์ตัดสินการกระทำ และเกณฑ์นี้เป็นสิ่งตายตัวแน่นอน พระพุทธศาสนากล่าวว่าการกระทำทั้งที่ถูกและผิดนั้น จะต้องเป็นการกระทำที่เป็นไปอย่างเสรี แต่เป็นเสรีภาพที่สัมพันธ์กับกฎของเหตุและผล และที่สำคัญคือ ความตั้งใจ หรือเจตนาอันแรงกล้าของบุคคลที่มีต่อการกระทำนั้นๆ เจตนาเป็นมาตรการตัดสินการกระทำตามหลักพุทธจริยศาสตร์

ความสอดคล้องของเกณฑ์หลักและเกณฑ์รอง คือการใช้ความเป็นกุศลมูล และอกุศลมูล และสภาวะที่ส่งผลต่อจิตใจ เช่น ความปลอดโปร่ง บริสุทธิ์ สงบ ความกระวนกระวาย ความเร่าร้อน เป็นเกณฑ์หลักในการตัดสิน ส่วนเกณฑ์รอง ใช้เป็นเกณฑ์สำหรับตัดสินการกระทำ หรือพฤติกรรมที่มีความซับซ้อนไม่ว่าจะโดยมโนธรรมต่อสังคม การยอมรับของบัณฑิต วิธีการในการกระทำ และผลของการกระทำที่มีต่อตนเองและสังคม ซึ่งการกระทำหรือพฤติกรรมที่มีความซับซ้อนกันนี้ จะใช้เจตนาเพียงอย่างเดียวตัดสินนั้นเป็นการไม่เพียงพอ และรู้ได้ยากในระดับสังคม ดังที่กล่าวไว้แล้วในตอนที่เกี่ยวข้องกับการแสวงหาเกณฑ์ตัดสิน

ดังนั้น เพื่อให้การตัดสินว่าการกระทำอย่างนี้ ถูก ผิด ควร ไม่ควรอย่างไร จึงต้องอาศัยเกณฑ์รองเป็นมาตรการทางจริยอีกประการหนึ่งในการตัดสินร่วมด้วยความจำเป็นที่จะต้องใช้เกณฑ์

¹⁴ ไพฑูรย์ สวนมะไฟ และ อุทัย สติมัน, “การทำแท้ง: วิกฤติของพุทธจริยธรรมในสังคมไทย”, วารสาร นวัตกรรมการศึกษาและการวิจัย, ปีที่ 1, ฉบับที่ 3, (กันยายน - ธันวาคม 2560): 156.

ถึง 2 อย่างเป็นเกณฑ์ในการตัดสินนี้ ในระดับเกณฑ์รอง อาจพิจารณาได้จากข้อเท็จจริงในสังคมในปัจจุบันประการหนึ่ง จะเห็นได้ว่า ลำพังการกระทำบางอย่างทางกาย ทางวาจา เมื่อพิจารณาโดยการกระทำ (วิธีการ) และผลของการกระทำย่อมวินิจฉัยได้ไม่ยาก สิ่งที่แสดงออกมาทางกาย ทางวาจา รู้ได้โดยง่าย โดยวินิจฉัยว่า ตนเองติเตียนการกระทำตนเองหรือไม่ บัณฑิตยอมรับหรือติเตียนหรือไม่ เป็นประโยชน์ต่อตนเองหรือสังคม หรือเบียดเบียนตนและสังคมหรือไม่ อาศัยเกณฑ์ตัดสินเท่านั้นก็ทราบได้ว่า การกระทำเช่นนี้ ดี ชั่ว ถูก ผิด ควรหรือไม่ควรอย่างไร โดยไม่จำเป็นต้องพิจารณาถึงพิจารณาในการกระทำ แต่ไม่ได้หมายความว่า การกระทำนั้นบุคคลปราศจากเจตนา เพราะเมื่อไม่ประกอบด้วยเจตนา การกระทำย่อมไม่เป็นอันทำและไม่จัดเป็นกรรม

วิเคราะห์หลักจริยศาสตร์

หลักพุทธจริยศาสตร์เป็นจริยศาสตร์ศาสนา ซึ่งหมายถึง หลักความประพฤติที่ดีงามของพุทธศาสนา อันมีหลักศีลธรรมของพระพุทธเจ้าที่แน่นอนตายตัว ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ชัดเจนตายตัว ผิด – ถูก / บุญ - บาป แยกส่วนกันอย่างชัดเจน เมื่อพิจารณาตามเป้าหมายแล้ว สามารถแบ่งได้ 2 ระดับ คือ 1) ระดับโลกียธรรม ได้แก่ ธรรมอันเป็นวิสัยของผู้ครองเรือน เป็นข้อปฏิบัติสำหรับปุถุชนที่เป็นไปตามหลักศีลธรรม มุ่งสอนเพื่อให้เกิดการลดละกิเลสที่เป็นบาปอกุศล เพื่อให้เกิดความสุขแก่ตนเองและสังคม 2) โลกุตตรธรรม ได้แก่ ธรรมอันไม่ใช่วิสัยของชาวโลก แต่เป็นข้อปฏิบัติของพระอริยะ¹⁵

พุทธจริยศาสตร์ จัดเป็น “จริยศาสตร์” ด้วยเหตุผลที่ว่า มีรากฐานจากคำสอนในทางพระพุทธศาสนา แต่ในทางกลับกันพุทธจริยศาสตร์กลับมีลักษณะเฉพาะแตกต่างออกไปเมื่อเทียบกับจริยศาสตร์ศาสนาอื่นๆ คือ 1) ลักษณะของพุทธจริยศาสตร์ ไม่ได้มีลักษณะบังคับ เหมือนกฎหมาย และมีบทลงโทษเหมือนบางศาสนา เช่นเมื่อชาวพุทธทำผิดศีล จะไม่มีข้อบังคับอันใดที่จะต้องให้ชาวพุทธต้องได้รับโทษ แต่เสนอให้พิจารณาเพียงว่าทำผิดศีล จะมีผลจากการกระทำนั้นที่เรียกว่า “กรรม” อันเป็นจากการกระทำของผู้นั่นเอง เช่น “ทำกรรมช้อปณาติบาต มีผลทำให้อายุสั้น มีโรครมาก” เป็นต้น 2) ลักษณะของพุทธจริยศาสตร์ มีความเป็นสมบูรณนิยม กล่าวคือเป็นหลักความประพฤติที่มีลักษณะที่แน่นอนตายตัวไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปมา เช่นเดียวกับจริยศาสตร์ศาสนาอื่นๆ เป็นหลักสากลที่ครอบคลุมมนุษย์ทุกคน เช่น หลักเบญจศีล ฆาตว์ ไม่ว่าจะใครอะไร สัตว์ เล็กน้อยใหญ่ ที่ใด เวลาใด ลักทรัพย์ ไม่ว่าจะลักของใคร ที่ไหน เมื่อไหร่ เวลาใด ก็จัดเป็นอกุศลนาทาน ไม่มีข้อยกเว้น ถือว่าผิดศีล และมีผลเป็นแบบอย่างแน่นอน 3) พุทธจริยศาสตร์ในแบบเดิม ซึ่งหมายถึง คำสอนที่มาจากคำสอนในทางพระพุทธศาสนา เช่นอริยสัจ 4 หลักไตรลักษณ์ หลักกรรม และหลักศรัทธา หลักปฏิจามสัมปทา หรืออทิปปัจจยตา และ 4) พุทธจริยศาสตร์ร่วมสมัย เป็นชุด

¹⁵ กฤต ศรียะอาจ, ณัฏฐ์ ศรีดี, พระศรีรัตนโมลี, “การศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธจริยศาสตร์กับการประกอบอาชีพในสมัยพุทธกาล”, วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธ, ปีที่ 6, (ฉบับพิเศษ 2019): หน้า 8.

อธิบายความหมายโดยหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ปัญหา คือ สิ่งที่เกิดขึ้นในลักษณะที่สังคมยังมีช่องว่าง ไม่สามารถมองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ และไม่รู้ว่ามีวิธีการที่จะไปให้ถึงเป้าหมายที่ตกลงกันได้ และมีอุปสรรคขัดขวางทำให้ไม่สามารถก้าวไปถึงจุดหมายที่กำหนดไว้

การเริ่มต้นชีวิตมนุษย์ เรานับกันตั้งแต่ปฏิสนธิ หลักธรรมพระพุทธศาสนา มีว่าเมื่อมีองค์ประกอบ 3 ประการ มาประชุมพร้อมกัน ย่อมมีสัตว์หยังลงในครรภ์ องค์ประกอบทั้ง 3 นั้น ได้แก่ มารดาและบิดาร่วมกัน ขณะนั้นมารดาอยู่ในช่วงเวลาไข่มุกและมีวิญญูณเกิดขึ้นเพื่อสืบกรรมจากภพอื่น โดยได้ที่ตั้งอยู่ในครรภ์มารดา ปฏิสนธิวิญญูณที่ส่งผลให้มนุษย์แตกต่างกัน มี 3 ประเภทใหญ่ คือ 1) เหตุปฏิสนธิวิญญูณ 2) ทวิเหตุปฏิสนธิวิญญูณ และ 3) อเหตุปฏิสนธิวิญญูณ ถ้าไม่มีปฏิสนธิวิญญูณแล้ว นามรูปย่อมก่อตัวขึ้นเป็นมนุษย์ไม่ได้ ฉะนั้นการเกิดขึ้นของมนุษย์ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ จึงมีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ 1) บิดามารดาอยู่ร่วมกัน (มาตานิ ปิตโร จ สนิปิตตา โหนติ) 2) มารดามีประตุม (มาตา จ อตุณิโหติ) และ 3) มีคณัธพะ คือปฏิสนธิวิญญูณปรากฏขึ้น (คณัธพะ จ ปจจุปฏิฐิต โหติ)¹⁶

พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึง ลักษณะการเกิดของมนุษย์และสัตว์มีอยู่ 4 ลักษณะ เรียกว่า โยนิ กำเนิด คือ 1) อณทชะ (การเกิดในไข่) คือ เหล่าสัตว์ผู้เจาะทำลายเปลือกไข่แล้วเกิด 2) ชลาพุชะ (การเกิดในครรภ์) คือ เหล่าสัตว์ผู้เกิดในครรภ์ 3) สังเสทชะ (การเกิดในถ้ำโคลนหรือขึ้นแฉะ) การคือ เหล่าสัตว์ผู้เกิดในปลาเน่า ซากศพเน่า ขนมอบ น้ำครำ หรือถ้ำโคล และ 4) โอปปาติกะ (การเกิดผุดขึ้น) คือ เทวดา สัตว์นรก มนุษย์บางจำพวก และเปรตตามจำพวก¹⁷

สิ่งมีชีวิตไม่ว่าจะเป็นประเภทใดก็ตามล้วนอยู่ภายใต้ลักษณะ 3 อย่าง หรือเรียกว่า กฎแห่งไตรลักษณ์ ในทัศนะของพระพุทธศาสนาที่มีต่อมุมมองชีวิตเป็นไปตามสภาวะที่เป็นจริงและมีอยู่ก็กรรมกฎแห่งธรรมชาติ การให้ความหมายของชีวิตจึงมีหลายทัศนะ เช่น ชีวิต คือธรรมชาติ รูปแบบหนึ่งที่เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ คือ มีเกิดขึ้น (อุปะ) ตั้งอยู่ (ฐิติ) ละดับสลาย (ภังคะ) หรือเป็นไปตามกฎแห่งไตรลักษณ์¹⁸

สรุปความได้ว่า การเกิดของมนุษย์ เป็นไปได้ยากต่างคนตายตั้งแต่ยังไม่เกิด บางคนเกิดมาแล้วตายทันที บางคนตายตอนเด็กบ้าง กลางคนบ้าง หรือแม้จะสิ้นอายุขัยบ้าง ด้วยเหตุนี้การฆ่าชีวิตมนุษย์จะเป็นกรรมหนัก เช่น การฆ่ามนุษย์ผู้เป็นต้นแบบทางกาย หรือแม่พิมพ์ให้เกิดเป็นกายมนุษย์ผู้ให้ชีวิตเป็นบุคคลที่มีพระคุณสูงสุด บุคคลใดฆ่าแม่ ฆ่าพ่อ เป็นกรรมหนัก อนันตริยกรรม ห้าม

¹⁶ Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Sutta pitaka majjhima nikaya ska Vol. 12 Bangkok: University; 1996. (in Thai).

¹⁷ ม.มู (ไทย) 12/152/151, ที.ปา. (ไทย) 11/36/295.

¹⁸ พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555), หน้า 62.

สวรรค์ ห้ามนิพพาน การรักษาเลี้ยงดูชีวิตมนุษย์จะเป็นบุญความดีสูงสุด ผู้ให้ชีวิตเป็นบุคคลที่มีพระคุณสูงสุด บุตรต้องเลี้ยงดูตอบแทนคุณอย่างมากที่สุดจึงจะเรียกว่าตอบแทนคุณได้หมด ทั้งต้องตอบแทนคุณด้วยการเลี้ยงดูตอบแทนร่างกายตลอดถึงจิตใจ และถ้ามีการตอบแทนด้วยการนำพาท่านสู่ทาน ศีล ภาวนา จัดเป็นการตอบแทนที่ยอดเยี่ยม ในทางการแพทย์ ตัวอ่อนเริ่มพัฒนาระบบประสาทอย่างสมบูรณ์ในช่วงสัปดาห์ที่ 22-24 ซึ่งเป็นเหตุผลสำคัญที่หลายประเทศอนุญาตให้ทำแท้งได้ก่อนช่วงนี้ เช่น ฝรั่งเศส อนุญาตภายใน 14 สัปดาห์ ญี่ปุ่นและเนปาลเปิดช่องตามเหตุผลทางสังคมและเศรษฐกิจ ในขณะที่ประเทศไทยปัจจุบัน (หลังปี 2564) แก้ไขกฎหมายให้สามารถทำแท้งได้โดยสมัครใจภายใน 12 สัปดาห์

แนวทางการแก้ไขปัญหากฎเกณฑ์การท้องก่อนวัยอันควรในทัศนะของพระพุทธศาสนา

แนวทางแก้ปัญหากฎการทำแท้งให้ทรงสนะของพระพุทธศาสนา พบว่า ควรสร้างสถาบันครอบครัวให้อบอุ่น ควรส่งเสริมการศึกษา เรื่องเพศศึกษาให้ถูกต้องตามวัย ควบคุมสื่อที่ยั่วยวาทกามารมณ์ และควรส่งเสริมการปฏิบัติตามศีลธรรมจริยธรรม โดยนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นหลักปฏิบัติ เช่น หลักเบญจศีลเบญจธรรม เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากประพฤติดินกาม มีเมตตา มีสัจจะในคู่ครอง รวมถึงหลักไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา¹⁹

ความเป็นจริงอย่างหนึ่งที่ต้องเกิดขึ้นเสมอในสังคมโลกคือหากมนุษย์รู้จักธรรมชาติของตนเอง เผ่าพันธุ์มนุษย์จะสามารถดำรงคงอยู่ได้ กรณีการทำแท้งในสังคมไทยได้บ่งบอกเป็นนัยถึงความล่มสลายของสังคมไทยในอนาคต เพราะไม่เพียงแต่จะชี้ประเด็นให้เห็นว่าคนไทยให้รู้จักธรรมชาติของตนเอง แต่มากกว่านั้นคือ คนไทยกำลังทำลายตัวเองภายในตัวพร้อมๆ กัน ดังนั้นแนวทางสำหรับแก้ไขปัญหากฎการทำแท้ง 1) พุทธบริษัทในพระพุทธศาสนาจะต้องพัฒนาคุณภาพความรู้ของตนเองเกี่ยวกับคำสอนของพระพุทธศาสนา 2) พุทธบริษัทในพระพุทธศาสนาต้องนำเอาคำสอนในพระไตรปิฎกมาปฏิบัติในชีวิตจริง 3) สอนพุทธบริษัทให้ได้รับรู้ถึงความเป็นจริงแห่งธรรมชาติของชีวิต 4) ต้องนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์มาปฏิบัติในชีวิตจริง

คำสอน ทางพระพุทธศาสนา ให้ความสำคัญกับชีวิตมนุษย์สูงสุด หลักจริยธรรมต่างเน้นให้รักษาชีวิตความเป็นมนุษย์ให้ได้ ให้นาน ให้เข้มแข็ง เพื่อการสร้างตระกูล บำเพ็ญศีล สมาธิ ปัญญา สู่เป้าหมายแห่งความหลุดพ้นจากวัฏฏะนี้ เมื่อหญิงใดที่สัตว์หยั่งลงสู่ครรภ์แล้ว สังคมชาวพุทธกำหนดให้เป็นแม่ กล้าดูแลอำนาจด้วยอุสสการม ทำแท้งได้ลงคอ จัดว่าหญิงผู้นั้นตกอยู่ในภาวะจิตที่มีความบีบคั้น คับแคบ ขัดข้อง ขัดเคือง ขุ่นมัว พร่าพราง มีดบอด มีดมัว ปิดบัง อย่างมาก มีจริยธรรมตกต่ำสุดขีด เพราะผ่านการสะสมบาปอกุศลมาอย่างยาวนาน เช่น 1) เคยดื่มน้ำเมา หรือยาเสพติด ทำลายสติของตนให้อ่อนแอ 2) โกหกปิดบังอำพรางความจริงต่อพ่อแม่ 3) ได้รักนวลสงวนตัวตาม

¹⁹ ขวัญชัย เอกจิตต์ และ อุทัย สติมัน, “หลักไตรสิกขากับการพัฒนาตน”, วารสารเศรษฐศาสตร์ปริทรรศน์, ปีที่ 3, ฉบับที่ 2, (พฤษภาคม - สิงหาคม 2559): 171.

วัฒนธรรม จารัตประเพณี 4) เห็นแก่ได้ต่อวัตถุของใช้ ของกิน โดยไม่ลงแรง หรือ ประกอบสัมมาอาชีวะ 5) หลงอบายมุข เช่น คบเพื่อนชั่ว เทียวกลางคืน เกียจคร้านการทำงาน หญิงที่ทำแท้ง ชายที่สนับสนุนให้ทำแท้ง ย่อมผิดศีล ผิดธรรม ตามข้อที่กล่าวแล้ว ข้างบนนี้ ข้อใดข้อหนึ่ง หรือทุกข้อแน่นอน จึงตัดสินใจว่าการทำแท้ง คือ ปัญหาขั้นรุนแรง

เมื่อสังคมมีปัญหาการทำแท้งเกิดขึ้น จิตใจของผู้คนในสังคมนี้ ทั้งหญิงผู้ทำแท้ง หมอที่ลงมือทำแท้ง คนรอบข้างที่สนับสนุนการทำแท้ง หรือคนใดที่เห็นตาม จะด้วยความจำเป็นจำยอม หรือเต็มใจก็ตามย่อมเป็นผู้ที่มีมาตรฐานทางจริยธรรมตกต่ำตามขนาดของเจตนาที่กระทำความอ่อนแอทางจริยธรรมอาจทำให้กฎหมายเปลี่ยนแปลงผ่อนปรน หย่อนยาน นำไปสู่ความอ่อนแอทางศีลธรรมของสังคม ผู้คนขาดหิริโอตปปะจิตหยาบกระด้างมากขึ้น บาปอกุศลหนักจะคุกคามสังคมโลกมนุษย์ ตามกฎวิภวัญญะ กฎไตรลักษณ์ ในทางลบ ทางตกต่ำเร็วขึ้น แม้ว่าในแต่ละประเทศจะมีกำหนดกฎหมายเกี่ยวกับการทำแท้งไว้อย่างแน่นอน แต่คนในสังคมก็ยังมีทัศนคติเกี่ยวกับการทำแท้งแตกต่างกันไป คือ มีทั้งผู้ที่ยอมรับการทำแท้ง และผู้ที่ไม่ยอมรับการทำแท้ง ว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ซึ่งในทางพระพุทธศาสนา มองว่าการกำเนิดชีวิตตามทัศนะของพระพุทธศาสนา เริ่มต้นด้วยองค์ประกอบ 3 ประการ มาบรรจบกัน คือบรรดาบิดาอยู่ร่วมกัน มารดามีฤดูเป็นปกติ และมีคันธัพพะเข้าไปตั้งอยู่ (ปฏิสนธิวิญญานเกิดขึ้น) ถ้าใครมีเจตนาทำลายชีวิต คนนั้นจะมีความผิด ตามหลักปาณาติบาต ซึ่งมีองค์ประกอบของการฆ่า 5 ประการ คือ (1) สัตว์นั้นมีชีวิต (2) รู้ว่าสัตว์นั้นมีชีวิต (3) มีจิตคิดจะฆ่า (4) ทำความเพียรเพื่อให้ตาย และ (5) สัตว์นั้นตายลงด้วยความเพียรนั้น แนวคิดจากนักวิชาการพุทธ เช่น พระไพศาล วิสาโล ชี้ให้เห็นว่าความมองการกระทำผ่านเจตนา ความเมตตา และบริบทโดยรวม การเน้นเพียงหลักการโดยไม่ดูความจริงของชีวิต อาจนำไปสู่การตัดสินที่ไร้ความกรุณา ทั้งนี้ หลักอปริหานิยธรรม 7 ข้อ ที่เน้นการปรีชาหาหรือ ความสามัคคี และความยึดมั่นในธรรม ก็เป็นแนวทางหนึ่งในการเยียวยาปัญหาทางศีลธรรมในระดับชุมชนได้อย่างยั่งยืน

องค์ความรู้จากการศึกษา

องค์ความรู้จากการศึกษา ศีลธรรมบนเส้นทางสองแพร่ง : กรณีการท้องก่อนวัยสมควร และปัญหาการทำแท้งในทัศนะของพระพุทธศาสนา สามารถสรุปได้องค์ความรู้แยกตามประเด็นดังนี้

1. ประเด็นหลักของบทความ การทำแท้งถือเป็นปัญหาทางศีลธรรมและจริยธรรมที่ซับซ้อน บทความวิเคราะห์ผ่านกรณีของการท้องก่อนวัยอันควร โดยมุ่งเน้นการอธิบายในมุมมองของพระพุทธศาสนา มีการเสริมแนวคิดร่วมสมัย เช่น สิทธิในร่างกาย จิตวิทยา และกฎหมายระหว่างประเทศ

2. พุทธจริยศาสตร์กับการทำแท้ง พระพุทธศาสนาเน้น “เจตนา” เป็นหัวใจของกรรม การทำแท้งโดยมีเจตนาช่วยลดทุกข์ อาจต้องพิจารณาแยกจากการทำแท้งโดยประมาท ถือว่าเป็นอกุศลกรรมโดยทั่วไป แต่ควรพิจารณาความซับซ้อนของบริบท

3. กฎหมายและวิทยาศาสตร์ ประเทศไทย: ทำแท้งได้ภายใน 12 สัปดาห์ (กฎหมายใหม่ปี 2564) ฝรั่งเศส, ญี่ปุ่น, เนปาล: มีข้อยืดหยุ่นตามเหตุผลทางสังคมและสุขภาพ วิทยาศาสตร์แพทย์ชี้ว่า สมองทารกพัฒนาอย่างมีนัยสำคัญราวสัปดาห์ที่ 22-24

4. ปัจจัยสาเหตุของการทำแท้งในไทย ความยากจน, ขาดเพศศึกษา, วัฒนธรรมยับยั้งการพูดเรื่องเพศ การถูกข่มขืน หรือขาดการสนับสนุนจากครอบครัว ความไม่พร้อมในการเลี้ยงดู

5. มุมมองจิตวิทยาและสังคมวิทยา ผู้หญิงหลังทำแท้งจำนวนหนึ่งเผชิญความรู้สึกผิด ซึมเศร้า บริบททางสังคม เช่น การตีตรา (stigma) ทำให้ไม่กล้าขอความช่วยเหลือ ความจำเป็นต้องมีระบบสนับสนุนครบด้านทั้งกาย จิตใจ และสังคม

6. แนวทางแก้ไขตามหลักพุทธ สร้างครอบครัวอบอุ่น สอนเพศศึกษารอบด้านแต่ถูกต้องตามวัย ควบคุมสื่อที่ยุยงการมรณ ส่งเสริมหลักธรรม เช่น เบญจศีล เบญจธรรม และไตรสิกขา ยึดหลัก “อปริหานิยธรรม 7” ในการฟื้นฟูจริยธรรมสังคม

7. แนวโน้มทางจริยธรรมร่วมสมัย เสียงเรียกร้องให้มองผู้หญิงในฐานะ “เจ้าของร่างกาย” นักวิชาการพุทธบางส่วนเสนอให้พิจารณาปัญหาทำแท้งอย่างมีเมตตา การป้องกันย่อมดีกว่าการเยียวยา: ส่งเสริมความรู้ การเข้าถึงบริการ และลดอคติ

สรุป

ปัญหาการทำแท้งในสังคมไทย เกิดจากความอ่อนแอทางศีลธรรม มารดาบิดาขาดความรู้ ขาดความรับผิดชอบ ความผิดพลาดจากการวางแผนครอบครัว ปัญหาสุขภาพของมารดาความผิดปกติของทารก สภาพเศรษฐกิจ สังคม ขอบกพร่องทางการแพทย์ และการบังคับให้กฎหมายอย่างไม่มีประสิทธิภาพ เป็นต้น ดังนั้น ปัญหาการทำแท้ง จึงเป็นปัญหาด้านจริยธรรม สุขภาพ เศรษฐกิจ และสังคม

แนวทางแก้ปัญหการทำแท้งในลักษณะของพุทธศาสนา พบว่า ควรสร้างสถาบันครอบครัวให้อบอุ่น ควรส่งเสริมการศึกษา เรื่องเพศศึกษาให้ถูกต้องตามวัย ควบคุมสื่อที่ยุยงทางกามารมณ์ และควรส่งเสริมการปฏิบัติตามเป็นธรรมจริยธรรม โดยนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นหลักปฏิบัติ เช่น หลักเบญจศีลเบญจธรรม เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากประพฤติดินในกาม มีเมตตา มีสัจจะในคู่ครอง รวมถึงหลักไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นต้น

การแท้ง หมายถึง การสิ้นสุดของการตั้งครรภ์ ก่อนที่เด็กจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้นอกครรภ์มารดา เท่าที่องค์การอนามัยโลกใช้กันมาแต่เดิม ถือเอาการสิ้นสุดของการตั้งครรภ์ก่อนอายุครรภ์ 28 สัปดาห์ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เด็กอย่างหนักไม่ ถึง 1,000 กรัม

การทำให้การตั้งครรภ์สิ้นสุดลงตามหลักวิชาการในปัจจุบันจะสามารถแบ่งออกเป็น 2 แบบได้แก่ แท้งโดยใช้ยา และแท้งโดยใช้เครื่องมือ แท้งโดยใช้เครื่องมือ (Surgical Abortion) การทำ

แท้งโดยใช้เครื่องมือช่วยนั้น ยังสามารถแบ่งออกได้อีก 3 วิธี คือ (1) การปรับประจำเดือน ในกรณีการปรับประจำเดือนจะใช้ในกรณีที่รอบประจำเดือนของสตรีขาดมาไม่เกิน 8 สัปดาห์ (2) การดูดมดลูก วิธีการนี้ สามารถกระทำได้ตั้งแต่อายุครรภ์ 4 - 12 สัปดาห์ และ (3) การเร่งคลอด วิธีเร่งคลอดจะใช้ในกรณีตั้งครรภ์มีอายุ 16 - 27 สัปดาห์ (4 - 7 เดือน) การแก้ไขปัญหาค่าแท้งไม่ควรจำกัดเฉพาะมิติศีลธรรมดั้งเดิม แต่ต้องบูรณาการองค์ความรู้ด้านสิทธิมนุษยชน วิทยาศาสตร์การแพทย์ จิตวิทยา และจริยธรรมร่วมสมัย พร้อมทั้งยึดหลักเมตตาธรรมและทางสายกลางของพระพุทธศาสนา แนวทางป้องกันควรเน้นการส่งเสริมครอบครัวอบอุ่น เพศศึกษารอบด้าน การเข้าถึงบริการสุขภาพ และการสนับสนุนทางจิตใจ เพื่อสร้างสังคมที่เข้าใจ เห็นใจ และไม่ผลักให้ผู้หญิงต้องเผชิญกับปัญหาเพียงลำพัง

บรรณานุกรม

- กฤต ศรียะอาจ. ฌัทธิร์ ศรีดี. พระศรีรัตนโมลี. “การศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธจริยศาสตร์กับการประกอบอาชีพในสมัยพุทธกาล”. วารสารมหาจุฬาลงกรณ. ปีที่ 6. (ฉบับพิเศษ 2019).
- การทำแท้งถูกกฎหมาย หนึ่งปัญหาใหญ่ที่ถูกปิดเงียบในสังคม. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://sdsybullertin.com /know-agenda-abortion-in-thailand/5 0 0 6 2> [20 มกราคม 2565].
- ไกรฤกษ์ เกษมสันต์. คำอธิบายประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 288 - มาตรา 366. พิมพ์ครั้งที่ 4. (กรุงเทพมหานคร: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา. 2551).
- ขวัญชัย เอกจิตต์ และ อุทัย สติมัน. “หลักไตรสิกขากับการพัฒนาตน”. วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์. ปีที่ 3. ฉบับที่ 2. (พฤษภาคม - สิงหาคม 2559).
- นายแพทย์วิสูตร ฟองศิริไพบูลย์. พ.บ.. น.บ.ท.. ว.ว.นิติเวชศาสตร์. ภาควิชานิติเวชศาสตร์. คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล. มหาวิทยาลัยมหิดล. วารสารเวชบันทึกศิริราช นิติเวชกับผู้ป่วย. ปีที่ 1. ฉบับที่ 2. (พฤษภาคม 2551).
- ปิยะบุตร แสงกนกกุล. 30 ปี กฎหมายทำแท้งเสรีในฝรั่งเศส. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.pub-law.net/publaw/view.aspx?ID=674 [22 พฤศจิกายน 2553].
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต). พุทธธรรม. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2555).
- ไพฑูรย์ สอนมะไฟ และ อุทัย สติมัน. “การทำแท้ง: วิกฤตของพุทธจริยธรรมในสังคมไทย”. วารสารนวัตกรรมการศึกษาและการวิจัย. ปีที่ 1. ฉบับที่ 3. (กันยายน – ธันวาคม 2560).

ไพฑูรย์ สอนมะไฟ และ อุทัย สติมัน. “การทำแท้ง: วิฤติของพุทธจริยธรรมในสังคมไทย”. วารสาร
นวัตกรรมการศึกษาและการวิจัย. ปีที่ 1. ฉบับที่ 3. (กันยายน - ธันวาคม 2560).

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539.

สังข์वाल เสริมแก้ว. เอกสารประกอบการสอนวิชาสัมมนาพระพุทธศาสนา. (เอกสารอัดสำเนา.
2564).

Grimes. DA; Stuart. G (2010). “Abortion jabberwocky: the need for better terminology”.
Contraception. 81 (2).

Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Sutta pitaka majjhima nikaya ska Vol. 12
Bangkok: University; 1996. (in Thai).

Schorge. John O.; Schaffer. Joseph L.; Halvorson. Lisa M.; Hoffman. Barbara L; Bradshaw.
Karen D.; Cunningham. F. Gary. บ.ก. (2008). “6. First-Trimester Abortion”.
Williams Gynecology (1 ed.). McGraw-Hill Medical ISBN 998-0-07-147257-9.

Sedgh. G; Singh. Shah. I. H.; “Ahman. E.; Henshaw. S. K; Bankole. A (2012) “induced
abortion: Incidence and trends worldwide from 1995 to 2008” (PDF). The
Lancet. 379 (9816).

มีศีลธรรมไม่ใช่คนโง่: กรณีศึกษาหิริโอตตปปะกับบทบาทของปัญญาชน

ในสังคมเสื่อมศีลธรรมในแง่ของพุทธจริยศาสตร์

The Virtuous Are Not Fools: A Case Study of Hiri-Ottappa and the Role of
Intellectuals in a Morally Decadent Society from the Perspective of Buddhist
Ethics

พระมหาโกมล กมโล¹, สมบูรณ์ จารุณะ², ชลิตา ประจักษ์³

Phra Maha Komol Kamalo¹, Somboon Jaruna², Chalida Prachamthin³

E-mail: Pali.2015Kamaro@gmail.com¹, E-mail: Samaja_@hotmail.com²

Received: July 3, 2025 Revised: July 22, 2025 Accepted: July 23, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาคุณธรรมพื้นฐานของหิริ (ความละอายต่อบาป) และโอตตปปะ (ความเกรงกลัวต่อบาป) ในฐานะ “ธรรมคุ้มกันโลก” ที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่าเป็นเครื่องหมายของสัตบุรุษ พร้อมทั้งเสนอการอ่านใหม่ที่เชื่อมโยงคุณธรรมดังกล่าวเข้ากับบทบาทของ “ปัญญาชน” ในสังคมร่วมสมัยที่มีแนวโน้มเหยียดความดีและยกย่องความเฉลียวฉลาดที่ไร้คุณธรรม โดยใช้การวิเคราะห์แนวคิดคำว่า “พาล” และ “บัณฑิต” จากคัมภีร์อิทธิฐานปทีปิกา ควบคู่กับการอภิปรายเรื่องวิบากรรมของอทินนาทาน เพื่อแสดงให้เห็นว่า “การไม่ทำบาป” มิใช่ความโง่ แต่เป็นความกล้าทางจริยธรรมของผู้มีปัญญา บทความยังยกกรณีศึกษาจากพระไตรปิฎกเกี่ยวกับโจรล้วงกระเป๋าส่งเพื่อสะท้อนความหมายของปัญญาชนที่แท้จริงในพุทธจริยศาสตร์ พร้อมเชื่อมโยงกับปรากฏการณ์คอร์รัปชันและการแสวงหาผลประโยชน์อย่างไร้คุณธรรมในสังคมปัจจุบัน โดยเสนอว่าพระโสดาบันเป็นภาพแทนของบัณฑิตผู้มีหิริ-โอตตปปะ และเป็นต้นแบบของปัญญาชนผู้มีจิตสำนึกต่อผลกระทบ

คำสำคัญ: หิริ-โอตตปปะ, พุทธจริยศาสตร์, ปัญญาชน, อทินนาทาน, พาล-บัณฑิต

Abstract

This article examines the foundational Buddhist virtues of *hiri* (moral shame) and *ottappa* (moral fear), regarded by the Buddha as “the guardians of the world” and hallmarks of a true noble person (*sappurisa*). It offers a reinterpretation of these moral

¹ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

² มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

³ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

principles in relation to the role of intellectuals in contemporary society, where moral restraint is often ridiculed, while cunning without ethics is praised. The article draws upon the canonical definitions of “fool” (*pāla*) and “wise person” (*paṇḍita*) from the *Abhidhānappadīpikā*, and analyzes the karmic consequences of theft (*adinnādāna*), to argue that refraining from evil is not foolishness, but a courageous ethical act rooted in wisdom. It includes a case study from the *Tipiṭaka* involving two pickpockets to reflect on the Buddhist conception of a true intellectual. Furthermore, the article links these principles to modern phenomena such as corruption and unethical profiteering, showing that *hiri* and *ottappa* can serve as ethical counterbalances in a morally disoriented society. Ultimately, the *sotāpanna* (stream-enterer) is presented as the archetype of the enlightened intellectual—one who lives with karmic awareness and moral integrity.

Keywords: Hiri-Ottappa, Buddhist Ethics, Intellectuals, Adinnādāna, Fool and Wise Person

บทนำ

ในโลกยุคปัจจุบัน สังคมมนุษย์เผชิญกับกระแสการแข่งขันที่ทวีความรุนแรงและซับซ้อนขึ้นอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ค่านิยมด้านคุณธรรมและจริยธรรมถูกลดทอนความสำคัญลงอย่างน่าเป็นห่วง สำนักวิจัยไทยที่ว่า “มือใครยาว สาวได้สาวเอา” สะท้อนให้เห็นถึงทัศนคติที่มุ่งแสวงหาผลประโยชน์โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องหรือผลกระทบต่อผู้อื่น เช่นเดียวกับสุภาษิต “น้ำมาปลากินมด น้ำลตมดกินปลา” ที่สื่อถึงความคิดฉวยโอกาสอันเป็นรากฐานของพฤติกรรมเห็นแก่ตัวในหลากหลายมิติของชีวิต ไม่ว่าจะเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม หรือการเมือง

ในภาคธุรกิจ การช่วงชิงผลประโยชน์โดยไม่คำนึงถึงจริยธรรมกลายเป็นแนวปฏิบัติที่พบได้ทั่วไป บริษัทจำนวนไม่น้อยเลือกใช้กลยุทธ์ที่ละเลยจริยธรรมเพื่อแสวงหาความได้เปรียบทางการค้า ขณะที่ภาคการเกษตรและประมงก็มีตัวอย่างพฤติกรรมที่สะท้อนความมั่งง่าย เช่น การจับปลาในฤดูวางไข่ หรือการใช้เครื่องมือผิดกฎหมาย แม้จะได้ผลในระยะสั้น แต่ย่อมก่อให้เกิดผลเสียระยะยาวทั้งต่อระบบนิเวศและชุมชน

พฤติกรรมที่กล่าวมานี้ล้วนมีรากฐานมาจากความเห็นแก่ตัวและการขาดหิริ-โอตตปปะ หรือความละอายและเกรงกลัวต่อบาป ซึ่งเป็นคุณธรรมพื้นฐานในพระพุทธศาสนา อันสามารถป้องกัน

ไม่ให้บุคคลละเมิดศีลธรรม และเป็นหลักเกณฑ์ในการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับสันติสุขของสังคมโดยรวม

พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ใน *มงคลสูตร* ว่า “ไม่คบคนพาล คบบัณฑิต” คือมงคลอันสูงสุดในชีวิต การเลือกคบบุคคลที่มีคุณธรรมจึงไม่เพียงเป็นสิ่งสำคัญต่อความมั่นคงของสังคมเท่านั้น หากยังสะท้อนความรับผิดชอบต่อการสร้างสังคมที่เกื้อกูลและยั่งยืน บทความนี้จึงมุ่งศึกษาคุณธรรมของบัณฑิตผ่านหลักทิริ-โอตตปปะ และวิเคราะห์แนวคิดเรื่อง “พาล” และ “บัณฑิต” ด้วยกรอบแนวคิดทางภาษาบาลี ทั้งในเชิงรากศัพท์ การสร้างคำ และความหมายเชิงไวยากรณ์ตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เพื่อเปิดพื้นที่ทางปัญญาสำหรับการฟื้นฟูคุณค่าศีลธรรมในสังคมร่วมสมัย

ความหมายของทิริ โอตตปปะ

ในบริบทของพระพุทธศาสนา ทิริ (ความละเอียดต่อบาป) และโอตตปปะ (ความเกรงกลัวต่อบาป) ถือเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่มีความสำคัญยิ่งต่อการดำรงชีวิตในทางที่ถูกต้อง และเป็นรากฐานของความเป็น “บัณฑิต” ตามแนวพุทธจริยศาสตร์ ทิริ-โอตตปปะได้รับการยกย่องว่าเป็น *โลกपालธรรม* หรือ “ธรรมคุ้มกันโลก” เพราะช่วยรักษาสังคมไม่ให้เกิดอยู่ในความเสื่อมจากการกระทำที่ผิดศีลธรรมของมนุษย์

พระพุทธเจ้าตรัสว่า

ทิริโอตตปปสมปณนา

สุกฤมมสมาหิตา

สนโต สปปริสา โลเก

เทวธมมาติ วุจฺจเร⁴

ท่านเรียกเหล่าชนผู้ถึงพร้อมด้วยทิริและโอตตปปะ มีจิตตั้งมั่น

ในธรรมอันขาว ผู้สงบ เป็นสัตบุรุษว่า ผู้มีเทวธรรมในโลก

ตถ ทิริโอตตปปสมปณนาติ ทิริยา จ โอตตปปเณ จ สมณนาคตา. เตสุ ภายทฺวจริตาทีหิ ทิริยิตฺติ ทิริ, ลขชาเยตํ อธิวจฺณ. เตหิเยว โอตตปปตฺติติ โอตตปปิ, ปาปโต อุพฺเพคฺสเสตํ อธิวจฺณ. ตถ อชฺมตตสมฺภูจฺจนา ทิริ, พหิทฺธาสมฺภูจฺจนา โอตตปปิ, อตฺตาธิปเตยฺยา ทิริ, โลกาธิปเตยฺย โอตตปปิ. ลข ชาสภาวสณฺนิจฺจา ทิริ, ภาสภาวสณฺนิจฺติ โอตตปปิ. สปปติสสวลกฺขณา ทิริ, วชฺชภีรูกฺภยทสสาวิลกฺขณํ โอตตปปิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ทิริโอตตปปสมปณนา** คือ ผู้ประกอบด้วยความละเอียดและความเกรงกลัว บรรดาทิริและโอตตปปะนั้น ชื่อว่าทิริ เพราะใช้ในความหมายว่า “ละเอียดต่อกาย-ทุจริตเป็นต้น” คำว่า **ทิริ** นี้ เป็นชื่อของความละเอียด ชื่อว่าโอตตปปะ เพราะใช้ในความหมายว่า “เกรงกลัวต่อกายทุจริตเป็นต้นเหล่านั้นแล” คำว่า **โอตตปปะ** เป็นชื่อความหวาดเสียวต่อบาป บรรดาทิริและ

⁴ ชุ.ชา. (บาลี) 27/6/2.

โอดตปปะ หิริมีการตั้งขึ้นในภายใน โอดตปปะมีการตั้งขึ้นในภายนอก หิริมีตนเป็นใหญ่ โอดตปปะมีชาวโลกเป็นใหญ่ หิริตั้งมั่นในสภาวะความละเอียด โอดตปปะตั้งมั่นในสภาวะความกลัว หิริมีความยำเกรงเป็นลักษณะ โอดตปปะมีความกลัวโทษและเห็นภัยเป็นลักษณะ⁵

หิริ คือ ความรู้สึกละอายต่อบาป ความละอายใจที่จะทำสิ่งที่ไม่ดี โดยพิจารณาจากคุณค่าภายใน เช่น ศักดิ์ศรี ความดีงาม หรือมโนธรรมของตน ส่วนโอดตปปะ คือ ความหวาดกลัวต่อบาป โดยมองจากผลที่จะตามมา เช่น กลัวการตำหนิจากผู้อื่น กลัวผลกระทบทางสังคมหรือกฎหมาย

คุณธรรมทั้งสองนี้จึงมีลักษณะเสริมกันอย่างสมดุล หิริเป็นเครื่องควบคุมจากภายใน โอดตปปะเป็นเครื่องยับยั้งจากภายนอก การที่บุคคลมีหิริ-โอดตปปะจึงเท่ากับเป็นผู้มีเกราะคุ้มครองทางศีลธรรมที่เข้มแข็ง ไม่ตกไปสู่การกระทำที่ต่ำช้า และสามารถยืนหยัดต่อกระแสความโลภ โกรธ หลง ที่รุนแรงในสังคม

ในปัจจุบันศีลธรรมมักถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อการควบคุมหรือเป็นศีลธรรมแบบทาส ผู้ที่มีศีลธรรมอาจมองดูคล้ายคนไม่ใช่สติปัญญาหรืออาจถูกมองว่าเป็นคนโง่ได้ คนที่มีหิริ-โอดตปปะอาจถูกมองว่าไม่ทันเกม ไม่กล้าได้กล้าเสีย หรือไม่รู้จักช่วงชิงโอกาส แต่ในทางกลับกัน บุคคลเช่นนี้ต่างหากคือผู้ที่มีหลักประกันทางจริยธรรม มีความมั่นคงทางคุณค่า และมีส่วนสำคัญในการสร้างดุลยภาพให้แก่สังคม

การศึกษาหิริ-โอดตปปะในฐานะคุณธรรมหลักของปัญญาชน จึงเป็นการยืนยันว่า “ศีลธรรมไม่ใช่ความโง่” หากแต่เป็นสติปัญญาในระดับที่ลึกซึ้ง ซึ่งทำให้บุคคลกล้าเลือกทางที่ถูกต้อง แม้จะสวนกระแส และมีความกล้าหาญทางคุณธรรมในการดำรงตนอย่างมีเกียรติในโลกที่เต็มไปด้วยความสับสนวุ่นวายทางค่านิยมและความคิดเชิงผลประโยชน์

วิเคราะห์คำว่า “พาล” และ “บัณฑิต”

คำว่า “พาล” เป็นคำนามกิตก์ มาจาก รากศัพท์ว่า “พล” (พล = ปาณเน แปลว่า “เป็นอยู่”) โดยนำมาประกอบกับ ณ ปัจจัย เพื่อสร้างคำว่า “พาล” โดยตามหลักการทางภาษาบาลีแบบวิเคราะห์เชิงโครงสร้างตามเกณฑ์ของไวยากรณ์ ดังนี้

พล + ณ	ลง ณ ปัจจัย	วิสรูปทาโท ณ ⁶
พล + ณ	ลบสระ อ ท้าย พล ธาตุ	ธาตุสนโต โลโปเนกสสรส ⁷
พาล + ณ	วุทธิ อ ที่ พล ธาตุ เป็น อา	อัสโยคนตสส วุทธิ การิต ⁸

⁵ พ.ชา.อ. (บาลี) 1/6/185.

⁶ ร. หน้า 422.

⁷ ร. หน้า 315.

⁸ ร. หน้า 383.

พาล + อ ลบ ณ (เฉพาะตัว ณ) การิตาน โณ โลป⁹
พาล นำพยัญชนะประกอบกับสระ นเย ปริ ยุตเต¹⁰

สำเร็จรูปเป็น พาล = คนพาล

รูปวิเคราะห์ว่า พลติ อนติ อสสสิตปสสสิตมตเตน ชีวติ น ปญญาชีวิเตนาติ พาล¹¹
แปลว่า คนชื่อว่า “พาล” คือผู้มีชีวิตอยู่เพียงแค່หายใจเข้า-ออก โดยปราศจากปัญญา ไม่ไฝ่พิจารณา
สิ่งที่เป็นประโยชน์ และไม่หลีกเลี่ยงสิ่งที่เป็นโทษ

อีกแนวหนึ่ง คำว่า “พาล” ยังสามารถสร้างจาก คำขึ้นต้นว่า “ทวิ” ร่วมกับ รากศัพท์ ว่า
“ลา” (อาทาเน = ถือเอา) หรือ “ลฺ” (เฉทเน = ตัด) โดยมีขั้นตอนการสร้างคำ ดังนี้

ทวิ + ลา/ลฺ + อ ลง อ ปัจจัย สัพพโตนวุตวาวิ วา¹²
พา + ลา/ลฺ + อ เปลี่ยน ทวิ เป็น พา วิสตีทเสสุ พา ทวิสสุ ตุ¹³
พา + ล/ลฺ + อ ลบสระ อ/อุ ของ ลา/ลฺ ชาติ สรโลโปมาเทสปปจยยาติมहि ฯ¹⁴
พาล นำพยัญชนะประกอบกับสระ นเย ปริ ยุตเต

สำเร็จรูปเป็น พาล = คนพาล

รูปวิเคราะห์ว่า ฏิกฺขมมิกสมปรายิกสงฺขาเต เทว อตฺเถ เทวตฺตโกกาลีกาทย วิย ลา
ติ คณหาติติ พาล¹⁵ แปลว่า คนชื่อว่า “พาล” คือผู้ที่ยึดถือเอาสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ทั้งในโลกนี้และ
โลกหน้า อตฺตตถปรตถสงฺขาเต เทว อตฺเถ ลุนาติ ฉินฺหติติ พาล¹⁶ แปลว่า คนที่ตัดขาดประโยชน์ทั้ง
ของตนและของผู้อื่น ย่อมชื่อว่า “พาล”

คำว่า “ปณฺธิตะ” เป็นคำนามกิตก์ มาจาก รากศัพท์ ว่า “ปธิ” (คติยฺ = ไป) ประกอบกับ
ต ปัจจัย โดยมีขั้นตอนการสร้างดังนี้

ปธิ + ต ลง ต ปัจจัย พุทธมาติตเถ กตฺตริ¹⁷
ปทฺ + ต ลบสระ อิ ห้าย ปธิ ชาติ ชาติสฺสนโต โลโปเนกสฺสรสส
ปทฺ + ต ลงนิคหิตอาคมตันชาติ นิคคหิตถจ¹⁸

⁹ รฐ. หน้า 382.

¹⁰ รฐ. หน้า 10.

¹¹ ธาน. สฐิ หน้า 657.

¹² รฐ. หน้า 414.

¹³ รฐ. หน้า 145.

¹⁴ รฐ. หน้า 59.

¹⁵ ธาน. สฐิ หน้า 657.

¹⁶ ธาน. สฐิ หน้า 657.

¹⁷ รฐ. หน้า 441.

¹⁸ รฐ. หน้า 52.

ปณฺท + ต เปลี่ยนนิคหิต เป็น ณ วคฺคนฺตํ วา วคฺเค¹⁹

ปณฺท + อี + ต ลง อี อาคม ยถาคมนิการ²⁰

ปณฺทิต นำพยัญชนะประกอบกับสระ นเย ปริ ยุตเต

สำเร็จรูปเป็น ปณฺทิต = บัณฺทิต

รูปวิเคราะห์ว่า สุขุเมสุปี อตฺเตสุ ปณฺทิต คจฺฉติ ทุกฺขาทึนํ ปิพฺพาทิกิปี อาการิ ชานาตีติ
ปณฺทา, ปณฺทาย อีโต คโต ปวตฺโตติ ปณฺทิตโต²¹ แปลว่า ผู้ชื่อว่า “บัณฺทิต” คือผู้ดำเนินไปใน
ประโยชน์อันสุขุม ละเอียด ลึกซึ้ง รู้ชัดถึงอาการแห่งทุกขสัง

อีกอย่างหนึ่ง ปณฺทา บทหน้า + อี ชาติ มีความหมายว่า คติมฺหิ = ไป + ต ปัจจัย มี
ขั้นตอนการสร้างรูป ดังนี้ อีกแนวหนึ่ง ปณฺทิต ยังสามารถสร้างจากคำขึ้นต้นว่า “ปณฺทา” + ร่วมกับ
รากศัพท์ว่า อี (คติมฺหิ = ไป) โดยมีขั้นตอนดังนี้

ปณฺทา + อี + ต ลง ต ปัจจัย พุทฺธมาทิตฺเถ กตฺตริ

ปณฺท + อี + ต ลงสระ อา ท้าย ปณฺทา สรโลโปมาเทศปจฺจยาทิมฺหิ ฯ

ปณฺทิต นำพยัญชนะประกอบกับสระ นเย ปริ ยุตเต

สำเร็จรูปเป็น ปณฺทิต = บัณฺทิต

รูปวิเคราะห์ว่า ปณฺทา พุทฺธิ สณฺชาตา อสฺสาติ ปณฺทิตโต²² แปลว่า ผู้ชื่อว่า “บัณฺทิต” คือ
ผู้ที่มีปัญญาบังเกิดขึ้น

คำว่า “พาละ” ปรากฏในคัมภีร์อภิธานปิปปิกา โดยมีความหมายหลัก 2 ประการ
ได้แก่

1) “พาละ” หมายถึง เด็กเล็ก, ลูกน้อย, หรือทารก

รูปวิเคราะห์: ทวีทิ มาตาปิตุทิ ลาตฺพุโฑติ พาโล แปลว่า ชื่อว่าพาละ เพราะเป็นผู้ที่
บิดามารดาทั้งสองต้องอุ้มพาไป (ทฺวิ + ลา คหฺเน=ถือ-จับ-ยัด + อ), พาลียเต สํวริยเตติ พาโล แปลว่า
ชื่อว่าพาละ เพราะเป็นผู้ที่ต้องได้รับการคุ้มครองดูแลจากบิดามารดา (พล สํวฺรเณ=ระวัง-ป้องกัน +
ณ)

อุทาหรณ์: พาลํ อาทาย โอตฺรี ปารกุเล จ เอกํ สาเยตฺวา พาลกํ ปุตุตํ อิตฺริ
ตารณาย²³ ดิฉนํอุมฺบุตรน้อยข้ามไปที่ฝั่งโน้นคนเดียว ให้บุตรน้อยตีมนมแล้ว ประสงค์จะนำบุตรอีก
คนข้ามฝั่ง

¹⁹ ร. หน้า 46.

²⁰ ร. หน้า 400.

²¹ นิติ.ชาติ. หน้า 167-168.

²² ธาน.สุจิ หน้า 592.

²³ ชุ.เถรี.อ. (บาลี) 448/145.

2) “พาละ” หมายถึง ผู้โง่, ผู้เขลา, หรือผู้มีปัญญาน้อย

รูปวิเคราะห์: พลตติ พาลโ, อสสาสิตปสสาสิตมตเตน ชีวติ, น ปณณชชีวเตนา-
ตยตโธ ชื่อว่าพาละ เพราะมีชีวิตอยู่เพียงเพื่อหายใจเข้าออก ไม่ดำรงชีวิตด้วยปัญญา (พล ปาณเน =
เป็นอยู่ + ณ) เทว อตเถ ลาตติ พาลโ ชื่อว่าพาละ เพราะถือเอาสิ่งที่เป็นโทษสองประการ (ในชาตินี้
และชาติหน้า) (ทวิ + ลา อาทาเน=ถือ-ยึด-จับ + อ) อตตตถปรตถสงขาเต เทว อตเถ ลุนาตติ พาลโ
ชื่อว่าพาละ เพราะตัดประโยชน์สองประการคือ ทั้งของตนเองและของผู้อื่น (ทวิ + ลุ เนทาเน=ตัด + อ)

อุทาหรณ์: เถโร ภิกขุ พาลโ โหติ อพยตโต²⁴ พระเถระรูปนี้เป็นผู้โง่เขลา ไม่เฉลียว
ฉลาด

คำว่า “**ปณฺฑิตะ**” หมายถึง บัณฑิต, นักปราชญ์, ผู้รู้, คนฉลาด, หรือผู้มีปัญญา

ตามคัมภีร์อภิธาน มีคำศัพท์ที่มีความหมายเดียวกันกับคำว่า **ปณฺฑิตะ** รวมทั้งสิ้น 25 คำ
เช่น พุระ, วิทวะ, วิภาวี, สันตะ, สปปัญญะ, โกวิทะ, อิมันตุ, สุธิ, กวี, พยัตตะ, วิจักขณะ, วิสารทะ,
เมธาวิ, มติมันตุ, ปัญญะ, วิญญู, วิทูระ, วิทู, ธีระ, วิปัสสี, โทสสิญญ, พุททะ, ทัพพะ, และ วิทพสุ เป็นต้น
แต่ในบทความนี้จะขอล่าเฉพาะคำว่า **ปณฺฑิตะ** ดังนี้

รูปวิเคราะห์: ปณฺหา พุทธิ สยขาตา อสสาติ ปณฺชิตโต ชื่อว่าปณฺฑิตะ เพราะเป็นผู้ที่
มีปัญญาได้เกิดขึ้นแล้ว (ปติ คติย=ไป-ถึง-บรรลุ + ต) ปณฺหา วุจฺจติ ปณฺหา ตาย ปณฺหาย อิตฺ คโต
ปวตฺโต ปณฺชิตโต ชื่อว่าปณฺฑิตะ เพราะดำเนินไปด้วยปัญญา (ปณฺหา + อิ คติมฺหิ=ไป-ถึง-บรรลุ + ต)
พยตฺถภาวํ ปณฺชิต คจฺจตฺติ ปณฺชิตโต ชื่อว่าปณฺฑิตะ เพราะดำเนินไปสู่ความเป็นคนฉลาด **ถาณคฺคิ**
ยา ปณฺชิต คจฺจตฺติ ปณฺชิตโต ชื่อว่าปณฺฑิตะ เพราะดำเนินชีวิตด้วยธรรมคือปัญญา (ปติ คติย=ไป-ถึง-
บรรลุ + ต) อตเถ ปณฺชิต ชานาตฺติ ปณฺชิตโต ชื่อว่าปณฺฑิตะ เพราะรู้จักประโยชน์ (ปณฺหา ญาณ=รู้ +
อิ + ต)²⁵

อุทาหรณ์: ตตรสฺส โทวาริโก ปณฺชิตโต วิยตโต เมธาวิ อญฺญาตานํ นิวาเรตา ญาตานํ
ปเวเสตา²⁶ นายประตูของเมืองนั้น เป็นคนเฉลียวฉลาด หลักแหลม ห้ามคนที่ไม่รู้จัก อนุญาตให้คนที่
รู้จักเข้าไปได้

เมื่อได้เข้าใจกระบวนการสร้างคำและความหมายของคำว่า “พาล” และ “**ปณฺฑิต**” ตาม
หลักไวยากรณ์และตามคัมภีร์อภิธานปทีปิกาแล้ว ก็สามารถใช้เป็นพื้นฐานในการศึกษาคำสอนใน
พระไตรปิฎกในลำดับถัดไป โดยเฉพาะหลักธรรมที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของคนพาลและบัณฑิตที่ปรากฏ
อย่างแพร่หลายในพระสูตรต่าง ๆ

²⁴ วิ.ม. (บาลี) 4/155/163.

²⁵ ธาน.วณฺณนา. หน้า 309.

²⁶ ที.ม. (บาลี) 10/146/75.

หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าถือเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและเป็นสิ่งที่พึ่งทางใจแก่สัตว์โลกทั้งปวง เป็นแบบแผนในการดำรงชีวิตอย่างถูกต้อง ส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติเกิดความสุขความเจริญอย่างยั่งยืน หากกล่าวถึงหลักธรรมที่เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย หลายท่านย่อมคุ้นเคยกับคำว่า “**มงคลชีวิต 38 ประการ**” ซึ่งเป็นคุณธรรมที่หากยึดถือปฏิบัติอย่างจริงจังแล้ว จะนำพาชีวิตไปสู่ความสุข ความมั่นคง และความเจริญทั้งทางโลกและทางธรรม

ในความเป็นจริง มงคลชีวิตดังกล่าวมีคุณค่าอย่างยิ่งหากนำไปปฏิบัติ เพราะจะก่อให้เกิดมงคลแก่ผู้ปฏิบัติตามอย่างแท้จริง พระพุทธเจ้าได้ทรงจัดลำดับมงคลไว้อย่างมีระบบ เพื่อเป็นแนวทางให้มนุษย์ปฏิบัติตามลำดับแห่งอายุและวุฒิภาวะ โดยเริ่มต้นจากข้อแรกคือ “**ไม่คบคนพาล**”

คำว่า “พาล” ตามความหมายในภาษาบาลี หมายถึง บุคคลที่มีชีวิตอยู่เพียงเพื่อหาใจเข้าออกไปวัน ๆ โดยปราศจากการใช้ปัญญาไตร่ตรองสิ่งที่เป็นประโยชน์ หรือหลีกเลี่ยงสิ่งที่เป็นโทษ เป็นผู้ที่ยึดถือเอาสิ่งไร้สาระในทั้งชาติและชาติหน้า มักประกอบด้วยความคิด คำพูด และการกระทำที่เป็นอกุศล ส่งผลให้ไปสู่ทุกข์ เป็นผู้ตัดประโยชน์ทั้งในปัจจุบันและอนาคต กล่าวคือ การทำชั่วในปัจจุบันเป็นการทำลายคุณค่าแห่งชีวิต และยังเป็นเหตุให้ต้องได้รับผลกระทบอันร้ายแรงในภพเบื้องหน้า

ลักษณะของคนพาลโดยทั่วไปคือ ผู้ที่มีจิตใจขุ่นมัวเป็นนิจ ยึดถือความเห็นผิด ยึดค่านิยมที่บิดเบือน และมีวิจารณ์ญาณที่บกพร่อง ไม่สามารถแยกแยะสิ่งที่ดี-ชั่ว หรือควร-ไม่ควรได้อย่างถูกต้อง ตัวอย่างเช่น บัณฑิตย่อมเห็นว่า “สุรา” เป็นสิ่งไม่ดีเพราะทำให้ขาดสติและนำมาซึ่งความเสื่อมหลากหลายประการ ขณะที่คนพาลกลับเห็นว่าสุราเป็นสิ่งดี เป็นเครื่องกระชับมิตร หรือการเล่นไฟที่บัณฑิตเห็นว่าเป็นอบายมุข แต่คนพาลกลับมองว่าเป็นกิจกรรมที่ให้ความเพลิดเพลินและฝึกสมอง

ด้วยเหตุแห่งจิตที่ขุ่นมัว คนพาลจึงมีพฤติกรรมที่ผิดจากคนทั่วไป 3 ประการ²⁷ คือ

- 1) **ทูลจิตตจิตินติ** ขอบคิดช่วยอยู่เป็นนิจ มีความโลภ ความพยาบาท และยึดถือทัศนคติที่ผิด (มิจฉาทิฏฐิ)
- 2) **ทูลภาสิตภาสี** ชอบพูดชั่วเป็นนิสัย ใช้วาจาทุจริต เช่น พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดหยาบ และพูดเพ้อเจ้อ
- 3) **ทูลกฏกมมการี** ชอบกระทำชั่วอยู่เสมอ ประกอบด้วยกายกรรมที่ผิด เช่น การฆ่าสัตว์ ลักขโมย ฉ้อโกง หรือประพฤติดิฉินในกาม

การ “ไม่คบคนพาล” จึงหมายถึงการไม่เข้าไปมีส่วนร่วมใด ๆ ทั้งในด้านความคิด คำพูด หรือการกระทำกับผู้มีลักษณะเช่นนี้ หากยังคบอยู่ไม่ว่าจะในระดับใดก็ตาม ควรรีบถอนตนโดยไม่ประมาท มิฉะนั้นอาจถูกครอบงำจนมีพฤติกรรมแบบเดียวกับคนพาลโดยไม่รู้ตัว

²⁷ ม.อ. (บาลี) 14/246/214.

การไม่คบคนพาลจึงถือว่าเป็นมงคลอย่างแท้จริง เพราะเป็นเหตุให้เกิดประโยชน์ทั้งในทางโลกและทางธรรม โดยเฉพาะในด้านการป้องกันภัยจากการคบหากับคนที่อาจนำความเสื่อมมาให้ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

มธฺว มณฺณตี พาโล

ยาว ปาปํ น ปจฺจติ

ยทา จ ปจฺจติ ปาปํ

อถ พาโล ทุกฺขํ นิคฺคจฺจติ ฯ²⁸

คนพาลย่อมเห็นว่าบาปนั้นหวานฉ่ำดูน่าผึ้ง トラบเท่าที่บาปยังไม่ให้ผล

แต่เมื่อใดที่บาปให้ผล เมื่อนั้นย่อมได้รับทุกข์อย่างแสนสาหัส

กาลานี้ชี้ให้เห็นว่าสติรู้ตัวและหิริโอตตปปะต่างหาก คือจุดเริ่มต้นของความเป็นบัณฑิต ขณะที่ความหลงผิดในความสามารถของตน โดยไม่มีคุณธรรมค้ำจุน กลับกลายเป็นความโง่โดยแท้ ดังนั้น ในบริบทพระพุทธศาสนา ความฉลาดที่แท้คือความสามารถในการดำรงตนอยู่บนฐานของศีลธรรม ไม่ใช่ความสามารถในการเอาตัวรอดด้วยเล่ห์เหลี่ยม

ในยุคที่สังคมให้รางวัลแก่ผู้แสวงหาผลประโยชน์อย่างไม่คำนึงจริยธรรม บทบาทของ “บัณฑิต” จึงมิใช่เพียงผู้รู้หนังสือหรือมีการศึกษาสูง แต่คือผู้ที่กล้ารักษาคุณธรรมแม้จะถูกมองว่า “ล้าสมัย” หรือ “อ่อนไหว” การยืนหยัดของบัณฑิตที่มีหิริ-โอตตปปะจึงเป็นการท้าทายต่อวาทกรรมกระแสหลักที่บิดเบือนศีลธรรมให้เป็นความโง่ และฟื้นฟูคุณค่าที่แท้ของการมีปัญญาในสังคมแห่งความสับสน

ในทางตรงกันข้าม คำว่า “บัณฑิต” ตามภาษาบาลี หมายถึงผู้ที่ยึดมั่นในสิ่งที่ เป็นประโยชน์ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา คิด พุท และกระทำแต่สิ่งที่ดีงามอันจะนำไปสู่สุคติ และแสวงหาประโยชน์สูงสุดด้วยการปฏิบัติสมณะและวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อบรรลุนิพพาน

ลักษณะทั่วไปของบัณฑิตคือผู้มีจิตใจผ่องใสเป็นนิมิต มีความเห็นถูกต้อง ยึดมั่นในค่านิยมอันถูกต้อง และดำเนินชีวิตด้วยปัญญา ได้แก่

- เป็นผู้รู้ดี (รู้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว)
- เป็นผู้รู้ถูก (รู้ว่าอะไรถูก อะไรผิด)
- เป็นผู้รู้ชอบ (รู้ว่าอะไรคือบุญ อะไรคือบาป)

บัณฑิตแท้ย่อมตั้งใจละชั่ว ทำดี และประพฤติชอบโดยสม่ำเสมอ สามารถป้องกันตนจากความเสื่อม ความผิด และความทุกข์ได้ ลักษณะเด่นของบัณฑิตมีอยู่ 3 ประการ²⁹ ได้แก่

1) สัจจินตจิตินตี ชอบคิดดีเป็นปกติ ไม่คิดโลภ ไม่ปองร้ายผู้อื่น รู้จักให้อภัย และมีความคิดที่ถูกต้องตามธรรม

²⁸ ชุ.ธ. (บาลี) 25/69/29.

²⁹ ม.อ. (บาลี) 14/253/221.

2) สุภาสิตภาลี ชอบพูดดีเป็นปกติ พูดคำจริง พูดสมานไมตรี พูดด้วยเมตตา และพูดอย่างเหมาะสมตามกาล

3) สุกตมมการี ชอบทำดีเป็นปกติ มีเมตตากรุณา ประกอบสัมมาอาชีวะ ทำบุญรักษาศีล และเจริญสมาธิภาวนาอย่างสม่ำเสมอ

การคบบัณฑิตจึงถือว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุให้เข้าถึงสุคติและนิพพาน ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้าจึงทรงวางมงคลข้อแรกคือ “ไม่คบคนพาล” และข้อถัดมาคือ “คบบัณฑิต” เพื่อชี้แนะแนวทางสู่ความสุขและความเจริญแห่งชีวิต โดยทรงตรัสไว้ว่า

พาลสงคตจารี หิ

ทิมมทาน โสจติ

ทุกโข พาเลหิ สวาโส

อมิตเตเนว สพพทา

ธีโร จ สุขสวาโส

ณาคินิว สมากโม ฯ

เพราะผู้คบคนพาล ย่อมเศร้าโศกนาน การอยู่ร่วมกับคนพาล มีแต่ความทุกข์เหมือนอยู่ร่วมกับศัตรู การอยู่ร่วมกับนักปราชญ์ มีแต่ความสุขเหมือนสมาคมของญาติ

ตสมา หิ

ธีรณจ ปณณณจ พหุสสุตณจ

โธรยหสิลพพตวนตมริย

ตณตาทิส สปปุริส สุมธ

ภเชถ นกขตตปถัว จณทิมมา³⁰

เพราะฉะนั้น จึงควรประพฤติตามผู้เป็นปราชญ์

ผู้เฉียบแหลม ศึกษาเล่าเรียนมาก มีศีลาจารวัตร

เรียบร้อย เป็นพระอริยะ เป็นสัตบุรุษ มีปัญญาดี

เหมือนพระจันทร์ไปตามทางของกลุ่มนักษัตรฤกษ์³¹

พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมที่เปรียบได้ดัง “ธรรมโอสถ” โดยนำหลักธรรมอันลึกซึ้ง (ปรมัตถธรรม) มาแสดงด้วยถ้อยคำที่งดงาม เปรียบเหมือน “ยาขมเคลือบน้ำตาล”³² ที่แม้จะไม่ชวนลิ้มรสในเบื้องต้น แต่มีคุณค่าแก่การบำบัดความทุกข์ พระธรรมของพระองค์จึงเปรียบเสมือนโอสถที่รักษาโรคแห่งกิเลส คนที่ยอมรับประพฤติปฏิบัติย่อมหลุดพ้นจากความทุกข์ กลายเป็นบัณฑิต ส่วนผู้ที่

³⁰ ชุ.ธ. (บาลี) 25/207-208/53.

³¹ พระมหาโกมล กโมโล, พระมงคลปริตรตามแนวคัมภีร์สัททาวีเสส ชุต ฐัตถ์ ฐัธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, 2559), หน้า 148-150.

³² Maurice Winternitz. A History of Indian Literature. Vol. II, (calcutta: University of calcutta 1927), 264.

ปฏิเสธรธรรมะ ยังคงวนเวียนอยู่ในวัฏฏสงสาร ย่อมตกอยู่ในประเภทของ “คนพาล” ซึ่งมักประกอบ
อกุศลกรรมบถ 10 อย่าง หนึ่งในนั้นคือ “อทินนาทาน” หรือการลักทรัพย์ ซึ่งเป็นปฐมบทของการถลำ
ลึกลงสู่ความเสื่อมทั้งปวง

วิบากกรรมแห่งอทินนาทาน

คำว่า “อทินนาทาน” หมายถึง การลักเอาทรัพย์ของผู้อื่นโดยที่เจ้าของมิได้ยินยอม เป็น
การกระทำในลักษณะของการลักขโมย ยักยอก ฉ้อโกง ปล้นชิงทรัพย์ รวมถึงการฉ้อราษฎร์บังหลวง
การให้และรับสินบน ตลอดจนการทุจริตเชิงนโยบายหรือการคอร์รัปชัน และการประกอบอาชีพที่เป็น
ภัยหรือเบียดเบียนผู้อื่น อันจัดเป็น **มิจฉาอาชีพะ** ทั้งสิ้น

การกระทำในลักษณะดังกล่าว ถือเป็นอกุศลกรรมที่มีโทษร้ายแรงทั้งในปัจจุบันและ
อนาคต โดยพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงถึงผลกรรมของอทินนาทานไว้อย่างชัดเจนในพระสูตรหนึ่งว่า

อทินนาทานํ ภิกขเว อาเสวิตํ ภาวิตํ พหุลีกตํ นิรยสวัตตนิกํ, ตีรจฉานโยนิสวัตตนิกํ เปตติ-
วิสัยสวัตตนิกํ. โย สพพหุโส อทินนาทานสส วิปาโก มนุสสภูตสส โภคพยสนสวัตตนิโก โหติ.³³

อทินนาทาน (การลักทรัพย์) ที่บุคคลเสพ เจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมอำนวยผลให้ไปเกิดใน
นรก อำนวยผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน อำนวยผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิบากแห่ง
อทินนาทานอย่างเบาที่สุด ย่อมอำนวยผลให้เป็นผู้เสื่อมโภคะทรัพย์แก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์³⁴

ดังนั้น การลักขโมยสมบัติที่เจ้าของไม่ได้ให้ นั่น ถ้าใครทำมากแล้ว ชาชินแล้ว เชี่ยวชาญ
แล้ว ย่อมเป็นเหตุให้ไปสู่นรก หรือไปสู่กำเนิดสัตว์เดรัจฉาน หรือไปสู่เปรตวิสัย ผลแห่งการลักขโมย
สิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้สถานเบาที่สุด คือทำให้เป็นผู้มีสมบัติพินาศเมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ ขอนำ
ข้อความที่กล่าวถึงโทษของบาปคือการขโมยจากหนังสือเรื่อง “ผิดที่ไม่รู้” ของดังตฤณที่กล่าวไว้ให้
ชวนคิด ดังนี้

ข้อความนี้ชี้ให้เห็นว่า พฤติกรรมการลักทรัพย์มิใช่เพียงการละเมิดสิทธิของผู้อื่นในเชิง
สังคมเท่านั้น หากยังส่งผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อสภาวะกรรมในอนาคต ไม่ว่าจะเป็นการตกนรก การ
เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน หรือการเวียนว่ายอยู่ในเปรตวิสัย ซึ่งล้วนแต่เป็นภาวะที่ทุกข์ทรมานยิ่ง

แม้ในกรณีที่ไม่ถึงกับตกไปในอบายภูมิ การลักขโมยอย่างต่อเนื่องก็ยังส่งผลเป็นวิบาก
กรรมที่เบาที่สุดคือ **ความเสื่อมในทรัพย์สิน** เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ เช่น การทำมาค้าขาดทุน อยู่ดี ๆ ก็
ต้องสูญเสียทรัพย์อย่างไม่มีเหตุผล มีทรัพย์แล้วไม่สามารถใช้ได้อย่างเป็นสุข หรือแม้กระทั่งถูก
หลอกลวงอยู่เสมอ

³³ อัง.สตุตถก. (บาลี) 23/40/203.

³⁴ อัง.สตุตถก. (ไทย) 23/40/301.

เพื่อให้เห็นภาพผลแห่งกรรมข้อนี้ชัดเจนยิ่งขึ้น ขอนำข้อความจากหนังสือ “ผิดที่ไม่รู้” ของ **ดั่งตถุณ** ซึ่งกล่าวถึงโทษแห่งการขโมยไว้ในเชิงเตือนสติว่า

1) ทุกข์ทางใจ

ผู้ที่มีจิตใจเป็นปกติสุข ย่อมไม่คิดลักขโมย เพราะการแสวงหาทรัพย์สินของผู้อื่นมาโดยไม่ได้รับอนุญาตนั้น ต้องอาศัยจิตที่มีความทุกข์ระคนอยู่เป็นพื้นฐาน ในส่วนลึกของใจย่อมรู้ดีว่าเป็นสิ่งผิดและน่าอับอาย เป็นการละเมิดศักดิ์ศรีของตนเอง เปรียบได้กับการใช้ชีวิตแบบพึ่งพาผู้อื่นอย่างหลบ ๆ ซ่อน ๆ สิ่งของที่ถูกลักย่อมสร้างทุกข์ให้แก่เจ้าของ และหากตนเป็นผู้กระทำ ย่อมไม่อาจมีจิตใจเป็นสุขได้อย่างแท้จริง

เมื่อพิจารณาเข้าสู่จิตตนเอง จะเห็นความทุกข์เกิดขึ้นตั้งแต่แรกเริ่มของความอยากขโมย เป็นความรู้สึกตื่นเต้นระคนพิรุณ เป็นการต่อสู้กันระหว่างความละอายใจกับความหน้าด้าน ความทุกข์ยิ่งทวีขึ้นเมื่อเริ่มตัดสินใจลงมือขโมย โดยมีความมืดมัว ความวิตก และความกลัวเข้าครอบงำจิตใจ แม้ผู้ที่เคยขโมยจนชำนาญก็ยังไม่อาจพ้นจากความระแวงระวัง ความไม่สบายใจ ความผินใจ และความรู้สึกว่ากำลังล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น

เมื่อการขโมยสำเร็จแล้ว ความทุกข์ก็ยังไม่สิ้นสุด หากพิจารณาเข้าไปในใจอย่างซื่อตรง จะเห็นว่าทรัพย์ที่ได้มานั้นไม่อาจนำมาซึ่งความภาคภูมิใจ เพราะรู้แก่ใจว่าได้มาโดยไม่ชอบธรรม

ในบางกรณี แม้ทรัพย์ที่ขโมยจะมีค่าน้อย ความทุกข์ก็อาจไม่ปรากฏชัดเจน แต่หากฝึกพิจารณาอย่างใส่ใจ จะพบว่าใจยังคงมีทุกข์ปนอยู่เสมอ แม้จะรู้สึกยินดีในทรัพย์ที่ได้มา ความยินดีนั้นก็เพียงผ่านอารมณ์ความทุกข์ทางใจที่ยังคงมีอยู่

2) การสั่งสมบาป

เมื่อเข้าใจว่าความมืดมัวในจิตคือสัญลักษณ์ของบาป ก็ย่อมเข้าใจได้ว่าการขโมยเป็นอกุศลกรรม เพราะทุกครั้งที่ทำ ย่อมทำให้จิตหม่นหมองลง ไม่มีความคิดอันดีงามเกิดขึ้น

การลักขโมยเป็นผลจากโลภะที่ชนะศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ทำให้จิตอ่อนแอ ไร้พลังในการยืนหยัดด้วยตนเอง และทำให้จิตตกต่ำลงเรื่อย ๆ น่ากลัวคือ เมื่อกระทำซ้ำ ๆ จิตจะซาซึน ไม่รู้สึกผิด และพร้อมจะขโมยมากขึ้นโดยไม่สนใจผลกระทบที่เกิดขึ้นกับผู้อื่น

แม้จะเริ่มต้นจากการลักทรัพย์เล็กน้อย แต่หากไม่มีเจตนาถว้นก็มีโอกาสลุ่มลึกไปสู่การลักทรัพย์ที่ร้ายแรงยิ่งขึ้น โดยเห็นว่าเป็นสิ่งสมควรแล้วในทัศนะของตน นี่คือการบวณการที่บาปค่อย ๆ ผิงลึกลงในจิตใจ ทำให้สติพร่าเลือน เปิดทางให้โลภะเข้าครอบงำ และทำให้ความสามารถในการดำรงชีวิตอย่างสุจริตเสื่อมถอย

3) ความเป็นอยู่ที่เลวร้าย

ในหมู่บาปทั้งหลาย ไม่มีบาปใดที่ลดศักดิ์ศรีของตนได้เท่ากับการลักขโมย เพราะเป็นการยอมรับอย่างตรงไปตรงมาว่า “ไม่สามารถหาทรัพย์ด้วยตนเองได้” แม้บาปอื่นยังมีข้ออ้างที่อาจพอ

รักษาเกียรติไว้ได้ แต่การขโมยกลับชี้ชัดถึงความรู้ความสามารถและความยินดีในการเอาตัวเอาเปรียบผู้อื่น

ผู้ที่ลักขโมยจนเป็นนิสัย ย่อมกลายเป็น "หัวขโมย" ซึ่งถึงแม้ภายนอกจะดูปกติ แต่ภายในกลับมีความระแวง พินิจ และพลังงานที่ไม่น่าไว้วางใจอยู่เสมอ สิ่งนี้ส่งผลกระทบต่อบุคลิกภาพ ความสัมพันธ์ และแม้แต่การรักษาทรัพย์สินของตนเอง

ทรัพย์ที่ได้มาโดยมิชอบ ย่อมรักษาไว้ไม่ได้อย่างยิ่งย่น อาจต้องสูญเสียไปโดยไม่รู้สาเหตุ หรือประสบภัยต่าง ๆ ที่ทำให้ทรัพย์วิบัติ นอกจากนี้ จิตใจของผู้ลักขโมยมักคับแคบ ตระหนี่ และรู้สึกเขินอาย แม้ร่างกายสะอาด ก็ยังรู้สึกสกปรกจากภายใน

กรรมแห่งการขโมยอาจส่งผลให้ไปเกิดในภพภูมิที่ต่ำทราม เช่น เป็นสัตว์เดรัจฉานที่มีนิสัยขโมย เช่น แมวขโมย หรือสุนัขที่ลักขโมย หรือหากบุญไม่เพียงพอจะรองรับ อาจไปเกิดในนรกที่เต็มไปด้วยความยากไร้และความทุกข์ทรมาน³⁵

จากพระพุทธพจน์ที่กล่าวไว้ในเบื้องต้น ย่อมเห็นได้ชัดว่าบาปจาก *อทินนาทาน* เป็นสิ่งที่ควรหลีกเลี่ยงอย่างเด็ดขาด ผู้เป็นบัณฑิตในพระพุทธศาสนา เช่น พระโสดาบัน เป็นต้น ย่อมละเว้นขาดจากการลักทรัพย์ และยินดีในการเสียสละแทนการเบียดเบียนผู้อื่น

แม้ในกรณีที่ผลกรรมเบาสุดของอทินนาทาน ก็ยังส่งผลให้ผู้ที่เกิดเป็นมนุษย์ต้องประสบกับความเสื่อมทรัพย์ ถูกเบียดเบียน หรือมีชีวิตอัตคัดขัดสน เพราะทรัพย์ที่ได้มาโดยมิชอบนั้นย่อมไร้ความมั่นคง

ในแง่พุทธจริยศาสตร์ การไม่ลักขโมยแม้จะมีโอกาสจึงไม่ใช่ “ความโง่” หรือ “ความไม่รู้จักฉวยโอกาส” อย่างที่สังคมบริโภคนิยมอาจเข้าใจ หากแต่เป็นการกระทำที่เกิดจาก “hiri” และ “ottappa” กล่าวคือ มีความละอายและเกรงกลัวต่อบาป เป็นการรู้เท่าทันว่า ทุกการกระทำมีผลตามมา การละเว้นการกระทำผิดแม้ไม่มีใครเห็น จึงเป็นการแสดงถึงความมีปัญญาและจริยธรรมที่แท้จริง

ในทางตรงกันข้าม คนที่คิดว่าตนฉลาดเพราะสามารถลักของผู้อื่นได้โดยไม่ถูกจับ มักมองเพียงผลลัพธ์ทางโลก เช่น ความสำเร็จ หรือผลประโยชน์เฉพาะหน้า แต่กลับมองข้ามผลลัพธ์ทางจิตใจ เช่น ความไม่สงบ ความรู้สึกผิด ความระแวงระวัง หรือแม้แต่การบั่นทอนศักดิ์ศรีของตนเองลงอย่างเจียม ๆ

ศีลข้อที่สอง “อทินนาทานา เวรมณี” จึงมิใช่เพียงข้อห้ามเชิงพฤติกรรม แต่เป็นบทเรียนสำคัญในพุทธจริยศาสตร์ที่บ่งชี้ว่า “การละเว้นการกระทำผิด” เป็นคุณสมบัติของบัณฑิตผู้รู้แจ้งในเหตุและผล ไม่ใช่คนอ่อนแอหรือไม่ทันโลก

³⁵ ดังตฤณ, *ผิดที่ไม่รู้*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ฮาวฟาร์, 2551), หน้า 31-38.

ในสังคมแห่งความสับสน ที่ผู้คนแย่งชิงผลประโยชน์และยกย่องความสำเร็จโดยไม่ใส่ใจวิธีการ การรักษาศีลโดยเฉพาะการไม่ลักทรัพย์จึงเป็นการยืนหยัดของ “ปัญญาชน” ที่แท้ คือผู้ที่เห็นคุณค่าของความสุขจิต แม้จะต้องแลกกับการถูกมองว่า “โง่” หรือ “เชื่องช้า” โดยสายตาของคนในโลก

ดังนั้น วิบากกรรมของอทินนาทานไม่เพียงชี้ให้เห็นถึงความร้ายแรงของการขโมยเท่านั้น หากยังเป็นเครื่องเตือนใจว่า การไม่ทำบาป ไม่ใช่ความโง่ แต่คือความกล้าหาญทางจริยธรรม และเป็นเครื่องหมายของบัณฑิตผู้รู้เท่าทันเหตุปัจจัย

ปรากฏการณ์คอร์รัปชันในวงราชการหรือองค์กรเอกชน การฟอกเงิน การเอารัดเอาเปรียบแรงงาน หรือพฤติกรรมในเชิงฉวยโอกาสจากความไม่รู้ของผู้อื่น เหล่านี้ล้วนเป็นรูปแบบของ “อทินนาทาน” ที่อำพรางตนอยู่ภายใต้ความชาญฉลาดแต่ขาดคุณธรรม การนำตัวอย่างดังกล่าวมาประกอบการวิเคราะห์ จะช่วยยืนยันข้อเสนอสำคัญของบทความว่า “การไม่ทำบาป” ไม่ใช่ความโง่ แต่เป็นความกล้าหาญทางจริยธรรมของผู้มีปัญญา และเป็นหนทางนำสังคมพ้นจากวังวนแห่งความโลภ ความหลง และความสับสนได้อย่างยั่งยืน

กรณีศึกษาโจรล้วงกระเป๋า

การหลีกเลี่ยงบาปด้วยแรงจูงใจจากความเกรงกลัวผลแห่งกรรม เป็นการกระทำที่ควรได้รับการยกย่องในเชิงจริยธรรม ทว่าในสังคมบางกลุ่ม กลับมีทัศนคติที่บิดเบี้ยวว่า การกลัวบาปเป็นลักษณะของคนโง่ เชื่องช้า หรือไม่รู้จักเอาตัวรอด กรณีศึกษาจากเรื่องของ “โจรล้วงกระเป๋า 2 คน”³⁶ ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา เป็นตัวอย่างที่ชี้ชัดให้เห็นถึงความเข้าใจผิดในลักษณะดังกล่าว

เรื่องเล่าว่า โจรล้วงกระเป๋าสองคนเดินทางไปยังวัดพระเชตุวันพร้อมประชาชน เพื่อฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า หนึ่งในโจรนั้นตั้งใจฟังธรรมอย่างแน่วแน่ จนบรรลุเป็นพระโสดาบัน ส่วนอีกคนหนึ่งไม่ใส่ใจในธรรม กลับมุงมั่นที่จะล้วงกระเป๋าอุบาสกคนหนึ่ง และสามารถล้วงเอาเงินไปได้สำเร็จ หลังจากจบเทศนา โจรทั้งสองเดินทางกลับบ้าน คนที่ล้วงเงินได้สำเร็จได้นำเงินไปซื้อของมาทำอาหาร ส่วนผู้ที่ได้บรรลุธรรมไม่มีทรัพย์ติดตัว ภรรยาของโจรอีกคนจึงเย้ยหยันว่า “ท่านไม่มีแม้แต่อาหารจะรับประทาน เพราะความฉลาดของท่าน” โจรผู้บรรลุธรรมจึงรำพึงว่า “คนผู้นี้สำคัญตนว่าเป็นคนฉลาด ทั้งที่โดยแท้จริงแล้วคือคนโง่” จากนั้นได้เดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้าพร้อมกับญาติ ๆ กราบทูลเรื่องนี้แด่พระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าจึงตรัสพระธรรมเทศนาเป็นพระคาถาว่า

โย พาโล มณฺณตี พาลโย

ปณฺธิโต วาปี เตน โส

³⁶ ชุ.ธ.อ. (ไทย) 1/63/442.

พาลอ จ ปนทิตมานี

ส เว พาลอติ วุจติ³⁷

คนโง่ รู้สึกตัวว่าเป็นคนโง่ พอจะเป็นคนฉลาดได้บ้าง เพราะความรู้สึกตัวนั้น

แต่คนโง่ สำคัญตนว่าเป็นคนฉลาดนั้น เรียกว่าคนโง่แท้

หลักการนี้สะท้อนแนวคิดเชิงพุทธปรัชญาว่า “พาล” (คนโง่) ไม่ได้หมายถึงคนที่มีสติปัญญาต่ำเพียงอย่างเดียว หากหมายรวมถึงผู้ที่ไม่รู้ตัวว่าตนกำลังกระทำในสิ่งผิด และยังตั้งต้นว่าความคิดตนเองถูกต้องทั้งหมด เปรียบเสมือน “น้ำเต็มแก้ว” ที่ไม่สามารถรับสิ่งใหม่ ๆ ได้อีก

ในทางตรงกันข้าม พระโศดาบัน ซึ่งเป็นอริยสาวกขั้นต้น ย่อมไม่ตกอยู่ในความสำคัญผิดนั้น ท่านเป็นผู้มีศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย มีศีลที่บริสุทธิ์ มีปัญญาเห็นแจ้งในอริยสัจ 4 สามารถละสังโยชน์ 3 เบื้องต้น และคุณธรรมอีกมากที่ประกอบชีวิตให้พ้นอบายเบื่องต่ำ จึงกล่าวได้ว่า บุคคลผู้หลีกเลี่ยงบาปเพราะเข้าใจผลแห่งกรรม หาใช่คนโง่ไม่ แต่คือผู้มีปัญญารู้จักแยกแยะผิดชอบชั่วดี

พระพุทธเจ้าจึงตรัสไว้ชัดเจนว่า

โศดาปัตติผลประเสริฐกว่าความเป็นเอกราชในแผ่นดิน

กว่าการไปสู่สวรรค์ หรือกว่าความเป็นใหญ่ในโลกทั้งปวง³⁸

นี่คือคำยืนยันว่า การกลัวบาปมิใช่เรื่องน่าดูแคลน หากเป็นเครื่องหมายของปัญญาชนที่รู้คุณค่าของชีวิตอย่างแท้จริง

เรื่องนี้เป็นกรณีศึกษาที่สามารถสะท้อนความเป็นจริงในสังคมปัจจุบันได้อย่างลึกซึ้ง กล่าวคือ สังคมร่วมสมัยมักนิยมการ “บูชาความสำเร็จ” โดยไม่คำนึงถึงวิธีการ คนที่สามารถเอาตัวรอดได้แม้ด้วยวิธีไร้ศีลธรรม มักถูกยกย่องว่า “เก่ง” หรือ “ทันคน” ขณะที่คนซื่อสัตย์ ยึดมั่นในคุณธรรม กลับถูกมองว่า “โง่” หรือ “ไม่รู้จักรั้วโลก” ซึ่งเป็นการบิดเบือนคุณค่าที่แท้ของมนุษย์

การเปรียบเทียบทั้งสองจึงชี้ให้เห็นว่า ปัญญาชนในความหมายที่แท้ มิใช่ผู้มีไหวพริบเอาตัวรอด หรือสามารถแย่งชิงสิ่งที่ต้องการได้เก่ง แต่คือผู้ที่มี “หิริ-โอตตปปะ” มีความละอายต่อบาปและเกรงกลัวต่อผลแห่งกรรม ผู้ที่ตื่นรู้ต่อความผิดชอบชั่วดี และกล้าที่จะเปลี่ยนแปลงตนเองไปสู่ทางธรรม แม้จะต้องเผชิญกับการดูแคลนจากสังคมก็ตาม

บทบาทของปัญญาชนในสังคมแห่งความสับสนเช่นนี้ จึงมิใช่เพียงการสั่งสอนหรือเรียกร้องศีลธรรมแก่ผู้อื่น แต่ต้องแสดงให้เห็นเป็นแบบอย่างผ่านชีวิตจริง ด้วยการดำรงตนอย่างมีศีลมีธรรม ไม่ฉวยโอกาส ไม่เห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตน แม้จะถูกประณามหรือดูหมิ่นว่าไม่ฉลาด ก็ถือเป็นที่ยืนหยัดในคุณค่าของความเป็นบัณฑิตตามคติพระพุทธศาสนา

³⁷ พุ.ธ. (บาลี) 25/63/28.

³⁸ พุ.ธ. (ไทย) 25/178/88. ความเป็นเอกราชในแผ่นดิน การไปสู่สวรรค์ และความเป็นใหญ่ในโลก ยังไม่พ้นจากอบายภูมิมีนรกเป็นต้น แต่โศดาปัตติผลเป็นธรรมปิดกั้นประตูอบายภูมิได้ (พุ.ธ.อ. (บาลี) 2/178/148)

กรณีโจรล้วงกระเป๋าในพระไตรปิฎกจึงไม่ใช่เพียงเรื่องอดีต แต่เป็นกระจกที่สะท้อนให้เห็นว่าสังคมจะเดินไปทางใด อยู่ที่ว่าเรายกย่องใครให้เป็น “ปัญญาชน” – คนที่ลึกลับโดยไม่ถูกจับ หรือคนที่ละได้แม้ไม่มีใครรู้

การเปรียบเทียบนี้ยังสะท้อนภาพความย้อนแย้งในสังคมร่วมสมัย ที่บางครั้งกลับยกย่องผู้ที่กล้าฝ่าฝืนศีลธรรมเพื่อผลสำเร็จทางโลก มากกว่าผู้ที่ยึดมั่นในคุณความดีทางจริยธรรม บัณฑิตในพระพุทธศาสนา มิใช่ผู้มีเพียงความรู้ทางโลก แต่ต้องเป็นผู้ที่มีหิริ-โอตตปปะ รู้จักละอายและเกรงกลัวต่อบาป มีปัญญาเห็นโทษของอกุศลกรรม และกล้าที่จะเลือกทางธรรม แม้จะขัดต่อค่านิยมของหมู่ชน

ในแง่นี้ พระโศดบันจึงอาจถือเป็นตัวแทนของปัญญาชนที่แท้จริง ผู้ซึ่งดำรงตนด้วยหิริและโอตตปปะ รู้เท่าทันกิเลส เห็นโทษแห่งบาป และเลือกดำเนินชีวิตในหนทางอันประเสริฐของธรรมโดยไม่จวนทนต่อกระแสสังคมที่ยกย่องความสำเร็จเหนือศีลธรรม

สรุป

บุคคลผู้ประกอบด้วยคุณธรรมแห่งหิริโอตตปปะ คือ ความละอายและความเกรงกลัวต่อบาปกรรม โดยเฉพาะวิบากของอกุศลนาทาน (การลักทรัพย์) ย่อมงดเว้นจากการกระทำที่เป็นอกุศล แม้การกระทำนั้นจะดูเป็นเรื่องเล็กน้อยหรือแพร่หลายในสังคม ทว่าในสายตาของผู้มุ่งหวังแต่ผลประโยชน์เฉพาะตน ความเกรงกลัวบาปอาจถูกมองว่าเป็นความโง่ ไม่ทันคน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมอันบิดเบี้ยวในสังคมที่ยอมรับการเอารัดเอาเปรียบกันเป็นเรื่องปกติ และผลักไส้หลักคุณธรรมออกไปจากวิถีชีวิต พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ในหลายพระสูตรถึงความสำคัญของการเลือกคบบุคคลผู้เป็นเหตุแห่งความดีและความชั่ว ในด้านภาษาศาสตร์ คัมภีร์สหทวิเสสยังให้ค่านิยมของคำว่า “พาล” ไว้อย่างลึกซึ้งว่า หมายถึง บุคคลที่ดำรงชีวิตไปวัน ๆ อย่างไม่เป้าหมาย หยิบยืมเอาสิ่งไร้สาระในชาตินี้และชาติหน้าเป็นสรณะ คิด พูด และทำแต่สิ่งที่เป็นอกุศลกรรม ผลกรรมที่กระทำในปัจจุบันจึงกลายเป็นเหตุแห่งความเสื่อมทั้งในปัจจุบันและอนาคต ไม่สามารถนำไปสู่ประโยชน์อันแท้จริงได้

ในทางกลับกัน “บัณฑิต” ตามความหมายในคัมภีร์ หมายถึง บุคคลผู้ยึดมั่นในสิ่งที่ป็นสาระอันจะนำไปสู่ประโยชน์ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ประพฤติตนด้วยปัญญา ดำรงชีวิตด้วยการคิด พูด และกระทำในสิ่งที่เป็นบุญ เป็นผู้เจริญในสมณะและวิปัสสนากรรมฐาน โดยมีจิตตื่นรู้ต่ออาการของทุกขสังขและสภาวะธรรมทั้งหลาย

พฤติกรรมของการลักทรัพย์ หรือ “อกุศลนาทาน” นั้น หากบุคคลกระทำซ้ำจนกลายเป็นความเคยชิน ย่อมเป็นเหตุให้นำตนไปสู่ภพภูมิที่ต่ำ เช่น นรก กำเนิดสัตว์เดรัจฉาน หรือเปรตวิสัย ส่วนผลเบาที่สุดในระดับของมนุษย์ก็คือ ความวิบัติแห่งทรัพย์สิน ความทุกข์ทางใจ และความเสื่อมถอยทั้งในทางสังคมและจิตวิญญาณ

ตัวอย่างจากเรื่อง “โจรล้วงกระเป๋า 2 คน” ซึ่งมีเจตนาจะลักขโมยทรัพย์ของผู้มาพึ่งเทศน์ที่วัดพระเชตุวัน เป็นกรณีศึกษาที่สะท้อนให้เห็นความแตกต่างของวิถีคิดอย่างชัดเจน คนหนึ่งเมื่อได้

พึงธรรมอย่างตั้งใจก็เกิดความเลื่อมใสจนบรรลุปะเป็นพระโสดาบัน ละเว้นบาปกรรมได้อย่างเด็ดขาด กลายเป็นบัณฑิตผู้เห็นแจ้งในอริยสัจ ส่วนอีกคนหนึ่งที่มีมุ่งมั่นจะขโมย ก็สามารถล้วงทรัพย์ของผู้อื่นมาได้สำเร็จ และกลับหลงตนว่าตนเองฉลาด ทั้งที่แท้จริงแล้ว เป็นเพียงผู้ติดอยู่ในความมืดแห่งอวิชชา ซึ่งท้ายที่สุดย่อมนำไปสู่ความเสื่อมในทุกประการ

เอกสารอ้างอิง

ดั่งตฤณ. **ผิดที่ไม่รู้**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ฮาวฟาร์, 2551.

พระพุทธรูปยี่สิบเอ็ด. **ปทธรูปยี่สิบเอ็ด**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2543.

พระมหาโกมล กมล. **พระมงคลปริตรตามแนวคัมภีร์สัทททาวิเสส ชุด รู้ศัพท์ รู้ธรรม**.

กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, 2559.

พระมหาสมปอง มุทิโต. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. ครั้งที่ 2, กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์-พริ้นติ้ง จำกัด, 2547.

พระโมคคัลลานะ. **อภิธานปทีปิกา และ อภิธานปทีปิกาสูจิ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาภูมิ-ราชวิทยาลัย, 2535.

พระอัครวิมลเถระ. **สัททนีติ ธาตุมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์**. พระธรรมโมลี ตรวจชำระ, พระมหานิมิตร ธมมสาโร และจำรูญ ธรรมดา แปล, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาศีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม, กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, 2546.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณ 2500**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

Maurice Winternitz. A History of Indian Literature. Vol. II, calcutta: University of calcutta 1927.

สัมมาสติในพุทธธรรม

บทวิจารณ์หนังสือ

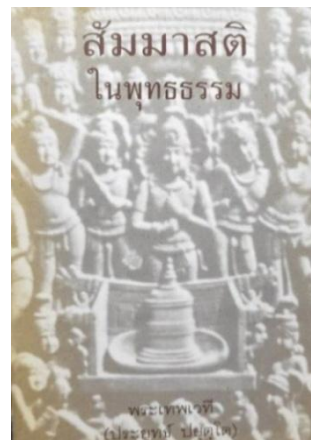
ชื่อหนังสือ : สัมมาสติในพุทธธรรม
Right Mindfulness in Buddhism

ผู้เขียน : พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

ปีที่พิมพ์ : 2531, พิมพ์ครั้งที่ 2

จำนวนหน้า : 49 หน้า

ผู้วิจารณ์ : พระมหาสมชาย จันทสาโร (ทุ่งมณ) ¹
Phra Maha Somchai Chanthasaro (Thungmon)

Received: June 23, 2025 Revised: July 22, 2025 Accepted: July 23, 2025

บทนำ

สัมมาสติในพุทธธรรม ได้กล่าวถึงความหมาย คุณประโยชน์ การใช้สติที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธานุสสติ และผลพลอยได้ที่เป็นประโยชน์ข้างเคียง แรงบันดาลใจที่แต่งหนังสือเล่มนี้ คือชาวบ้านทั่วไปอ่านแล้วเข้าใจได้ง่าย จุดประสงค์ของผู้แต่งมุ่งสอนในเรื่องการเจริญสติเป็นพิเศษ ซึ่งถ้าเรารู้เท่าทันแล้ว เราสามารถเอามาใช้ได้หมด แม้แต่ใช้สติเป็นตัวระลึกรู้ แต่ใช้แบบไม่ให้เกิดความประมาท แต่ใช้แก้ปัญหาเฉพาะหน้าให้ผ่านพ้นไปได้ หรือจะเป็นแง่สมาธิเพื่อปลงจิต ใช้รวมจิตไม่ให้ฟุ้งซ่าน แต่ก็มีหลักที่แท้จริงคือ ประโยชน์ตามจุดมุ่งหมายของพุทธศาสนา ที่จะกำจัดกิเลสและให้รู้เท่าทันความจริงของสิ่งทั้งหลาย ให้รู้ตามจริงว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา รวมทั้งรู้จักโลกและชีวิตตามเป็นจริง จนสามารถวางจิตวางใจต่อชีวิตและโลกได้ถูกต้อง เป็นจิตสงบ ราบเรียบ โปร่งโล่ง ผ่องใส เป็นอิสระ เพราะไม่มีกิเลส ไม่มีความเป็นไปใด ๆ ในโลก ที่จะมาทำให้จิตหวนไหวได้ เพราะปัญญาเข้าถึงความจริง แล้วดำเนินชีวิตเป็นอยู่ด้วยปัญญา ที่รู้และทำตรงเหตุปัจจัยอันนี้คือสิ่งที่เราต้องการซึ่งจะสำเร็จด้วยการที่มาปฏิบัติตามกระบวนการส่งต่อของไตรสิกขา

“สัมมาสติในพุทธธรรม” ได้เรียบเรียงจากธรรมกถา พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ชื่อว่าเป็นหนังสือพุทธธรรมที่มีคุณค่ามากทีเดียว ปัจจุบันท่านมีราชทินนามว่าสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

¹ นิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ท่านเป็นศาสตราจารย์พิเศษ นามเดิม ประยุทธ์ อารยางกูร ฉายา ปยุตโต หรือที่รู้จักกันดีทั่วไปในนามปากกา "ป. อ. ปยุตโต" เป็นสมเด็จพระราชาคณะ, ดำรงตำแหน่งทางพระสังฆาธิการ เป็นเจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน จังหวัดนครปฐม, ที่ปรึกษามหาเถรสมาคม เป็นสมเด็จพระราชาคณะรูปแรกในประวัติศาสตร์ที่เป็นเจ้าอาวาสวัดราษฎร์ไม่ใช่วัดพระอารามหลวง ในขณะเดียวกัน ท่านยังมีบทบาทในการชี้แนะสังคมไทยในด้านการบริหารประเทศหลายครั้ง เช่น ในหนังสือ มองอเมริกาแก้ปัญหาไทย ได้ชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของระบบทุนนิยมเสรีในประเทศไทย ท่านมีความรู้เชี่ยวชาญทางวิชาการอย่างมากจึงได้แต่งหนังสืออันยอดเยี่ยมไว้หลายเล่มอย่างเช่นหนังสือสัมมาสติในพุทธธรรมเล่มนี้เอง หนังสือสัมมาสติในพุทธธรรมนั้น ผู้อ่านสามารถพิสูจน์ได้ด้วยตนเอง มีความละเอียดลึกซึ้งตลอดจนใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย สามารถถ่ายทอดให้ผู้สนใจเข้าถึงสติที่ถูกต้องได้ หนังสือสัมมาสติในพุทธธรรมนี้ได้นำหลักคำสอนเรื่องของสติจากหนังสือหลายเล่มมาปฏิบัติ อาทิเช่น “สติ” “ผัสสะ” และ “สมณวิปัสสนาสำหรับยุคปรมาณู” ของท่านพุทธทาสภิกขุ, เรื่อง “การปฏิบัติกรรมฐาน” “การประจักษ์แจ้งสัจจะ” และ “สว่างที่กลางใจ” ของหลวงพ่อกุศล จิตตสุโข และเรื่อง “แก้เชิงสร้างสุข” ของพระอาจารย์คำเขียน สุวณฺโณ และศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี และเรื่อง “พลังแห่งสติ” ของท่านญาณโพนิกมหาเถระ ที่ ดร.ทัศนีย์ หงส์ดารมภ์ แปลจากภาษาอังกฤษ จึงทำให้ผู้ที่สนใจอย่างมากมาศึกษาหนังสือสัมมาสติในพุทธธรรมเล่มนี้

เนื้อหา

โครงสร้างเนื้อหาของหนังสือ สัมมาสติในพุทธธรรม แบ่งออกเป็น 7 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 คำจำกัดความ

คำจำกัดความ ได้แก่ “สัมมาสติ” ซึ่งเป็นองค์ธรรมที่จัดอยู่ในไตรสิกขาหมวดของอธิจิตตสิกขา ในสัมมาสตินี้มีคำจำกัดความอยู่ 2 แบบ คือ ในส่วนของแบบพระสูตร และแบบพระอภิธรรม

แบบพระสูตร ดังนี้

- 1) พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้
- 2) พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้
- 3) พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

4) พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัด อภิชฌาและโทมนัสในโลกได้²

เป็นคำจำกัดความที่มาจากมหาสติปัฏฐานสูตร หรือสติปัฏฐาน 4 ที่รู้จักกันดีก็คือพิจารณา ให้เท่าทันในฐานทั้ง 4 ได้แก่ ฐานของกาย ฐานของเวทนา ฐานของจิต และฐานของธรรม

แบบพระอภิธรรม ดังนี้

- 1) สติที่เป็นอันทรีย
- 2) สติที่เป็นพละ
- 3) สติที่เป็นสัมโพชฌงค์ที่เป็นองค์มรรค³

ใน 3 แบบข้างต้นชื่อว่า “สัมมาสติ⁴ที่เป็นแบบพระอภิธรรมในอภิธรรมปิฎก วิภังคปกรณ์ ซึ่งเป็นภาวะของสติที่คอยระลึกรู้เสมอในขณะที่มีสภาวะธรรมปรากฏขึ้น พิจารณาได้เท่าทัน

ส่วนที่ 2 สติในฐานะอัปมาทธรรม

คำว่า “สติ” แปลว่า ความระลึกได้⁵ ในการปฏิบัติธรรมขั้นต่าง ๆ ในหมวดของอัปมาท ธรรมนั้น จักเห็นจากพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายที่ไม่มีเท้า มีสองเท้า มีสี่เท้า หรือมีเท้ามากก็ตาม มีรูป หรือไม่มีรูปก็ตาม มีสัญญา ไม่มีสัญญา หรือมีสัญญาก็ไม่ใช่ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ก็ตาม มีประมาณเท่าใด ตลาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า บัณฑิตกล่าวว่า เลิศกว่าสัตว์มีประมาณเท่านั้น ฉนใด กุศลธรรม ทั้งหมดก็ฉนนั้นเหมือนกันแล มีความไม่ประมาทเป็นมูล รวมลงในความไม่ประมาท ความไม่ประมาท บัณฑิตกล่าวว่า เลิศกว่ากุศลธรรมเหล่านั้น รอยเท้าของสัตว์ที่เที่ยวไปบนแผ่นดินทั้งหมด รวมลงใน รอยเท้าช้าง รอยเท้าช้าง ชาวโลกกล่าวว่า เลิศกว่ารอยเท้าเหล่านั้น เพราะเป็นรอยเท้าใหญ่ ฉนใด กุศลธรรม ทั้งหมดก็ฉนนั้นเหมือนกันแล มีความไม่ประมาทเป็นมูล รวมลงในความไม่ประมาทความไม่ ประมาท บัณฑิตกล่าวว่า เลิศกว่ากุศลธรรมเหล่านั้น กลอนของเรณียอดทั้งหมด ทอดไปถึงยอด รวม ลงที่ยอด ยอดเรณียว ชาวโลกกล่าวว่า เลิศกว่ากลอนเหล่านั้นทั้งหมด ฉนใด กุศลธรรม ทั้งหมดก็ฉนนั้น เหมือนกันมีความไม่ประมาทเป็นมูล รวมลงในความไม่ประมาท ความไม่ประมาท”⁶

² ที.ม. (ไทย) 10/374/301-302.

³ อภ.วิ. (ไทย) 35/182/140.

⁴ อจ.ทสก. (ไทย) 24/15/23.

⁵ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), สัมมาสติในพุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: หจก.ภาพพิมพ์, 2531), หน้า 2.

⁶ อจ.เอกก. (ไทย) 24/15/28.

การมีสัมมาสติที่เป็นองค์มรรคนั้น ชื่อว่า การกระทำในสิ่งที่เป็นอัปมาทธรรม คือ ความไม่ประมาท ควรสร้างอัปมาทโดยฐานะ 4 ได้แก่

- 1) จงละกายทุจริต จงเจริญกายสุจริต และจงอย่าประมาทในการ (ทั้งสอง) นั้น
- 2) จงละวจีทุจริต จงเจริญวจีสุจริต และจงอย่าประมาท ในการ (ทั้งสอง) นั้น
- 3) จงละมโนทุจริต จงเจริญมโนสุจริต และจงอย่า ประมาทในการ (ทั้งสอง) นั้น
- 4) จงละมิจฉาทิฐิ จงเจริญสัมมาทิฐิ และจงอย่าประมาทในการ (ทั้งสอง) นั้น

ในเมื่อภิกษุละกายทุจริต เจริญกายสุจริต ฯลฯ ละมิจฉาทิฐิ เจริญสัมมาทิฐิแล้ว เธอย่อมไม่หวาดกลัวต่อความตายที่จะมีข้างหน้า”⁷

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรสร้างอัปมาท คือ การรักษา ใจด้วยสติ โดยตนเอง ในฐานะ 4 คือ

- 1) จิตของเรา อย่าติดใจในธรรมที่ชวนให้เกิดความ
- 2) จิตของเรา อย่าขัดเคืองในธรรมที่ชวนให้เกิด ความขัดเคืองมัวเมา
- 3) จิตของเรา อย่าหลงในธรรมที่ชวนให้เกิดความหลง
- 4) จิตของเราย่อมมัวเมาในธรรมที่ชวนให้เกิดความ

เมื่อจิตของภิกษุ ไม่ติดใจในธรรมที่ชวนให้เกิดความติดใจ เพราะปราศจากราคะแล้ว ไม่ขัดเคือง ไม่หลง ไม่มัวเมาแล้ว เธอย่อมไม่หวาดเสียว ไม่หวั่นไหว ไม่ครั่นคร้าม ไม่สะดุ้ง และไม่ (ต้อง) เชื้อถือ แม้แต่เพราะถ้อยคำของสมณะ⁸

สติในฐานะอัปมาทธรรมต้องมีโยนิโสมนสิการคู่กับหลักกัลยาณมิตรที่เป็นองค์ประกอบภายนอก บางที่ซ้ำกับโยนิโสมนสิการ เหตุผลก็คือธรรมทั้งสองอย่างนี้ มีความสำคัญเท่าเทียมกัน แต่ต่างแง่กัน โยนิโสมนสิการเป็นองค์ประกอบฝ่ายปัญญา เป็นอุปกรณ์สำหรับใช้กระทำการ ส่วนอัปมาทเป็นองค์ประกอบฝ่ายสมาธิเป็นตัวควบคุมและเร่งเร้าให้มีการใช้อุปกรณ์นั้น และก้าวหน้าต่อไปเสมอ⁹ อย่างไรก็ตาม องค์ธรรม 2 ประการนี้ต้องไปด้วยกัน คิดพิจารณาไตร่ตรองก่อนลงมือกระทำเพื่อความไม่ประมาท หรือถ้าเป็นในหลักของวิปัสสนาก็ย่อมไม่ประมาทของการเกิดกิเลส มีสัมมาสติที่เป็นสติในฐานะอัปมาทโดยมีโยนิโสมนสิการในการพิจารณาอย่างถี่ถ้วนของสภาวะที่จะทำให้เกิดกิเลส สามารถกำจัดกิเลสเหล่านั้นให้หมดไปได้

⁷ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), สัมมาสติในพุทธธรรม, หน้า 6.

⁸ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), สัมมาสติในพุทธธรรม, หน้า 7.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

ส่วนที่ 3 สติพิจารณาโดยคุณค่าทางสังคม

สติพิจารณาโดยคุณค่าทางสังคม เชื่อมโยงให้เห็นความหมาย แลคุณค่าในทางปฏิบัติที่ใกล้ชิดกันของอัปปมาทกับสติ ช่วยให้เข้าใจความหมายของธรรมทั้งสองข้อนั้นชัดเจนยิ่งขึ้น และในเวลาเดียวกันจะแสดงให้เห็นท่าทีของพุทธธรรมต่อชีวิตในทางสังคม ยืนยันว่าพุทธธรรมมองเห็นชีวิตด้านในของบุคคล โดยสัมพันธ์กับคุณค่าด้านนอกคือทางสังคมด้วย และถือว่าคุณค่าทั้งสองด้านนี้เชื่อมโยงเนื่องถึงกัน ไม่แยกจากกัน และสอดคล้อง เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน¹⁰

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงปฏิบัติสติปัฏฐานด้วยคิดว่า จักรักษาทน พึงปฏิบัติสติปัฏฐานด้วยคิดว่า จักรักษาผู้อื่น บุคคลเมื่อรักษาทน ชื่อว่ารักษาผู้อื่น เมื่อรักษาผู้อื่น ก็ชื่อว่ารักษาทน”¹¹

การปฏิบัติสติปัฏฐานสามารถดูแลตนเอง และผู้อื่นได้ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า

“เธอทั้งหลายพึงปฏิบัติสติปัฏฐานด้วยคิดว่า จักรักษาทน พึงปฏิบัติสติปัฏฐานด้วยคิดว่า จักรักษาผู้อื่น ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเมื่อรักษาทน ชื่อว่ารักษาผู้อื่น เมื่อรักษาผู้อื่น ก็ชื่อว่ารักษาทน”¹²

“สติปัฏฐาน” จะเกิดขึ้นเมื่อมีสติที่สมบูรณ์เป็นทำให้เกิดปัญญาก้าวไปสู่วิปัสสนา ดังนั้น สติปัฏฐาน คือ การเอาสติตามดูรู้ทันสิ่งที่เกิดขึ้น ทางกาย เวทนา จิต และธรรม เอาสติไปจับให้เท่าทันทั้งหมด ส่งให้ปัญญารู้เห็นเข้าใจ ดังนั้น สติกับปัญญา ทำงานคู่กัน ซึ่งปัญญาในที่นี้เรียกว่า สัมปชัญญะ ซึ่งสติเป็นองค์ธรรมฝ่ายจิต คืออยู่ในหมวดสมาธิ ก็ทำงานคู่กับปัญญา จะเห็นเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เห็นการเกิดขึ้น การตั้งอยู่ การดับไป

ส่วนที่ 4 บทบาทของสติในกระบวนการพัฒนาปัญญา หรือการกำจัดอาสวกิเลส

ในการปฏิบัติธรรมนั้น จิตที่ประกอบด้วยอัปปมาทจะเห็นได้ว่าเป็นเรื่องจริยธรรมในวงกว้างเกี่ยวกับความประพฤติปฏิบัติทั่ว ๆ ไปของชีวิต เพื่อชำระล้างสิ่งที่ขุ่นมัวภายในจิต หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ชำระกิเลสที่เป็นเครื่องดองในสันดาน ปัญญาในการพิจารณาแยกแยะรายละเอียดของสภาวะธรรมที่เกิดขึ้น สติมีองค์ธรรมที่เด่นชัดในข้อปฏิบัติที่เรียกว่า สติปัฏฐาน หน้าที่ของสติพอที่จะสรุปได้สังเขป ดังนี้

“ลักษณะการทำงานโดยทั่วไปของสตินั้น คือ การไม่ปล่อย ใจให้เลื่อนลอย ไม่ปล่อยอารมณ์ให้ผ่านเรื่อยเปื่อยไป หรือไม่ ปล่อยให้ความนึกคิดฟุ้งซ่านไปในอารมณ์ต่าง ๆ แต่คอยเฝ้าระวังเหมือนจับตาดูอารมณ์ที่ผ่านมาแต่ละอย่าง มุ่งหน้าเข้าหาอารมณ์นั้น ๆ เมื่อต้องการกำหนดอารมณ์ใด

¹⁰ อ้างแล้ว, หน้า 8-9.

¹¹ ส.ม. (ไทย) 19/385/242.

¹² ส.ม. (ไทย) 19/385/242.

4) อัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน พิจารณาเห็นธรรมในธรรมภายในเนื่อง ๆ อยู่ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมภายนอกเนื่อง ๆ อยู่ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งภายในและภายนอก เนื่อง ๆ อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสเสียได้ในโลก¹⁴

การเจริญสติปัฏฐานนี้เป็นทั้งสมณะและวิปัสสนา ผู้ที่เจริญสมณะจนอาจได้ฌานเป็นเรื่อง สัมมาสมาธิ เมื่อได้ฌานก่อนแล้วจึงมาเจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐานที่หลัง

ส่วนที่ 6 สารสำคัญของสติปัฏฐาน

พระพุทธเจ้าทรงแสดงสติปัฏฐาน 4 ที่นิคมของชาวกรุงช่อกัมมาสทัมมะ ในกรุงชนบท สุมังคลวิลลีนี อธิบายเพิ่มเติมถึงเหตุผลที่พระพุทธองค์ตรัสมหาสติปัฏฐานสูตรแก่พุทธบริษัทชาวกรุงว่า เป็นเพราะพุทธบริษัทเหล่านั้นสามารถฟังธรรมเทศนาที่ลึกซึ้งได้เนื่องจากแคว้นกรุงเป็นแคว้นที่ อุดมสมบูรณ์มีภูมิอากาศที่ดีไม่หนาวเกินไปไม่ร้อนเกินไป ชาวแคว้นกรุงนั้น จึงสามารถตั้งสติพิจารณา เรื่องที่ลึกซึ้งได้ดี¹⁵ โดยเฉพาะการบำเพ็ญสติปัฏฐานดังพระพุทธพจน์ที่ได้ตรัสแสดงสติปัฏฐาน 4 ไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย หนทางนี้เป็นที่ไปอันเอก เพื่อความบริสุทธิ์ ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงความ โศกและปริเวหา เพื่อความดับสูญแห่งทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุธรรมที่ถูกต้อง เพื่อให้แจ้งซึ่งพระ นิพพาน”¹⁶

สารสำคัญของสติปัฏฐาน 4 บอกให้ทราบว่า ชีวิตของเรา มีจุดที่ควรใช้สติคอยกำกับดูแลเพียง 4 แห่งเท่านั้นเอง คือ

- 1) ร่างกายและพฤติกรรมของมัน
- 2) เวทนาคือความรู้สึกสุขทุกข์ต่าง ๆ
- 3) ภาวะจิตที่เป็นไปต่าง ๆ
- 4) ความนึกคิดไตร่ตรอง¹⁷

สารสำคัญของสติปัฏฐานนั้น สิ่งที่ควรศึกษาและนำไปปฏิบัติ เป็นธรรมที่คู่กับ สติสัมปชัญญะ เป็นการฝึกฝนในเรื่องของสติเพื่อพัฒนาปัญญา อาตปปี (มีความเพียร), สัมปชาโน (มี สัมปชัญญะ) และสติมา (มีสติ) สามารถกำจัดอภิชฌาโทมนัสในโลกเสียได้

เมื่อสติจับอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง กำหนดอย่างเดียว เป็นอารมณ์เดียว ไม่ปล่อยช่องว่างให้ กิเลสเข้าได้สภาพจิตจึงบริสุทธิ์ เมื่อสภาพจิตบริสุทธิ์แล้วจิตย่อมอิสระต่ออารมณ์ต่าง ๆ เห็นอารมณ์

¹⁴ อภ.วิ. (ไทย) 35/431/211.

¹⁵ ที.ม. (ไทย) 10/372/301.

¹⁶ ที.ม. (ไทย) 10/373/301.

¹⁷ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), สัมมาสติในพุทธธรรม, หน้า 18.

เหล่านั้นเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา เห็นอย่างนี้แล้วจึงได้ชื่อว่า “ปัญญา” เมื่อปัญญาเกิดขึ้นก็จะสามารถเข้าสู่ความพ้นทุกข์ได้

แม้ในพระไตรปิฎกจะมีเรื่องกล่าวถึงผู้ฟังธรรมแล้วบรรลุธรรมเมื่อฟังจบ แต่ไม่มีใครบรรลุธรรมโดยมิได้เจริญสติปัฏฐาน 4 อย่างใดอย่างหนึ่ง ความจริงแล้วทุกคนต้องบรรลุธรรมด้วยการเจริญสติปัฏฐาน เพราะวิปัสสนาญาณและมรรคญาณเป็นปัญญาที่เกิดร่วมกับสติและสมาธิย่อมจะพัฒนาแก่กล้าขึ้นตามลำดับ ปัญหานี้เรียกว่าภาวนามยปัญญา คือปัญญาที่เกิดจากการอบรมจิตขึ้นชื่อว่าภาวนาที่ไม่เนื่องด้วยกาย เวทนา จิต หรือสภาวะธรรมอย่างใด อย่างหนึ่ง ย่อมไม่มี ดังนั้น ฟังทราบว่ามีแต่ท่านเหล่านั้น ได้ล่วงพ้นความโศกและความรำพันคร่ำครวญ ด้วยทางสายนี้เอง¹⁸

ดังนั้น สติปัฏฐานจึงเป็นหลักสำคัญในการปฏิบัติธรรมเพื่อความพ้นทุกข์ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอริยสาวกทั้งหลายใน 4 อสงไขยแสนกัปนี้และกัปอื่น ๆ ได้บรรลุ ความหมดจดจากกิเลสด้วยทางสายเดียว คือ สติปัฏฐาน 4 นี้

ส่วนที่ 7 เหตุใดสติที่ตามทันขณะปัจจุบันจึงเป็นหลักสำคัญของวิปัสสนา

ความจริงนั้น สติไม่ใช่ตัววิปัสสนา ปัญญาหรือการใช้ปัญญา ต่างหากเป็นวิปัสสนา แต่ปัญญาจะได้โอกาสและจะทำงานได้อย่างปลอดโปร่งเต็มที่ก็ต่อเมื่อมีสติคอยช่วยกำกับหนุนอยู่ ด้วยเหตุผลดังกล่าวแล้วข้างต้น การฝึกสติจึงมีความสำคัญมากใน วิปัสสนา พูดอีกอย่างหนึ่งว่า การฝึกสติก็เพื่อจะใช้ปัญญาได้ เต็มที่หรือเป็นการฝึกปัญญาไปด้วยนั่นเอง ในภาษาของการปฏิบัติธรรม เมื่อพูดถึงสติก็ถึงถึงปัญญาที่ควบอยู่ด้วย และสติจะมีกำลังกล้าแข็งหรือชำนาญคล่องแคล่วขึ้นได้ก็เพราะมีปัญญาร่วมทำงาน 30 ปัญญาที่ทำงานร่วมอยู่กับสติในกิจทั่ว ๆ ไปมักมีลักษณะการที่เรียกว่าสัมปชัญญะ ในขั้นนี้ ปัญญายังดูคล้ายเป็นตัวประกอบ คอยร่วมมือและประสานงานอยู่กับสติ¹⁹ หลักสำคัญของวิปัสสนานั้นสติต้องประสานงานกันกับปัญญา เมื่อเกิดปัญญาจึงเกิดวิปัสสนา

สติย่อมมีในทั้งสมถะและวิปัสสนา ถ้าจะเปรียบเทียบ คือ กรณียของสมถะเหมือนเอาเชือกผูกลูกวัวพยศไว้กับหลัก ลูกวัวจะออกไปไหน ๆ ก็ไปไม่ได้ คงวนเวียนอยู่กับหลักในที่สุด เมื่อหายพยศก็หมอบนั่งอยู่ที่หลักนั่นเอง จิตเปรียบเหมือนลูกวัวพยศ อารมณ์เหมือนหลัก สติเหมือนเชือก ส่วนในกรณียของวิปัสสนาเปรียบเหมือนเอาเชือกหรือเครื่องยึดอย่างหนึ่ง ผูกตรึงคน สัตว์ หรือวัตถุบางอย่างไว้กับแท่นหรือเตียง แล้วตรวจดูหรือทำกิจอื่น เช่น ผ่าตัดเป็นต้น หรือวัตถุที่เกี่ยวข้องคืออารมณ์ แท่นหรือเตียงคือจิตที่เป็นสมาธิ การตรวจหรือผ่าตัดเป็นต้นคือปัญญา²⁰ เมื่อสติทำให้เกิดปัญญาตัวปัญญานั้นย่อมเกิดโยนิโสมนสิการ พิจารณาให้ถี่ถ้วน

¹⁸ ที.ม.อ. (ไทย) 2/362.

¹⁹ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), สัมมาสติในพุทธธรรม, หน้า 37.

²⁰ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), สัมมาสติในพุทธธรรม, หน้า 39.

ดังนั้น สติที่ตามทันขณะปัจจุบันจึงเป็นหลักสำคัญของวิปัสสนานั้น เพราะมีสติคู่กับโยนิโสมนสิการที่เป็นตัวการพัฒนาปัญญาโดยการเพิ่มพูนอินทรีย์ กล่าวคือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา สติกับโยนิโสมนสิการจึงเกื้อกูลต่อกันตามหลักวิปัสสนา โยนิโสมนสิการเนื่องด้วยปัญญาเป็นตัวการทำให้ปัญญานั้นเกิดขึ้นในขณะที่สติตามทันสภาวะธรรมที่เป็นขณะปัจจุบัน

บทวิจารณ์

หนังสือสัมมาสติในพุทธธรรมของพระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) แม้จะเป็นการถอดเสียงออกมาจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม หนังสือหนาเพียง 43 หน้า แต่ด้วยเนื้อหาที่อ่านเข้าใจง่ายเพราะเป็นการบรรยายแก่ญาติโยมทั่วไป ไม่เน้นวิชาการมากนัก เหมาะสำหรับผู้เริ่มสนใจปฏิบัติ จึงทำให้มีการพิมพ์ซ้ำ 2 ครั้ง ซึ่งเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องสัมมาสติในพุทธธรรมนี้ ไม่เพียงแต่พุทธศาสนิกชนเท่านั้นที่ให้ความสนใจ แม้แต่นักวิชาการทางตะวันตกก็สนใจสมาธิกันมานาน มีการศึกษาค้นคว้าอย่างเป็นระบบ ทั้งด้านจิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จนยอมรับกันว่า การฝึกสติที่ถูกต้อง จะช่วยยกระดับสุขภาพจิตให้แข็งแรง และมีความนุ่มนวลควรแก่การงาน นำมาแก้ปัญหาชีวิต สามารถเกิดปัญญาพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงได้ จึงได้วิเคราะห์ประโยชน์ของสัมมาสติในพุทธธรรม รวมทั้งผลของการปฏิบัติ และผลที่ต้องการอย่างแท้จริง มี 4 ด้านดังนี้

1. **ด้านของความบริสุทธิ์** สติจับคู่กับสิ่งที่ต้องการกำหนดอย่างเดียว และสัมปชัญญะรู้เข้าใจสิ่งนั้นตามที่มันเป็น ย่อมเป็นการควบคุมกระแสการรับรู้ และความคิดไว้ให้บริสุทธิ์²¹ เมื่อกำหนดอย่างจดจ่อต่อเนื่องจนไม่เปิดช่องว่างให้กิเลสเข้าได้ และป้องกันกิเลสตัวใหม่เข้ามาได้ เปรียบเหมือนทหารไทยออกไปรบกับข้าศึก ข้าศึกยิงปืนโจมตีอย่างแรง ถ้าทหารไทยมีความอ่อนแอหรือขาดอาวุธขาดความสามัคคี ขาดปัญญา ย่อมเปิดโอกาสให้ข้าศึกเข้าโจมตีได้โดยง่าย ถ้าอาวุธครบทันสมัย มีความสามัคคี มีปัญญาอันพิจารณาครอบรอบ ยิ่งปืนรัว ๆ ถี่ ๆ จนข้าศึกไม่สามารถมีช่องว่างเข้าโจมตีได้ วิเคราะห์ว่า ทหารไทยเปรียบเหมือนสติที่เป็นสัมมาสติ ข้าศึกเปรียบเหมือนอาสวะหรือกิเลส การที่ทหารไทยมีปืนอาวุธที่ทันสมัยแล้วยิ่งรัว ๆ ถี่ ๆ นั่นคือการกำหนดจดจ่อต่อเนื่องเป็นการเจริญมรรคมีองค์ 8 จึงทำให้เกิดปัญญาพัฒนาอินทรีย์ทำให้สภาพจิตเกิดความบริสุทธิ์ขึ้น

2. **ด้านของความเป็นอิสระ** เมื่อสภาพจิตมีความบริสุทธิ์แล้วก็สามารถพัฒนาเพิ่มพูนอินทรีย์ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป สภาพจิตไม่หวั่นไหวต่อสภาวะธรรมที่เกิดขึ้น เช่น ไม่หวั่นไหวปราศจากราคะ โทสะ โมหะ²² เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ไม่มีอิทธิพลต่อการดำเนินวิถีชีวิตได้ การปฏิบัติจะดำเนินไปตามหลักของศีล สมาธิ ปัญญา ที่ต้องมีความสันโดษ คือ สุขง่ายด้วยวัตถุน้อย มีเพียงปัจจัย 4 ที่เรียบง่ายเพียงพอต่อการปฏิบัติ จิตจึงพร้อมปฏิบัติด้วยความเพียรที่จะสร้างกุศลธรรมทั้งหลาย และมีสติกับปัญญาทำงานคู่

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

²² อภ.ก. (ไทย) 37/277/164.

กันไป ก้าวข้ามจากสมณะขึ้นสู่วิปัสสนา เรียกว่า สติปัฏฐาน ที่เกิดจากการสะสมสมาธิที่ถูกต้องจะเอื้อให้เกิดปัญญาขึ้นมา เพราะมีสัมมาสติเป็นประธานแห่งการเจริญสติปัฏฐาน จิตไม่ไปข้องเกี่ยวไม่ไปยึดถือ หรือไม่มีอุปาทาน จิตนั้นย่อมชื่อว่า “อิสระ”

3. ด้านของปัญญา เมื่อจิตเป็นอิสระแล้วปัญญาย่อมทำหน้าที่ได้ดีที่สุด ปัญญาเห็นแจ้งทั่วแฉกตลอด เห็นแจ้งในตัวของธรรมที่เป็นพระไตรลักษณ์อย่างละเอียด ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “สิ่งทั้งหลายที่ปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ย่อมมีความเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงยังประโยชน์ที่มุ่งหมายให้สำเร็จ ด้วยความไม่ประมาท”²³ ปัญญาเห็นรูปรูปนามอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งจนเกิดสภาวะญาณที่เป็นเบื้องต้นจนพัฒนาไปถึงสภาวะญาณเบื้องสูงกล่าวคืออนุโลมญาณ (อุทยัพพยญาณ-สังขารูปกชาญาณ เป็นญาณที่วนเวียนกันไปมาขึ้น ๆ ลง ๆ ประปนกันไป)

4. ด้านความพ้นทุกข์ การปรับอินทรีย์ 5 ให้สมดุลอยู่เสมอ เมื่อรักษาศีลดี และจิตมีสมาธิที่เหมาะสมแก่การงาน เรียกว่า กรรมนิยฺย ตรงนี้นำมาใช้งานทางปัญญา พิจารณาธรรมลึกซึ้งจนเข้าถึงความที่สรรพสิ่งเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา รู้ความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย แล้วจิตหลุดเป็นอิสระ ไม่มีกิเลส ผ่องใส ปลอดโปร่ง ไม่มีสิ่งใดมาทำให้จิตกระเพื่อมไหว เพราะเกิดปัญญารู้แจ้งความจริงของชีวิตและโลก ล้วนเกิดดับไปตามเหตุตามปัจจัยทั้งสิ้นวิปัสสนาญาณที่นำจิตออกสู่มรรค หรือสืบต่ออยู่กับมรรคเป็นยอดของวิปัสสนาชั้นโลกียะ ได้แก่ สังขารูปกชาญาณ สัจจอนุโลมิกญาณโคตรญาณ²⁴ สู่วิปัสสนาญาณชั้นโลกุตระ คือ ปัญญาที่ไต่ถึงมรรค หรือ“เป็นวิปัสสนาที่แตกกลาถึงจุดสุดยอดทำให้เข้าถึงมรรค มรรค ชื่อว่าวฏฺฐานะ (โดยความหมายว่าเป็นที่ออกไปได้จากสิ่งที่ยึดติดถือมั่น หรือออกไปพ้นจากสังขาร) วิปัสสนาที่เชื่อมต่อไต่ถึงมรรค”²⁵ ให้ถึงความหลุดพ้นได้

จุดเด่นของหนังสือเล่มนี้ : ชื่อเรื่องน่าสนใจ เนื้อหาจัดเป็นสัดส่วนให้ง่ายต่อการเข้าใจ ลักษณะภาษาที่ใช้ของผู้เขียน มีความเรียบง่าย ตรงไปตรงมา ชัดเจน แม้จะเป็นปาฐกถา เป็นภาษาพูด แต่จะเห็นได้ว่าการวางโครงของการนำเสนอไว้อย่างสมบูรณ์แบบ เป็นขั้นตอน พร้อมบริบทแวดล้อม สัมมาสติเป็นเหมือนกำลังหลักที่จะต่อสู้กับกิเลส รวมทั้งมีการยกตัวอย่างเหตุการณ์ในสมัยพุทธกาลทำให้ง่ายต่อการเข้าใจ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาทั้งผู้ที่สนใจเรื่องของสติที่ถูกต้อง แต่ยังไม่เข้าใจภาพรวมของสัมมาสติในพุทธธรรม ซึ่งคนส่วนมากจะมุ่งเน้นไปที่ฤทธิ์ที่เด่นเป็นสำคัญ แต่ผู้ที่ได้ศึกษาและอ่านหนังสือเล่มนี้ จะทำให้เข้าใจการนำสติเป็นบาทฐานในการเจริญวิปัสสนา หรือเรียกว่าการเดินปัญญา รวมทั้งสติที่ส่งผลต่อการรักษาโรคเป็นผลพลอยได้ ส่วนคุณค่าที่แท้จริงเพื่อขยายปัญญาสู่การ

²³ ที.ม. (ไทย) 10/143/180.

²⁴ พระพุทธโสมเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธมหาราช (อภ. อาสภมหาราช), พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, 2554), หน้า 1110.

²⁵ ชุ.ป.อ. (ไทย) 2/1/388.

ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา ประกอบด้วยความสันโดษ เป็นผู้อยู่เป็นสุขง่ายด้วยวัตถุที่น้อย ด้วยการเจริญสติปัฏฐาน 4 เป็นบุพพภาคมรรค สัมมาสติเป็นการละความเข้าใจผิดและความยึดมั่นได้ก็ด้วยปัญญา คำว่าปัญญานั้น คือ การรู้ทันจะรู้ทันได้ก็ต้องมีสติสัมปชัญญะที่รวดเร็ว มีสติสัมปชัญญะที่เกิดขึ้นเอง เกิดกับจิต จิตมีหน้าที่รับรู้อารมณ์ จิตเกิดดับเร็ว สติสัมปชัญญะที่เกิดขึ้นเองก็เร็วทำนองเดียวกันนั้น เราก็ต้องฝึกให้สติสัมปชัญญะนั้นเกิดเอง²⁶

จุดด้อยของหนังสือเล่มนี้ : การสะท้อนในมุมมองของสติแนวใหม่ ทั้งในสมัยพุทธกาล และปัจจุบัน เพื่อให้เห็นภาพรวมของสติที่มีอยู่แล้ว เจาะลงไปที่สัมมาสติในพุทธธรรม พร้อมทั้งความแตกต่าง ที่มุ่งเน้นสติเพื่อพัฒนาปัญญาสู่ความสิ้นอาสวะเป็นหลัก ซึ่งเป็นธรรมะที่เหนือกาลเวลา เป็นจริงแท้ในทุกยุคทุกสมัย เพราะธรรมะเป็นอกาลิโก สำหรับผู้ปฏิบัติธรรม สัมมาสตินั้นย่อมมีความเข้าใจสภาวะธรรมในการปฏิบัติกรรมฐานได้อย่างถูกต้อง และสามารถนำไปใช้ในการดำรงชีวิตทางสังคมได้ เช่น

1) มีความตระหนักถึงประโยชน์ตามเป้าหมายที่วางไว้ เช่น ผลสัมฤทธิ์ต่อภารกิจของรัฐ ประสิทธิภาพและประสิทธิภาพของงาน คุณภาพของการบริการประชาชน การพัฒนางานประโยชน์ของประเทศไทยในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การบริหาร การปกครอง ตลอดจนประโยชน์สุขของประชาชนของตนเอง

2) การปฏิบัติการทำงานในหน้าที่ของตนให้เหมาะสมกับกาลเทศะและความสามารถ

3) การปฏิบัติการทำงานตามภารกิจในหน้าที่ของตน ไม่ก้าวก่าย รู้งานในหน้าที่ของตนเองและทำงานในหน้าที่ให้สำเร็จเรียบร้อยโดยไม่ไปก้าวก่ายงานในหน้าที่ของผู้อื่น

4) การปฏิบัติการทำงานโดยไม่หลงประเด็นหรือสับสน รู้งานและเข้าใจงานในหน้าที่ ให้ถูกต้องชัดเจน แล้วตั้งใจทำงานนั้นให้สำเร็จเรียบร้อยเป็นขั้นเป็นตอน ไม่ข้ามขั้นตอน และจัดลำดับความสำคัญและลำดับกำหนดเวลาแล้วเสร็จของงานแต่ละเรื่องไว้ และทำงานให้สำเร็จเป็นเรื่อง ๆ ไปตามลำดับความสำคัญและกำหนดเวลาแล้วเสร็จดังกล่าว²⁷

ดังนั้น สัมมาสติ ความรำลึกประจำใจที่ถูกต้อง คือ มีการตื่นตัวอยู่เสมอ เราต้องระลึกรู้ตัวในทุก ๆ อิริยาบถอยู่เสมอ มีความตื่นตัวต่อหน้าที่ และพร้อมเสมออยู่ที่ได้จะรับรู้สิ่งต่าง ๆ ที่มา

²⁶ อาจารย์สุภีร์ ทุมทอง, **อริยมรรค 8**, พิมพ์ครั้งที่ 1, (สมุทรปราการ: บริษัท ขุนทองอุตสาหกรรมและการพิมพ์, 2552), หน้า 215.

²⁷ พระธรรมชัย กิตติราโณ (สงฺศรี), “การประยุกต์หลักข้ออริยมรรคมีองค์ 8 ในการดำเนินชีวิตของประชาชนในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561), หน้า 110.

เกี่ยวข้อง เมื่อดีใจ เสียใจ หรือเฉย ๆ ก็ให้รู้ตัวว่ากำลังดีใจ เสียใจ หรือเฉย ๆ และสามารถนำไปใช้ใน ชีวิตประจำวันได้ทุกขณะ ให้เกิดสติสัมปชัญญะในทุกขณะทุกอิริยาบถในการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี

บทสรุป

เรื่องของสัมมาสติในพุทธธรรมนั้น ควรรู้พื้นฐานของสติ คือ การทำให้จิตตั้งมั่น เรียบ สม่่าเสมอ ไม่วอกแวกต่อสิ่งที่มีมารบกวน ต่อมารู้ถึงประโยชน์ของสัมมาสติในพุทธธรรม 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านความบริสุทธิ์ สติรู้เท่าทันสภาวะที่เกิดขึ้น ไม่ปล่อยช่องว่างให้กิเลสเข้าได้สภาพจิตจึงบริสุทธิ์ 2) ด้านความเป็นอิสระ เพราะมีสัมมาสติในการเจริญสติปัฏฐาน จิตไม่ไปยึดติด หรือไม่มีอุปาทาน จิต นั้นย่อมชื่อว่า “อิสระ” 3) ด้านของปัญญา ปัญญาเห็นแจ้งสภาวะของรูปนามตามความเป็นจริงที่เป็น พระไตรลักษณ์อย่างละเอียด 4) ด้านความพ้นทุกข์ ปัญญาที่เห็นความเป็นพระไตรลักษณ์ เห็นความ ดับไปแห่งสังขารอย่างชัดเจนนี้เรียกว่า “นิโรธ” แล้วพัฒนาสภาวะญาณเจริญมรรคไปเรื่อย ๆ สามารถ ถึงความหลุดพ้นได้

สัมมาสติในพุทธธรรม สัมมาสติมีอรรถาธิบายที่เป็นอยู่โดยมีสติสัมปชัญญะตลอดเวลาเช่นนี้ มี ลักษณะสำคัญอย่างหนึ่ง ที่เรียกว่าเป็นอยู่ในปัจจุบัน หรือมีชีวิตอยู่ในขณะปัจจุบัน กล่าวคือสติตาม ทันสิ่งที่กำลังเกิดขึ้น เป็นไปอยู่ หรือกระทำอยู่ขณะนั้น ๆ แต่ละขณะ ๆ ไม่ปล่อยให้คลาดกันไป ไม่ติด ข้องค้างคาหรืออ้อยอิ่งอยู่กับอารมณ์ที่ผ่านล่วงไปแล้ว ไม่ลอยคว้างไปข้างหน้าเลยไปหาสิ่งที่ยังไม่มี และยังมี ไม่เลื่อนไหลถอยลงสู่อดีต ไม่เลื่อนลอยไปในอนาคต หากจะพิจารณาเรื่องราวในอดีต หรือ สิ่งที่ทำในอนาคต ก็เอาสติกำหนดจับสิ่งนั้นมาให้เป็นปัญญา พิจารณาอย่างมีความมุ่งหมาย ทำให้เรื่อง นั้น ๆ กลายเป็นอารมณ์ปัจจุบันของจิต ไม่มีอาการแว้งคว้างเลื่อนลอยละห้อยเพื่อ ของความเป็นอดีต หรืออนาคต

การเป็นอยู่ในขณะปัจจุบันเช่นนี้ ก็คือการไม่ตกเป็นทาสของตัณหา ไม่ถูกตัณหาหล่อไว้ หรือชักจูงไป นั่นเอง แต่เป็นการเป็นอยู่ด้วยปัญญา ทำให้พ้นจากอาการต่าง ๆ ของความทุกข์ เช่น ความเศร้า ซึม เสียหาย ความร้อนใจ กลุ้ม กังวล เป็นต้น ดังนั้นสัมมาสติ คือสติเป็นเครื่องพิจารณา กาย เวทนา จิต และธรรม แล้วสามารถกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ของภิกษุผู้มีความเพียร มีสติ มีการตื่นตัวอยู่เสมอ ท่านประสงค์เอาสติปัฏฐานทั้ง 4 กล่าวคือ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวทนา นุปัสสนาสติปัฏฐาน จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน อัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน เอามาพิจารณาให้เห็นของ เป็นไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา จึงจะสามารถเข้าสู่วิถีแห่งอริยมรรคตามหลักวิปัสสนา ภาวนา และเจริญอริยมรรคเพื่อให้หลุดพ้นจากกองทุกข์ทั้งปวงได้

บรรณานุกรม

พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาภาษาไทย ชุด 55 ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **สัมมาสติในพุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: หจก.ภาพพิมพ์, 2531.

พระพุทธโฆสเถระ. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. แปลโดย สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ). พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, 2554.

พระรณชัย กิตติราโน (สงฺศรี). “การประยุกต์หลักใช้อริยมรรคมีองค์ 8 ในการดำเนินชีวิตของประชาชนในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

อาจารย์สุภีร์ ทุมทอง. **อริยมรรค 8**. พิมพ์ครั้งที่ 1. สมุทรปราการ: บริษัท ขุนทองอุตสาหกรรมและการพิมพ์, 2552.

คำแนะนำสำหรับผู้แต่ง

บทความที่ส่งมาขอรับการตีพิมพ์ในวารสารนวัคส์ตฤสาสน์ปริทรรศน์ จะต้องไม่เคยตีพิมพ์หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตีพิมพ์ในวารสารอื่น ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการหรือบทความวิจัยเพื่อตีพิมพ์ในวารสารนวัคส์ตฤสาสน์ปริทรรศน์ อย่างเคร่งครัด รวมทั้งระบบการอ้างอิงต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ของวารสาร

ทัศนะและความคิดเห็นที่ปรากฏในบทความในวารสารนวัคส์ตฤสาสน์ปริทรรศน์ ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความนั้น และไม่ถือเป็นทัศนะและความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสารนวัคส์ตฤสาสน์ปริทรรศน์ รวมทั้งผู้เขียนจะต้องคำนึงถึงจริยธรรมการวิจัย ไม่ละเมิดหรือคัดลอกผลงานของผู้อื่นมาเป็นของตนเอง ซึ่งทางวารสารได้กำหนดความซ้ำของผลงานด้วยโปรแกรม CopyCat เว็บ Thaijo ในระดับ ไม่เกิน 20% โดยมีผลตั้งแต่ เดือน กรกฎาคม 2562 เป็นต้นไป

โดยผู้เขียนจะต้องตรวจสอบความสมบูรณ์ของบทความตามคำแนะนำสำหรับผู้เขียน หากไม่ปฏิบัติตามกติกา กองบรรณาธิการวารสารขอสงวนสิทธิ์ในการปฏิเสธการตีพิมพ์ ดังต่อไปนี้

1. หากบทความมีความซ้ำซ้อนมากกว่า 20%
2. ผู้เขียนไม่ปฏิบัติตามรูปแบบของวารสาร
3. บทความไม่ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ หรือ
4. ไม่แก้ไขบทความตามข้อเสนอแนะตามระยะเวลาที่กำหนด (1 เดือน หลังการแจ้งของบรรณาธิการ)

การส่งบทความเข้าระบบ Thaijo เพื่อได้รับการตีพิมพ์

การส่งในระบบ (Online Submission) สามารถส่งเข้าระบบออนไลน์ได้เว็บไซต์ วารสารนวัคส์ตฤสาสน์ปริทรรศน์ เมื่อส่งเข้าระบบสำเร็จระบบจะแจ้งการยืนยันการส่งเข้า E-mail ของผู้ส่งบทความ เข้าสู่ระบบ หรือ สัมผัสสมาชิก

การจัดเตรียมต้นฉบับ

1) ต้นฉบับบทความต้องมีความยาวระหว่าง 12-15 หน้ากระดาษ A4 (รวมเอกสารอ้างอิง) พิมพ์บนกระดาษหน้าเดียว ใช้ตัวอักษรแบบ เปลี่ยนเป็นฟอนต์ TH SarabunPSK ตั้งค่าน้ำกระดาษโดยเว้นขอบบน ขอบซ้าย 1 นิ้ว และขอบขวา ขอบล่าง 1 นิ้ว กำหนดระยะห่างระหว่างบรรทัดเท่ากับ 1 และเว้นบรรทัดระหว่างแต่ละย่อหน้า การนำเสนอรูปภาพและตาราง ต้องนำเสนอรูปภาพและตารางที่มีความคมชัดพร้อมระบุหมายเลขกำกับรูปภาพไว้ด้านล่าง พิมพ์เป็นตัวหนาเช่นตาราง 1 หรือ

Table 1 และ รูป 1 หรือ Figure 1 รูปภาพที่นำเสนอต้องมีรายละเอียดของข้อมูลครบถ้วนและเข้าใจได้โดยไม่ต้องจำเป็นต้องกลับไปอ่านที่เนื้อความอีก ระบุลำดับของรูปภาพทุกรูปให้สอดคล้องกับเนื้อหาที่อยู่ในต้นฉบับ โดยคำอธิบายต้องกระชับและสอดคล้องกับรูปภาพที่นำเสนอ

2) ชื่อเรื่องต้องมีภาษาไทยและภาษาอังกฤษ พิมพ์ไว้หน้าแรกตรงกลาง

3) ชื่อผู้เขียน ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ระบุวุฒิการศึกษาสูงสุด พร้อมระบุ ตำแหน่งทางวิชาการพิมพ์ด้วยตัวอักษรปกติอยู่ใต้ชื่อเรื่องโดยเรียงมาทางด้านขวา และให้ตัวเลขเป็นตัวยกท้ายชื่อผู้เขียนเพื่อแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับตำแหน่งทางวิชาการและชื่อหน่วยงาน

4) มีบทคัดย่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ไม่เกิน 350 คำต่อบทคัดย่อ

5) กำหนดคำสำคัญ (Keywords) ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ (3 - 5 คำ)

6) การเรียงหัวข้อ หัวข้อใหญ่สุด ให้พิมพ์ชิดขอบด้านซ้าย หัวข้อย่อยเว้นห่างจาก หัวข้อใหญ่ 3-5 ตัวอักษร พิมพ์ตัวที่ 6 และหัวข้อย่อยขนาดเดียวกัน ต้องพิมพ์ให้ตรงกัน เมื่อขึ้นหัวข้อใหญ่ ควรเว้นระยะพิมพ์ เพิ่มอีก 0.5 ช่วงบรรทัด

7) การใช้ตัวเลขคำย่อ และวงเล็บ ควรใช้ตัวเลขอารบิกทั้งหมด ใช้คำย่อที่เป็นสากลเท่านั้น (ระบุคำเต็มไว้ในครั้งแรก) การวงเล็บภาษาอังกฤษ ควรใช้ดังนี้ (Student centred learning)

บทความวิจัย ให้เรียงลำดับสาระ ดังนี้

1) บทคัดย่อ (Abstract) เสนอวัตถุประสงค์ของการวิจัย วิธีการวิจัยและผลการวิจัยโดยสรุปมีความกะทัดรัด และสั้น

2) บทนำ (Introduction) ระบุความสำคัญของปัญหาการวิจัยกรอบแนวคิดและระบุวัตถุประสงค์การวิจัย

3) วิธีดำเนินการวิจัย (Research Methodology) ระบุแบบแผนการวิจัยการได้มาซึ่งกลุ่มตัวอย่างและการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล

4) ผลการวิจัย/ผลการทดลอง (Results) เสนอผลที่พบตามวัตถุประสงค์การวิจัยตามลำดับอย่างชัดเจน ควรเสนอในรูปตารางหรือแผนภูมิ

5) อภิปรายผล/วิจารณ์ (Discussion) เสนอเป็นความเรียง ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของผลการวิจัยกับกรอบแนวคิด และงานวิจัยที่ผ่านมา ไม่ควรอภิปรายเป็นข้อ ๆ แต่ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของตัวแปรที่ศึกษาทั้งหมด

6) สรุป (Conclusion) ระบุดูสรุปที่สำคัญและข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ และประเด็นสำหรับการวิจัยต่อไป

7) องค์ความรู้จากการวิจัย

8) เอกสารอ้างอิง (References) ต้องเป็นรายการที่มีการอ้างอิงไว้ในเชิงบรรณานุกรม การอ้างอิงในเนื้อเรื่อง ใช้ระบบ APA

บทความวิชาการ (original article) และหรือบทความวิจารณ์หนังสือ (book review) ดังนี้

1) บทคัดย่อ (Abstract)

2) บทนำ (Introduction)

3) เนื้อเรื่อง (Content) แสดงสาระสำคัญที่ต้องการนำเสนอตามลำดับ

4) สรุป (Conclusion)

5) เอกสารอ้างอิง (Reference) เชิงบรรณานุกรมตามรูปแบบแฟมเพต

ระบบการอ้างอิงและเอกสารอ้างอิงทางวิชาการพร้อมตัวอย่างประกอบ

วารสารใช้ระบบการอ้างอิงแบบ APA6

เอกสารที่นำมาอ้างอิงควรได้มาจากแหล่งที่มีการตีพิมพ์ชัดเจน อาจเป็นวารสาร หนังสือ หรือข้อมูลทางอินเทอร์เน็ตก็ได้ ทั้งนี้ผู้เขียนบทความต้องเป็นผู้รับผิดชอบต่อความถูกต้องของ เอกสารอ้างอิงทั้งหมด ก่อนส่งต้นฉบับผู้เขียนบทความควรตรวจสอบถึงความถูกต้องของการ อ้างอิงเอกสาร เพื่อป้องกันความล่าช้าในการตีพิมพ์บทความ เนื่องจากบทความที่มีการอ้างอิงไม่ ถูกต้องจะไม่ได้มีการส่งต่อเพื่อพิจารณาโดยผู้ทรงคุณวุฒิจนกว่าการอ้างอิงเอกสารจะได้รับการ แก้ไขให้ถูกต้อง สำหรับการอ้างอิงเอกสารในบทความนั้น ใช้ระบบ APA ให้ใช้ระบบตัวอักษร โดยใช้วงเล็บ เปิด-ปิด แล้วระบุชื่อ-นามสกุล ของผู้เขียนและเลขหน้าของเอกสารที่นำมาอ้างอิง กำกับท้ายเนื้อความที่ได้อ้างอิง เอกสารที่อ้างอิงในบทความจะต้องปรากฏในเอกสารอ้างอิงท้าย บทความทุกรายการ และเจ้าของบทความต้องรับผิดชอบถึงความถูกต้องของเอกสารที่นำมา อ้างอิงทั้งหมด โดยรูปแบบของการอ้างอิงเอกสาร มีดังนี้

อ้างอิงจากเอกสารภาษาไทย

1) ผู้แต่งหนึ่งรายให้อ้างชื่อผู้แต่ง เครื่องหมายจุลภาค (,) ตามด้วยปีที่พิมพ์ เช่น (พระ มหาธรรมา ธมมมหาโส, 2554)

2) ผู้แต่ง 1 -3 รายให้อ้างชื่อของผู้แต่งสองราย เครื่องหมายจุลภาค (,) ตามด้วยปีที่พิมพ์ เช่น (พระมหาสุทิตย์ อาภาโร และ เขมณัญญ์ อินทสุวรรณ, 2553) หากมีเอกสารที่นำมาอ้างอิงมากกว่า 1 รายการให้ใช้เครื่องหมายอัฒภาค (;) คั่นระหว่างรายการอ้างอิง เช่น (สมภาร พรหมทา, 2548; ธนิต อยู่โพธิ์, 2550)

3) ถ้ามีผู้แต่งมากกว่า 3 รายให้อ้างชื่อของผู้แต่งรายแรก เว้นวรรคหนึ่งครั้ง เพิ่มคำว่า และคณะ เช่น (สนิท ศรีดำแดงและคณะ, 2548)

4) ให้เรียงลำดับการอ้างอิงตามลำดับพยัญชนะตัวแรกของชื่อผู้แต่ง เช่นเดียวกับลำดับการอ้างอิงในส่วนเอกสารอ้างอิง

อ้างอิงจากเอกสารภาษาอังกฤษ

1) ถ้ามีผู้แต่งหนึ่งรายให้อ้างนามสกุลของผู้แต่ง เครื่องหมายจุลภาค ปีที่พิมพ์ และหน้าทีนำมาอ้างอิง เช่น (Keown, 2003)

2) ถ้ามีผู้แต่งสองรายให้อ้างนามสกุลของผู้แต่งสองราย เครื่องหมายจุลภาค ปีที่พิมพ์ และหน้าทีนำมาอ้างอิง เช่น (Hersey & Blanchard, 2000) และให้ใช้เครื่องหมายอัฒภาค (;) คั่นกลางระหว่างเอกสารที่นำมาอ้างอิงมากกว่า 1 เอกสาร เช่น (Keown, 2003; Hersey & Blanchard, 2000)

3) ถ้ามีผู้แต่งมากกว่า 2 รายให้อ้างนามสกุลของผู้แต่งรายแรก ตามด้วย et al., ปีที่พิมพ์ และหน้าทีนำมาอ้างอิง (Kaiser et al., 2008)

4) ให้เรียงลำดับการอ้างอิงชื่อผู้แต่ง

รูปแบบการนำบทความลงตีพิมพ์ลงในวารสารนวงศ์สัตตสุตสนปริทรรศน์

ต้นฉบับบทความที่เสนอเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารให้อยู่ในรูปแบบของไฟล์เอกสาร *.docx ของ Microsoft Word Version 2010 หรือมากกว่า หากต้นฉบับประกอบด้วยภาพ ตาราง หรือสมการ ให้ส่งแยกจากไฟล์เอกสาร ในรูปแบบไฟล์ภาพ สกุล *.PDF*.JPG*.GIF หรือ *.bmp ความยาวของต้นฉบับต้องไม่เกิน 15 หน้า (รวมบทคัดย่อ ภาพ ตารางและเอกสารอ้างอิง) กองบรรณาธิการจะพิจารณาบทความเบื้องต้น เกี่ยวกับความถูกต้องของรูปแบบทั่วไป ถ้าไม่ผ่านการพิจารณาจะส่งกลับไปแก้ไข ถ้าผ่านจะเข้าสู่การพิจารณาของผู้ทรงคุณวุฒิเมื่อผลการประเมินผ่านหรือไม่ผ่านหรือมีการแก้ไข จะแจ้งผลให้ผู้เขียนทราบ โดย

การพิจารณาบทความเพื่อลงตีพิมพ์ได้จะคำนึงถึงความหลากหลายและความเหมาะสมทางวิชาการเป็นประโยชน์ต่อสังคม

สิทธิของบรรณาธิการ

ในกรณีที่กองบรรณาธิการหรือผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งได้รับเชิญให้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิผู้ตรวจประเมินบทความมีความเห็นว่าควรแก้ไข กองบรรณาธิการจะส่งคืนเพื่อให้เจ้าของบทความแก้ไข โดยจะยึดถือข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิผู้ตรวจประเมินเป็นเกณฑ์หลัก และหรือขอสงวนสิทธิ์ที่จะพิจารณาไม่ตีพิมพ์ ในกรณีที่รายงานการวิจัย บทความทางวิชาการหรือบทความวิจัยไม่ตรงกับแนวทางของวารสารนวักศัตถุศาสนปริทรรศน์ หรือไม่ผ่านการพิจารณาของกองบรรณาธิการหรือผู้เชี่ยวชาญ เมื่อบทความที่ได้รับการตีพิมพ์ผู้เขียนจะได้รับ ลังค์วารสารฉบับที่นำบทความลงตีพิมพ์ พร้อมกับหนังสือรับรองการตีพิมพ์บทความในวารสารนวักศัตถุศาสนปริทรรศน์ เนื้อหาและข้อมูลในบทความที่ลงตีพิมพ์ในวารสารนวักศัตถุศาสนปริทรรศน์ ถือเป็นข้อคิดเห็นและความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความโดยตรงซึ่งกองบรรณาธิการวารสาร ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วย หรือร่วมรับผิดชอบใด ๆ

บทความ ข้อมูล เนื้อหา รูปภาพ ฯลฯ ที่ได้รับการตีพิมพ์ในวารสารนวักศัตถุศาสนปริทรรศน์ ถือเป็นลิขสิทธิ์ของวารสารนวักศัตถุศาสนปริทรรศน์ หากบุคคลหรือหน่วยงานใดต้องการนำทั้งหมดหรือส่วนหนึ่งส่วนใดไปเผยแพร่ต่อหรือเพื่อกระทำการใด ๆ จะต้องได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากวารสารนวักศัตถุศาสนปริทรรศน์ก่อนเท่านั้น

ประกาศเกี่ยวกับลิขสิทธิ์

เนื้อหาและข้อมูลในบทความที่ลงตีพิมพ์ในวารสารนวักศัตถุศาสนปริทรรศน์ ถือเป็นข้อคิดเห็นและความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความโดยตรงซึ่งกองบรรณาธิการวารสาร ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วย หรือร่วมรับผิดชอบใด ๆ

บทความ ข้อมูล เนื้อหา รูปภาพ ฯลฯ ที่ได้รับการตีพิมพ์ในวารสารนวักศัตถุศาสนปริทรรศน์ ถือเป็นลิขสิทธิ์ของวารสารนวักศัตถุศาสนปริทรรศน์ หากบุคคลหรือหน่วยงานใดต้องการนำทั้งหมดหรือส่วนหนึ่งส่วนใดไปเผยแพร่ต่อหรือเพื่อกระทำการใด ๆ จะต้องได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากวารสารนวักศัตถุศาสนปริทรรศน์ ก่อนเท่านั้น

